

VILNIAUS UNIVERSITETAS

GITA DRUNGILIENĖ

**LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAİKŠTYSTĖS KATALIKIŠKOJI
HAGIOGRAFIJA: RECEPCIJA, SKLAIDA IR ŠVENTŲJŲ KULTO
BRUOŽAI
XIV A. PABAIGOJE – XVII A. PRADŽIOJE**

**Daktaro disertacija
Humanitariniai mokslai, istorija (05 H)**

Vilnius, 2016

Disertacija rengta 2004–2015 metais Vilniaus universitete

Moksliniai vadovai:

dr. Darius Baronas (Lietuvos istorijos institutas, humanitariniai mokslai,
istorija – 05 H), 2013-12-19 – 2015-03-16

doc. dr. Irena Vaišvilaitė (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai,
istorija – 05 H), 2004-10-01 – 2013-12-18.

TURINYS

ĮVADAS.....	5
Temos aktualumas ir naujumas	5
Tyrimo objektas	6
Istoriografija (problemos ištirtumas).....	8
Šaltiniai.....	14
Tyrimo tikslas ir uždaviniai.....	21
Tyrimo metodai.....	22
Sąvokos.....	22
1. HAGIOGRAFIJA: IŠTAKOS, RAIDA, RAŠTIJOS TIPAI.....	24
2. HAGIOGRAFINIŲ KŪRINIŲ ATSIKADIMAS LIETUVOJE IR JŲ REPERTUARAS.....	38
2.1. Šventųjų gyvenimai.....	38
2.1.1. <i>Vita sancti (-ae)</i> : atskiri „gyvenimai“	39
2.1.2. <i>Vitae sanctorum</i> : „gyvenimų“ rinkiniai.....	45
2.2. <i>Sermones de sanctis</i> : hagiografiniai pamokslai.....	50
2.3. „Aukso legenda“ – viduramžių hagiografijos simbolis Lietuvoje.....	58
2.4. Hagiografijos rinkinys: Vilniaus dominikonų bibliotekos atvejis.....	68
3. VIETINĖ RAŠTIJA APIE ŠVENTUOSIUS.....	77
3.1. Hagiografinė literatūra.....	77
3.1.1. Šventųjų „gyvenimai“.....	77
3.1.2. Poetiniai kūriniai.....	85
3.1.3. Hagiografiniai fragmentai ir siužetai	90
3.2. Liturginė ir devocinė literatūra.....	94
3.3. Poleminiai-apologetiniai kūriniai.....	98
4. PETRO SKARGOS „ŠVENTŲJŲ GYVENIMAI“.....	106
4.1. Struktūra, turinys ir jo kaita.....	106
4.2. „Šventųjų gyvenimų“ šaltiniai.....	109

4.3. LDK dvasinio gyvenimo realių atspindžiai.....	117
4.4. Paplitimas ir populiarumas. Skaitytojai ir marginalijos.....	125
5. SKAITYTOJAI IR JŲ INTERESAI.....	132
5.1. Kam rūpėjo šventųjų gyvenimai? (Skaitytojų ratas).....	132
5.2. Hagiografijos sklaida: pamokslavimas.....	139
5.3. Skaitymo problema: marginalijos.....	145
6. SKAITANČIOS VISUOMENĖS PAMALDUMAS ŠVENTIESIEMS.....	157
6.1. Valdovų pamaldumas: kunigaikštienė Ona ir Daratos „gyvenimas“.....	157
6.2. Didikų asmeninis pamaldumas: Alberto Goštauto atvejis...	165
6.3. Vienuolių platinti kultai: šventųjų gerbimas Vilniaus bernardinų vienuolyne.....	178
IŠVADOS.....	189
SANTRUMPOS.....	193
ŠALTINIAI IR LITERATŪRA.....	194
PRIEDAI.....	233
1. LDK funkcionavę šventųjų „gyvenimai“.	
2. LDK funkcionavę hagiografinių pamokslų rinkiniai.	
3. LDK funkcionavusių hagiografinių pamokslų autoriai.	
4. Hagiografija Vilniaus dominikonų vienuolyno bibliotekoje (XVII a. pr.): rekonstrukcija.	
5. Vietinė raštija apie šventuosius.	

ĮVADAS

Temos aktualumas ir naujumas

1521 m. Pamplonos mūšyje sunkiai sužeistas Ignacas Lojola, sveikdamas savo pilyje paprašė knygų. Nesant kito pasirinkimo, jis ėmė skaityti Ludolfo Sakso „Kristaus gyvenimą“ bei „Knygą apie šventųjų gyvenimus“ – Jokūbo Voraginiečio „Aukso legendos“ ispanišką vertimą. Šios knygos nulėmė jo atsivertimą¹, o kartu – dar vieno šventojo bei naujo vienuolių ordino (jėzuitų) atsiradimą. Kaip iliustruoja šis atvejis, šventųjų gyvenimų skaitymas bei jų gerbimas viduramžiais buvo neatsiejama kiekvieno krikščionio religinio ir kasdieninio gyvenimo dalimi. Taip pat vis gausėjo su šventaisiais ir jų kultu susijusi literatūra, gavusi hagiografijos pavadinimą ir išsiskleidusi įvairiomis raštijos formomis².

Pastaruoju metu atsinaujino susidomėjimas krikščioniškosios hagiografijos istorine verte. Viduramžių hagiografija naudojama kaip turtingas šaltinis atskleidžiant liaudies pamaldumą, pagoniškuosius relikтус, urbanizacijos augimą, moterų vaidmenį Bažnyčioje, mentalines struktūras³ bei įvairias kitas visuomenės gyvenimo, kasdienybės ir mentaliteto realijas (pavyzdžiui, tiriama buitį, gyvenimo sąlygos, prekyba ir amatai, amatininkų technika⁴).

Lietuvai priėmus krikščionybę, kartu ėmė skleistis šventųjų kultas bei plisti hagiografinė literatūra. Kadangi ankstyvoji Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) krikščionybės istorija yra „pažymėta šaltinių

¹Ignacas Lojola, *Autobiografija. Dvasinės pratybos*, iš ispanų k. vertė kun. Lionginas Virbalas SJ, Vilnius: Aidai, 1998, p. 23–24, 187 (24 paaiškinimas).

² Stephen Wilson, Introduction, *Saints and their Cults: Studies in Religious Sociology, Folklore and History*, edited with introduction and annotated bibliography by Stephen Wilson, Cambridge, London [et al.]: Cambridge University Press, 1985, p. 15.

³ Michael Goodich, *Vita perfecta: the ideal of sainthood in the thirteenth century*, Stuttgart: Hiersemann, 1982, p. 1–2.

⁴ Antai, remiantis gausiais hagiografiniais šaltiniais atskleistas Bizantijos visuomenės gyvenimas: Александр Петрович Рудаков, *Очерки византийской культуры по данным греческой агиографии*, вступительная статья, комментарии, послесловие: Г. Е. Лебедева, Г. Л. Курбатов, Санкт-Петербург: Алетейя, 1997.

trūkumu⁵, hagiografinė literatūra gali būti panaudota kaip dar viena šaltinių bazė šio laikotarpio tyrimams. Tuometinės hagiografinės literatūros visumos rekonstrukcija ir analizė, parodanti šios raštijos raidos kelią Lietuvoje, gali būti atspirties taškas tiriant šventųjų gerbimo išraiškas bei kai kurių kultų vystymosi ypatybes. Kartu toks tyrimas gali atskleisti šventaisiais ir jų gyvenimais besidomėjusius asmenis bei pagrindines jų grupes. Tad analizuojant hagiografinę literatūrą galima nauju rakursu pažvelgti į šventųjų gerbimo reiškinių LDK visuomenėje ankstyvuojų krikščionybės laikotarpiu.

Lietuvos istoriografijoje LDK katalikiškosios hagiografijos visuma iki šiol nebuvo bandyta rekonstruoti; ji neanalizuota kaip atskiras tyrimo objektas, taip pat atskirai netirti ir hagiografinės literatūros skaitytojai bei jų pamaldumas šventiesiems. Tad šis darbas, skirtas LDK katalikiškajai hagiografijai, jos recepcijai ir sklaidai, yra novatoriškas tyrimas, svarbus gilesniam ir platesniam visuomenės krikščionėjimo, šventųjų kulto raidos pažinimui ir suvokimui Lietuvoje.

Tyrimo objektas

Šio darbo tyrimo objektu pasirinkta hagiografija, kuri apibūdinama kaip raštija apie šventuosius ar jų kultą. Tad hagiografijai priskiriami įvairūs pamaldumo šventiesiems paskatinti ir jų kultą palaikantys tekstai, o platesne prasme – visi su šventuoju arba jo gerbimu susiję dokumentai. Hagiografija gali būti suprantama tik sąsajoje su šventumo samprata ir šventųjų kulto praktika⁶, tad ir šio tyrimo objektas platesne prasme yra šventųjų gerbimas. Visų pirma pastaruoju atveju tikslinga kalbėti apie skaitančią visuomenės dalį, besidomėjusią šventųjų gyvenimais – hagiografijos skaitytojus ir „vartotojus“. Reikia pažymėti, kad šiame darbe netiriama marijinė hagiografija (Švč. Mergelei Marijai skirti kūriniai).

⁵ *Krikščionybės Lietuvoje istorija*, sudarytojas Vytautas Ališauskas, autoriai Darius Baronas, Remigijus Černius, Liudas Jovaiša, Mindaugas Paknys, Eligijus Raila, Arūnas Streikus, Paulius Subačius, [Vilnius]: Aidai, 2006, p. 59.

⁶ Thomas Head, *Hagiography, Medieval France: An Encyclopedia*, Editors William W. Kibler, Grover A. Zinn, New York, London: Garland Publishing, Inc., 1995, p. 433.

Tyrimo erdve pasirinkę LDK teritoriją, analizuosime tiek svetur sukurtus ir čia funkcionavusius, tiek ir vėliau pačioje LDK parašytus ar išleistus hagiografijos kūrinius. Šiame darbe apsiribosime katalikiškąja hagiografija. Stačiatikiškoji hagiografija, turinti galias tradicijas LDK bei bendrų sąlyčio taškų su katalikiškąja hagiografija, reikalautų atskiro tyrimo, tad jos neanalizuosime.

Pasirinkta tyrimo chronologija (XIV a. pabaiga – XVII a. pradžia) iš dalies remiasi dabar jau nusistovėjusia krikščionybės istorijos Lietuvoje periodizacija, pirmiausia apimdama ankstyvąjį krikščionėjimo laikotarpį (nuo krikščionybės įvedimo 1387 m. iki XVI a. vidurio), bet kartu įžengdama ir į Bažnyčios Reformų laikmetį⁷. Pradinis atskaitos taškas yra krikšto įvedimas ir kartu katalikiškos hagiografinės literatūros plitimo pradžia. Galutinę tyrimo ribą nulėmė 1579 m. Vilniuje išleisti Petro Skargos „Šventųjų gyvenimai“ – Tridento susirinkime deklaruotus principus ir savo laikmečio lūkesčius atitikęs kūrinys, sulaukęs didelio populiarumo. 1610 m. paskutinįsyk išleisti paties P. Skargos redaguoti „Šventųjų gyvenimai“, tad šie metai pasirinkti simboliškai galutine riba, o hagiografijos tyrime šis laikotarpis tarp Skargos knygos leidimų (1579–1610) gali būti laikomas tarpiniu etapu, vedančiu nuo ankstyvojo pamaldumo prie ryškaus praktinio šventųjų kulto išsiskleidimo ženklų⁸. Kadangi reiškinys sunku apriboti konkrečia data, dėl atskirų temų specifikos šio tyrimo chronologinės ribos kartais praplečiamos vėlesniais duomenimis, o tai leidžia pamatyti platesnį tiriamo repertuaro vaizdą.

Bendresniu mastu kalbant apie Lietuvos katalikiškąją hagiografiją, simboliškai galima išskirti keletą „lūžio“ momentų. Pirmiausia tai XIII a. lotynų kalba parašyto Vakarų Europos krikščioniškos literatūros „bestselerio“⁹ – Jokūbo Voraginečio „Aukso legendos“ recepcija ir paplitimas LDK. Kitas lūžinis momentas būtų Petro Skargos „Šventųjų gyvenimai“ – Vilniuje lenkų kalba parašytas ir išleistas kūrinys. Čia galima paminėti ir trečią reikšmingą

⁷ Plg.: *Krikščionybės Lietuvoje istorija*, p. 151.

⁸ Šventųjų kultas (kaip ir pamaldumas Švč. Mergelei Marijai, eucharistinis pamaldumas, piligrimystės ir atlydų praktika) suklestėjo XVII a. pirmoje pusėje, žr.: *Krikščionybės Lietuvoje istorija*, p. 212.

⁹ Plg.: Sherry L. Reames, *The „Legenda aurea“: A Reexamination of its Paradoxical History*, Madison, Wis.: University of Wisconsin Press, 1985, p. 197.

įvykį Lietuvos hagiografijoje, kuris jau išeina už mūsų tyrimo chronologijos – tai XIX a. lietuvių kalba parašyti ir išleisti Motiejaus Valančiaus „Šventųjų gyvenimai“. Šie trys hagiografiniai kūriniai savotiškai atspindi bei simbolizuoja Lietuvos visuomenės krikščionėjimo-kultūrėjimo slinktį (nuo Vakarų Europos kūrinio recepcijos iki „Šventųjų gyvenimų“ sukūrimo sava kalba), perteikia tokių kūrinių poreikį visuomenės dvasiniame gyvenime bei visuomenėje vykusius socialinius – kalbinius pokyčius (lotynų – lenkų – lietuvių kalba).

Istoriografija (problemos ištirtumas)

Šventųjų kulto ir jo įtakoje atsiradusios literatūros, suklestėjusios ir išsiskleidusios viduramžių Europoje, neįmanoma suvokti be šio reiškinių ištakų, raidos ir bendraeuropinio konteksto pažinimo. Hagiografiniai tyrimai Europoje jau turi galias šaknis. Pavyzdinė ir savo vertės neprarandanti yra René Aigraino studija¹⁰, kur pateikta hagiografijos raidos, tyrimų istorija ir metodai, pagrindiniai hagiografinių šaltinių aspektai¹¹. Verta dėmesio klasikinė H. Delehaye¹² hagiografinėms legendoms skirta studija, Thomo Heado hagiografijos ir šventųjų kulto vienoje vyskupystėje tyrimas¹³. „Aukso legendos“ bei kitų kūrinių reikšmė hagiografijos raidai ir poveikis tikintiesiems naujai tiriamas S. L. Reameso¹⁴ darbe. Šventųjų kulto istorijai pažinti ypač reikšmingas monumentalus, gausiais šaltiniais paremtas André Vauchez¹⁵

¹⁰ René Aigrain, *L'hagiographie: ses sources, ses méthodes, son histoire*, Paris: Mayenne: Bloud & Gay, 1953.

¹¹ Hagiografinių tekstų tipus ir pagrindinę literatūrą aptaria ir kiti autoriai, kuriais šiame darbe nepavyko pasinaudoti: J. Dubois, J.-L. Lemaître, *Sources et méthodes de l'hagiographie médiévale*, Paris, 1993; R. Gregoire, *Manuale di agiologia. Introduzione alla letteratura agiografica*, Fabriano, 1987.

¹² Hippolyte Delehaye, *Les légendes hagiographiques*, Bruxelles: Bureaux de la Société des bollandistes, 1906.

¹³ Thomas Head, *Hagiography and the Cult of Saints: The Diocese of Orléans, 800–1200*, Cambridge, New York [et al.]: Cambridge University Press, 1990.

¹⁴ Sherry L. Reames, *The “Legenda aurea”: A Reexamination of its Paradoxical History*, Madison, Wis.: University of Wisconsin Press, 1985.

¹⁵ André Vauchez, *La sainteté en Occident aux derniers siècles du Moyen Âge d'après les procès de canonisation et les documents hagiographiques*, Rome, 1981 (leidimas anglų k.: André Vauchez, *Sainthood in the later Middle Ages*, translated by Jean Birrell, Cambridge University Press, 2009).

veikalas, šventųjų gyvenimus kaip biografijas analizuoja svarbus T. Heffernano darbas¹⁶. Šventųjų kulto raida atskleidžiama ir kituose pamatiniuose darbuose¹⁷. Viduramžių dvasingumui skirtuose darbuose¹⁸ atsiskleidžia šventųjų kulto reikšmė visuomenės gyvenime ir jo specifika. Šie darbai mūsų tyrimui svarbūs metodologiškai, padeda geriau suprasti šventųjų gerbimo reiškinių bendrą dvasingumo kontekstą, hagiografijos reikšmę ir jos vietą.

Kaimyninė Lenkija turi gilesnes krikščionybės tradicijas nei Lietuva, o kartu ir toliau pažengusius hagiografijos tyrimus. Paminėtini pagrindiniai darbai, kuriuose analizuota bendra bei Lenkijos hagiografijos raida¹⁹, šventųjų kultas²⁰. Verta pridėti, kad auga lenkų istorikų dėmesys, skiriamas Petriui Skargai ir jo „Šventųjų gyvenimams“²¹. Gausių tyrimų yra sulaukusi atskirų kultų hagiografija, ypač šv. Adalberto (Vaitiekaus)²² ir šv. Stanislovo, kurių kultai buvo diegiami ir Lietuvoje. Taip pat tiriamos atskiros šventųjų kulto

¹⁶ Thomas Heffernan, *Sacred biography: saints and their biographers in the Middle Ages*, New York, Oxford, 1988.

¹⁷ Peter Brown, *Šventųjų kultas. Jo atsiradimas ir vaidmuo lotyniškoje krikščionybėje*, iš anglų k. vertė Rasa Balčikonytė, [Vilnius]: Aidai, 1999; *Saints and their Cults: Studies in Religious Sociology, Folklore and History*, Edited with Introduction and Annotated Bibliography by Stephen Wilson, Cambridge, London [et al.]: Cambridge University Press, 1985; Michael Goodich, *Vita perfecta; the ideal of sainthood in the thirteenth century*, Stuttgart: Hiersemann, 1982 ir kt.

¹⁸ Galima paminėti: Johan Huizinga, *Viduramžių ruduo: Studija apie keturiolikto ir penkiolikto šimtmečio gyvenimą ir mąstyseną Prancūzijoje ir Nyderlanduose*, iš nyderlandų kalbos vertė Antanas Gailius, Vilnius: Amžius, ALK, 1996; André Vauchez, *Duchowość średniowiecza*, Gdańsk: Wydawnictwo Marabut, 1996; Georges Duby, *Katedrų laikai: Menas ir visuomenė 980–1420*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, ALK, 2004 ir kt.

¹⁹ Jerzy Starnawski, *Drogi rozwojowe hagiografii polskiej i lacińskiej w wiekach średnich*, Kraków: Polskie Towarzystwo Teologiczne, 1993; Maria Helena Witkowska, Wstęp, *Hagiografia polska. Słownik bio-bibliograficzny*, red. R. Gustaw, Poznań, Warszawa, Lublin: Księgarnia Św. Woiciecha, 1971–1972, t. 1, p. 11–48; Aleksandra Witkowska, *Hagiografia, Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. 1: *Średniowiecze*, red. M. Rechowicz, Lublin, 1974, p. 339–356; Urszula Borkowska, *Hagiografia Polska (wiek XVI–XVIII), Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, T. II: *Od Odrodzenia do Oświecenia*. Cz. I: *Teologia humanistyczna*, Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1975, p. 471–503.

²⁰ Henryk Fros, *Pamiętając o mieszkańcach nieba. Kult świętych w dziejach i w liturgii*, Tarnów: Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej „Biblos“, 1994.

²¹ Iš naujausių paminėtini šie darbai: Andre Ceccherelli, *Od Suriusa do Skargi. Studium porównawcze o „Żywotach świętych“*, Izabelin: Świat Literacki, 2003; Magdalena Komorowska, *Prolegomena do edycji dzieł Piotra Skargi*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2012; Anna Kapuścińska, *„Żywoty Świętych“ Piotra Skargi: Hagiografia – parenetyka – duchowość*, Szczecin: Wydawnictwo naukowe uniwersytetu Szczecińskiego, 2008.

²² Kaip pavyzdį galima paminėti gausius šv. Adalberto gyvenimui ir kultui skirtus tyrimus, kurių bibliografiją iki 1999 m. sudaro 3246 pozicijos, žr.: Aleksandra Witkowska, Joanna Nastalska, *Święty Wojciech. Życie i kult. Bibliografia do roku 1999*, Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 2002.

sritys ir jų apraiškos (relikvijos, atlaidai, patrocinijos ir pan.), kartais iš dalies apimant visą Abiejų Tautų Respublikos teritoriją, t. y. įtraukiant ir LDK. Tad lenkų istorikų darbuose iš dalies atsispindi ir LDK dvasinis gyvenimas.

Lietuvos istoriografijoje jau tarpukariu buvo susidomėta hagiografija ir šventųjų kultu, tiriant pirmojo Lietuvos šventojo Kazimiero gyvenimą²³. Ilgus dešimtmečius Lietuvoje vyravusi sovietinė ideologija panašių tyrimų netoleravo, tad šie tyrimai pratęsti išėivijoje, naujai įvertinant šv. Kazimiero asmenybę ir kultą²⁴, atkreipiant dėmesį į pal. Mykolą Giedraitį²⁵.

Šiuolaikinėje lietuvių istoriografijoje paskutiniais dešimtmečiais hagiografija sulaukia vis didesnio dėmesio. Atskirai nagrinėta hagiografijos kaip istorijos tyrimo šaltinio problema, jos istoriškumas ir reikšmė²⁶. Bendrame Katalikų Bažnyčios istorijos kontekste, įvertinant potridentinę LDK šventųjų kulto situaciją, aptarta raštija apie šventuosius ir polemika dėl jų kulto²⁷, kas praplečia šio reiškinių supratimą erdvėje ir laike. Mūsų darbui pravartūs atskirų hagiografinių kūrinių, funkcionavusių ar sukurtų apimant šio darbo chronologinius rėmus, tyrinėjimai. Jokūbo Voraginiečio „Aukso legendos“ tyrimai²⁸ atskleidė šio viduramžių Europoje dominavusio hagiografinio kūrinio ankstyvą paplitimą ir funkcionavimą LDK, kuris bene pirmasis ir „supažindino“ lietuvius su šventųjų gyvenimais. Darbui taip pat

²³ Antano Alekno (1927 m.), Simo Sužiedėlio (1947 m.) knygelės.

²⁴ Žr.: Zenonas Ivinskis, *Rinktiniai raštai*, T. IV: *Krikščionybė Lietuvoje*, Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1987, p. 604–623 (Šventasis Kazimieras ir jo garbinimas (1484–1604–1954 sukakčiai), p. 623–637 (Šv. Kazimiero žygis Vengrijon), p. 638–639 (Šv. Kazimiero kultas amžių bėgyje); Paulius Rabikauskas, *Lietuvos globėjas šv. Kazimieras*, Vilnius; Kaunas: Liet. katalikų MA, 1993; Paulius Rabikauskas, *Krikščioniškoji Lietuva: istorija, hagiografija, šaltiniotyra*, sudarė Liudas Jovaiša, Vilnius: Aidai, 2002.

²⁵ Z. Ivinskio ir P. Rabikausko fragmentiškos įžvalgos.

²⁶ Darius Baronas, Hagiografija kaip istorijos šaltinis, *Naujasis Židinys-Aidai*, 1999, nr. 9–10, p. 454–460.

²⁷ Irena Vaišvilaitė, Šventųjų kultas XVI a. antroje – XVII a. pirmoje pusėje, *Šventieji vyrai, šventosios moterys. Šventųjų gerbimas LDK XV–XVII a.*, sudarė Mindaugas Paknys, [Vilnius]: Aidai, 2005, p. 103–146.

²⁸ Gita Drungilienė, Vieno kūrinio istorija: Jokūbo Voraginiečio „Aukso Legenda“ senojoje Lietuvos kultūroje, *Senoji Lietuvos literatūra*, 34 knyga, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012, p. 15–58; Gita Drungilienė, Jokūbas Voraginietis, Aukso legenda ir Lietuva, Jokūbas Voraginietis, *Aukso legenda, arba šventųjų skaitiniai*, vertė Veronika Gerliakienė, Sigitas Narbutas, Vaidilė Stalioraitytė ir Tomas Veteikis, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008, I knyga, p. 11–19.

svarbus literatūrinis Mikalojaus Husoviano šv. Hiacintui skirtas kūrinėlis, išsamiai analizuotas hagiografinė prasme²⁹.

Pastarųjų dešimtmečių lietuvių istoriografijoje įsibėgėja šventųjų gerbimo tyrimai. Pirmiausia paminėtina plati XV–XVII a. pradžios šventųjų kulto LDK studija, kurioje per skirtingus aspektus (bažnyčių ir altarijų titulus³⁰, bažnytines šventes, krikšto vardus) išryškintos šventųjų gerbimo tendencijos, populiariausi šventieji³¹. Išnagrinėtos XV a. antrosios pusės naujų, vietinių ir dinastinių kultų (ne)iškilimo priežastys ir aplinkybės, atskleidžiant gyvą šių kultų dinamiką, jų tarpusavio ryšius³². Minėtuose darbuose pateikta šventųjų gerbimo panorama, bendros tendencijos ir fonas, kurie leidžia geriau suvokti hagiografijos vietą šventųjų gerbime. Galimybės ir terpė skliti šventųjų gerbimui ir kitoms pamaldumo praktikoms atsiskleidžia bendrai ankstyvosios krikščionybės situacijos problematikai skirtuose darbuose³³, kuriuos pagilina XV a. LDK religinio gyvenimo tyrimai, paneigiantys stereotipus apie „atsilikusią“ Lietuvos krikščionybę bei atskleidžiantys uolų tikinčiųjų pamaldumą³⁴.

²⁹ Tomas Veteikis, Šv. Hiacinto biografijos – švento gyvenimo testamentas ir apologija, *Literatūra*, 2000, 42 (3), p. 108–119; Tomas Veteikis, Mikalojus Husovianas epochų ir tapatybių sankirtose, *Mikalojus Husovianas. Raštai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007, p. 205–302 (ypač žr. sk. „Krikščioniško dvasingumo ilgesys ir senosios katalikybės apologetika *Kūrinėlyje apie šv. Hiacintą*“, p. 255–284; „Krikščioniško gyvenimo idealai *mažuosiuose eilėraščiuose*“, p. 284–291.).

³⁰ Ankstyvųjų Vilniaus ir LDK bažnyčių titulus taip pat tyrė: Mečislovas Jučas, Pirmosios Vilniaus katalikų bažnyčios, *Lietuvos krikščionėjimas Vidurio Europos kontekste=Die Christianisierung Litauens im mitteleuropäischen Kontext: straipsnių rinkinys*, sudarė Vydas Dolinskas, Vilnius: Savas takas, 2005, p. 238–243; Bolesław Kumor, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės seniausiųjų bažnyčių patrocinių (iki 1430), *Lietuvos krikščionėjimas Vidurio Europos kontekste*, p. 224–229.

³¹ Mindaugas Paknys, Šventųjų kultai XV–XVII a. pradžioje, *Šventieji vyrai, šventosios moterys. Šventųjų gerbimas LDK XV–XVII a.*, p. 15–102; Mindaugas Paknys, Kult šventųjų na Litwie od XV do początku XVII wieku: efekt polityki Kościoła katolickiego czy przejawy odmiennosci kulturowej?, *Środowiska kulturotwórcze i kontakty kulturalne Wielkiego Księstwa Litewskiego od XV do XIX wieku = Kultūros židiniai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje nuo XIV iki XIX amžiaus*, pod redakcją Urszuli Augustyniak, Warszawa: Instytut Historii PAN, Instytut Historyczny UW, Instytut Historii Prawa UW, Wydawnictwo Neriton, 2009, p. 131–151.

³² Stephen C. Rowell, Procesy rozwoju i zaniku kultu świętych na Litwie i w Polsce w drugiej połowie XV wieku, *Zapiski historyczne*, t. LXX, s. 4, 2005, p. 7–26.

³³ Pirmiausia paminėtinos kolektyvinės sintezės, žr.: Darius Baronas, S. C. Rowell, *The Conversion of Lithuania: From Pagan Barbarians to Late Medieval Christians*, Vilnius: The Institute of Lithuanian Literature and Folklore, [2015]; *Krikščionybės Lietuvoje istorija*, sudarytojas Vytautas Ališauskas, autoriai Darius Baronas, Remigijus Černius, Liudas Jovaiša, Mindaugas Paknys, Eligijus Raila, Arūnas Streikus, Paulius Subačius, [Vilnius]: Aidai, 2006.

³⁴ Stephen C. Rowell, Kaip šaukė, taip ir atsiliėpė: XV a. lietuvių katalikų gyvenimas ir pagonybės liekanų mitas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos kraštovaizdis: mokslinių straipsnių rinkinys: skiriama profesorės Jūratės Kiaupienės 65-mečiui*, sudarytoja Ramunė Šmigelskytė-

Atskiras pamaldumo šventiesiems praktikas ir apraiškas – relikvijų gerbimą³⁵, piligrimystę³⁶, brolijas³⁷, iš dalies ir bažnytinį giedojimą³⁸, tiriantys darbai giliau atskleidžia šventųjų vietą ir reikšmę žmonių kasdienybėje, religiniame gyvenime. Kitą šventųjų gerbimo plotmę atskleidžia ir pagilina ikonografinė medžiaga, neretai naudojama šventųjų kulto studijose. Ikonografijos analizė ypač pravarti analizuojant Vilniaus bernardinų pamėgtus šventųjų kultus³⁹.

Šalia šventųjų gerbimą apibendrinančių darbų, žymiai gausiau tiriami atskiri kultai, o kaip sudėtinė jų dalis paprastai nagrinėjami ir hagiografiniai šaltiniai. Šie tyrimai leidžia geriau įvertinti krikščioniško mentaliteto požiūriu atskirų šventųjų vietą. Daugiausia tyrimų sulaukė su Lietuva susiję šventumu pagarsėję asmenys. Išsamiai ištirtas šv. Kazimiero kultas ir ikonografija (XVI–XIX a. pradžioje)⁴⁰, daug dėmesio tenka su Lietuvos vardo pirmuoju paminėjimu siejamam šv. Brunonui (Bonifacui)⁴¹. Išstudijuota Vilniaus

Stukienė, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2012, p. 295–315; Stephen C. Rowell, Was Fifteenth-Century Lithuanian Catholicism as Lukewarm as Sixteenth-Century Reformers and Later Commentators Would have Us Believe?, *Central Europe*, Vol. 8, No. 2, November, 2010, p. 86–106 ir kt.

³⁵ Liudas Jovaiša, Šventųjų relikvijos ir jų gerbimas Lietuvoje (1387–1655), *Šventieji vyrai, šventosios moterys. Šventųjų gerbimas LDK XV–XVII a.*, p. 185–228 (ypač p. 185–201); Gita Drungilienė, Relikvijos ikitridentinėje Lietuvoje, *Šventųjų relikvijos Lietuvos kultūroje = Relics of the saints in Lithuanian culture*, sudarytoja Tojana Račiūnaitė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006, p. 9–19.

³⁶ Liudas Jovaiša, Kotryna Korzeniewska, Piligrimystė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*, sudarė Vytautas Ališauskas, Liudas Jovaiša, Mindaugas Paknys, Rimvydas Petrauskas, Eligijus Raila, [Vilnius]: Aidai, 2001, p. 464–478.

³⁷ Liudas Jovaiša, Brolijos, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra*, p. 109–128.

³⁸ Jonas Vilimas, *Grigališkojo choralo tradicijos bruožai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. XV–XVIII amžių atodangos ir rekonstrukcijos bandymas*. Daktaro disertacija. Humanitariniai mokslai, istorija (05 H), Vilnius, 2012; Mikas Vaicekauskas, *Lietuviškos katalikiškos XVI–XVIII amžiaus giesmės*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005.

³⁹ Rūta Janonienė, XVI a. pradžios sienų tapybos idėjinės programos Vilniaus bernardinų bažnyčioje, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gotika: sakralinė architektūra ir dailė*, sud. A. Jankevičienė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2003, p. 209–223; Rūta Janonienė, *Bernardinų bažnyčia ir konventas Vilniuje: pranciškoniškojo dvasingumo atspindžiai ansamblio įrangoje ir puošyboje*, Vilnius: Aidai, 2010 ir kiti darbai.

⁴⁰ Sigita Maslauskaitė, *Šv. Kazimiero kultas ir ikonografija XVI–XIX a. pradžioje: daktaro disertacija*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2005; Sigita Maslauskaitė, *Šventojo Kazimiero atvaizdo istorija XVI–XVIII a.*, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2010.

⁴¹ Pirmiausia žr. I. Leonavičiūtės disertaciją: Inga Leonavičiūtė, *Šv. Brunonas Kverfurtietis ir 1009 m. misija: šaltinotyrinis aspektas*, Daktaro disertacija, Humanitariniai mokslai, istorija (05 H), Vilnius, 2014.

pranciškonų kankinių kulto raida XIV–XX a.⁴², palaimintojo Mykolo Giedraičio gyvenimas ir jo kultas⁴³, tirtas pamaldumas šv. Onai⁴⁴ bei (vėlesniu laikotarpiu) šv. Juozapui⁴⁵. Paminėti tyrimai leidžia geriau suprasti atskirų kultų raidą, reikšmę, jų sąsajas su hagiografine literatūra.

Dar viena mums svarbi istoriografijos kryptis – tai knygotyros, skaitymo kultūros istorijos darbai, kuriuose į hagiografiją žvelgiama kaip į tam tikros literatūros visumos dalį. LDK funkcionavę ar čia sukurti hagiografiniai kūriniai, jų repertuaras, klasifikacija fragmentiškai pristatyti LDK biografistikos⁴⁶, rankraštinės⁴⁷ ir lotyniškosios knygos⁴⁸, inkunabulų⁴⁹ tyrimuose. Šiame darbe, tiriant skaitytojus ir jų poreikius, naudingi ir parankūs bibliotekų⁵⁰, skaitytojų⁵¹, skaitymo kultūros ir istorijos tyrimai⁵².

Istoriografijos analizė atskleidė, kad LDK ankstyvojo krikščionybės laikotarpio hagiografija, taip pat ir šventųjų kultas, iki šiol lieka nepakankamai ištirta ir apibendrinta.

⁴² Darius Baronas, *Vilniaus pranciškonų kankiniai ir jų kultas XIV–XX a.: (istorinė studija ir šaltiniai)*, (Studia Franciscana Lithuanica; 4), Vilnius: Aidai, 2010.

⁴³ Darius Baronas, Pal. Mykolo Giedraičio gyvenimas ir jo kultas Lietuvoje (XVI–XIX a. pr.), *Šventieji vyrai, šventosios moterys. Šventųjų gerbimas LDK XV–XVII a.*, p. 229–315; Asta Giniūnienė, Dievo tarno Mykolo Giedraičio ikonografija, *Pirmavaizdis ir kartotė: vaizdinių transformacijos tyrimai* (Ser.: Acta Academiae artium Vilnensis, 35), 2004, p. 123–135.

⁴⁴ Lijana Birškytė-Klimienė, Ankstyvosios šv. Onos kulto apraiškos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, *Menotyra*, 2013, t. 20, nr. 1, p. 1–19.

⁴⁵ Diana Streikuvienė, Šv. Juozapo kultas Lietuvoje XVI–XIX a., *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. XIII, Vilnius, 1998, p. 87–124.

⁴⁶ Mintautas Čiurinskas, *XVI–XVII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės biografistika*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006.

⁴⁷ Rima Cicėnienė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės rankraštinės knygos kultūra (iki XVI a. antrosios pusės)*, Daktaro disertacija. Humanitariniai mokslai, komunikacija ir informacija (06 H), Vilnius, 2011.

⁴⁸ Daiva Narbutienė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos lotyniškoji knyga XV–XVII a.*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004.

⁴⁹ Edvardas Gudavičius, Universiteto įkūrimas, *Vilniaus universiteto istorija, 1579–1994*, Vilnius: Valst. leidybos centras, 1994, p. 17–40 (ypač p. 18–22).

⁵⁰ Arvydas Pacevičius, *Vienuolynų bibliotekos Lietuvoje 1795–1864 m. Dingęs knygos pasaulis*, Vilnius: Versus aureus, 2005; Arvydas Pacevičius, Bibliotekos, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra*, p. 94–108; Kęstutis Gudmantas, Alberto Goštauto biblioteka ir Lietuvos metraščiai, *Knygotyra*, 2003, t. 41, p. 9–24.

⁵¹ Maria Barbara Topolska-Piechowiak, *Czytelnik i ksiąźka w Wielkim Księstwie Litewskim w dobie Renesansu i Baroku*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1984; Arvydas Pacevičius, Skaitymas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra*, p. 655–673.

⁵² Levas Vladimirovas, *Knygos istorija*, Vilnius: Mokslas, 1979; Levas Vladimirovas, *Apie knygas ir bibliotekas: straipsnių rinkinys*, Vilnius: VU I-kla, 2002; Arvydas Pacevičius, Lietuvos knygos kultūra ir paleotipų proveniencijos, *Vilniaus universiteto bibliotekos paleotipai*, sudarė Nojus Feigelmanas, Irena Daugirdaitė, Petras Račius, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003.

Šaltiniai

Krikščioniškoje Europoje plačiai paplitę hagiografijos šaltiniai tipologiniu požiūriu yra labai įvairūs. Jais laikomi šie tekstai: inskripcijos; kalendoriai ir martirologai; oficialūs Bažnyčios aktai, susiję su beatifikacijos ir kanonizacijos procesais; naratyviniai šaltiniai: *Acta martyrum*, *Vita*, *Passio*, *Miracula*, *translatio*, autobiografijos, biografijos, panegirikos, korespondencija. Išplečiant šaltinių spektrą, kartais įtraukiami ir homiletiniai bei liturginiai tekstai. Šių šaltinių visuma vėliau imta apibendrinti legendose, pasijonaluose (kankinysčių aprašymuose) ir jų rinkiniuose, kurie taip pat laikomi hagiografiniais šaltiniais⁵³.

LDK tiriamuoju laikotarpiu tik pradėjo skleistis vietiniai kultai su jiems priderančiais naujais, pirminiais šaltiniais. Dėl jų trūkumo į šį tyrimą įtrauksime ne tik tradicinius – šventųjų gyvenimus ir jų rinkinius, homiletiką, bet ir kitus papildomus hagiografinius šaltinius.

Reikšmingiausi yra autentiški šventųjų gyvenimai, surašyti ruošiantis kanonizacijos procesui. Tiriamuoju laikotarpiu LDK buvo sukurti net keli šventumu pagarsėjusio karaliaičio Kazimiero „gyvenimai“: pirmą išlikusį⁵⁴ surašė Zacharias Ferreris (1521), o atsinaujinus kanonizacijos procesui jo dokumentai buvo išspausdinti kartu su Grigaliaus Svencickio perrašytu „gyvenimu“ (1604)⁵⁵. Pirminių šaltinių grupei galima priskirti ir pal. Daratos iš Montau „gyvenimą“ (bei jos kanonizacijos dokumentus)⁵⁶, šv. Brigitos Švedės „Apreiškimus“ su trumpu jos gyvenimu ir kanonizacijos dokumentais. Tyrimui

⁵³ Maria Helena Witkowska, Wstęp, *Hagiografia polska. Słownik bio-bibliograficzny*, t. 1, p. 13; René Aigrain, *L'hagiographie*, p. 107.

⁵⁴ Gniezno arkivyskupo Jono Laskio dar 1518 m. Vilniuje įvykdyto pirmojo kanonizacijai reikalingo proceso dokumentai neišliko.

⁵⁵ Šie ir kiti šaltiniai yra publikuoti ir aptarti: *Šv. Kazimiero gyvenimo ir kulto šaltiniai = Casimiriana: fontes vitae et cultus S. Casimiri*, sudarė, vertė, įvadą ir paaiškinimus parašė Mintautas Čiurinskas, Vilnius: Aidai, 2003; *Ankstyvieji šv. Kazimiero „Gyvenimai“ = Casimiriana II. Vitae antiquiores S. Casimiri*, sudarė, įvadą ir paaiškinimus parašė Mintautas Čiurinskas, Vilnius: Aidai, 2004.

⁵⁶ Jan z Kwidzyna, *Żywot Doroty z Mąków*, z krytycznego wydania (Hans Westphal, Anneliese Birch-Hirschfeld-Triller, BH LAU Verlag KLN Graz), przełożył biskup Julian Wojtkowski, Lublin: Wydawnictwo KUL, [2012]; *Akta procesu kanonizacyjnego Doroty z Mąków od 1394 do 1521*, z krytycznego wydania Ryszarda Stachnika przy współpracy Annelizy Birch-Hirschfeld Triller oraz Jana Westpfahla przełożył biskup Julian Wojtkowski, Olsztyn: Zakład Poligraficzny „Gutgraf“, 2014.

svarbūs ir kiti LDK funkcionavę atskirų šventųjų gyvenimai (pavyzdžiui, 1483 m. Vilniuje parašytas šv. Stanislovo⁵⁷ gyvenimas ir kiti), kurie liudija pamaldumą šiems šventiesiems, padeda atsekti kultū kilnę ir jų funkcionavimą.

Nagrinėjamas Lietuvos krikščionėjimo laikotarpis susijęs su šventųjų legendų ir jų rinkinių klestėjimu Europoje, tad ši hagiografinių šaltinių grupė gausiai naudojama ir mūsų darbe. Svarbią vietą užima XIII a. parašytas Jokūbo Voraginiečio kūrinys „Lombardiškoji istorija, arba Aukso legenda“⁵⁸. Šis legendų apie šventuosius rinkinys buvo vienas populiariausių visoje krikščioniškoje Europoje, gerai žinomas ir Lietuvoje. Kitas svarbus kūrinys, atstovaujantis jau potridentinę epochą – tai jėzuito Petro Skargos parašyti „Šventųjų gyvenimai“⁵⁹, laikomi kertiniu hagiografijos veikalu Abiejų Tautų Respublikoje⁶⁰, davusiu praktinį impulsą sparčiai suklestėti šventųjų kultui LDK baroko epochoje⁶¹. Tad šie du LDK funkcionavę ir skirtingas epochas simbolizuojantys kūriniai yra vieni svarbiausių šiame tyrime, kurie leidžia giliau pažvelgti į šventųjų kulto sklaidą ir jos specifiką. Juos papildo ir kiti LDK funkcionavę šventųjų gyvenimų rinkiniai⁶², naudingi atskleidžiant tuometinio hagiografijos repertuaro visumą.

Kita šaltinių grupė – tai pamokslai apie šventuosius, LDK žinomi nuo XV a. pabaigos. Įvairių autorių pamokslų rinkiniai, XVI–XVII a. pradžioje funkcionavę LDK, gana gausiai išliko iki šiol ir saugomi Lietuvos

⁵⁷ Nuorašas saugomas Krokuvoje, Čartoriskų bibliotekoje: BCz, II 3793, l. 1449–1478.

⁵⁸ Darbe pirmiausia naudotasi senaisiais „Aukso legendos“ leidimais. Šio kūrinio pirmasis leidimas lietuvių kalba su plačiais komentarais: Jokūbas Voraginietis, *Aukso legenda, arba šventųjų skaitiniai*, vertė Veronika Gerliakienė, Sigitas Narbutas, Vaidilė Stalioraitytė ir Tomas Veteikis, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008, I–II knygos. Kūrinio kritinis leidimas: Jacopo da Varazze, *Legenda aurea*, edizione critica a cura di Giovanni Paolo Maggioni, [t.] 1, 2, Firenze: SISMEL – Edizioni del Galluzzo, 1998, t. 1–2.

⁵⁹ Piotr Skarga, *Zywoty świętych Starego i Nowego zakonu na każdy dzień przez cały rok, wybrane z poważnych pisarzy doktorów kościelnych...*, W Wilnie: z drukarni ... Mikołaja Chryzstofa Radziwiła, 1579 [toliau – Piotr Skarga, *Zywoty świętych* (1579)]. Pakartotiniai, pataisyti 7 leidimai pasirodė dar esant gyvam autoriui, o iš viso išleista 33 leidimai.

⁶⁰ Krystyna Stawecka, *Staropolska proza hagiograficzna XVI–XVIII wiek, Proza polska w kręgu religijnych inspiracji*, red. Maria Jasińska-Wojtowska, Krzysztof Dybciak, Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1993, p. 95.

⁶¹ Eligijus Raila, Barokas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra*, p. 70–71.

⁶² Pavyzdžiui, *Viola sanctorum*, Jeronimo *Vitas patrum* ir kiti.

bibliotekose⁶³. Jie naudingi tiriant hagiografinės informacijos šaltinių visumą, kuri pasiekdavo Lietuvos tikinčiuosius. Aptartieji šventųjų gyvenimai ir hagiografiniai pamokslai sudaro gausiausią šaltinių grupę.

Siekdami išplėsti tiriamos medžiagos lauką, o tai ypač aktualu analizuojant gausiais šaltiniais nepasižymintį ankstyvąjį krikščionybės laikotarpį, šiuos tradicinius šaltinius papildysime ir kitais, kuriuose taip pat yra šventųjų kulto istorijos medžiagos ir šventųjų biografijų detalių⁶⁴. Pirmiausia verta paminėti XVI a. pirmoje pusėje sukurtus poetinius kūrinius, skirtus šventiesiems. Tai Mikalojaus Husoviano poema „Apie šventojo Hiacinto gyvenimą ir darbus“ (1525)⁶⁵, to paties autoriaus odė šv. Sebastijonui ir malda šv. Onai (1523)⁶⁶, Keturiolikai Vilniaus pranciškonų kankinių paskirtos Kijevo vyskupo Jono Andruševičiaus eilės (1543)⁶⁷. Šie kūriniai reikšmingi kaip LDK hagiografinės raštijos pirmieji bandymai, atskleidžiantys pagarbą tam tikriems šventiesiems.

Hagiografinės informacijos galime rasti ir liturginiuose-devociniuose šaltiniuose. Šiai grupei priskirtinos Vilniuje XVI a. antrojoje pusėje spausdintos maldaknygės⁶⁸ su „Visų šventųjų litanija“, nuo XV a. pabaigos Vilniaus bernardinų naudoti giesmynai (gradualai ir antifonalai)⁶⁹ su kreipiniais į šventuosius. Svarbus šaltinis yra LDK kanclerio Alberto Goštauto asmeninis maldynas (1528)⁷⁰, kurio trečiąją dalį sudaro šventiesiems skirtos

⁶³ Išskirtini pamokslų rinkiniai: Pelbartus de Themeswar, *Sermones Pomerie de sanctis*; Johannes de Verdena, *Sermones dormi secure de sanctis*; Johannes Herolt, *Sermones discipuli de tempore et de sanctis*; Michael de Hungariae, *Sermones de sanctis Biga Salutis intitulati* ir kiti.

⁶⁴ Plg.: Urszula Borkowska, *Hagiografia Polska (wiek XVI–XVIII)*, p. 473–474.

⁶⁵ Faksimilę ir vertimą į lietuvių kalbą žr.: Apie šventojo Hiacinto gyvenimą ir darbus Mikalojaus Husoviano kūrinėlis, vertė Tomas Veteikis, *Mikalojus Husovianas. Raštai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007, p. 165–199.

⁶⁶ Jų faksimilę ir vertimą į lietuvių kalbą žr.: *Mikalojus Husovianas. Raštai*, p. 57–58, 59–62 (faksimilė), 150, 151–153 (vertimas).

⁶⁷ Tekstas ir pažodinis vertimas: Marcelinas Ročka, Jono Andruševičiaus eilės, *Rinkiniai raštai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002 (Senoji Lietuvos literatūra, 11), p. 220–221.

⁶⁸ *Litaniae Domini Nostri Iesv Christi, Beatae Virginis Marię, et Omnium Sanctorum. Ex Scriptura sacra et Sanctis Patribus depromptae*, Vilnae: Typis Illustriss: Dni D. Nico: Christ: Radiuili, Ducis in Olyca etc. Supr: M. D. L. Marschalci, Anno MDLxxxij, (BJ, sign. Cim O. 981); *Thesaurus orationum, meditationum, ac aliarum piarum exercitationum, ex varijs probatis Authoribus collectus*, Vilnae: typis Ill.mi D. D. Nic. Christo Radiuili, Ducis in Olyca, et Nieswiesz, etc. [1576–86], (BCz, sign. Cim 1191 D).

⁶⁹ Saugomi LMAVB RS, VUB RS.

⁷⁰ Dabar saugoma Miunchene: *Universitätsbibliothek der Ludwig-Maximilians-Universität*, sign. Cim. 89 (=4° Cod. ms. 1097). Neseniai pasirodė pirmasis faksimilinis šios maldaknygės leidinys su

maldos, leidžiančios pažinti asmeninį A. Goštauto, o kartu ir XVI a. pirmosios pusės didikų pamaldumą šventiesiems.

Tiriant raštijos apie šventuosius visumą svarbūs yra ir atskiri hagiografiniai fragmentai ar siužetai kituose kūriniuose. Šioje vietoje pirmiausia paminėtina Jono iš Komorovo bernardinų ordino kronika *Memoriale Ordinis Fratrum Minorum* (1209–1536)⁷¹, kurioje gausu ne tik lietuviškų realiųjų, bet ir žinių apie šventumu pagarsėjusius bernardinus.

Šiam darbui pravartūs ir XVI a. antroje pusėje LDK sukurti poleminiai-apologetiniai kūriniai, atsiradę katalikams kovojant su protestantais. Konkrečiai šventųjų kulto problematikai skirti to meto Vilniaus akademijos dėstytojo Emanuelio Vegos⁷² ir jo studento, būsimo Vilniaus kanauninko Andriejaus Jurgevičiaus⁷³ darbai, šventųjų kulto apologetika išryškėja ir daugelyje kitų kūrinių. Šiuose kūriniuose atskleidžiama Lietuvos Katalikų Bažnyčios atstovų šventųjų gerbimo samprata.

Siekiant atstatyti LDK funkcionavusių hagiografinių knygų visumą, buvo pasitelkti ir istoriniai šaltiniai. Daug naudingos informacijos teikia XVI–XVII a. pradžios bibliotekų sąrašai: religinių institucijų (Vilniaus katedros⁷⁴, Vilniaus pranciškonų⁷⁵, Vilniaus⁷⁶ ir Seinų dominikonų⁷⁷ vienuolynų), didikų

W. Wydros įvadinis straipsniu: *Modlitewnik Olbrachta Gasztolda kanclerza wielkiego litewskiego 1528 r.: facsimile*, wstęp Wiesław Wydra, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2015.

⁷¹ Joannes de Komorowo, *Memoriale Ordinis Fratrum Minorum*, wydali Xawery Liske i Antoni Lorkiewicz, (Pomniki dziejowe Polski = Monumenta Poloniae historica, t. 5), Lwów: W komisie Księgarni Gubrynowicza i Schmidta, 1888 (vertimas į lenkų kalbą: Jan z Komorowa, *Kronika Zakonu Braci Mniejszych Obserwantów (1209–1536)*, przetłumaczył O. Kazimierz Żuchowski OFM, Kalwaria Zabrzdydowska: Wydawnictwo Calvarianum, 2014).

⁷² Emanuel Vega, *De cultu et invocatione sanctorum, contra librum Volani de idolatria Jesuitarum*, Vilnae: [S. typogr.], 1586.

⁷³ *De pio et in sancta Ecclesia iam inde ab Apostolis receptissimo sacrarum imaginum usu, deq[ue] sacrilega novorum iconoclastarum in exterminandis illis, per summam Christi contumeliam, immanitate; itemq[ue] De Sanctorum veneratione et invocatione theses*, in *Academia Vilnensi disputandae, adversus impium et famosum libellum, a Volano quodam, recenti iconomachorum archiministro, editum*, propugnatore Andrea Iurgevicio, s. theologiae candidato et artium liberalium ac philosophiae magistro; praeside r. p. Emanuele a Vega, in eadem Academia ss. theologiae professore ordinario, [Vilnae: typis Academicis S. I.], 1586 (*LMAVB RSS*, sign. L-16/23).

⁷⁴ Index librorum, in *Bibliotheca Eccles. Cathedralis Vilnensis*, *VUB RS*, F. 4–35808 (A–2472), l. 78–89; Index librorum in *Bibliotheca Ecclae. Cathedralis Vilnensis*, *LVIA*, f. 1135, ap. 4, b. 471, l. 36–40v. Šaltinio publikacija ir komentaras: Wioletta Pawlikowska-Butterwick, *Księgozbiór biblioteki katedralnej w Wilnie z końca XVI w., Odrodzenie i Reformacja w Polsce*, t. LVI, Warszawa, 2012, p. 161–190.

⁷⁵ *Via et Methodus facilis cura ac ingenio R. P. Joannis Donati Caputo Artium et S. T. D. Provincialis Poloniae nec non Commissarii Generalis Ordinis Minorum Conventualium. Relationes Visitationis inceptae Cracoviae 22 Octobris A. D. 1597*, *APK*, E–I–364, l. 170–218.

(Alberto Goštauto⁷⁸) knygų katalogai. Šiuo atveju neretai teko susidurti su įvairiais knygų identifikacijos sunkumais (pavyzdžiui, dažnai šaltiniuose paminėti sutrumpinti knygų pavadinimai arba nurodytas tik autorius⁷⁹, o tai neleidžia identifikuoti konkrečios knygos). Tokios iš šaltinių atsirinktos knygos sudaro didesnę dalį LDK neabejotinai funkcionavusios „atvežtinės“ hagiografinės literatūros. (Ankstyvųjų spausdintų hagiografinių knygų galime rasti daugelio vėlesnio laikotarpio bibliotekų sąrašuose, bet nežinodami, kada šios knygos pateko į biblioteką, jų į tyrimą neįtraukiame).

Pastaruoju atveju vis didesnis dėmesys skiriamas skaitymo istorijai ir kultūrai, kurios atsiskleidžia per knygose paliktus nuosavybės ženklus (proveniencijas), įvairius rankraštinius įrašus (marginalijas), teikiančius vertingos informacijos apie kūrinio savininką, jo požiūrį į knygą ir pan. Šiame darbe kaip šaltinis taip pat panaudotos senuosiuose leidiniuose esančios marginalijos ir proveniencijos.

Hagiografinės literatūros ir šventųjų kulto sąsajas, pamaldumą šventiesiems ir atskirų kultų kilmę, dvasinio gyvenimo realijas padeda pažinti ir kiti rašytiniai bei spausdinti šaltiniai. Didikų pamaldumą šventiesiems padeda atskleisti testamentai, išlikę sakralinės dailės kūriniai. Katalikų Bažnyčios dvasininkų, vienuolių platintus kultus atskleidžia ikonografinė medžiaga, atlaidų suteikimo ir kiti dokumentai⁸⁰, Vilniaus vyskupijos Sinodų statutai⁸¹, kur nurodytos ir privalomos šventųjų šventės. Dvasinio gyvenimo realybė XVI a. antroje pusėje atsispindi Žemaitijos vyskupijos vizitacijoje⁸².

⁷⁶ Libri Conventus Vilnensis, 1604, ADK, sygn. Wd. 1, l. 110, 25–27.

⁷⁷ Regestrum librorum Conventus Seynensis, [1610 m.], ADK, sygn. Se. 2, l. [2], nuorašas.

⁷⁸ Kęstutis Gudmantas, Alberto Goštauto biblioteka, p. 9–24.

⁷⁹ Antai, neretai žymūs pamokslininkai kurdavo pamokslus ir šventiesiems, ir liturginiam metų laikui, tad vien autoriaus (Voraginiečio, Osorijaus pamokslai ir pan.), arba knygų, kurių dalis pavadinimo sutapdavo (pvz., *Sermones Discipuli*) įvardinimas šaltinyje suteikia per mažai informacijos jų identifikavimui.

⁸⁰ Dokumentai spausdinti šaltinių rinkiniuose: *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej = Codex diplomaticus ecclesiae Cathedralis necnon dioeceseos Vilnensis*, t. 1 (1387–1507), wydali Jan Fijałek, Władysław Semkowicz, Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1948; *Codex Mednicensis seu Samogitiae Dioecesis*, vol. 1, collegit Paulus Jatulis, Roma: Academia Lituana Catholica Scientiarum, 1984.

⁸¹ Jakub Sawicki, *Concilia Poloniae. Źródła i studia krytyczne*, II: *Synody diecezji wileńskiej i ich statuty*, Warszawa, 1948.

⁸² *Žemaičių vyskupijos vizitacija (1579)*, tekstą parengė, iš lotynų k. vertė ir rodykles sudarė Liudas Jovaiša; įvadą ir paaiškinimus parašė Juozas Tumelis ir Liudas Jovaiša, Vilnius: Aidai, 1998.

Daugelį LDK funkcionavusių hagiografinių kūrinių nustatyti ir šiam tyrimui atsirinkti padėjo šiuo metu intensyviai leidžiami specializuoti seniausiųjų knygų katalogai⁸³, hagiografų ir hagiografijos bibliografijos⁸⁴. Kai kurie jų iš dalies atspindi ir K. Estreicherio surinktą informaciją⁸⁵. Darbui svarbūs dvasininkų žinynai⁸⁶, kurie labai padėjo identifikuojant knygų savininkus. Reikia pažymėti, kad naudojantis labai įvairių šaltinių informacija, neišvengta ir tam tikrų skirtumų, nenuoseklumų knygų aprašuose.

Šio darbo šaltinių pagrindą sudaro didžiosiose Lietuvos mokslinėse bibliotekose saugomos senosios knygos. Kadangi dar toli gražu ne visos senosios knygos atsispindi spausdintuose kataloguose, hagiografijos paleotipų (Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos), kaip ir beveik visų XVI a. antrosios pusės knygų⁸⁷, teko ieškoti elektroniniuose ir korteliniuose kataloguose. Šiuo būdu buvo atsirinktos ir *de visu* peržiūrėtos 143 hagiografinės knygos, kurios neatsispindėjo spausdintuose kataloguose. Iš jų tik 15 knygų (~10%) atitiko šiam darbui pasirinktus

⁸³ *Vilniaus universiteto bibliotekos plantenai: katalogas*, sudarė Vidas Račius, Vilnius: Petro ofsetas, 2015; *Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos inkunabulai: katalogas*, [sudarytoja Viktorija Vaitkevičiūtė], Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2014; *Vilniaus universiteto bibliotekos paleotipai*, sudarė Nojus Feigelmanas, Irena Daugirdaitė, Petras Račius, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003; *XV–XVI amžių knygos Kauno bibliotekose: katalogas*, sudarė Sigitas Lūžys, Rita Urbaitytė, Irena Vitkauskienė, Vilnius, 2006; *XVI–XVII a. lituanika Lietuvos mokslų akademijos bibliotekoje. Katalogas*, sudarė Daiva Narbutienė, Violeta Radvilienė, Dalia Rauckytė-Bikauskienė, Vilnius: LLTI, 2007; *XV–XVI a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas*, sudarė Daiva Narbutienė, Sigitas Narbutas, Vilnius: LLTI, 2002; *XVII a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas*, sudarė Daiva Narbutienė, Sigitas Narbutas, Vilnius: LLTI, 1998; *XVII a. Lietuvos lenkiškos knygos: kontrolinis sąrašas*, parengė Marija Ivanovič, Vilnius: Bibliografijos ir knygotyros centras, 1998; *Vilniaus akademijos spaustuvės leidiniai, 1576–1805: bibliografija*, Konstancija Čepienė, Irena Petrauskienė, Vilnius: Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Centrinė biblioteka, 1979; *Lietuvos inkunabulai*, parengė Nojus Feigelmanas, Vilnius: Vaga, 1975; Alma Braziūnienė, *Inkunabulų paveldas Lietuvoje ir pasaulyje: Mokomasis leidinys*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014, p. 20 (1 lentelė), [Elektroninis išteklius, prieiga per internetą:] <http://www.kf.vu.lt/dokumentai/publikacijos/INKUNABULU_paveldas_mokomasis_leidinys_2014.pdf>

⁸⁴ *Hagiografia polska. Słownik bio-bibliograficzny*, t. 1–2; *Nasi święci. Polski słownik hagiograficzny*, red. Aleksandra Witkowska, Poznań: Księgarnia Św. Wojciecha, 1999; Aleksandra Witkowska, Joanna Nastalska, *Staropolskie piśmiennictwo hagiograficzne*, Lublin: Wydawnictwo KUL, 2007, t. 1–2.

⁸⁵ Karol Estreicher, *Bibliografia polska*, t. 8–34, Kraków: członkami drukarni Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1883–1951.

⁸⁶ Vytautas Ališauskas, Tomasz Jaszczolt, Liudas Jovaiša, Mindaugas Paknys, *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.*, Vilnius: Aidai, 2009; Liudas Jovaiša, Žemaičių vyskupijos dvasininkai 1601–1650 m., *Bažnyčios istorijos studijos, (Lietuvių katalikų mokslų akademijos metraštis, t. 36B)*, 2012, p. 99–208.

⁸⁷ Išskyrus Kauno bibliotekas, kurių visos XVI a. knygos suregistruotos spausdintame kataloge.

kriterijus ir buvo įtrauktos į tyrimo bazę: knygos turėjo aiškius⁸⁸ nuosavybės ženklus⁸⁹, liudijančius funkcionavimą LDK ir įrašytus iki XVII a. pradžios imtinai. Darbe iš viso analizuojami 46 „atvežtinių“ hagiografinių knygų egzemplioriai, iki šiol saugomi Lietuvos bibliotekose ir neabejotinai funkcionavę LDK XVI–XVII a. pradžioje bei 68 iš šaltinių žinomos knygos apie šventuosius XIV a. pabaigos – XVII a. pradžios LDK bibliotekose. Be abejo, šios knygos nesudaro visumos, nes daugybė knygų bėgant šimtmečiams žuvo, kai kurios pateko į kitų šalių bibliotekas, o ir didžioji dalis šiuo metu Lietuvos bibliotekose saugomų hagiografinių knygų neturi patikimų ankstyvų proveniencijų ar yra defektuotos, todėl gali sudaryti tik „hipotetinę“ grupę⁹⁰, kurios šiame darbe netirsime. Nėra pakankamai ištirta ir XVI–XVII a. Lietuvos bibliotekų sudėtis⁹¹, kas taip pat labai apsunkina šį tyrimą.

Atliekant vietinės, LDK sukurtos hagiografijos atranką, remtasi šiuolaikinėje lietuvių knygotyroje taikomais kriterijais: atsirinkti LDK autorių parašyti arba LDK sukurti ar išleisti hagiografiniai kūriniai⁹². Visgi šio darbo objekto – hagiografijos – specifiškumas kartais verčia peržengti griežtais kriterijais apibrėžtas ribas, ypač atsižvelgiant į tiriamajam laikmečiui būdingą kūrėjų mobilumą (kas ypač pasakytina apie bendroms Lietuvos ir Lenkijos provincijoms priklausiusius vienuolius) bei kitus aspektus. Tiriamuoju laikotarpiu hagiografija LDK tik žengė pirmuosius žingsnius, todėl nagrinėjant vietinę raštiją – dėl nedidelio jų kiekio – į tyrimą įtraukti ir kitų žanrų kūrinuose esantys hagiografiniai fragmentai. Šioje grupėje analizuojama daugiau kaip 30 pozicijų.

⁸⁸ Daugelis kitų neturėjo nuosavybės ženklų arba jie buvo neįskaitomi, pažeisti laiko, sunaikinti (nukirpti, užbraukti, užtepti, ištrinti) ar sufalsifikuoti vėlesnių savininkų, neretai sudėtinga įvertinti proveniencijų chronologiją.

⁸⁹ Keletu atveju knygos atsirinktos pagal jų įrišimą, turint duomenų, kad konkreči knyga buvo įrišta LDK tiriamuoju laikotarpiu. Šiuo atveju remtasi E. Laucevičiaus sudarytu katalogu: Edmundas Laucevičius, *XV–XVIII a. knygų įrišimai Lietuvos bibliotekose*, Vilnius: Mokslas, 1976.

⁹⁰ Plg.: Edvardas Gudavičius, *Universiteto įkūrimas, Vilniaus universiteto istorija 1579–1994*, p. 18–28.

⁹¹ Daiva Narbutienė, *Lotyniškų knygų rinkiniai institucinėse LDK bibliotekose XVI–XVII a.*, *Lietuvos mokslų akademijos biblioteka, 2001–2002*, Vilnius: Margi raštai, 2004, p. 60.

⁹² Daiva Narbutienė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos lotyniškoji knyga XV–XVII a.*, p. 11–15. Kartais tokių griežtų kriterijų nesilaikoma, apimant lituaniką plačiąja prasme, t. y. visus su LDK kultūrine erdve įvairiais aspektais susijusius kūrinius, žr.: Mintautas Čiurinskas, *XVI–XVII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės biografistika*, p. 14.

Tad nors identifikuotų ir tyrimui pasirinktų knygų skaičius nėra baigtinis ir jis gali nežymiai keistis, visgi atsirinktosios išlikusios knygos, drauge su paliudytomis šaltiniuose, gali reprezentuoti XIV a. pabaigos – XVII a. pradžios hagiografinių knygų repertuarą bei sudaryti kuo išsamesnį hagiografijos LDK vaizdą. Taigi, šiame tyrime panaudoti šaltiniai: „atvežtinė“ – Europoje sukurta ar spausdinta ir vietinė – LDK (ar jos piliečių) sukurta ar išleista hagiografinė literatūra bei dokumentiniai šaltiniai, praskleidžiantys šventųjų kulto sklaidos pažinimą. Ši sukaupta medžiaga sudaro tyrimo faktografijos pagrindą.

Tyrimo tikslas ir uždaviniai

Istoriografijos analizė parodė, kad katalikiškosios hagiografijos (atvežtinės ir vietinės) LDK visuma, jos recepcijos ir sklaidos procesai iki šiol nėra atskirai tirti ir apibendrinti. Išsamiau yra ištirti kai kurie kultai ir kūriniai, ir šie empiriniai tyrimai mums padės atskleisti gilesnį tam tikrų sričių vaizdą. Bibliotekų, skaitymo kultūros, literatūros tyrimuose yra probėgšmais paliestas hagiografinės literatūros repertuaras, skaitytojai. Iki šiol mažai analizuotos LDK realijos P. Skargos „Šventųjų gyvenimuose“, netirtas skaitančios visuomenės pamaldumas šventiesiems ir kitos problemos. Šiam tyrimui keliamas tikslas: išanalizavus katalikišką hagiografinę literatūrą ir išryškinus sudėtines dalis, atskleisti jos recepciją, sklaidą ir šventųjų kulto bruožus Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštijoje nuo XIV a. pabaigos iki XVII a. pradžios. Tikslui pasiekti numatyta išspręsti šiuos uždavinius:

1. Rekonstruoti žinomų hagiografinių kūrinių visumą: sudaryti XIV a. pabaigoje – XVII a. pradžioje LDK teritorijoje funkcionavusių, sukurtų ar/ ir išleistų hagiografinių kūrinių registrą, kuris sudarytų tyrimo šaltinių pagrindą.
2. Atskleisti hagiografinės literatūros, funkcionavusios LDK, repertuarą ir jo tendencijas.
3. Išanalizuoti LDK sukurta literatūrą apie šventuosius.

4. Atsekti ir išnagrinėti LDK dvasinio gyvenimo realijas P. Skargos „Šventųjų gyvenimuose“, knygos paplitimą (skaitytojus) Lietuvoje, atkreipti dėmesį į šio kūrinio šaltinius.

5. Nustatyti hagiografinės literatūros naudotojus – skaitytojų ratą, ištirti jų interesus ir skaitymo ypatybes; taip pat atskleisti platesnio informacijos apie šventuosius sklaidimo prielaidas.

6. Pasirinkus skaitančią skirtingų socialinių sluoksnių visuomenės dalį (valdovai, didikai, vienuoliai), atskleisti jų santykį su hagiografija ir pamaldumą šventiesiems.

7. Pastebėti ir atskleisti ryšį tarp hagiografijos kūrinų plitimo ir atskirų šventųjų kulto.

Tyrimo metodai

Šiame darbe naudojama keletas tyrimo metodų. Pirmiausia nagrinėjant atskirus, pavienius atvejus taikomas *aprašomasis* metodas, pateikiant platesnį, išsamesnį įvykio ar situacijos vaizdą. Taip pat tiriant šaltinių tekstus naudojamas *tekstologinis* ir *analitinis* bei *sintetinis* metodai. Ieškant atskirų reiškinių, aptiktų LDK, analogų Vakarų ir Vidurio Europoje ar apskritai Visuotinės Bažnyčios istorijoje, padeda *lyginamasis (komparatyvistinis)* metodas. Apibendrinant surinktus duomenis naudojamas *statistinis* metodas.

Sąvokos

Šiame darbe naudojamos darbo pobūdį atitinkančios specifinės sąvokos.

Šventuoju yra laikomas žmogus, kuris turėjo išskirtinių dorybių, išlaikė ištikimybę Dievo valiai ir tapo kulto objektu, dažniausiai patvirtintu Bažnyčios autoritetų (kanonizacija). Tokių **šventųjų kultu** (lot. k. *cultus* – garbė, didelė pagarba, rūpinimasis) vadinamas Dievo garbinimas šventuosiuose ir per jų užtarimą, išreiškiamas įvairiomis religinėmis

praktikomis. Teologijoje šis šventiesiems skiriamas gerbimas (lot. k. *veneratio*, graikų k. *douleia*), atskiriamas nuo tik Dievui skiriamo garbinimo (lot. k. *adoratio*, graikų k. *latreia*). Šiame darbe sinonimiškai vartojami terminai **kultas** ir **gerbimas**.

Darbe dažniausiai vartojamas **hagiografijos** terminas, etimologiškai reiškiantis „rašymą apie šventuosius“ (graikų k. *hágios* – šventas, *graphía* – rašymas). Šiuo terminu darbe nusakoma raštijos visuma, susijusi su šventojo gyvenimo ir jo kulto istorija, atsiradusi spontaniškai dėl visuomenės religinių poreikių. **Hagiografijos, hagiografinės literatūros ir raštijos** terminai šiame darbe naudojami sinonimiškai. Sinonimiškai vartojamas ir pamokslų apie šventuosius bei **hagiografinių pamokslų** terminas. Mokslinė kritinė šaltinių studija, tirianti šventųjų gyvenimo ir kulto problematiką, arba pačių hagiografinių kūrinių reikšmės tyrimas šaltiniotyriiniu aspektu vadinami **kritine hagiografija**.

Legenda (lot. k. *legenda* – tai, kas skaitytina) vadinamas pasakojimas apie šventųjų ir kankinių gyvenimą, kuris pirmiausia buvo skirtas skaityti liturgijos metu. Tai senųjų, autentiškų „šventųjų gyvenimų“ naujos redakcijos. **Pasijonalų** (lot. k. *passio* – kančia) pavadinimas vartojamas apibūdinti šventųjų kankinysčių knygoms.

Darbe vartojami ir specialūs knygotyros terminai. **Inkunabulais** (lot. k. *incunabula* – lopšys, vystyklai) vadinamos pirmosios spausdintinės knygos, išleistos nuo spaudos išradimo iki 1500 m. gruodžio 31 d. imtinai. **Paleotipais** (gr. k. *palaios* – senovinis, *typos* – atspaudas) laikomos knygos, išspausdintos XVI a. pirmojoje pusėje (nuo 1501 iki 1551 m. sausio 1 d.). **Proveniencijomis** nusakomi įvairūs knygų nuosavybės ženklai: įrašai, ekslibrisai, supereklibrisai, antspaudai, lipdės. **Incipitu** (lot. k. *incipit* – prasideda) vadinama viduramžių rankraštinių knygų ir pirmųjų spausdintų knygų pradžios formulė („knyga prasideda“), kuri dažnai atstoja pavadinimą.

Kitos specialios sąvokos bus paaiškinamos tekste.

1. HAGIOGRAFIJA: IŠTAKOS, RAIDA, RAŠTIJOS TIPAI

Nuo krikščionybės pradžios pradėjęs formuotis ir netrukus suklestėjęs šventųjų gerbimas nulėmė daugybę įvairių su jais susijusių dokumentų ir tekstų – hagiografijos – atsiradimą. Tiek Rytuose, tiek ir Vakaruose hagiografija iš esmės vystėsi panašiai, nors kiekvienoje šių Bažnyčių buvo sukurta ir specifinių hagiografijos formų, išryškėjo ir lotyniškosios hagiografijos regioninė specifika⁹³. Hagiografijos raida ir jos istorija bene geriausiai yra apžvelgta abato René Aigraino (1886–1957) neprilygstamame darbe⁹⁴, kuriuo remiasi daugelis kitų tyrinėtojų⁹⁵. Lietuvos istoriografijoje yra aptarti XIII–XVII a. europinės hagiografijos esminiai bruožai⁹⁶, tačiau šioje vietoje pravartu būtų plačiau apžvelgti jos ištakas ir raidą.

Hagiografijos pradžia siejama su šventųjų gerbimo reiškiniu atsiradimu. Jau pirmojo kankinio Stepono kankinystės aprašymas Naujojo Testamento „Apaštalų darbuose“ gali būti laikoma hagiografijos užuomazgomis. Pirmiausia šis pamaldumas šventiesiems kilo iš kankinių kulto. Prasidėjęs žiauriems persekiojimams, daugybė krikščionių mirė atsisakę išduoti savo tikėjimą – jį paliudijo savo krauju. Šiuos kankinius, tikėjimo liudytojus (gr. k. *martyros* – liudytojas) imta laikyti šventais ir juos gerbti. Su jų gerbimu iškilo ir ankstyviausi savarankiški hagiografijos tekstai. Tad hagiografinės literatūros pradžia laikomi kankinių ir vyskupų sąrašai, imti sudarinėti nuo II a. vidurio ir reikalingi atskiroms lokalinėms bažnyčioms liturgijoje minint šių šventųjų metines – jų gimimo dangui (*dies natalis*), t. y. mirties, dieną. Iš šių sąrašų kilo **kalendoriai** ir **martirologai**. III–IV a. pirmais dešimtmečiais jau kiekviena bažnyčia turėjo savo kalendorių su surašytais vietiniais kankiniais, kurių kankinystes jie patys buvo regėję. Vėliau šie kalendoriai buvo papildomi ir kaimyninių bažnyčių kankinių sąrašais, o toks

⁹³ Pavyzdžiui, išskiriama galų–frankų–germanų, prancūzų, vokiečių, italų, anglų, airių, islandų ir norvegų bei kt. hagiografijos raida, plg.: Hagiographie, *Lexikon des Mittel–Alters*, [Hrsg. u. Berater: Bautier, Robert-Henri ...], München, Zürich: Artemis-Verlag, 1989, t. 4, p. 1841–1856.

⁹⁴ René Aigrain, *L'hagiographie*, p. 291–328.

⁹⁵ Pavyzdžiui, Maria Helena Witkowska, Wstęp, *Hagiografia polska*, p. 11–48.

⁹⁶ Irena Vaišvilaitė, Šventųjų kultas XVI a. antroje – XVII a. pirmoje pusėje, p. 103–146.

kelių sąrašų ar kalendorių sujungimas suformavo pagrindą vėlesniems martirologams⁹⁷. Taip šie kankiniai, kaip gyvas krikščionių heroizmo pavyzdys, galėjo būti paminimi kasmet.

Šalia minėtų kalendorių ir martirologų nuo II a. vidurio atsirado teismo procesų prieš krikščionis dokumentai ir jų mirties liudininkų ataskaitos, kurie yra labai svarbūs pažįstant persekiojimo laikų Bažnyčios istoriją. Jie yra laikomi seniausiais naratyviniais hagiografiniais tekstais⁹⁸. Iš šių *Acta martyrum* („Kankinių darbai“) nuo III a. savo ruožtu kilo amžininkų rašytos biografijos ir pasakojimai apie kankinystes, skirti Bažnyčioje pagerbiamų šventųjų atminimui. Minėti kūriniai vadinti *Passio* (lot. k. – kankinystė), *Passiones*. Šie dažniausiai anoniminiai *acta* ir *passiones* buvo istoriškai patikimi, nes rėmėsi oficialiomis teisėjų ataskaitomis (pvz., pasakojimas apie šv. Kiprijoną), pačių kankinių atsakymais (pvz., šv. Perpetuos ir šv. Felicitos kankinystė), neoficialiais liudininkų įrašais (kaip šv. Polikarpo kankinystė)⁹⁹.

Pasibaigus krikščionių persekiojimams ir 312–313 m. krikščionybei tapus legalia Romos imperijos religija, susidarė sąlygos rasti naujai šventumo sampratai. Tuo metu kulto objektu tapo išpažinėjai (lot. k. *confessores*) – ne kankinio mirtimi mirę krikščionys, bet paliudiję savo tikėjimą ypač asketišku gyvenimu. Tai buvo ypatingu būdu pasišventusieji Dievo tarnystei: dykumų tėvai ir motinos, vyskupai, mergelės ir našlės, ypač eremitai (atsiskyreliai), įsijungiantys į įvairias bendro gyvenimo grupes – vienuolinių organizacijų ankstyviausias formas.

Rytuose su šiuo eremitų ir cenobitų judėjimu, jų kultu, atsirado ir pirmieji išpažinėjų gyvenimai (lot. k. *vitae*)¹⁰⁰. Hagiografų anksti sukurtas gyvenimo aprašymo modelis ir schema ilgą laiką išliko beveik nepakitę¹⁰¹. Tokių nuo III a. vidurio žinomų šventųjų gyvenimų tekstai (*vitae sanctorum*) vaizduoja vieno šventojo gyvenimą nuo gimimo iki mirties, dažnai ir stebuklus

⁹⁷ Hagiography, *The Oxford Dictionary of the Middle Ages*, edited by Robert E. Bjork, Volume 2, Oxford: Oxford University Press, 2012, p. 761.

⁹⁸ Maria Helena Witkowska, Wstęp, *Hagiografia polska*, p. 22.

⁹⁹ Hagiography, *The Oxford Dictionary of the Middle Ages*, p. 761.

¹⁰⁰ Teresa Michałowska, *Średniowiecze*, Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, 2003⁸, p. 73.

¹⁰¹ Maria Helena Witkowska, Wstęp, *Hagiografia polska*, p. 23.

po mirties, įvykusius paprašius jo užtarimo, o pagrindinis tikslas buvo šventu pripažinto asmens parodymas krikščioniškų dorybių kontekste. Viena pirmųjų krikščionių biografijų laikomas „Kiprijono gyvenimas ir kančia“ (*Vita et passio Cypriani*), III a. viduryje parašyta diakono Poncijaus. Neabejotinai įtakingiausias iš visų šventųjų gyvenimų buvo Egipto asketo šv. Antano „gyvenimas“ (*Bios kai politeia tu hosiu patros hemon Antoniu*), parašytas šv. Atanazo apie 360 m. graikų kalba. Šis „gyvenimas“ pristatė pirmą šventojo išpažinėjo pavyzdį ir davė pradžią Rytuose labai populiariam hagiografiniam vienuolių-atsiskyrėlių gyvenimų ciklui. Minėtą vienuolių-atsiskyrėlių ciklą pratęsė ir lotynų autoriai, pavyzdžiui, šv. Jeronimas (m. 420), IV a. pabaigoje parašęs šventųjų Pauliaus iš Tėbų, Malchus ir Hilarijaus gyvenimus, kurie tapo labai populiarūs.

Vakaruose išpažinėjų kultas buvo kiek kitokio pobūdžio: čia gerbti ir žymūs popiežiai bei vyskupai. Tad čia lygiagrečiai su vienuolių-atsiskyrėlių gyvenimais nuo IV a. atsiranda naujas ir labai turtingas šventųjų vyskupų gyvenimų ciklas¹⁰². Tokio tipo raštijos pavyzdžiu Vakarų Bažnyčioje tapo 397 m. Sulpicijaus Severo Galijoje parašytas vyskupo šv. Martyno Turiečio gyvenimas (*Vita s. Martini*) – neabejotinai žinomiausias ir plačiausiai skaitomas kūrinys, padaręs didelę įtaką lotyniškajai hagiografijai¹⁰³. Iki pat viduramžių pabaigos juo buvo sekama, cituojama pažodžiui. Pavyzdžiui, vyskupas Paulinas Nolietis išdidžiai pareiškė, kad jis savąjį „Šv. Ambraziejaus gyvenimą“ sumodeliavo pagal Atanazą, Jeronimą ir Sulpicijų¹⁰⁴. Čia vertėtų paminėti ir Posidijaus „Šv. Augustino gyvenimą“ (432). Tad šv. Antano ir šv. Martyno gyvenimai yra laikomi padarę didžiausią įtaką tolesniam hagiografijos vystymuisi. Reikia pridurti, kad krikščionys ne tik kūrė šventųjų

¹⁰² *Ten pat*, p. 24.

¹⁰³ René Aigrain, *L'hagiographie*, p. 299.

¹⁰⁴ Margot H. King, *Hagiography, Western European, Dictionary of the Middle Ages*, Joseph R. Strayer, editor in chief, Volume 6, New York: Charles Scribner's Sons, 1985, p. 66.

„gyvenimus“, bet ir gyveno jais sekdami net iki mirties – gyvai ir nuolat sąveikaudami tarp teksto ir gyvenimo¹⁰⁵.

Nuo IV a. pirmosios pusės atskirus gyvenimus ir kankinysčių aprašymus (vieno ar kelių autorių) imta jungti į teminius rinkinius, didesnius ciklus pagal istorinę-chronologinę seką. Seniausi žinomi yra Euzebijaus Cezariečio (m. ~339) rašyti Palestinos kankinių kankinysčių aprašymai apie Diokletiano laikų krikščionių persekiojimus. Šis jo darbas laikomas meistriškos hagiografijos pavyzdžiu¹⁰⁶. Laiko tėkmėje panašių „gyvenimų“ rinkinių atsirado vis daugiau. Tokioms kolekcijoms priskirtina ir *Historia Lausiaca* (~420), į kurią Paladijus surinko žymiausių Egipto, Palestinos, Mesopotamijos ir Sirijos asketų biografinius duomenis. Nuo VI a. Rytuose populiariausi buvo garsieji „dvasiniai aforizmai“ *Apophthegmata patrum*¹⁰⁷ ir *Vitae patrum*. Vakaruose ankstyvaisiais viduramžiais geriausiai žinomi buvo Grigaliaus Turiečio rinkiniai *De gloria martyrum* ir *De gloria confessorum*, plačiai paplitę popiežiaus Grigaliaus Didžiojo *Dialogi de vita et miraculis patrum italicorum* (apie 593) bei Eulogijaus iš Kordobos (Córdoba) (m. 859) trys knygos *Memoriale sanctorum*. Šiems rinkiniams bendra tai, kad pasakojimų eiliškumas yra nulemtas šventojo gyvenimo ar jo kančios istorinio laiko¹⁰⁸, t. y. jie išdėstyti chronologine tvarka.

Šiuo pradiniu vystymosi periodu hagiografija turėjo kelis pagrindinius tikslus: įamžinti šventojo atminimą ir suteikti skaitytojui uždegantį pavyzdį bei patenkinti jo religinį smalsumą. Tokia apologetinė-didaktinė ir mentaliteto formavimo funkcija paveikė ir hagiografijos bruožus. Šventųjų „gyvenimai“ pasižymėjo literatūrine išmone, autoriaus intencijomis, tam tikrų temų kartojimu, o pirmiausia – stebuklų šventojo gyvenime pabrėžimu¹⁰⁹. Todėl nenuostabu, kad daugelis to meto „gyvenimų“ yra labai panašūs. Ne veltui Grigalius Turietis kalba apie „šventųjų gyvenimą“. Pasak jo, nepaisant tam

¹⁰⁵ Margaret M. Mitchell, Emergence of the written record, *The Cambridge History of Christianity*, vol. 1: *Origins to Constantine*, edited by Margaret M. Mitchell and Frances M. Young, Cambridge: Cambridge University Press, 2008, p. 193.

¹⁰⁶ Apie jį daugiau žr.: René Aigrain, *L'hagiographie*, p. 293–294.

¹⁰⁷ *Ten pat*, p. 294–295.

¹⁰⁸ Hagiography, *The Oxford Dictionary of the Middle Ages*, p. 761.

¹⁰⁹ Maria Helena Witkowska, Wstęp, *Hagiografia polska*, p. 25–26.

tikrų nuopelnų ir dorybių skirtumų, vieno žmogaus gyvenimas „maitina“ visus pasaulį, o kuo žmogus yra šventesnis, tuo jis labiau atspindi Kristų, kuriame nėra pokyčių ar skirtumų¹¹⁰. Šitoks „gyvenimų“ suniveliavimas – temų pasiskolinimas, sekimas – buvo suprantamas ne kaip plagiatas, bet atspindėjo pagarbą tam autoriui ir kartu kreipė žvilgsnį į žmogaus elgesio idealą sekant juo. Ankstyvuosiuose šventųjų „gyvenimuose“ nėra ir įprastos laiko sampratos: praeitis, dabartis ir ateitis yra sumišusios. Juos skaitant ir norint pažinti juos sukūrusią epochą, svarbu kreipti dėmesį į tai, kokie žmonės buvo laikomi vertais atminimo, koks elgesys buvo laikytas sektinu, tad reikalauti istorinio tikslumo iš šio laikmečio hagiografų būtų nesusipratimas¹¹¹.

Šventųjų gerbimas neatsiejamas nuo jų tarpininkavimo ar užtarimu įvykusių stebuklų. Stebuklai gana anksti imti laikyti šventumo įrodymais¹¹². Taip šalia pagrindinių hagiografinių formų – *passio* ir *vita* – atsirado naujas raštijos tipas, aprašantis stebuklus, daromus šventųjų gyvenimo, kankinystės metu ir po mirties, vad. *miracula*. Jie įsiterpdavo į šventojo gyvenimo ar kankinystės aprašymą kaip integrali jo turinio dalis vadinamaisiais *pavyzdžiais* (*exempla*) arba šios istorijos tapdavo savarankiškais pasakojimais ir buvo redaguojami atskirais rinkiniais. Stebuklų rinkiniai, daugiausia anoniminiai, atsirado IV a. Rytuose. Vakarų Bažnyčioje jie buvo kitokie. Čia stebuklus rinkti ir jungti į rinkinius (*libella*) ėmėsi šv. Augustinas savo vyskupavimo Hipone laikotarpiu (415–426), siekdamas griežtai laikytis pasakojamų istorijų patikimumo, kas buvo svarbu apologetinei stebuklų funkcijai¹¹³. Kitas iš ankstyviausių rinkinių – Evodijaus *De miraculis s. Stephani Protomartyris libri duo*. Tokie stebuklų rinkiniai vėliau vystėsi įvairiomis formomis: jie dažnai buvo surašomi kaip kanonizacijos procesui reikalinga dokumentacija arba norint paskleisti žinią apie stebuklingus įvykius prie kapų, tapusių piligriminių kelionių tikslu¹¹⁴.

¹¹⁰ Margot H. King, Hagiography, Western European, *Dictionary of the Middle Ages*, p. 65.

¹¹¹ *Ten pat*, p. 65–66.

¹¹² *The Oxford dictionary of Saints*, by David Hugh Farmer, Oxford: Oxford University Press, 2004, p. xi.

¹¹³ Maria Helena Witkowska, Wstęp, *Hagiografia polska*, p. 26.

¹¹⁴ Teresa Michałowska, *Średniowiecze*, p. 184.

Jau pirmiesiems krikščionims buvo svarbi kankinio palaidojimo vieta, o šventojo kapas tapo jo kulto vieta. Į krikščionišką šventųjų kultą netrukus įėjo ir mirusiojo kaulų iškasimas, perkėlimas ir padalijimas. Šventųjų kapai ir relikvijos (lot. k. – likučiai, palaikai) – šventojo kūno dalys arba daiktai, lietu jo kūną ar kapą – tapo privilegijuotomis vietomis, kuriose „susitiko priešingi Dangaus ir Žemės poliai“¹¹⁵. Jos buvo laikomos dieviškosios gydančios ir apsaugančios galios instrumentais¹¹⁶. Relikvijų gerbimas jau nuo IV a. išsiskleidė įvairiais ritualais: nežinomo šventojo kapo atradimu (*inventio*), šventojo kūno perkėlimu (*translatio*) iš pirmosios poilsio vietos į kitą, labiau tinkamą – pavyzdžiui, į naujai pastatytą bažnyčią, užbaigiamu iškilmingu relikvijų sutikimu (*adventus*) ir jų padėjimu į galutinę paskirties vietą altoriuje arba ant jo (*elevatio*)¹¹⁷. Su šia relikvijų perkėlimo praktika atsirado ir naujas hagiografijos tipas – *transliacija* (lot. k. – *translatio*). Joje buvo aprašoma šventojo palaikų iškėlimas iš kapo ir perlaidojimas bažnyčioje bei tuo metu įvykę stebuklai¹¹⁸.

Relikvijų perkėlimo metinių (*dies translationis*), gerbimo vietos nurodymu, panegiriniu kankinystės ir dorybių išaukštinimu (*elogium*) ir kitomis šventųjų biografinėmis detalėmis palaipsniui buvo papildyti ir ankstyvieji martirologai, netrukus iš lokalinių tapę visuotinio pobūdžio. Rytų Bažnyčioje tokie martirologai žinomi nuo IV a. antrosios pusės. Didelio populiarumo sulaukė vadinamasi *Martyrologium Hieronymianum* – vienas plačiausiai naudotų ir įtakingiausių viduramžiais krikščionių kankinių sąrašas. Jo autorystė klaidingai buvo priskirta šv. Jeronimui. Tyrinėtojai nesutaria dėl šio pirminio rankraščio pasirodymo laiko ir vietos, o dabartinę formą šis martirologas įgavo IX a. kaip įvairių kalendorių ir kankinių sąrašų kompiliacija.

¹¹⁵ Peter Brown, *Šventųjų kultas*, p. 19–21.

¹¹⁶ *The Oxford dictionary of Saints*, p. xi.

¹¹⁷ Maria Starnawska, *Świętych życie po życiu: relikwie w kulturze religijnej na ziemiach polskich w średniowieczu*, Warszawa: Wydawnictwo DiG; Siedle: Akademia Podlaska, 2008, p. 258–261, 270–274 ir kt.

¹¹⁸ *Viduramžių žodynas: sąvokos, reiškiniai, dalykai*, sudarytojas Peter Dinzelsbacher, iš vokiečių kalbos vertė Giedrė Sodeikienė, [Vilnius]: Aidai, 2004, p. 188.

„Jeronimo martirologo“ plačiai paplitusios versijos padarė didelę įtaką vadinamųjų istorinių martirologų atsiradimui – labiau pritaikytoms Visuotinės Bažnyčios poreikiams ir talpinančioms daugiau informacijos naujoms martirologų redakcijoms, kurios buvo populiarios per visą viduramžių epochą¹¹⁹. Vienas iš tokių turtingo turinio ankstyviausių istorinių martirologų buvo *Martyrologium Hieronymianum* pagrindu suredaguotas Bedos Garbingojo martirologas (m. 735). Jame kiekvienai metų dienai buvo pažymėti šventieji, minimi tiek Visuotinės, tiek ir vietinių Bažnyčių. Šis sąrašas buvo garsiai skaitomas Mišių pradžioje, taip prisimenant šventuosius ir jų dorybes bei skatinant sekti jų pavyzdžiu¹²⁰. Bedos *Martyrologium* tyrėjų laikomas pirmąja hagiografine enciklopedija¹²¹. Iš gausių jo sekėjų paminėtinas benediktinas Usuardas (m. ~875), o šis savo ruožtu buvo šiuolaikinio *Martyrologium Romanum* pagrindinis šaltinis¹²².

Kaip minėta, tiek lotyniškoji, tiek ir graikiškoji hagiografija iš esmės vystėsi vienodai. Šventųjų gyvenimai Rytų Bažnyčioje taip pat buvo jungiami į rinkinius, sudarytus kalendoriaus tvarka. Tokie rinkiniai buvo vadinami *menes* (elogijų ir himnų šventiesiems rinkinys kasdienei liturgijai), *menologium* (kalendorinis visų metų šventųjų gyvenimų aprašymų rinkinys, iš kurių žymiausias yra Simeono Metafrasto (m. ~1000) *Menologas*, padaręs didelę įtaką ir kitiems rinkiniams), *synaxarium* (kalendorinis trumpų šventųjų gyvenimo aprašymų ir pamokslų rinkinys, skirtas vienuolių ir pasauliečių kasdieniniam skaitymui)¹²³.

Susiformavę hagiografinės raštijos tipai bėgant amžiams evoliucionavo, persipindami tarpusavyje. Taip gimė **legenda** (lot. k. – skaitytina) – tipiškas viduramžių hagiografinės literatūros žanras. Iš pradžių šis

¹¹⁹ Maria Helena Witkowska, Wstęp, *Hagiografia polska*, p. 22.

¹²⁰ Margot H. King, Hagiography, Western European, *Dictionary of the Middle Ages*, p. 65.

¹²¹ Ireneusz Werbiński, *Problemy i zadania współczesnej hagiologii*, Toruń: Wydawnictwo uniwersytetu, 2004, p. 165, 16 nuoroda.

¹²² *The Oxford dictionary of Saints*, p. xi.

¹²³ F[rançois] Halkin, Hagiography, *The New Catholic Encyclopedia*, t. 6, Detroit, New York [et al.]: The Catholic University of America, Washington, D. C., 2003, p. 614; Maria Helena Witkowska, Wstęp, *Hagiografia polska*, p. 23. Rytų Bažnyčios hagiografija ir homiletika plačiai aptarta darbe: Albert Ehrhard, *Überlieferung und Bestand der hagiographischen und homiletischen Literatur der Griechischen Kirche*, Leipzig: J. C. Hinrich t. 1, Bd. 1.

terminas reiškė kankinių ir išpažinėjų gyvenimo ir kankinystės pasirinktos dalies skaitymą jų šventės dieną siekiant dvasinio ugdymo; vėliau ėmė reikšti legendų rinkinį, kur šventųjų gyvenimai išdėstyti pagal kalendorių¹²⁴. Hagiografinėse legendose buvo pradėta plačiau aprašinėti šventųjų gyvenimą, kankinystę, stebuklus, kultus; jos tapo žinių apie šventuoju pripažintą asmenį santrauka. Dažnai šventojo gyvenimas buvo aprašomas pagal įprastą schemą: Dievo maloningumas nuo vaikystės, doras gyvenimas (keičiasi priklausomai nuo šventojo tipo: misionierius, vyskupas, vienuoliai, šventosios mergelės ir kt.), pamokomas myris, stebuklai po mirties¹²⁵. VIII–IX a. daugelis senųjų „gyvenimų“ buvo perrašyti pagal minėtą schemą, beveik neliko šventojo, kurio biografija nebūtų taip perdirbta¹²⁶.

Legendoje mažiau dėmesio buvo skiriama istoriniam kritiškumui ir turiniui, o daugiau – literatūriniam stiliui ir įtaigai. Tad šie vėlesnių kartų hagiografinių legendų stiliumi perrašyti ankstesnieji „gyvenimai“ tapo abejotinos istorinės vertės arba net neturėjo jokio istorinio pagrindo, išskyrus, pavyzdžiui, vardą ar kapo vietą. Anot H. Delehaye, hagiografinių legendų kūrėjai buvo ne istorikai ar biografai, o poetai¹²⁷. Legendų tikslas buvo pamokyti tikinčiuosius ar patenkinti pamaldų smalsumą: siekta parodyti šventąjį kaip krikščioniškos dorybės pavyzdį, o elgesį – kaip Kristaus sekimą (*imitatio*). Todėl istorijos, temos buvo adaptuojamos ir „keliavo“ iš vieno šventojo „gyvenimo“ į kitą, sudarydamos apibendrintus šventumo tipus: kankinys, asketas, šventas vyskupas ir pan.¹²⁸ Šie bruožai, kurie pastebimi jau ankstyvuosiuose šventųjų „gyvenimuose“, hagiografinėse legendose pilnai išsiskleidė¹²⁹. Tokios legendos šalia esminės savo funkcijos – šventųjų

¹²⁴ J. Le Brun, Saints, Legends of the, *New Catholic Encyclopedia*, t. 12, Detroit, New York, San Diego [et al.]: The Catholic University of America, Washington, D. C., 2003, p. 605–606.

¹²⁵ *Viduramžių žodynas: sąvokos, reiškiniai, dalykai*, p. 188–189.

¹²⁶ René Aigrain, *L'hagiographie*, p. 125–130.

¹²⁷ Hagiography, *The Oxford Dictionary of the Middle Ages*, p. 761. Plačiau apie legendas žr. jo darbą: Hippolyte Delehaye, *Les légendes hagiographiques*, Bruxelles: Bureaux de la Société des Bollandistes, 1906.

¹²⁸ Hagiography, *The Oxford Dictionary of the Middle Ages*, p. 761.

¹²⁹ Maria Helena Witkowska, Wstęp, *Hagiografia polska*, p. 26.

gyvenimų aprašymo – taip pat atliko ir grožinės bei pramoginės literatūros funkciją¹³⁰.

Ši legendų (tiek pateiktų proza, tiek ir eiliuotų) rašymo tradicija tęsėsi dar kelis ateinančius šimtmečius. X a. žymiausi hagiografai buvo Odonas Kliunietis (parašęs Gerardo iš Aurillaco gyvenimą), Reimso hagiografas Flodoardas, XI a. – benediktinas Petras Damianis, parašęs „Šv. Romualdo gyvenimą“. Išskirtinio dėmesio nusipelnė cistersas Bernardas Klervietis (m. 1153), parašęs šv. Malachijaus gyvenimą. Savo ruožtu šv. Bernardo gyvenimą (XII a.) parašė Vilhelmas iš Saint-Thierry¹³¹.

Nuo XIII a. hagiografija įgavo naują impulsą, nes ją daugiausia plėtojo elgetaujančių vienuolių atstovai. Naujųjų ordinų kūrėjai ir jų pasekėjai greitai buvo pripažinti šventaisiais tiek pasauliečių, tiek ir hierarchų¹³², tad netrukus buvo parašytos ir šių šventųjų gyvenimo istorijos. Šv. Pranciškus buvo kanonizuotas 1228 m. – praėjus vos dviem metams po jo mirties, o Tomas Celanietis 1228–1253 m. paruošė tris šio šventojo „gyvenimus“, taip pat šv. Klaros gyvenimą. Dominikonas Jordanas iš Saksonijos (m. 1237) parašė šv. Dominyko (m. 1221, kanonizuotas 1234) gyvenimą. Jo konfratras Gerardas iš Frachet (m. 1271) ėmėsi didesnės užduoties – jo plunksnai priklauso viso naujojo ordino šventumu pagarsėjusių brolių gyvenimų rinkinys (*Vitae fratrum ordinis Praedicatorum*)¹³³.

Šios legendos imtos jungti į šventųjų „gyvenimų“ rinkinius – **legendarijus** (lot. k. *legendarium*), arba **pasijonalus** – kankinysčių aprašymų rinkinius. Kaip minėta, ankstyvieji hagiografiniai rinkiniai buvo sudaromi pagal šventųjų gyvenamojo ar kančios laiko chronologinį eiliškumą. Tuo tarpu legendarijuose šventųjų biografijos ir kankinystės buvo sudėtos pagal bažnytinį kalendorių – liturgine šventųjų minėjimo eilės tvarka. Palaiipsniui kiekvienas regionas susikūrė ir naudojo savąjį legendarijų¹³⁴. Pagal bažnytinį kalendorių parengtuose legendarijuose pamokslininkams buvo paprasčiau surasti

¹³⁰ Ireneusz Werbiński, *Problemy i zadania współczesnej hagiologii*, p. 166.

¹³¹ Apie juos žr.: René Aigrain, *L'hagiographie*, p. 311.

¹³² Margot H. King, *Hagiography, Western European, Dictionary of the Middle Ages*, p. 69.

¹³³ René Aigrain, *L'hagiographie*, p. 312–313.

¹³⁴ F[rançois] Halkin, *Hagiography*, p. 613.

atitinkamą legendą. Visgi tokie legendų rinkiniai buvo labai didelės apimties ir nepatogūs liturginei praktikai.

Naujos, sielų išganymu ir pamokslavimu užsidegusios vienuolijos, jautė didelį parankinės literatūros poreikį. Taip atsirado dominikonų ir pranciškonų pamokslininkų parengtos mažesnės ir lengviau skaitomos, paprasto stiliaus ir kalbos vadinamosios **sutrumpintos legendos** (*abbreviations*). Šios hagiografinės kompiliacijos, atitikusios naujus, šioms vienuolijoms aktualius reikalavimus – trumpas šventojo gyvenimas, įterpiant pamokančius ir patraukiančius *exempla* ir stebuklus – sulaukė didžiulio populiarumo. Kartu XIII a. iškilę nauji sielovados uždaviniai taip pat atnešė permainas į šventųjų gyvenimų rašymo pobūdį. Pamokslininkai siekė pabrėžti, kad šventųjų didingumas kyla ne iš daromų stebuklų, bet iš jų gyvenimo būdo ir ištikimo sekimo Kristumi. Šis požiūris, kad į šventuosius reikia lygiuotis, veikė ir hagiografiją¹³⁵. Iš tokių lotyniškų legendarijų žinomiausi buvo dominikonų darbai. Pirmasis tokių sutrumpintų legendų rinkinį paruošė Jonas iš Mailly – *Abbreviatio in gestis et miraculis sanctorum* (1243). Po to sekė Vincento iš Bovè (Beauvais) *Speculum historiale* (~1244), Baltramiejaus iš Tridento *Liber epilogorum in gesta sanctorum* (1245–46) ir Jokūbo Voraginiečio *Legenda aurea* (~1258)¹³⁶ bei kiti legendų rinkiniai. Visgi iš šių gausių sutrumpintų legendų rinkinių didžiausio populiarumo susilaukė Jokūbo Voraginiečio (m. 1298) „Aukso legenda“, kuri ir užbaigė viduramžiškosios hagiografijos klostymąsi¹³⁷. Ji greitai paplito visoje krikščioniškoje Europoje, imta versti į tautines kalbas bei interpoliuoti, o ėmus spausdinti knygas, „Aukso legendos“ inkunabulų buvo išleista daugiau nei Biblijos¹³⁸.

XIII a. pasirodė ir daugiau pagal liturginį kalendorių sudarytų rinkinių, pavyzdžiui, dominikono Bernardo Gui *Speculum sanctorale*. XIV a. populiarūs buvo Petro Calo (m. 1384) *Legendae de sanctis*, Venecijos vyskupo Petro iš Natali *Catalogus sanctorum*, sudarytas apie 1375 m. ir talpinantis 1500 trumpų

¹³⁵ André Vauchez, *Duchowość średniowiecza*, p. 140.

¹³⁶ Apie juos dar žr.: René Aigrain, *L'hagiographie*, p. 322–323.

¹³⁷ Irena Vaišvilaitė, Šventųjų kultas XVI a. antroje – XVII a. pirmoje pusėje, p. 107.

¹³⁸ Roberto F. Seybolt'o skaičiavimais, 1470–1500 m. buvo išleista 156 ar net 173 „Aukso legendos“ leidimų ir tik 128 – Biblijos, žr.: Sherry L. Reames, *The “Legenda aurea”*, p. 4.

šventųjų gyvenimų¹³⁹. XV a. tris plačias kompiliacijas parengė Briuselio kanauninkas Jonas Gielemanas (m. 1487), reikšmingą rinkinį paruošė italas Bonino Mobrizius (m. 1482).

XIV a. hagiografija pasipildė ir gausiais nuodėmklausių, kapelionų, sekretorių ir draugų rašytais šventųjų gyvenimais¹⁴⁰ (pavyzdžiui, šv. Kotrynos Sienietės), taip pat atsirado **autobiografijų, šventųjų korespondencijos**. Šventųjų gerbimas atsispindėjo ir gausiuose pamokslų rinkiniuose – **homiletikoje**.

Atskirą hagiografinių šaltinių grupę sudaro **kanonizacijos** (oficialaus asmens pripažinimo šventuoju) dokumentai¹⁴¹. Iš pradžių pripažinimas šventaisiais vykdavo spontaniškai – pakakdavo *vox populi*. Nuo III a. šventųjų sąrašus savo vyskupijose skelbdavo vyskupas. Sparčiai augant šventųjų skaičiui ir gausėjant įvairių kulto perlenkimų, bažnytinė valdžia palaipsniui ėmėsi šią sritį kontroliuoti, įvesdama vis daugiau formalių procedūrų. Nuo IX a. vis dažniau vyskupo sprendimą tvirtindavo popiežius, o XI a. ši teisė buvo rezervuota Apaštalų Sostui. Popiežius Grigalius IX suformulavo kanonizacijos procedūros normas (1234). Vyskupai pasiūlydavo šventumu pagarsėjusį asmenį, o kanonizacijos proceso metu buvo renkami kandidato šventumo įrodymai: buvo reikalingas „gyvenimas“ ir stebuklų sąrašai, išklaustyti liudininkų parodymų, šventojo kapo atidarymo ir kiti protokolai bei dokumentai. Pagaliau buvo išleidžiama (arba ne) kanonizacijos bulė, oficialiai pripažįstant tirtą asmenį šventu (*sanctus*). Popiežiaus aprobatos negavęs asmuo, kurio kultas ir toliau klestėjo lokaliai, nuo XIII a. vidurio imtas vadinti palaimintuoju (*beatus*), taip juos išskiriant, nors iki tol šie terminai turėjo tą pačią reikšmę¹⁴². Tad kanonizacijos proceso metu atsirasdavo didelis kiekis įvairios su šventaisiais susijusios dokumentinės medžiagos.

¹³⁹ Irena Vaišvilaitė, Šventųjų kultas XVI a. antroje – XVII a. pirmoje pusėje, p. 109, 13 nuoroda.

¹⁴⁰ J. Le Brun, Saints, Legends of the, p. 607.

¹⁴¹ Pripažinimo šventuoju kaita, kanonizacijos raida Vakarų Bažnyčioje išsamiausiai nagrinėjama A. Vauchez knygoje, gausiai pasitelkiant kanonizacijos procesų dokumentus, žr.: André Vauchez, *Sainthood in the later Middle Ages*, translated by Jean Birrell, Cambridge University Press, 2009.

¹⁴² *Ten pat*, p. 85–103. Galutinai terminų reikšmė išsiskyrė XVII a., kai tiek visuotinius, tiek lokalius kultus tvirtinti ėmė tik popiežius.

XVI a., Renesanso ir Reformacijos laikmečiu, šventųjų kultas ir jiems skirta raštija sulaukė daug kritikos dėl ypatingo žavėjimosi stebuklais, kritiškumo stokos, kurios daugiausia kliuvo „Aukso legendai“ kaip senosios viduramžių hagiografijos simboliui. Kartu hagiografija, iškelianti herojiškus šventųjų elgesio pavyzdžius, įgavo vis stipresnę apologetinę funkciją. Didesnis dėmesys buvo skiriamas kritiškam šventųjų gyvenimų vertinimui, o šios „kritiškos“ hagiografijos nuostatas suformulavo ispanų dominikonas Melchioras Cano (m. 1560) savo knygoje *De locis theologicis*¹⁴³.

Šiuo laikotarpiu pasirodė nauji šventųjų gyvenimų sąvadai, kurie atitiko naujus savo epochos visuomenės poreikius. Katalikiškosios Reformos laikų hagiografinės tradicijos pradininku laikomas Veronos vyskupas Aloyzas Lipomanas (*Luigi Lippomano*, m. 1559), kuris parengė aštuonių tomų veikalą *Historiae de vita sanctorum* (1551–60, Venecija) – savotišką šventųjų enciklopediją, į kurią buvo įtraukti ir Rytų Bažnyčios šventųjų gyvenimai, paimti iš Simeono Metafrasto knygos¹⁴⁴. Gana chaotišką Lipomano darbą papildė naujais šaltiniais ir sutvarkė bei kalendorine tvarka išdėstė Laurynas Surijus (*Lorenz Sauer*, m. 1578) šešių tomų veikale *De probatis sanctorum* (1570–75). Pastarąjį pildė kiti kartūzai, jis tapo daugybės vėlesnių „šventųjų gyvenimų“ pavyzdžiu, buvo verčiamas į tautines kalbas, trumpinamas ir adaptuojamas¹⁴⁵. Vienas iš Surijaus sekėjų buvo ir jėzuitas Petras Skarga, kuris, iš savo provincijolo gavęs pavedimą padaryti šio šešiatomio veikalo santraukos vertimą, parašė pirmąjį šventųjų gyvenimų rinkinį lenkų kalba¹⁴⁶. Čia paminėtinas Jurgis Vitelijus (*Witzel, Vitelius*, m. 1573), atsivertęs iš protestantizmo, ir jo veikalas *Hagiologium*. Taip pat galima prisiminti populiarumo nestokojusį ispanų jėzuito Petro Ribadeneiros (m. 1611) kūrinį – *Flos sanctorum* (1599–1601, Madridas).

Pavedus popiežiui Grigaliui XIII, 1583 m. kardinolas Vilhelmas Stirletas parengė naująjį Romos martirologą, arba liturginį kalendorių, o po

¹⁴³ Irena Vaišvilaitė, Šventųjų kultas XVI a. antroje – XVII a. pirmoje pusėje, p. 110.

¹⁴⁴ *Ten pat*, p. 110–111.

¹⁴⁵ *Ten pat*, p. 111.

¹⁴⁶ Andrea Ceccherelli, *Od Suriusa do Skargi*, p. 35, 80.

trejų metų buvo išleistas kitas Bažnyčios istoriko Cezario Baronijaus (*Cesare Baronio*, 1538–1608) pastabomis papildytas martirologas. Tai davė pradžią naujam, moksliniam hagiografijos vystymosi etapui¹⁴⁷. Netrukus nuo hagiografijos termino buvo atskirta **hagiologija** (mokslas, tyrinėjantis šventumo sampratą)¹⁴⁸.

XVII a. pradėjus kritiškai vertinti ligtolinį hagiografijos palikimą, buvo atvertas naujas hagiografinės raštijos raidos puslapis. Čia pirmiausia paminėtinas jėzuitas Heribertas Rosweyde (1569–1629), kuris iškėlė idėją surinkti visų šventųjų gyvenimus ir juos kritiškai ištirti¹⁴⁹. Po jo mirties darbą pratęsė ir šią idėją ėmėsi įgyvendinti belgų jėzuito Jono Bolando (*Jean Bolland*, 1596–1665) vadovaujama draugija, įsteigta 1641 m. ir vadinama *Societas Bollandistarum*¹⁵⁰. Jų tikslas buvo parengti rimtus šventųjų gyvenimų tekstus, paremtus šaltinių tyrimais, ir nustatyti jų vertę¹⁵¹. Taip 1643 m. pasirodė pirmasis *Acta sanctorum* tomas. Šis kalendoriaus seka išdėstytas sąvadas apėmė ne tik šaltinių publikavimą, bet ir kritinį istorinį komentarą. Taip buvo sugriauta daug su šventųjų kultu susijusių klaidingų tradicijų. Todėl bolandistai susidūrė tiek su pripažinimu, tiek ir su stipriu pasipriešinimu¹⁵². Šis bolandistų pradėtas darbas ir siekis – ištirti ir publikuoti su viso pasaulio šventųjų gerbimu susijusius hagiografinius tekstus (*quotquot toto orbe coluntur*)¹⁵³ – tęsiamas iki šiol, o nuo 1643 m. pasirodė 68 tomai, apimantys iki gruodžio pradžios minimus šventuosius. Paminėtina, kad jau daugiau kaip šimtmetį (nuo 1882) bolandistai leidžia įvairiems hagiografijos aspektams skirtą žurnalą *Analecta Bollandiana*. Bolandistai išleido ir hagiografinės medžiagos katalogą *Bibliotheca hagiographica latina* (pirmasis leidimas

¹⁴⁷ *Ten pat*, p. 118–119.

¹⁴⁸ Ireneusz Werbiński, *Problemy i zadania współczesnej hagiologii*, p. 170.

¹⁴⁹ Apie jį žr.: Irena Vaišvilaitė, Šventųjų kultas XVI a. antroje – XVII a. pirmoje pusėje, p. 120–121.

¹⁵⁰ Plačiau žr.: René Aigrain, *L'hagiographie*, p. 329–335; taip pat žr.: Hippolyte Delehaye, *L'oeuvre des Bollandistes à travers trois siècles, 1615–1915* (Subsidia Hagiographica, 13a), Brussels: Société des Bollandistes, 1959.

¹⁵¹ Margot H. King, Hagiography, Western European, *Dictionary of the Middle Ages*, p. 70.

¹⁵² Maria Helena Witkowska, Wstęp, *Hagiografia polska*, p. 32.

¹⁵³ F[rançois] Halkin, Hagiography, p. 615.

1898–1901, papildymai 1911 ir 1986)¹⁵⁴, kuris labai pravartus tiriant šventųjų gyvenimų šaltinius.

Jėzuitų pradėtą mokslinį požiūrį į hagiografiją tęsė ir kitos vienuolijos. Šv. Mauro kongregacijos benediktinas Jonas Mabijonas (Jean Mabillon, 1632–1707) ėmėsi mokslinio rankraščių tyrimo. Šis darbas buvo vainikuotas devynių tomų rinkiniu *Acta sanctorum ordinis sancti Benedicti*, maurinų išleistu 1668–1707 m. Paryžiuje. Cistersų šventųjų gyvenimai *Menologium Cisterciense* buvo išleisti dar 1630 m. (parengė Charles Henriquez).

Pagrindiniai paminėti kūriniai ne tik reprezentuoja savo epochą, bet ir parodo hagiografijos žanrų bei šventumo sampratos raidą. Ši kaita atsispindi ir pavadinimuose: susikompromitavusios *legendae* (Jokūbas Voraginetis) buvo pakeistos pirmiausia į *vitae* (Lipomanas), tada į *historiae* (Surijus), o galiausiai į *acta* (bolandistų darbai)¹⁵⁵. Kartu su krikščionybe šis gausus, turtingas ir įvairialypis šventųjų gerbimą lydintis palikimas pasiekė ir Lietuvą.

¹⁵⁴ *Bibliotheca hagiographica latina, Antiquae et mediae aetatis*, ediderunt Socii Bollandiani (Subsidia Hagiographica, 6), Bruxelles: Société des Bollandistes, 1898–1901; *Bibliotheca hagiographica latina antiquae et mediae aetatis. Novum Supplementum*, edité par Henryk Fros, (Subsidia Hagiographica, 70), Bruxelles: Société des Bollandistes, 1986.

¹⁵⁵ Andrea Ceccherelli, *Od Suriusa do Skargi*, p. 45.

2. HAGIOGRAFINIŲ KŪRINIŲ ATSIKADIMAS LIETUVOJE IR JŲ REPERTUARAS

Šioje dalyje analizuojama hagiografinė literatūra, kuri tiriamuoju laikotarpiu neabejotinai funkcionavo LDK – tai žinomos iš šaltinių arba iki šiol išlikusios knygos, kurios turi aiškias proveniencijas¹⁵⁶, nurodančias leidinio savininką iki XVII a. pradžios imtinai. Sudaryto hagiografinių kūrinių sąrašo negalima vertinti kaip vientiso rinkinio – jis neapima visumos, knygos į Lietuvą pateko skirtingu laiku, priklausė įvairiems savininkams. Vis dėlto šis žinomų kūrinių repertuaras leidžia apčiuopti patį reiškinį, atskleisti LDK naudotos „atvežtinės“ hagiografijos tendencijas: iš kokių knygų buvo semiamasi žinių apie šventuosius, kurios buvo ankstyviausios, populiariausios, kokie autoriai buvo labiausiai mėgiami. Trumpas pačių knygų pristatymas leidžia suvokti jų vietą tuometinėje hagiografijoje. Dėl to neišvengiama „sausos“ jų aprašymo (nurodant autorių, pavadinimą, knygos savininkus Lietuvoje).

2.1. Šventųjų „gyvenimai“

Viduramžių Europoje funkcionavo įvairi iš „šventųjų biografijų“ kildavusi literatūra apie šventuosius. Jas kūrė hagiografai, bandydami pagal viduramžių tikėjimo sistemą aprašyti šventojo gyvenimą, sprendė žmogiško ir dieviško pasaulio susikirtimo problemą¹⁵⁷. Taip sukurta turtinga ir viena iš labiausiai pamėgtų biografijos rūšių – vien tik *Bibliotheca Hagiographica Latina* apima daugiau kaip 8000 šventųjų „gyvenimų“¹⁵⁸. Katalikiškoje Europoje sukurta hagiografijai, kuri atspindėjo ir kartu skatino šventųjų gerbimą, platesnis kelias į Lietuvą atsivėrė drauge su oficialiu krikščionybės

¹⁵⁶ Apie knygos ženklus ir jų tipologiją žr.: Domas Kaunas, Knygos nuosavybės ženklai, *Tarp knygų*, 1993, nr. 11, p. 19–22; Arvydas Pacevičius, Senųjų knygos nuosavybės ženklų tipologija, *Knygotyra*, 2004, t. 43, p. 50–57; Alma Braziūnienė, Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos XVII a. *lituanikos* fondo knygų ženklai, *Knygotyra*, 1992, t. 19, p. 5–10.

¹⁵⁷ Thomas J. Heffernan, *Sacred biography: Saints and Their Biographers in the Middle Ages*, p. 39.

¹⁵⁸ *Ten pat*, p. 13.

įvedimu. LDK pasiekė tik dalis šio gausaus palikimo: nuo krikšto iki XVII a. pradžios šaltiniuose paminėti ar iki šiol išliko 44 egzemplioriai knygų su atskirų šventųjų „gyvenimais“ ar jų rinkiniai.

2.1.1. *Vita sancti (-ae)*: atskiri „gyvenimai“

Įvairiopame LDK hagiografinės literatūros repertuare išsiskiria atskiri, vienam šventajam skirti „gyvenimai“. Jie sudaro ~10% visos žinomos funkcionavusios hagiografinės literatūros. Bene anksčiausiai šaltinių paliudytas LDK funkcionavęs atskiro šventojo „gyvenimas“ – tai **knygelės apie Daratą iš Montau**. Darata tuomet buvo vos prieš keletą metų (1394) mirusi ir šventumu pagarsėjusi paprasta Prūsijos miestietė, kurios gyvenimą ir dvasingumą iš karto ėmėsi aprašyti jos nuodėmklausys Jonas iš Marienverderio. Tokį Daratos „gyvenimą“ 1400 m. piligriminėje kelionėje įsigijo Ldk Vytauto žmona Ona, o šią žinutę išsaugojo pačios Daratos kanonizacijos proceso dokumentai¹⁵⁹ (plačiau žr. 6.1 skyrių). Tad šį nekanonizuotos šventosios gyvenimo aprašymą galima laikyti pirmuoju žinomu atskiro šventojo „gyvenimu“ Lietuvoje.

LDK gana anksti buvo žinomas ir kitos XIV a. mistikės – **šv. Brigitos Švedės** (~1303–1373)¹⁶⁰ „gyvenimas“. Šv. Brigita buvo naujo šventumo modelio figūra, kurią galima sieti su XIII a. prasidėjusiu religinės moterų emancipacijos procesu¹⁶¹. Ji pasižymėjo viduramžių pabaigai būdinga pranašystės charizma: tuomet šventieji nebesitenkino „permatydami“ kitų širdis ir ten rasdami paslėptas nuodėmes, bet savo apreiškimais ir pranašystėmis ėmė tiesiogiai liesti Bažnyčios ir visuomenės gyvenimo problemas, nusakydami kolektyvines katastrofas arba gąsdindami amžininkus Dievo pykčiu, jeigu jie neatsivers. Tokios pranašystės buvo ypač būdingos šiaurės kraštams (šv. Brigita, Darata iš Montau ir kt.), o šie mistikai buvo

¹⁵⁹ *Akta procesu kanonizacyjnego Doroty z Mątów*, p. 356–357 ir kt.

¹⁶⁰ Plačiau apie ją žr.: Ewa Piotrowska, Bernard Piotrowski, *Święta Brygida Szwedzka na tle swoich czasów*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2005. Pagrindinę literatūrą taip pat žr.: H. Jägerstad, Birgitta v. Schweden, *Lexicon für Theologie und Kirche*, 1958, Bd. 2, p. 486.

¹⁶¹ André Vauchez, *Duchowość średniowiecza*, p. 128–129.

laikomi šventaisiais¹⁶², ypač jei jų pranašystės išsipildydavo gyvenamuoju laikotarpiu ar netrukus po mirties¹⁶³. Šv. Brigitos apreiškimai pasižymėjo itin kategorišku ir priešišku nusistatymu Vokiečių ordino atžvilgiu ir pranašavo greitą jo žlugimą¹⁶⁴. Tad 1410 m. lietuvių ir lenkų laimėjimas Žalgirio mūšyje tais laikais buvo priimamas kaip Brigitos pranašysčių išsipildymas¹⁶⁵, o kartu ji imta laikyti kovų su kryžiuočiais globėja¹⁶⁶.

Dėl savo pranašysčių šv. Brigita buvo itin svarbi Lenkijos ir Lietuvos valdovams: Jogailaičiai jai rodė ypatingą pagarbą. Jogaila jau netrukus po Žalgirio mūšio kaip padėkos ženklą (votą) ketino toje vietoje pastatyti vienuolyną, bet tas žemes užėmus kryžiuočiams, brigičių¹⁶⁷ vienuolynas buvo pastatytas Liubline (1426–1432), kiek vėliau vienuolynai funduoti Elblionge ir Gdanske¹⁶⁸. Neatsitiktinai ir jos „Apreiškimai“ su trumpu gyvenimo aprašymu, pavadinti *Liber Revelationum S. Birgittae de Regno Sveciae*, anksčiausiai žinomi tarp valdovų. „Apreiškimų“ fragmentus turėjo Lenkijos karalienė, ketvirtoji Jogailos žmona Sofija Alšėniškė¹⁶⁹ (~1405–1461), šią knygą turėjo ir jos anūkas Ldk Aleksandras, greičiausiai vėliau atitekusią Žygimantui Senajam¹⁷⁰. Ldk Aleksandro pamaldumą šiai šventajai rodo ne tik minėta

¹⁶² Tiesa, dažnai dažnai į tokias moterų, tvirtinančių kalbant Dievo naudai, vizijas dvasininkai kreivai reaguodavo – 1371 m. dominikonas Cyprus Brigitą pavadino beprote, žr.: André Vauchez, *Sainthood in the later Middle Ages*, p. 524, 86 išnaša.

¹⁶³ *Ten pat*, p. 474, 524, taip pat 86 ir 99 išnašos.

¹⁶⁴ Griežtą šio ordino kritiką „Apreiškimuose“ ji įdėjo į Kristaus žodžius, pabrėždama, kad Vokiečių ordinas yra pasaulietinė, o ne dvasinė (vienuolinė) valstybė, išnaudojanti ir pavergusi vietinius prūsus, jotvingius, mozūrus ir lietuvius, žr.: Ewa Piotrowska, Bernard Piotrowski, *Święta Brygida Szwedzka na tle swoich czasów*, p. 42–44.

¹⁶⁵ Plačiau žr.: *Ten pat*, p. 42–44.

¹⁶⁶ Urszula Borkowska, *Królewskie Modlitewniki, Studium z kultury religijnej epoki Jagiellonów (XV i początek XVI wieku)*, Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1999, p. 212–213.

¹⁶⁷ Daugiau apie brigitiečių vienuoliją ir pagrindinę literatūrą žr.: H. Jägerstad, Birgittenorden, *Lexicon für Theologie und Kirche*, beründet von dr. Michael Buchberger, herausgegeben von Josef Höfer, Rom, und Karl Rahner, Innsbruck, Freiburg im Breisgau: Herder & CO. GMBH, 1958, Bd. 2, p. 486–487.

¹⁶⁸ Urszula Borkowska, *Królewskie Modlitewniki*, p. 213, taip pat žr. 66 išnašą.

¹⁶⁹ Ewa Piotrowska, Bernard Piotrowski, *Święta Brygida Szwedzka na tle swoich czasów*, p. 257. Ji buvo Alšėnų kunigaikščio Jono Algimantaičio sūnaus Andriaus ir Drucko kunigaikščio Simono sesers Aleksandros duktė, karūnuota 1424 m. Apie ją daugiau žr.: Edvardas Gudavičius, Algirdas Matulevičius, Sofija Jogailienė, Sofija Alšėniškė, Sonka, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 22, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2012, p. 249; Bożena Czwojdrak, *Zofia Holszańska: Studium o dworze i roli królowej w późnośredniowiecznej Polsce*, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2012.

¹⁷⁰ Ewa Piotrowska, Bernard Piotrowski, *Święta Brygida Szwedzka na tle swoich czasów*, p. 257; remiamasi: Józef Swastek, *Św. Brygida szwedzka i zakon Najświętszego Zbawienia ze szczególnym uwzględnieniem klasztorów na ziemiach polskich*, Lublin, 1986, p. 409–411.

Revelationes knyga, bet ir į asmeninį maldyną įtrauktos net 15 šv. Brigitai priskiriamų maldų¹⁷¹. Lietuvoje šv. Brigitos „Apreiškimus“ turėjo didikas Albertas Goštautas¹⁷², o XVII a. pradžioje ši knyga užfiksuota Vilniaus dominikonų bibliotekos kataloge. Tokį šv. Brigitos „Apreiškimų“ knygos populiarumą valdovų ir valdančiojo elito sluoksnyje galima vertinti per politinę prizmę. Nors iki XVII a. pradžios Lietuvoje, atrodo, nebūta nė vienos šv. Brigitos titulo bažnyčios ar altoriaus¹⁷³, tačiau šios šventosios kultą, tebesitęsiantį ar naujai atgimusį, liudija XVII a. LDK įsteigti brigičių vienuolynai¹⁷⁴, šios šventosios veikalų kartojamų leidimų – populiarių ir kultūrologiškai įtvirtinančių tam tikrą mentalitetą – egzistavimas¹⁷⁵.

Kitas kūrinys iš ankstyvojo hagiografijos LDK repertuaro – tai **Trijų karalių istorija**. Šis Trijų karalių arba išminčių, kurie iš tolimos Rytų šalies atkeliavo aplankyti ką tik gimusio Kūdikielio Jėzaus, kultas Europoje labai išpopuliarėjo viduramžiais, atradus ir 1164 m. perkėlus jų relikvijas į Kelną. Tad šis kultas ypač buvo paplitęs Vokietijoje ir tarp vokiškai kalbančiųjų¹⁷⁶. Jų istorija Lietuvoje žinoma nuo XV a. pabaigos: Žemaičių kanauninkas Motiejus „Trijų karalių istoriją“ ir „kitus“ pamokslus *de tempore* 1490 m. testamentu užrašė Luokės klebonui Simonui Gardiniškiui¹⁷⁷. Be to, yra žinoma, kad šis pasakojimas buvo išverstas į rusėnų kalbą ir funkcionavo LDK XV a. pabaigoje¹⁷⁸, kaip ir kiti tuomet pasirodę, tačiau nelabai paplitę katalikų religiniai tekstai rusėnų kalba¹⁷⁹. Galima teigti, kad pastaroji knyga yra

¹⁷¹ *Ten pat*, p. 91.

¹⁷² Galbūt Žygimanto Senojo ir Alberto Goštauto atveju yra minimas tas pats knygos egzempliorius, nes istoriografijoje iki šiol ginčijamasi dėl šios bibliotekos priklausomybės.

¹⁷³ Žr. lentelę: Mindaugas Paknys, Šventųjų kultai LDK XV–XVII a. pradžioje, p. 38–40.

¹⁷⁴ LDK senosios regulos brigitiečių vienuolynai įkurti Gardine (1624), Brastoje ir Vilniuje(?) (1650), žr.: Leonardas Jagminas, Brigitietės, Šv. Brigitos ordinas, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 3, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003, p. 486.

¹⁷⁵ Arvydas Pacevičius, Skaitymas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra*, p. 668.

¹⁷⁶ Apie Trijų karalių kultą viduramžiais daugiau žr.: Jerzy Kaliszuk, *Mędrcy ze Wschodu: Legenda i kult Trzech Króli w średniowiecznej Polsce*, Warszawa: Efekt, 2005.

¹⁷⁷ *CMSD*, t. 1, nr. 73, taip pat žr.: *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.*, p. 352, nr. 2088.

¹⁷⁸ Dabar saugoma Rusijos, Lenkijos bibliotekose, žr.: Rima Cicėnienė, Rankraštinė knyga Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XIV a. pradžioje – XVI a. viduryje: sklaidos ir funkcionavimo sąlygos, *Knygotyra*, 2009, t. 53, p. 15.

¹⁷⁹ Sergejus Temčinas, Bažnytinės knygos rusėnų kalba ir religiniai identitetai slaviškose Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos žemėse XIV–XVIII a.: stačiatikių tradicija, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos tradicija ir paveldo „dalybos“*, sudarė Alfredas Bumblauskas, Šarūnas Liekis, Grigorijus Potašenko, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008, p. 150.

viduramžiais populiaraus kulto pėdsakai LDK. Šis kultas pavieniais atvejais atsispindi ir bažnyčių bei altarijų tituluose¹⁸⁰.

XVI a. pirmojoje pusėje Vilniaus katedros bibliotekoje būta šventojo kankinio Adalberto gyvenimo aprašymo. Antai 1542 m. Vilniaus vyskupas Paulius Alšėniškis (m. 1555) laiške prelatui Juozapui Jasinskiui¹⁸¹ rašė, kad jo lobyne nebesą kažkur prapuolusių **knygų, kuriose buvo „Šv. Adalberto gyvenimas“** [čia ir kitur paryškinta mano – G. D.], ir „magistro Valentino“ knygos¹⁸². Verta atkreipti dėmesį į kelias laiško detales. Iš teksto atrodo, kad minima ne viena, o kelios knygos su šiuo „gyvenimu“, be to, minima ne atskira knyga, o greičiausiai rinkinys (šventųjų gyvenimų?), kur buvo ir šiam šventajam skirtas aprašymas. Toks šventųjų „gyvenimų“ rinkinys galėjo būti 1511 m. Krokuvoje išleista knyga *Vita beatissimi Stanislai Cracoviensis episcopi; Necnon legende sanctorum Polonie, Hungarie, Bohemie, Moravie, Prussie et Silesie patronorum, in Lombardica historia non contente*¹⁸³. Į šią knygelę, be šv. Stanislovo „gyvenimo“ ir stebuklų, dar pateko *Vita et legenda sancti Adalberti episcopi ac martyris nec non patroni polonorum*, taip pat šventųjų Florijono, Vaclovo, karaliaus Zigmanto, išpažinėjo Antano OFM, karaliaus Vladislovo, Zoerardo ir šv. Benedikto legendos, Vengrijos karaliaus šv. Stepono, Gerardo, Demetrijaus, Emeriko, Jadvygos legendos (kartais pridėti ir stebuklų ar transliacijų aprašymai). Tad gali būti, jog būtent šis Lietuvai aktualių šventųjų „gyvenimų“ rinkinys su vyskupo ir kankinio

¹⁸⁰ Vilniaus ir Žemaičių vyskupijų bažnyčių ir altarijų tituluose Trys karaliai minimi keturis kartus, žr.: Mindaugas Paknys, Šventųjų kultai LDK XV–XVII a. pradžioje, p. 40. Kazimierui Jogailaičiui tai buvo viena iš 15 švenčių, per kurias jo skiriamos aukos (ir reikšmė) buvo didesnės nei sekmadieniais (likusios šių švenčių – mariologinės, kristologinės ar trinitarinės), plg.: *ten pat*, p. 27.

¹⁸¹ Apie jo biblioteką taip pat žr.: Irena Balčienė, Juzefo Jasinskio asmeninė biblioteka, *Knygotyra*, t. 34, 1998, p. 20–29.

¹⁸² *Coście też pisali do nas, żeście nie mogli należć w skarbie naszym tych ksiąg, w których jest Vita sancti Adalberti, gdzie piszecie, ani mistrza Walentego niemasz, tedy sie temu wydziwić nie możem, gdzie sie nam podziały, których jest nam bardzo żal*, žr.: *Listy polskie XVI wieku*, pod redakcją Kazimierza Rymuta, t. I: Listy z lat 1525–1548 ze zbiorów Władysława Pocięchy, Witolda Taszyckiego i Adama Turasiewicza, Kraków: Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, 1998, p. 251, nr. 98. Manoma, kad antroji knyga – tai greičiausiai Valentino Vrubelio *Opusculum quadragesimale* arba *Propugnaculum ecclesiae*, (abi leistos Leipcege, 1536), žr.: *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.*, p. 321, nr. 1877.

¹⁸³ *Vita beatissimi Stanislai Cracoviensis episcopi; Necnon legende sanctorum Polonie, Hungarie, Bohemie, Moravie, Prussie et Silesie patronorum, in Lombardica historia non contente*, Cracoviae: impr. Joannes Haller, 1511.

Adalberto gyvenimu ir minimas vyskupo Alšėniškio laiške. Pastebėtina, kad šv. vyskupo Adalberto, žuvusio kankinio mirtimi, kultas Lietuvoje buvo diegiamas nuo pat krikščionybės įvedimo, todėl neatsitiktiniu laikytinas ir jo „gyvenimo“ atsiradimas Vilniaus vyskupo bibliotekoje. Visgi šv. Adalberto kultas, labai populiarus viduramžių Lenkijoje, LDK didesnio populiarumo nesulaukė¹⁸⁴.

Minėta knygelė *Vita beatissimi Stanislai Cracoviensis episcopi...*, kaip rodo pavadinimas, buvo paruošta kaip Jokūbo Voraginiečio „Aukso legendos“ priedas, papildant ją Vidurio Europos rytinio pakraščio šventųjų gyvenimais, artimiausiais šiam regionui, taip pat pabrėžiant „Aukso legendos“ kaip neginčijamo atskaitos taško to meto hagiografijoje svarbą. Lietuvoje yra išlikę keli šios knygelės egzemplioriai¹⁸⁵, kurie ankstyvų proveniencijų neturi, tačiau visgi liudija leidinio paplitimą šiame regione. Knygelėse išlikę nežinomų skaitytojų pabraukymai, papildymai, pastabos¹⁸⁶ rodo, kad šio Europos regiono šventųjų gyvenimai buvo aktualūs ir gerai žinomi, tad to meto skaitytojas spausdintą „gyvenimo“ variantą galėjo papildyti savo žiniomis. Jos turinys patvirtino, sustiprino, o gal ir paskatino naujas šventųjų gerbimo tradicijas LDK.

Šioje vietoje verta atkreipti dėmesį į šaltiniuose minimą kūrinį, pavadintą *Praefatio in vitam S[anc]ti Stanislai Episcopi Cracovien[sis]*, kuris XVI–XVII a. sandūroje buvo Vilniaus dominikonų ir pranciškonų bibliotekose¹⁸⁷. Toks knygos pavadinimas iš pirmo žvilgsnio skamba keistai, tačiau būtent tokia frazė (*Praefatio in vitam Sancti Stanislai...*) prasideda aukščiau aptartoji knygelė, kurioje aprašyta šv. Stanislovo gyvenimą 1465 m. parengė Jonas Długošas (1415–1480)¹⁸⁸. Tad manytume, jog šis vienuolių

¹⁸⁴ Mindaugas Paknys, Šventųjų kultai LDK XV–XVII a. pradžioje, p. 56.

¹⁸⁵ Šios knygos egzemplioriai saugomi *LMAVB RSS* ir *VUB RSS* (po du egzempliorius).

¹⁸⁶ Pavyzdžiui, *LMAVB RSS* saugomame viename šio leidinio egzemplioriuje (sign. XVI/90), virš šv. Adalberto „legendos“, yra prierašas: *Polonia suscepit fid. p' p'dicatōm ... s'cti Adalberti anno Dom. 960. Nulli minus creditur q' ei qui freq'nter jurat[?]*, (f. 90v–91), tolimesniame tekste pridėta „NB“ (f. 100). Antraštiniame šios knygos lape esanti marginalija mini šventojo vyskupo Stanislovo mirties datą ir Herbipolį: *Sanctus Stanislaus claruit 1079 Herbipolis sola...*

¹⁸⁷ *Libri Conventus Vilmensis*, *ADK*, sygn. Wd. 1, l. (25); 1597 m. Vilniaus pranciškonų vizitacija, *APK*, E–I–364, l. 203.

¹⁸⁸ *Hagiografia polska, Słownik bio-bibliograficzny*, t. 2, p. 433, 437.

bibliotekose minimas „Įvadas į šventojo Stanislovo gyvenimą“ yra būtent Krokuvoje išspaudinto paleotipo dalis, o gal šiuo incipitu pavadinta ir pilna knygelė. Tokiu atveju minėti vienuolynai turėjo ne tik „Aukso legendą“ (apie tai toliau), bet ir jos papildymą būtent šiam regionui svarbiais šventaisiais.

XVI a. pabaigoje – XVII a. pradžioje LDK bibliotekose atsirado ir neseniai išleistų knygų, skirtų tolimesniems šventiesiems¹⁸⁹. Viena jų – tai Kartaginos vyskupo Kiprijono darbų rinkinys, kurio pabaigoje pridėta **Fortūnato kankinystė**¹⁹⁰. Perskaičius knygoje esantį donacinį įrašą paaiškėja, kad šią savo „brangaus“ dangiškojo globėjo knygą buvo įsigijęs jo bendravardis brolis Kiprijonas Pšemišlietis¹⁹¹. Vadinasi, šiuo atveju buvo svarbus ne Fortūnatas ir jo kankinystė, bet pats kūrinio autorius, vyskupas ir kankinys Kiprijonas (knygoje yra ir jam skirtas šv. Augustino pamokslas¹⁹²). Kita knyga – tai *Compendium vitae miraculorum s. Leopoldi*. Šį Austrijos markgrafo šv. Leopoldo III Pamaldžiojo (1075–1136)¹⁹³ gyvenimo ir stebuklų kompendijų turėjo Virbalio klebonas Grigalius Vrublevskis¹⁹⁴ (m.~1626), buvęs Žemaitijos katedros pamokslininkas¹⁹⁵. Visgi Vrublevskio sąsajos su šiuo šventuoju ir jo kultu lieka neaiškios. Šioje vietoje galime paminėti ir Vilniaus pranciškonų bibliotekoje užfiksuotą *Bulla sanctorum*, kurios turinys yra neaiškus.

¹⁸⁹ Keista, tačiau jėzuitų įkūrėjo Ignaco Lojolos gyvenimas, gana gausiai išlikęs Lietuvos bibliotekose (bent 7 egzemplioriai lotynų ir lenkų k. – I. P. Maffeiūs ir Ribadeneiros autorystės), ankstyvų proveniencijų neturi.

¹⁹⁰ Caecilius Cyprianus Thasius, ...*Universa ...opera, Cum accessione libelli Cypriano inscripti ... de martyrio duplici ad Fortunatum*, 1544, sign. VUB RSS, II-3040, įrašas: *Hunc librum dilecti sui patroni F. Cyprianus premislianus Pro cella P[at]ris predicatoris polonor. S. Francisci et Bernardini reliquit 1581 9 Junij: Pro cenobio Vilnensi*; plg.: *Vilniaus universiteto bibliotekos paleotipų katalogas*, nr. 443, p. 122–123.

¹⁹¹ Apie šio pamokslininko Vilniaus bernardinams užrašytas kitas knygas žr.: Arvydas Pacevičius, Lietuvos knygos kultūra ir paleotipų proveniencijos, *Vilniaus universiteto bibliotekos paleotipai: katalogas*, p. xxii.

¹⁹² *Sermo Augustini de sancto Cypriano martyre, pius ac lectu dignus*, žr.: *ten pat*, p. 432.

¹⁹³ Jis buvo uolus krikščionis, tėviškai rūpinosi savo žmonėmis, įsteigė arba reformavo keletą skirtingų vienuolynų Austrijoje, aktyviai padėjo pirmajam Kryžiaus Žygiui (popiežiaus Inocento VIII kanonizuotas 1485 m.), žr.: *The Oxford dictionary of Saints*, p. 321. Šv. Leopoldas nuo 1663 m. yra Austrijos globėjas, o jo minėjimo diena (lapkričio 15d.) yra nacionalinė šventė, žr.: *Ten pat*.

¹⁹⁴ Balthazar Polizmannus, *Compendium vitae miraculorum s. Leopoldi, sexti marchionis Austriae...*, In archiducali Neuburgensi monasterio, 1591, sign. VUB RSS, II-3415: antr. lap. įrašas – *Ex libris Gregori Wroblewicz[?] paroch. Wierzbolowie[n]sis*.

¹⁹⁵ Apie jį žr.: *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.*, p. 102, nr. 521.

Taigi, tiriamuoju laikotarpiu LDK funkcionavę atskiri, konkrečiam šventajam skirti kūriniai, matyt, Lietuvoje nebuvo labai paplitę. Dauguma šventųjų, kurių atskiri „gyvenimai“ buvo žinomi, vienu ar kitu atžvilgiu buvo susiję su Lietuva (regionu, pranašystėmis).

2.1.2. *Vitae sanctorum*: „gyvenimų“ rinkiniai

XIV a. pabaigos – XVII a. pradžios LDK katalikiškos hagiografijos repertuare yra įvairių šventųjų „gyvenimų“ rinkinių. Turimais duomenimis jie sudaro 27% visos funkcionavusios hagiografinės literatūros. Šventųjų „gyvenimų“ rinkinių grupėje išsiskiria Jokūbo Voraginiečio sukurta „Aukso legenda“ – pirmasis į Lietuvą patekęs ir per visą tiriamąjį laikotarpį labiausiai paplitęs hagiografinis kūrinys (plačiau žr. 2.3 skyrių). Žinių apie šventuosius semtasi ir kituose universalaus ar regioninio (lokalinio) pobūdžio rinkiniuose, teminiuose sąvaduose, kurie parašyti daugiausia lotynų kalba (taip pat – italų, lenkų ir vokiečių k.).

Visuotinės Bažnyčios šventųjų gyvenimams pažinti, be minėtos „Aukso legendos“, buvo svarbus ir kito viduramžių autoriaus – Italijos vyskupo **Petro iš Natali** (~m. 1406) veikalas *Catalogus sanctorum et gestorum eorum* (sudarytas apie 1375 m.). Knyga buvo viena iš keturių, kurios iki XIV a. pabaigos buvo sukurtos konkuruoti su per daug populiaria „Aukso legenda“, tačiau pastarosios populiarumo šios „konkurentės“ nė kiek nesumažino¹⁹⁶. XVI a. hagiografas Jurgis Vitelijus šią Petro iš Natali knygą vertino palankiai dėl legendų „malonaus trumpumo“ ir kiek įmanoma „mitologijos“ bei visokios įtartinos medžiagos vengimo, taip priešpriešindamas jį Voraginiečiui¹⁹⁷. Šią savo laikmečiu labai populiarią knygą sudarė 1500 trumpų šventųjų gyvenimų¹⁹⁸. Atsiradus spaudai „katalogas“ nuo 1493 m.

¹⁹⁶ Sherry L. Reames, *The “Legenda aurea”*, p. 41.

¹⁹⁷ *Ten pat*, p. 55, 62.

¹⁹⁸ Irena Vaišvilaitė, Šventųjų kultas XVI a. antroje – XVII a. pirmoje pusėje, p. 109, 13 nuoroda. Tarp savo šaltinių Petras iš Natali paminėjo Martyną Opavskį, Jokūbą Voraginetį ir Petrą Kalo (Pierre Calo), žr.: Славия Бърлиева, Агиографските творби за св. Кирил и Методий в *Legenda aurea* на

sulaukė bent dešimt leidimų lotynų kalba¹⁹⁹. Šaltinių duomenimis, LDK funkcionavo bent trys šios knygos egzemplioriai. Vienas jų XVI a. viduryje buvo skaitomas Lietuvoje, ką įrodo knygoje išlikęs įrašas, nurodantis, jog knyga, ar tiksliau konkreči jos vieta, buvo skaitoma Pasvalyje: *Legi Poswole 1556 eo t[em]p[or]e*²⁰⁰ (plačiau žr. 5.2 skyrių). Kitu to paties leidimo paleotipu²⁰¹ XVI–XVII a. sandūroje naudojosi Žemaitijos katedros pamokslininkas Grigalius Dobricijus²⁰². Be to, Petro iš Natali knyga minima ir Vilniaus dominikonų knygų sąrašė²⁰³. Tad šis *Catalogus sanctorum* buvo mėgiama, nepraradusi savo aktualumo knyga, priimtina ir patikima naujam – katalikiškosios reformos laikmečiui, ką rodo net itin kritiško buvusio protestanto Jurgio Vitelijaus vertinimas.

Po XVI a. pasipylusios humanistų, protestantų, taip pat ir katalikų kritikos lavinos, šventųjų kultą naujai performulavus Tridento visuotiniame Bažnyčios susirinkime, nauji permainų vėjai pasirodė ir hagiografijoje. Šios naujos bangos autorių sukurti šventųjų „gyvenimai“ XVI a. pabaigoje – XVII a. pradžioje buvo skaitomi ir Lietuvoje. Čia pirmiausia reikia paminėti **Aloyzą Lipomaną**, kurio *Sanctorum vitae* buvo išleisti 1550 (beje, autorius kaip nuncijus 1555 m. buvo atvykęs į Vilnių). Lipomanas knygos dedikacijoje kėlė klausimą – kam reikalinga jo knyga, kai yra tokių garsių rinkinių kaip *Vitae Patrum*, Petro iš Natali *Catalogus sanctorum*, Jono Ecko homilijos ir Jurgio Vitelijaus *Hagiologium* – ir pats atsakė, pabrėždamas kitą adresatą, dokumentinės medžiagos panaudojimo ir išdėstymo būdus²⁰⁴. Taigi, ši kokybiškai naują Lipomano veikalą, atrodo, turėjo įsigijęs Vilniaus

Яков Ворагински, *Кирило-Методиевски студии*, Книга 11, София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 1998, p. 51.

¹⁹⁹ XVI a. pirmojoje pusėje – ir vertimo į prancūzų kalbą, žr.: Sherry L. Reames, *The “Legenda aurea”*, p. 42.

²⁰⁰ Petrus de Natali, *Catalogus sanctorum...Argentine, 1513*], *LMAVB RSS*, sign. V-16/2-419, l. CCI versus (knyga defektuota – nėra antraštinio lapo, pradžios).

²⁰¹ Pietro de Natali, [*Catalogus sanctorum et gestorum eorum ex diversis voluminibus collectus...*], Argentine: impressum per ... Martinu[m] Flach, 1513, sign. *KAVB*: R 12356.

²⁰² Po jo ši knyga priklausė kunigui, tuomet – Palangos klebonui, vėliau tapusiam Žemaitijos kanauninku Jonui Bernotavičiui (kunigavęs 1602–1653 m.). Pastarasis turėjo ir daugiau knygų, žr.: Liudas Jovaiša, *Žemaičių vyskupijos dvasininkai 1601–1650 m.*, p. 113, nr. 15.

²⁰³ *Prologus totius operis Cathalogi Sanctoru[m] et gestorum eorum. 12 libri*, žr.: *Libri Conventus Vilmensis*, [XVII a. pradžia], *ADK*, sygn. Wd. 1, l. (26).

²⁰⁴ Andrea Ceccherelli, *Od Suriusa do Skargi*, p. 44.

kanauninkas Mikalojus (Jasinskis?; vėliau knyga atiteko Vilniaus bernardinams)²⁰⁵.

Lipomano veikalą perdirbusio **Lauryno Suriiaus „Šventųjų gyvenimų“** taip pat būta Lietuvoje. Šio kūrinio septintasis tomas užfiksuotas XVII a. pradžios Seinų dominikonų bibliotekos kataloge²⁰⁶. (Vilniaus arkidiakono Jono Riškovskio knygų, dovanotų Vilniaus katedrai, kataloge įrašyta tik *Chronica Surij*: tai galėjo būti tiek „gyvenimai“, tiek (greičiau) ir jo išleisti Bažnyčios sinodų bei susirinkimų nutarimų dokumentai). Savo ruožtu Lipomano ir Suriiaus veikalus perdirbusio bei jų santrauką padariusio **Pranciškaus Verhaerio** (m. 1631) „Šventųjų gyvenimus“²⁰⁷ turėjo Švėkšnoje 1613–1647 m. klebonavęs Valentinas Adauktas Karštenas²⁰⁸. Tokie naujai parašyti *Vitae Sanctorum Lipomani et Surii*, pagal Lenkijos ir Lietuvos jėzuitams privalomas nuostatas, turėjo būti šios vienuolijos noviciato ir refektorijaus bibliotekose²⁰⁹. Šiai naujai hagiografų bangai priklauso ir **Petras Skarga** bei jo parašyti „Šventųjų gyvenimai“ (plačiau žr. 4 dalį). Visgi reikia konstatuoti, kad, šaltinių duomenimis, šių naujųjų hagiografų sukurtų kūrinių LDK funkcionavo nedaug.

Kartais šaltiniai mini tiesiog „šventųjų gyvenimus“. Tokie tiksliau neapibūdinti „gyvenimai“ paminėti 1624 m. Vilniaus katedros pamokslininko Alberto Plocharskio testamente, kuriuos jis paliko savo broliui Pauliui²¹⁰; tokia

²⁰⁵ Aloysius Lippomanus, [*Sanctorum vitae*], lib. I–IV, [Datae Salzburg, Venetiis, [1550], sign. VUB RSS, II 339, nuplėšto antraštinio lapo pakraštyje išlikęs tik įrašas: *R. D. Canonicus [sic] Nicol / Vilnensi; PP Bernardinor: Vilnen*. Palyginus su kitomis Mikalojaus Jasinskio turėtomis knygomis (pvz. sign. VUB RSS II–4048, II–5301) paaiškėjo, kad tiek jose, tiek ir minėtoje Lipomano knygoje yra tuo pačiu kaligrafišku braižu įrašytas trafaretinis įrašas. Spėjimą patvirtina dar vienas faktas: ši, kaip ir kitos Mikalojaus Jasinskio knygos, atiteko Vilniaus bernardinams, plg.: Irena Balčienė, Juzefo Jasinskio asmeninė biblioteka, p. 24–25.

²⁰⁶ Regestrum librorum Conventus Seynensis, [1610 m.], ADK, sygn. Se. 2, l. [2], (nuorašas).

²⁰⁷ Franciscus van der Haer, *Vitae sanctorum, ex probatissimis authoribus et potissimum ex rmo. d. Aloysio Lipomano et r. p. Laur. Surio, brevi compendio summa fide collectae* per r. d. Franciscum Haraeum Ultraiectinum, s. theologiae licentiatum, Antverpiae: ex officina Plantiniana: apud viduam et Ioannem Moretum, 1594.

²⁰⁸ Sign. KAVB, R 15791; plg.: *XV–XVI amžių knygos Kauno bibliotekose*, p. 153, nr. 279. Apie jį daugiau žr.: Liudas Jovaiša, *Žemaičių vyskupijos dvasininkai 1601–1650 m.*, nr. 88, p. 138;

²⁰⁹ Ludwik Grzebień, *Organizacja bibliotek jezuitckich w Polsce od XVI do XVIII wieku*, Kraków: Wydawnictwo WAM, Akademia Ignatianum, 2013, p. 187, 195.

²¹⁰ LMAVB RS, F. 43–26674, l. 2v; *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.*, p. 38–39, nr. 131.

knyga liko ir po Klovainių vikaro Stanislovo Vieliševskio mirties (m. 1649)²¹¹. Po šiais apibendrintais pavadinimais galėjo slėptis bet kuris viduramžių ar naujųjų laikų rinkinys, visgi Plocharskio atveju, manytume, tai buvo „Aukso legenda“ (žr. 5.2 skyrių).

Mažai žinių turime apie Lietuvoje funkcionavusius **martirologus** – reikšmingus sąvadus apie kiekvieną dieną Visuotinėje Bažnyčioje gerbiamus šventuosius²¹². Martirologas *Viola sanctorum* buvo tik Vilniaus pranciškonų bibliotekoje. Yra išlikę du egzemplioriai, kurie bent nuo XVII a. žinomi Lietuvoje. Viename jų, XVII a. įrištame Vilniuje²¹³, yra pastabų prie aktualių šiam LDK-Lenkijos regionui šventųjų²¹⁴. Hipotetiškai galime daryti prielaidą, kad vienas ar kitas šių išlikusių egzempliorių XVI a. priklausė Vilniaus pranciškonams.

Iš teminio pobūdžio šventųjų gyvenimų rinkinių plačiau reprezentuojama knyga yra *Vitae Patrum* – tai *Apophthegmata patrum*²¹⁵ VI a. vertimas į lotynų kalbą, klaidingai priskiriamas šv. Jeronimui. Knygą sudaro dykumos tėvų gyvenimai, kaip nurodoma jos pradžioje (*Incipit prologus sancti Hieronimi cardinalis presbiteri in libros vitas patrum sanctorum, Egiptiorum, etiam eorum que in Scithia Thebaida, atque Mesopotamia morati sunt*). Ši hagiografinė dykumos tėvų „enciklopedija“ buvo nuolat pildoma ir plito skirtingais rankraštiniiais variantais, o joje gyvenimo išminties ieškojo dar ir XVI a. skaitytojai, ypač benediktinai²¹⁶. Šaltiniai liudija, kad šie „Tėvų gyvenimai“ buvo XVI–XVII a. pradžios Lietuvos bibliotekose. Knyga minima 1510–1511 m. Alberto Goštauto²¹⁷, 1597 m. Vilniaus pranciškonų vienuolyno

²¹¹ LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 367, l. 85r; plg.: Liudas Jovaiša, Žemaičių vyskupijos dvasininkai 1601–1650 m., p. 185, 186, nr. 213.

²¹² Martirologai tik pavieniais atvejais pasitaiko ir kitose viduramžių bibliotekose, pavyzdžiui, Vokiečių ordino vienuolynų koplyčiose, žr.: Waldemar Rozykowski, *Studia nad liturgią w zakonie Krzyżackim w Prusach: Z badań nad religijnością w późnym średniowieczu*, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2012, p. 201.

²¹³ *Lietuvos inkunabulai*, p. 228, nr. 298.

²¹⁴ *Martyrologium, sive Viola sanctorum*, Strassburg, 1499, sign. LMAVB RSS, I-3b.

²¹⁵ René Aigrain, *L'hagiographie*, p. 294–295.

²¹⁶ Chrzanowski Collection, *Vitas patrum*, [Prieiga per internetą:]

<<http://www.clarklibrary.ucla.edu/chrzanowski-collection/48-vitas-patrum-saint-jerome-westminster-wynkyn-de-worde-1495>>

²¹⁷ Kęstutis Gudmantas, Alberto Goštauto biblioteka, p. 16, 22, 24 (nr. 84).

zakristijono Inocento²¹⁸ knygų sąrašuose bei apie 1610 m. sudarytame Seinų dominikonų vienuolyno bibliotekos kataloge²¹⁹. Lietuvos bibliotekose yra išlikę septyni šios knygos egzemplioriai, turintys vėlesnio laikotarpio įvairių vienuolynų proveniencijas (Vilniaus bernardinų (galbūt XVII a.)²²⁰, Nesvyžiaus jėzuitų kolegijos, Gardino dominikonų²²¹ ir kt.). Vienuolių susidomėjimas šia knyga nėra atsitiktinis: *Vitae patrum* (šalia Biblijos ir ordino konstitucijų) buvo viena iš specialios lektūros, skirtos novicijams (pavyzdžiui, dominikonų²²², jėzuitų²²³ vienuolijose).

Siauresnio pobūdžio šventųjų „gyvenimų“ rinkiniams priklauso *Vitae Patrum ordinis Praedicatorum* bei *Vitae sanctorum Poloniae*, kurie įrašyti XVII a. pradžios Vilniaus dominikonų bibliotekos kataloge. Tokie rinkiniai aiškiau atskleidžia, kad, be Visuotinėje Bažnyčioje plačiai gerbiamų šventųjų, ypatingo dominikonų dėmesio sulaukė jų konfratrai bei regiono šventieji.

Hagiografijos repertuaro analizė rodo, kad LDK funkcionavo ~11% įvairių šventųjų „gyvenimų“ rinkinių (neskaičiuojant „Aukso legendos“). Beveik visi šie rinkiniai paliudyti tik XVI a. pabaigos – XVII a. pradžios bibliotekose (išskyrus *Vitae patrum* Alberto Goštauto rinkinyje). Nepaisant tuomet vykusios katalikiškos reformos ir naujo tipo hagiografijos atsiradimo, visgi plačiau naudoti gerai žinomi viduramžių epochos kūriniai, o modernių hagiografų veikalai nebuvo taip paplitę.

²¹⁸ 1597 m. Vilniaus pranciškonų vizitacija, *AFK*, sign. E–I–364, p. 207.

²¹⁹ *Regestrum librorum Conventus Seynensis*, [1610 m.], *ADK*, sygn. Se. 2, l. [2], nuorašas.

²²⁰ N. Feigelmanas nurodo provenienciniame įrašė įskaitęs *Pro cella pris vicarij loci Vilnensis Frum minorum*, tačiau paskutinis žodis skaitytinas kaip *dinorum*, t. y. nutrupėjusio žodžio *bernardinorum* dalis. Tad knyga greičiausiai priklausė ne Vilniaus pranciškonų, o bernardinų vikarui, žr.: Hieronymus, *Vitae sanctorum patrum, sive Vitas patrum*, Ulm. [ca 1478-1480], sign. *VUB RSS*, Ink. 150; plg.: *Lietuvos inkunabulai*, p. 182, nr. 216.

²²¹ *Lietuvos inkunabulai*, p. 182–183, nr. 215, 216, 217, 218; *Vilniaus universiteto bibliotekos paleotipai*, p. 202–203, nr. 736, 737.

²²² Наталія Сінкевич, *Laudare, benedicere, praedicare: Домініканський орден на Волині в кінці XVI – на початку XIX ст.*, Київ: Кайрос, 2009, p. 167.

²²³ Ludwik Grzebień, *Organizacja bibliotek jezuickich w Polsce od XVI do XVIII wieku*, p. 188.

2.2. *Sermones de sanctis*: hagiografiniai pamokslai

Pamokslų literatūros vystymąsi paskatino IV Laterano susirinkimas (1215), pabrėžęs būtinybę kasdien skelbti pamokslus²²⁴. XIII–XIV a. apogėjų pasiekęs pamokslavimas²²⁵ iš esmės buvo susijęs su naujų, elgetaujančių ordinų (pranciškonų ir dominikonų) įsteigimu, kuriems buvo reikalinga ir speciali literatūra. Pamokslų rinkiniai *de sanctis*²²⁶ buvo skirti tam tikriems šventiesiems pašvęstoms dienoms ir pritaikyti būtent liturginei švenčių tvarkai²²⁷, tad tokie paruošti rinkiniai buvo ypač parankūs ruoštis pamokslams šventųjų minėjimo dienomis.

LDK naudotos hagiografijos repertuare pamokslų grupė yra gerokai gausesnė už šventųjų „gyvenimus“: ji sudaro beveik du trečdalius viso repertuaro. Hagiografinių pamokslų, funkcionavusių XVI–XVII a. pradžioje, autorių analizė parodė (žr. 1 lentelę), kad jais dažnai buvo vienuoliai, kurių dauguma (du trečdaliai) priklausė labiausiai pamokslavimui atsidavusioms vienuolijoms – dominikonams ir pranciškonų ordino šeimai. Pranciškonų ir dominikonų autoriai LDK buvo vienodai žinomi (po 11 autorių), tačiau pranciškonų hagiografiniai pamokslai buvo populiariesni ir labiau paplitę (žinoma 28 pranciškonų ir tik 19 dominikonų parašytų kūrinių), nepaisant to, kad funkcionavusių knygų sąrašė didelę dalį sudaro Vilniaus dominikonų bibliotekos duomenys.

1 lentelė. LDK žinomų hagiografinių pamokslų autoriai ir jų kūriniai

Vienuolija	Autoriai	Kūriniai
Dominikonai	11	19

²²⁴ Teresa Michałowska, *Leksykon: Literatura polskiego średniowiecza*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2011, p. 257.

²²⁵ Kazimierz Panuś, *Zarys historii kaznodziejstwa w Kościele katolickim, Cz. 1: Kaznodziejstwo w Kościele powszechnym*, Kraków: Wydawnictwo M, 1999, p. 205.

²²⁶ Apie pamokslavimą, pamokslus *de tempore* ir *de sanctis* žr.: *ten pat*, p. 193; Jerzy Wolny, *Kaznodziejstwo, Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, tom I: Średniowiecze, Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1974, p. 275–307; Jerzy Kłoczowski, *Dominikanie Polscy na Śląsku w XIII–XIV wieku*, Lublin: [Drukarnia Loretańska, Warszawa], 1956, p. 234–238.

²²⁷ Kiti dažnai pasitaikantys pamokslai – *de tempore* – buvo skirti visų liturginių metų sekmadieniams, *sermones quadragesimales* – Gavėnios laikui.

Pranciškoniai	11	28
Kartūzai	2	3
Augustinai	2	2
Jėzuitai	1	2
Kiti	9	13

Analizuojant šiuos hagiografinius pamokslius pagal autorių gyvenamąjį laikmetį²²⁸ paaiškėjo, kad XVI–XVII a. pradžioje LDK labiausiai buvo žinomi XV–XVI a. autoriai ir jų kūriniai, kuriems didesnes galimybes atvėrė jų gyvenamuoju laiku išrasta ir paplitusi spauda. Nežymiai išryškėjęs skirtumas rodo, kad LDK buvo labiau žinomi XVI a. autoriai, tačiau šiek tiek dažniau naudotasi XV a. sukurtais kūriniais. Turimais duomenimis, LDK gausiausiai buvo atstovaujama Vokietijos pamokslavimo tradicijos (11 autorių), gerai buvo žinomi Pirėnų pusiasalio (Ispanija – 5, Portugalija – 2) ir Britanijos (4) atstovai, o apie Lenkijos pamokslininkų kūrinių šventiesiems²²⁹ egzistavimą žinių nėra.

2 lentelė. LDK žinomų hagiografinių pamokslų autorių gyvenamasis laikotarpis

Amžius	Autorių skaičius	Kūrinių skaičius
V	1	1
VIII	2	2
XII	2	3
XIII	3	4
XIV	4	8
XV	10	28
XVI	13	23

Ankstyviausieji pamokslai apie šventuosius Lietuvoje paliudyti XV a. pabaigoje, 1490 m. Medininkų kanauninko Motiejaus testamente (jis turėjo ir pamokslius *de tempore*)²³⁰. Tiksliesni knygos duomenys nežinomi. Jei šie

²²⁸ Jei autorius gyveno amžių sandūroje, pasirinktas tas amžius, kuriame jis gyveno ilgiau, arba vėlyvesnis amžius.

²²⁹ Pavyzdžiui, garsiausi viduramžių Lenkijos dominikonų pamokslai – XIII a. pabaigoje sukurti Peregrino iš Opolės pamokslai *de tempore* ir *de sanctis* – buvo žinomi Vokietijos, Austrijos, Čekijos, Šveicarijos teritorijoje. Plačiau apie juos žr.: Jerzy Wolny, Uwagi o kaznodziejstwie dominikańskim w Polsce średniowiecznej, *Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222–1972*, pod redakcją Jerzego Kłoczowskiego, t. 2, Warszawa: Wydawnictwo Polskiej Prowincji Dominikanów, 1975, p. 543–552.

²³⁰ *CMSD*, t. 1, p. 124–125, nr. 73.

pamokslai buvo surašyti rankraštyje, galimo autoriaus nustatyti neįmanoma, o jei kanauninkas turėjo spausdintą pamokslų *de sanctis* rinkinį, tuomet paieška susiaurėja, ir tikėtiniais autoriais galėtume laikyti Simoną Kremonietį, Jokūbą Voraginetį arba Joną Verdenietį²³¹.

XVI a. pirmaisiais dešimtmečiais LDK buvo žinomi kiti pamokslų rinkiniai, kuriuos galima tiksliai identifikuoti, yra *Speculum exemplorum* bei minėto **Jono Verdeniečio** *Sermones dormi secure de sanctis* (po du egzempliorius, beveik visi – išskyrus vieną – išlikę iki šiol). Kelno pranciškono Jono Verdeniečio veikalo pavadinimas skelbė, kad kunigai, esą, gali ramiai miegoti, nes šie pamokslai yra ypač lengvai suprantami ir perduodami tikintiesiems²³². Jis nebuvo vienintelis, panaudojęs šį pavadinimą²³³, kuris, kai kurių kritikų nuomone, atskleidžia XV a. pamokslavimo nuosmukį ir dvasininkų tinginystę²³⁴. Jono Verdeniečio pamokslų knygos (*de tempore* ir *de sanctis*) buvo pačios populiariausios vėlyvaisiais viduramžiais: išradus spaudą, per beveik šimtmetį pasirodė net 89 jų leidimai²³⁵. Šie populiarius pamokslai iš karto rado atgarsį ir LDK. Žinoma, kad vienas „visiems dvasininkams naudingų“ pamokslų apie šventuosius (*Sermones dormi secure de sanctis*) egzempliorius 1503–45 m. buvo naudojamas Šiaurės Lietuvoje (apie knygą daugiau žr. 5.3 skyrių)²³⁶, kitas nenustatyto savininko egzempliorius XVI a. pirmojoje pusėje

²³¹ Ankstyviausi, iki XV a. paskutinio dešimtmečio išspausdinti *Sermones de sanctis* leidiniai buvo Simono Kremoniečio (Cremona) OSA (m.~1390; išleisti 1478), Jokūbo Voraginiečio (išleisti 1484) arba Jono Verdeniečio OFM (1488) autorystės, žr.: *Nomenclator literarius theologiae catholicae, theologos exhibens aetate, natione, disciplinis distinctos*, edidit et commentariis auxit H. Hurter S. J., T. 2, Oenipotent: Libraria Academica Wagneriana, 1906, t. 2, p. 434, 688, 871.

²³² *Sermones dominicales/de sanctis Dormi secure, seu dormi sine cura, cum expositionibus Evangeliorum per annum, satis notabiles et utiles omnibus sacerdotibus, pastoribus et capellanis, qui Dormi secure, vel sine cura sunt nuncupati eo, quod absque magno studio faciliter possint incorporari et populo praedicari.*

²³³ *Preaching in Medieval England: An Introduction to Sermon Manuscripts of the Period c.1350–1450*, By G. R. Owst, Cambridge: Cambridge University Press, 1926, p. 137–138, žr.: https://books.google.lt/books?id=TSg8AAAAIAAJ&printsec=frontcover&hl=lt&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q=dormi%20secure&f=false

²³⁴ Kazimierz Panuś, *Zarys historii kaznodziejstwa w Kościele katolickim*, Cz. 1, p. 206.

²³⁵ *Ten pat.*, p. 206.

²³⁶ *Lietuvos inkunabulai*, p. 205–206, nr. 260; Edmundas Laucevičius, *XV–XVIII a. knygų įrišimai Lietuvos bibliotekose*, p. 83.

buvo įrištas Vilniuje²³⁷. Ši lengvo stiliaus knyga galėjo būti itin paranki ruošiantis šventųjų minėjimo pamokslams.

Antras kūrinys, LDK žinomas nuo XVI a. pradžios – tai *Speculum exemplorum*. Viduramžiais vadinamieji „pavyzdžiai“ (*exempla*) – įdomiai pateikti didaktiniai pasakojimai, padedantys stiprinti moralę, buvo naudojami kaip pamokslų argumentacijos forma²³⁸. Temų „pavyzdžiams“ semtasi iš šventųjų gyvenimų, pasakų fabulų ir istorinių įvykių, o jie turėjo ir pamokyti (*docere*), ir sudominti, praskaidrinti pasakojimą (*delectare*)²³⁹. XIII a. atsirado savarankiškų „pavyzdžių“ kolekcijų²⁴⁰, kurių viena, sukurta XIII a., galėjo būti *Speculum exemplorum*²⁴¹. Jo tikslesnis turinys nėra aiškus (tai galėjo būti tiek hagiografiniai, tiek ir kitokio turinio pavyzdžiai). Šis „Pavyzdžių veidrodis“ XVI a. pradžioje buvo įrašytas Alberto Goštauto knygų sąrašė, jį taip pat turėjo Vilniaus bernardinai²⁴², o XVII a. pradžioje – ir dominikonai. Tad galime manyti, kad ir Vilniaus vienuoliai sielovados darbe naudojosi „pavyzdžiais“, pagyvindami savo pamokslus ir paprastais pavyzdžiais aiškindami tikėjimo tiesas ir elgesio normas²⁴³.

Šie ankstyviausiai LDK funkcionavę pamokslų rinkiniai buvo populiarūs viduramžių Europoje, radę atgarsį ir LDK.

Kiti hagiografiniai pamokslai LDK daugeliu atvejų žinomi nuo XVI–XVII a. sandūros (tai susiję ir su gausiau išlikusiais to meto knygų sąrašais). Turimi duomenys rodo dažnai funkcionavus po kelis to paties kūrinio egzempliorius, tad galima manyti, kad jie buvo sąlygiškai populiarūs, atspindintys tiriamojo laikmečio interesus. Pirmiausia paminėtinas vieno

²³⁷ Neaišku, kam jis tuomet galėjo priklausyti: knyga turi tik vėlesnę Vilniaus jėzuitų kolegijos provenienciją, žr.: *Ten pat*, p. 40, 55 išnaša. Dabar saugomas Rusijoje (*BAN*, Ink. 551, Bobr. 468).

²³⁸ Kazimierz Panuś, *Zarys historii kaznodziejstwa w Kościele katolickim*, Cz. 1, p. 170 (apibrėžimas vokiečių folkloristo Rudolfo Schendos).

²³⁹ *Ten pat*, p. 172–174.

²⁴⁰ Tokios pavyzdžių kolekcijos – pagalbinė pamokslininkų priemonė – buvo įvairiai komponuojamos (pagal dalykinę abėcėlę, dorybes ir ydas, taip pat pagal luomus, lytį, amžių ir pan.), plg.: Teresa Michałowska, *Leksykon: Literatura polskiego średniowiecza*, p. 257–258.

²⁴¹ Žr.: *Ten pat*, p. 258.

²⁴² *Lietuvos inkunabulai*, p. 280, nr. 398. Knyga XVI a. pirmajame dešimtmetyje buvo įrišta Vilniaus bernardinams dirbusio knygrišio, žr.: Edmundas Laucevičius, *XV–XVIII a. knygų įrišimai Lietuvos bibliotekose*, p. 38.

²⁴³ Plg.: Kazimierz Panuś, *Zarys historii kaznodziejstwa w Kościele katolickim*, Cz. 1, p. 171–174.

svarbiausių savo laikmečio pamokslininkų – vengrų pranciškono **Pelbarto iš Temešvaro** (1430–1504) – veikalas²⁴⁴. XV a. pabaigoje išspausdinti jo *Pomerium Sermonum de Sanctis* netrukus (1501–1520) sulaukė 11 papildomų leidimų. Pomerijaus vardą Pelbartas įvedė į kūrinio pavadinimą siekdamas atkreipti dėmesį: Julijonas Pomerijus, V–VI a. sandūroje gyvenęs gramatikos ir retorikos profesorius, buvo žymiojo veikalo *De vita contemplativa* autorius, tad ir Pelbartas turėjo intenciją savo pamokslus prilyginti šiam garsiam darbui²⁴⁵. Knygoje yra pamokslai visiems pagrindiniams šventiesiems, jų grupėms (kankiniai, išpažinėjai ir pan.) bei Aleksandrijos patriarcho šv. Jono Išmaldininko „gyvenimas“²⁴⁶ (svarbus autoriui vengrui, mat šio šventojo relikvijos saugomos Budoje). XVI a. pabaigoje – XVII a. pradžioje LDK neabejotinai funkcionavo net septyni Pelbarto iš Temešvaro pamokslų šventiesiems egzemplioriai. Šiuos pamokslus turėjo Vilniaus dominikonų konventas (tris egzempliorius), Seinų dominikonai, Vilniaus kanauninkas Mikalojus Korizna (m. 1598)²⁴⁷, kurio biblioteka (52 knygos) po mirties atiteko Vilniaus katedrai²⁴⁸, Tytuvėnų bernardinai, Vilniaus katedros pamokslininkas Albertas Plocharskis (plačiau žr. 5.2 skyrių). Turimais duomenimis, *Pomerium Sermonum de Sanctis* galime laikyti populiariausia hagiografinių pamokslų knyga.

LDK buvo populiarūs ir prancūzų dominikono, titulinio Jeruzalės patriarcho **Petro iš Paludės** (~1275–1342) pamokslai šventiesiems, žinomi *Sermones thesauri novi de sanctis* pavadinimu. Šis viduramžių epochos kūrinys buvo paplitęs Lietuvos vienuolynuose: jį turėjo Vilniaus bernardinai (2

²⁴⁴ *Ten pat*, p. 208.

²⁴⁵ Hieronim Wyczawski, Biblioteki parafialne w diecezji krakowskiej, *Polonia sacra*, 1955, Rok 7, sąs. 1, p. 31.

²⁴⁶ *Historia s'cti Joanis elemosynarii: Vita sancti Joannis elemosynarii p'riarche alexandrini: cuius corpus transtatū h'r Bude in capella regia ī castro: et eiusde' festum inibi celebrat seq'ti imediate die post festū s'cti martini e'pi et confessoris*, žr.: Pelbartus de Themeswar, *Sermones Pomerii de sanctis hyemalis et estivales...*, Lugduni, 1509, sign. LMAVB RSS, V-16/2–421.

²⁴⁷ Apie jį plačiau žr.: *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.*, p. 270–273, nr. 1572.

²⁴⁸ 1598 m. Vilniaus katedros inventorių, *VUB RS*, F. 4–35808 (A–2472), l. 83.

egzemplioriai) bei jėzuitai (kolegija bei nuo XVIII a. noviciatas)²⁴⁹, galbūt ir dominikonai²⁵⁰.

Kitas Lietuvoje gerai žinomas autorius – tai ispanų dominikonas **Liudvikas Granadietis** (1505–1588), vienas žymiausių pamokslininkų tuo laikmečiu, kai daugelyje šalių atgimė katalikiškasis pamokslavimas²⁵¹. Šio mistiko kūriniai, populiarūs dėl aiškios argumentacijos ir tvirtų įsitikinimų, buvo rekomenduojami turėti, pavyzdžiui, jėzuitų bibliotekose²⁵², tad ne veltui jau 1589 m. juos įsigijo Rygos jėzuitų kolegija²⁵³ (Rygoje nuo 1590 m. buvo Lietuvos provincijos jėzuitų noviciatas²⁵⁴). Šiuos Liudviko Granadiečio pamokslus *de sanctis* XVII a. pradžioje turėjo Vilniaus dominikonų biblioteka, bernardinų vienuolis Paulius Šiaulietis, Gargždų klebonas Paulius Simonavičius²⁵⁵, vėliau – ir Skuodo klebonas Stanislovas Dobrika²⁵⁶. Minėtų dvasininkų turėti egzemplioriai vėliau atiteko Žemaitijos vienuolynų bibliotekoms (Kretingos ir Telšių bernardinams), tad galiausiai visos knygos atsidūrė pas vienuolius.

Galima išskirti dar kelis XV–XVI a. pradžios hagiografinių pamokslų autorius, kurių knygos tiriamuoju laikotarpiu buvo kiek plačiau paplitusios (žinoma po tris kiekvienos jų egzempliorius). Anksčiausiai iš jų kūrė flamandų mistikas **Dionizas Kartūzas** (1402/03–1471), kuris buvo įtakingas ir labai paveikus: anot XVI a. teologų, „kas skaito Dionizą, tam nebėra neskaitytų

²⁴⁹ Knyga įrišta 1569 m. Vilniuje, o jėzuitų proveniencijos įrašytos XVIII a. viduryje, žr.: Edmundas Laucevičius, *XV–XVIII a. knygų įrišimai*, p. 79; *Lietuvos inkunabulai*, nr. 348, p. 254 (egzempliorius saugomas: VUB RSS, Ink. 157).

²⁵⁰ Nurodyti *Sermones Thesauri de Tempore et Sanctis* galėjo būti Petro iš Paludės autorystės *Sermones thesauri novi de tempore et de sanctis*, pradėti spausdinti 1487 m.

²⁵¹ Kazimierz Panuś, *Zarys historii kaznodziejstwa w Kościele katolickim*, Cz. 1, p. 231.

²⁵² Ludwik Grzebień, *Organizacja bibliotek jezuickich w Polsce od XVI do XVIII wieku*, p. 188, nr. [42].

²⁵³ Ludovicus Granatensis, *Conciones de praecipuis sanctorum festis in Ecclesia habentur*, Antverpia: Ex officina Christophoti Plantini Architypographi Regij, 1580, VUB RSS, sign. III P 307/2; *Vilniaus universiteto bibliotekos plantenai*, p. 210–211, nr. 146.

²⁵⁴ 1600 m. noviciatas perkeltas į Polocką, žr.: Ludwik Grzebień, *Organizacja bibliotek jezuickich w Polsce od XVI do XVIII wieku*, p. 44.

²⁵⁵ Kunigavo 1613–1621 m. Apie jį daugiau žr.: Liudas Jovaiša, *Žemaičių vyskupijos dvasininkai 1601–1650 m.*, p. 171–172, nr. 180.

²⁵⁶ Būsimasis Žemaitijos kanauninkas, minimas kunigavęs 1613–1645 m. Apie jį daugiau žr.: Liudas Jovaiša, *Žemaičių vyskupijos dvasininkai 1601–1650 m.*, p. 122–123, nr. 41.

dalykų²⁵⁷. Kitas autorius yra italų pranciškonas ir žymus pamokslininkas **Robertas Caracciolas** (1425–95), iš kurio kūrinių LDK buvo žinomi *De laudibus sanctorum* ir *De beatitudine sanctorum*. Trečias paminėtinas autorius – tai bernardinus **Mykolas iš Vengrijos** (1450–1511). Jo garsieji pamokslai *Sermones de sanctis perutiles... Biga salutis intitulasi* (sutrumpintai – *Biga de sanctis* arba *Biga salutis*²⁵⁸) buvo leidėjo reklama autoriui: kaip dviegiu vežimu (lot. k. – *biga*) galima greičiau važiuoti, taip ir dėl šių pamokslų, esą, galima greičiau pažinti tikėjimą ir lengviau pasiekti išganymą²⁵⁹. Pastebėtina, kad šių pamokslininkų kūriniai sudomino tuos pačius skaitytojus: visų minėtų autorių pamokslus šventiesiems įsigijo Vilniaus kanauninkas Mikalojus Korizna bei Vilniaus dominikonai (Dionizo knygos – net du egzempliorius, o jų turėta Mykolo iš Vengrijos knyga galbūt išliko iki šiol)²⁶⁰. Be šių savininkų, Caracciolo knygą *De beatitudine sanctorum* turėjo vienuolis Liudvikas, 1615 m. ją užrašęs Kretingos bernardinų vienuolino pamokslininkui²⁶¹. Be to, Mykolo iš Vengrijos pamokslus *de sanctis perutiles* įsigijo ir Šiaulių klebonas Petras Tarvainis (m. 1636)²⁶² (apie šią knygą buvo žinoma tik iš testamentu). Šiuos pamokslus šventiesiems (drauge su sekmadieniniais²⁶³) Tarvainis paliko Tytuvėnų bernardinams²⁶⁴, kurie geradariui atsilygino maldomis²⁶⁵.

Apibendrinami labiausiai LDK paplitusius hagiografinius pamokslus, galime teigti, kad jie buvo žinomi ir populiarūs Europoje, o Lietuvoje, turimais

²⁵⁷ Johan Huizinga, *Viduramžių ruduo*, p. 234–237.

²⁵⁸ Tokiu pavadinimu žinomi ir jo pamokslai sekmadieniams.

²⁵⁹ Hieronim Wyczawski, *Biblioteki parafialne w diecezji krakowskiej*, p. 29–30.

²⁶⁰ Vilniaus universiteto bibliotekoje yra saugomas šios knygos egzempliorius būtent su Vilniaus Šv. Dvasios dominikonų konvento pagrindinės bibliotekos lipde, žr.: *Vilniaus universiteto bibliotekos paleotipai*, p. 265, nr. 957.

²⁶¹ *Pro cella Patris Praedicatoris Loci Cretingensis Frater Ludovicus casuum conscientiae Lector assignavit. Anno 1615 m., Vilniaus universiteto bibliotekos paleotipai*, p. 86, nr. 299.

²⁶² Apie jį daugiau žr.: Liudas Jovaiša, *Žemaičių vyskupijos dvasininkai 1601–1650 m.*, p. 180–181, nr. 200.

²⁶³ *Vilniaus universiteto bibliotekos paleotipai*, p. 265, nr. 958.

²⁶⁴ Liudas Jovaiša, *Žemaičių vyskupijos dvasininkai 1601–1650 m.*, p. 180–181, nr. 200. Savo biblioteką padalinęs Kražių jėzuitams ir Tytuvėnų bernardinams, pastariesiems paliko ne tik minėtą knygą, bet ir kito konfratro – Pilypo Diezo pamokslus, matyt, dėl numanomo aktualumo būtent šiai vienuolijai.

²⁶⁵ P. Tarvainio įrašas knygoje (*R. Pr. P. Tarwoyn Parochus Szawleñ pro Claustro Citowianeñ testamento legavit*) vėliau buvo papildytas raginiu melstis už mirusio geradarijo sielą (*Oretur pro Aña defunc.*), žr.: Michael de Hungaria, *Sermones de sanctis perutiles a quodam fratre Hungaro ordi minorum de observantia...*, Hagenau, 1516, *LMAVB RSS*, sign. V1-556.

duomenimis, juos geriausiai reprezentavo Vilniaus dominikonų biblioteka, turėjusi visus garsiausias kūrinis. Tiesa, Europoje plačiai spausdintas Jono Herolto (m. 1468), pasivadinusio *Discipulus* (lot. k. – „mokinys“), pamokslų *de sanctis* rinkinys LDK nebuvo taip paplitęs (žinomi du egzemplioriai).

LDK funkcionavusių hagiografinių pamokslų repertuare dėmesį atkreipia specifiniai pamokslų rinkiniai šventiesiems. Tai nuo viduramžių žinomos homilijos ir postilės, parašytos pagal visuotinai priimtas ir privalomas taisykles. Homilijų tipo pamokslai labiau paplito XVI a. antrojoje pusėje, skelbiant siekį grįžti prie biblinių ir patristinių šaltinių, kartu beveik išnyko skirtumas tarp postilės ir homilijos: postilė nebebuvo tik sausas, dvasininkams skirtas, komentaras, bet, kaip ir homilija, tapo gyvu sekmadienio ir švenčių dienoms skirtos Evangelijos aiškinimu²⁶⁶. Homilijos ir postilės šventųjų dienoms, turimais duomenimis, LDK sudaro apie penktadalį (17 egz.) visų hagiografinių pamokslų. Iš viduramžių autorių **homilijų** buvo žinomos Alkuino, Dionizo Kartūzo (po du egzempliorius), Radulfo Ardenso kūriniai, o likusios knygos parašytos XVI a. autorių: Judoko Clichtovėjaus (2 egzemplioriai), Liudviko Granadiečio (1), Henriko Helmesijaus (2), Jono Hofmeisterio (1), Jono Rojardo (2). Paminėtina analitinei homilijai²⁶⁷ pavyzdžiu tapusi Jono Hofmeisterio (m. 1547) knyga *Homiliae in Evangelia quae in Dominicis et aliis festis diebus leguntur per totum annum*, kurią turėjo Vilniaus dominikonai.

Šventiesiems skirtų **postilių** LDK žinomi tik 4 egzemplioriai. Verta atkreipti dėmesį į vokiečių teologo Jurgio Vitelijaus (1501–1573) „Postilę“. Buvęs protestantas Vitelijus rūpinosi hagiografijos patikimumu²⁶⁸, o jo „Postilė“ buvo labai rekomenduojama kontreformacinėje Bavarijoje²⁶⁹. Baigdamas knygą

²⁶⁶ Apie jas žr.: Kazimierz Panuś, *Zarys historii kaznodziejstwa w Kościele katolickim*, Cz. 1, p. 270.

²⁶⁷ Eilutė po eilutės aiškinamas tam tikras evangelinės perikopės sakiny, siekiant išlaikyti pagrindinę mintį, žr.: *ten pat*, p. 270.

²⁶⁸ Rašydamas savo legendariumą (*Hagiologium*), pratarė jis įrodinėjo seną šventųjų gerbimo tradiciją ir ėmėsi ginti šventųjų legendų reikšmę. Susidūręs su hagiografijos patikimumo problema (ypač stebuklų atveju), jis užtikrina skaitytojus, jog pats rūpestingai pasvėrė įvairių šaltinių patikimumą ir daugumą įvertino kaip nekeliančius abejonių, žr.: Sherry L. Reames, *The „Legenda aurea“*, p. 54–55.

²⁶⁹ Kaip ir Mainco pranciškono Jono Fero (Johann Wild, 1497–1554) *Postilla de sanctis*, kuria šis siekė tarpininkauti tarp konfesijų (nors tai greičiau buvo liuteronų klaidų išvardinimas), žr.: John M. Frymire, *The Primacy of the Postills: Catholics, Protestants, and the Dissemination of ideas in early modern Germany*, Leiden: Koninklijke Brill NV, 2010, p. 263

Vitelijus užsimena apie garsųjį Sulpicijaus Severo parašytą šv. vyskupo Martyno „gyvenimą“, kurį rekomenduoja skelbti dvasininkų ir liaudies pamokymui bei pataisymui²⁷⁰. Lietuvoje žinomi du šios „Postilės“ egzemplioriai, priklausę Vilniaus dominikonams ir Joniškio klebonui Benediktui Sviechauskui²⁷¹ (1626 m. knygą padovanojusiam Kražių jėzuitų kolegijai²⁷²).

Taigi, XV a. pabaigoje – XVII a. pradžioje LDK funkcionavęs gerokai didesnis kiekis pamokslų apie šventuosius nei „gyvenimų“ rodo, kad pirmieji buvo patogesni naudoti praktinėms reikmėms, o kartu tapo reikšmingesniu žinių apie šventuosius šaltiniu. LDK buvo žinomi įvairių tipų hagiografiniai pamokslai (*sermones*, homilijos, postilės), parašyti skirtingu laikmečiu (V–XVI a.). Iš autorių išsiskiria elgetaujančios vienuolijos (dominikonai ir pranciškonai), o geriausiai žinomi XV–XVI a. autoriai ir kūriniai. Anksčiausiai žinomi (*Speculum exemplorum* bei Jono Verdeniečio) bei labiausiai paplitę (Pelbarto iš Temešvaro) hagiografiniai pamokslai buvo populiarūs Europoje kūriniai, radę atgarsį LDK. Lietuvoje juos geriausiai reprezentavo Vilniaus dominikonų biblioteka, turėjusi visus garsiausius kūrinius.

2.3. „Aukso legenda“ – viduramžių hagiografijos simbolis Lietuvoje

Visame hagiografinių knygų repertuare labiausiai išsiskiria Jokūbo Voraginiečio „Aukso legenda“, kurios LDK buvo žinoma bent 15 egzempliorių, o tai sudaro ~12% visos tiriamojo laikotarpio hagiografijos. Tad šį kūrinį verta aptarti plačiau.

²⁷⁰ *Vitam aute' Martini, quemadmodum a Sulpitio Severo descripta est, ex Latino Hagiologio petitam, sacerdos pius clero populoque tum eruditioni, tum emendationi proferre potest ac debet. Finis*, žr.: Wicelius Georgius, *Postilla, Hoc est, Enarratio Epistolarum et Evangeliorum de tempore et de sanctis per totum annum*, Latine sedulo reddita per Gerardum Iorichium Hadamarien, recognita nunc demum secundari per eundem et aucta... Coloniae: ex Officina Haeredum Ioannis Quentel, 1553, *VUB RSS*, sign. II-700.

²⁷¹ Benediktas Sviechauskas 1619-1621 m. buvo Joniškio dekanas, žr.: Liudas Jovaiša, *Žemaičių vyskupijos dvasininkai 1601–1650 m.*, p. 194.

²⁷² Žr.: *VUB RSS*, sign. II-700.

Knygos autorius Jokūbas Voraginetis (*Jacopo da Varazze*²⁷³, m. 1298)²⁷⁴ buvo žymus Italijos dominikonas, Genujos arkivyskupas (1292), pagarsėjęs kaip geras pamokslininkas, vėliau paskelbtas palaimintuoju (1816). Voraginetis paliko gausų rašytinį palikimą²⁷⁵, kurio didžiąją dalį sudaro pamokslai²⁷⁶, parašė keletą hagiografinių darbų, *Genujos kroniką*. Apie 1260–1270 m. Jokūbas Voraginetis parašė patį populiariausią savo kūrinį – „sutrumpintų“ legendų apie šventuosius rinkinį, vadinamą „Šventųjų legendomis“ (*Legendae sanctorum* arba *de sanctis*). Šis skaitinių rinkinys dar vadintas „Lombardiškąja istorija“ (*Historia Lombardica*) – dėl kūrinio pabaigoje pateiktos langobardų istorijos; „Pasijonalu“ (*Passionale*) – dėl šventųjų kankinystėms skirtų skaitinių, o plačiausiai žinomas „Aukso legendos“ (*Legenda aurea*) pavadinimu, dar amžininkų suteiktu dėl didžiulio kūrinio populiarumo ir jame matytos vertės.

Sprendžiant iš išlikusių seniausių nuorašų, „Aukso legendą“ sudarė apie 180 skyrių – atskirų skaitinių, kurie išdėstyti eilės tvarka pagal liturginį kalendorių, pateikiant atitinkamą dieną minimo šventojo gyvenimo aprašymą. „Aukso legendoje“ buvo aprašyti visi svarbiausi to meto katalikų šventieji, bet neįtraukti įvairūs lokaliniai kultai, kurių gausa pasižymėjo kiti panašūs rinkiniai. Skaitiniai apie šventuosius yra tradicinės kompozicijos, kaip būdinga šiam raštijos tipui: pateikiama šventojo vardo etimologija, jo gyvenimo ar kankinystės aprašymas bei šio šventojo užtarimu įvykę stebuklai. Dalis legendų yra skirtos Kristaus, Švč. Mergelės Marijos švenčių, liturginio metų laiko

²⁷³ *Varaggio* miestelis (dabar *Varazze*) įsikūręs Šiaurės Vakarų Italijoje, netoli Genujos. Nuo gimtinės pavadinimo jis gavo prievardį *de Varagine*, vėliau vartotą dar ir kita forma: *de Voragine* (lot. k. *vorago* – „bedugnė, praraja“), taip siekiant pabrėžti jo didžiulį apsiskaitymą ir norą mokytis.

²⁷⁴ Daugiau apie Voraginetį ir pagrindinę literatūrą žr.: *Nomenclator literarius theologiae catholicae*, t. 2, p. 432–434; Thomas Kaeppli, *Scriptores Ordinis Praedicatorum Medii Aevi*, vol. 2, Romae: Typis Polyglottis Vaticanis, 1975, p. 348–350; Marian Plezia, Wstęp, Jakub de Voragine, *Złota legenda. Wybór*, tłumaczyła z języka łacińskiego Janina Pleziowa, wyboru dokonał, wstępem i przypisami opatrzył Marian Plezia, Warszawa: Prószyński i S-ka, 1983, p. 7–53; Gita Drungilienė, Jokūbas Voraginetis, *Aukso legenda ir Lietuva*“, Jokūbas Voraginetis, *Aukso legenda, arba šventųjų skaitiniai*, p. 11–13 ir kt.

²⁷⁵ Jo darbus ir išlikusius nuorašus žr.: Thomas Kaeppli, *Scriptores Ordinis Praedicatorum Medii Aevi*, vol. 2, p. 350–369.

²⁷⁶ Parengė pamokslus pagal sekmadienio bei Gavėnios Evangelijų skaitinius, du toms pamokslų apie šventuosius, taip pat apie Švč. Mergelę Mariją ir Kristaus kančią.

paaikškinimams, yra pasakojimų apie kai kuriuos „nešventus“, tačiau svarbius Bažnyčios istorijai asmenis, pavyzdžiui, Judą, Ponciją Pilotą ar Erodą.

„Aukso legendoje“ cituojama gana daug šaltinių (80% sudaro religiniai veikalai): Šventasis Raštas, liturginiai tekstai, hagiografija, doktrininiai tekstai, istoriniai ir kompiliaciniai darbai bei nekrikščionių autorių kūriniai²⁷⁷. Manoma, kad vienus darbus autorius buvo giliai išstudijavęs, kitus citavo iš „antrų rankų“, jų pačių neskaitęs. Pats Voraginetis nesukūrė nė vieno skaitinio: rinkinio tekstai jo beveik pažodžiui būdavo perrašomi iš kitų šaltinių, pagal poreikius juos perkuriant, trumpinant ir pan.²⁷⁸ Dėl šios ypatybės „Aukso legenda“ laikytina populiariausių istorijų apie šventuosius kompiliacija, apibendrinančia visą Viduramžių hagiografijos veiklą²⁷⁹.

Voraginiečio parašytas legendų rinkinys buvo paprasto stiliaus, skirtas visiems kunigams, kad šie iš atitinkamai liturginių metų dienai skirtų legendų galėtų savo pamokslams pasisemti temų. Atsižvelgdamas į būsimus šių pamokslų klausytojus – įvairaus išsilavinimo tikinčiuosius – Voraginetis pateikė daug detalių, kurios galėjo juos sudominti ir patraukti. Legendose pirmiausia pabrėžtas pavyzdinis šventųjų elgesys, daug vietos skiriant šventųjų apsimarinimo ir kankinysčių istorijoms. Ryškus šio kūrinio bruožas – gausūs stebuklų aprašymai, žavėję kaip neįprasti įvykiai ir skelbę šventųjų, ypač Švč. Mergelės Marijos užtarimo galią, papasakoti kaip „pavyzdžiai“.

„Aukso legenda“ – Viduramžių epochos knyga, kur pateiktos šventųjų biografijos neretai prasilenkia su istorine tiesa. Šio kūrinio ir pats autorius nelaikė tinkamu išsilavinusiems tikintiesiems²⁸⁰. Todėl nenuostabu, kad labiau išsilavinusių konfratrų dominikonų požiūris į Voraginetį ir „Aukso legendą“ bene nuo pat pradžios buvo atsargus: minėto kūrinio jie nelaikė tokiu pavyzdiniu, kaip kad manė visuomenė. Kita dominikonų karta net bandė

²⁷⁷ Alain Boureau, *La légende dorée: Le système narratif de Jacques de Voragine*, Paris: Les Éditions du Cerf, 1984, p. 78–83.

²⁷⁸ Marian Plezia, Wstęp, Jakub de Voragine, *Złota legenda: Wybór*, tłumaczyła z języka łacińskiego Janina Pleziowa, wyboru dokonał, wstępem i przypisami opatrzył Marian Plezia, Warszawa: Prószyński i S-ka, 2000, p. 35–36.

²⁷⁹ Hippolyte Delehaye. *Les légendes hagiographiques*, p. 216.

²⁸⁰ Sherry L. Reames, *The „Legenda aurea“*, p. 205.

parengti patikimą alternatyvą „Aukso legendai“, bet šie kūriniai nei iš tolo neprilygo populiarumu²⁸¹. Vis dėlto Voraginiečio kūrinys atspindėjo Viduramžių žmogaus mentalitetą, atliepė ir išsilavinusiųjų, ir neišsilavinusių krikščionių literatūrinį skonį, jų religinius lūkesčius, todėl susilaukė stulbinamos sėkmės. Jokūbo Voraginiečio knyga greitai išpopuliarėjo ir pasklido po visą krikščionišką Europą. Ji buvo gausiai perrašinėjama, pildoma, taisoma, kitaip redaguojama, jau nuo XIV a. versta į tautines kalbas, dažnai pridedant ir vietos šventųjų gyvenimų aprašymus, tad visi išlikę rankraštiniai nuorašai yra skirtingi. Manoma, kad išliko daugiau nei 1000 „Aukso legendos“ nuorašų²⁸². Ši knyga, pirmą kartą išspausdinta 1470 m. Bazelyje, jau iki XV a. pabaigos sulaukė iki 173 leidimų (iš jų 97 – lotynų kalba)²⁸³ – daugiau nei Biblija. Užtat nieko nuostabaus, kad ji turėjo didžiulę įtaką²⁸⁴ ne tik religinei literatūrai, poezijai, bet ir dailei – ypač tapybai ir skulptūrai, o be jos neįmanoma suprasti daugelio Viduramžių vaizduojamosios dailės siužetų.

Anksti ir plačiai paplitusi po Europą, savo klestėjimo laikotarpiu „Aukso legenda“ pateko ir į krikštą priėmusią Lietuvą, kartu su kitais svarbiausiais Vakarų Europos krikščioniškosios kultūros elementais. Jokūbo Voraginiečio „Šventųjų skaitinių“ funkcionavimą Lietuvoje liudija ne tik istoriniai šaltiniai, bet juos papildė ir iki šių dienų išlikę bei Lietuvos bibliotekose saugomi senieji šio kūrinio leidiniai.

Voraginiečio „Aukso legenda“ buvo bene pirmasis hagiografijos kūrinys Lietuvoje. Ankstyviausia žinutė, mininti šį europiečių itin pamėgtą kūrinį, aptinkama to meto vienalaikiuose šaltiniuose. Lenkijos Karūnos Metrikos knygoje, greta XV a. vidurio dokumentų, įterptas 1398 m. Vilniaus katedros inventorinis įrašas. Jame nurodyta, kad Lenkijos karalius ir Lietuvos

²⁸¹ *Ten pat*, p. 39–41.

²⁸² [Rainer Nickel], Nachwort, Jacobus de Voragine, *Legenda aurea* (Lateinisch/Deutsch), Ausgewählt, übersetzt und herausgegeben von Rainer Nickel, Stuttgart: Reclam, 2002, p. 279, 13 nuoroda. Jų dalinį sąrašą žr.: Thomas Kaeppli, *Scriptoes Ordinis Prædicatorum Medii Aevi*, vol. 2, p. 350–359.

²⁸³ XVI a. pirmoje pusėje išspausdinta dar beveik 30 kartų, žr.: Marian Plezia, Wstęp, Jakub de Voragine, *Złota legenda. Wybór*, p. 45, 46, taip pat žr. 17 nuoroda.

²⁸⁴ Kūrinio įvairiaplanius tyrimus, jo reikšmės analizę skirtinguose Europos regionuose žr.: *Legenda aurea: sept siècles de diffusion. Actes du colloque international sur la Legenda aurea: texte latin et branches vernaculaires à l'Université du Québec à Montréal 11–12 mai 1983*, ouvrage publié sous la direction de Brenda Dunn-Lardeau, Montréal: Éditions Bellarmin, Paris: Librairie J. Vrin, 1986.

didysis kunigaikštis Jogaila su žmona Jadvyga įpareigojo Lenkijos pakanclerį, Sanoko seniūną Klemensą Moskoževskį (*de Moskorzow*) parūpinti „kankinysčių knygą“ (*liber passionalis*). Šią knygą karališkoji pora padovanojo Vilniaus katedrai – Visagaliai Dievo bei jo Gimdytojos Švč. Marijos šlovei ir katedros globėjų – šventųjų Stanislovo bei Vladislovo – garbei, nurodydami „amžino atminimo, savo ir savo protėvių sielų išganymo“ intenciją²⁸⁵. Tad ši rankraštinė knyga į Vilnių, matyt, atkeliavo iš Lenkijos (arba per ją). Šalia šio įrašo yra vienalaikis prierašas, kur pacituota dovanotosios knygos pradžia ir pabaiga, priklausanti būtent „Aukso legendai“²⁸⁶. Tad, be abejonės, minėtoji *Liber pasionalis* buvo šis Voraginečio kūrinys. Rankraštį dovanai greičiausiai parinkusi Jadvyga, kaip bendro tikslo simbolį²⁸⁷. Atrodo, neatsitiktinai rankraščiu pasirūpinti buvo paskirtas Klemensas Moskoževskis, dalyvavęs krikštijant Lietuvą²⁸⁸, be to, ir kitas paminėtas riteris Spitekas buvo ištikimas Jadvygos šalininkas²⁸⁹. Šis Jokūbo Voraginečio šventųjų „gyvenimų“ rinkinys, netrukus po krikščionybės įvedimo padovanotas Vilniaus katedrai, akivaizdžiai pasitarnavo diegiant tikėjimą ir pamaldumą šventiesiems. Ši dovana – bene garsiausias liudijimas apie „Aukso legendos“ rankraštį Viduramžių Lietuvoje.

²⁸⁵ *Anno Domini millesimo trecentesimo nonagesimo octavo serenissimus princeps dominus Wladislaus Dei gracia rex Polonie Lithvanieque princeps supremus et heres Russie etc. cum inclita domina Hedvigi invictissimi Lodvici regis Hungarie nata, consorte sua carissima, hunc librum passionalis per strenuum militem Clementem de Moskorzow regni Polonie vicecancellarium, capitaneum Sanocensem, iussit comparare temporibus illustris et magnifici principis domini Vitoldi ex parte regni Polonie supremi ducis Lithvanie et reuerendi in Cristo patris domini Andree primi episcopi Vilnensis ac eciam strennui militis domini Spithkonis palatini Cracouiensis et domini terre Podoliensis, ad laudem Dei Omnipotentis ac eius Genitricis Marie Virginis Gloriose, necnon ad honorem sanctorum Stanislai episcopi et martiris et Ladislai confessoris et patronorum ecclesie Vilnensis. Cui ecclesie liber presens passionalis per eosdem dominos regem et reginam Polonie est delegatus ad perhennem memoriam pro sua et suorum salute predecessorum, Lenkijos Karūnos Metrika, 1459–60 m., t. XI, p. 124, pgl.: KDKW, p. 57, 33.4 nuoroda.*

²⁸⁶ Tai pastebėjo šiuos dokumentus publikavę J. Fijałekas ir W. Semkowiczus, žr.: *ten pat*, p. 57, 33.4 nuoroda ir paaiškinimas.

²⁸⁷ Oskar Halecki, *Jadwiga Andegaweńska i kształtowanie się Europy Środkowowschodniej*, przełożyła Maria Borowska-Sobotka, Kraków: Universitas, 2000, p. 254.

²⁸⁸ Irena Sułkowska-Kurasiowa, *Moskorzowski Klemens (Klemens z Moskorzowa)*, PSB, Warszawa, Kraków, 1977, t. XXII/1, sąs. 92, p. 52.

²⁸⁹ Oskar Halecki, *Jadwiga Andegaweńska i kształtowanie się Europy Środkowowschodniej*, p. 254.

Su šiuo pirmuoju Lietuvoje hagiografiniu kūrinį istoriografijoje yra susiję keli netikslumai. J. Fijałekas yra nurodęs²⁹⁰, kad šią dovaną iš karališkosios poros priėmė pirmasis Vilniaus katedros kustodas (1397–1402) Martynas²⁹¹. Juo remdamiesi, kiti tyrinėtojai teigia, kad Martynas Vilniaus katedrai dovanojęs dar vieną „Aukso legendos“ egzempliorių²⁹², nors tam nėra jokio pagrindo – abiem atvejais nurodomas tas pats šaltinis, 1398 m. įrašas Karūnos Metrikoje.

Kitas nesusipratimas yra susijęs su tolesniu šios knygos likimu. Minėtas rankraštis kai kurių tyrinėtojų yra tapatinamas su gausiai iliustruotu vadinamuoju „vengrų legendarijumi“²⁹³. Šis legendarijus greičiausiai buvo sukurtas XIV a. 3–4 dešimtmetyje ir skirtas vengrų karališkosios poros Karolio Roberto Anžujiečio bei jo ketvirtosios žmonos Elžbietos vaikų mokymui. Tyrinėtojas F. Levárdy spėja, kad šis iliustruotas kodeksas (miniatiūros, kurių pagrindinis šaltinis buvo „Aukso legenda“, ir trumpi užrašai prie jų) galėjo turėti platesnį tekstą, galbūt net pilną Jokūbo Voraginiečio kūrinio versiją²⁹⁴. Greičiausiai per Liudviko Vengro dukterį Jadvygą legendarijus pateko į karališkosios Lenkijos šeimos biblioteką. Tad F. Levárdy iškėlė prielaidą: jei legendarijus tikrai turėjo tekstinę dalį, neatmestina galimybė, kad būtent jis minimas 1398 m. įrašė, pasak kurio, esą, Jogaila su Jadvyga „*Legendarijų* kaip depozitą padėjo Vilniaus bažnyčioje“, o vertingą knygą „į naują saugojimo vietą pervežė“ Klemensas Moskoževskis, kunigaikštis Vytautas, vyskupas Andriejus ir Krokuvos vaivada bei Podolės valdytojas Spitekas²⁹⁵.

²⁹⁰ Jan Fijałek, Uchrześcianienie Litwy przez Polskę, *Polska i Litwa w dziejowym stosunku: praca zbiorowa*, Kraków: Nakład Gebethnera i Wolffa, 1914, p. 127 (2 išnaša).

²⁹¹ Apie jį žr.: *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.*, p. 223, nr. 1230.

²⁹² Plg.: Jakub Niedźwiedz, *Kultura literacka Wilna (1323–1655)*, Kraków: TAIWPN Universitas, 2012, p. 93. Jo klaida pakartota taip pat: Wioletta Pawlikowska-Butterwick, *Księgozbiór biblioteki katedralnej w Wilnie z końca XVI w., Odrodzenie i Reformacja w Polsce*, t. 56, p. 169.

²⁹³ Apie jį žr.: *Węgierskie legendarium Andegaweńskie* (wydanie faksymilne), opracował, regesty legend zestawił, całość do druku przygotował Ferenc Levárdy, Wrocław: Ossolineum, 1978; Janusz Pasierb, Michał Janocha, *Polonica artystyczna w zbiorach watykańskich*, Warszawa: Wydawnictwo Krupski i S-ka, 2000, p. 32–34 ir toliau.

²⁹⁴ *Węgierskie legendarium Andegaweńskie*, p. 26, 48 ir kt.

²⁹⁵ *Ten pat.*, p. 51.

Ši F. Levárdy prielaida, siejanti išardytą, išblaškytą, bet mūsų laikų sulaukusį „vengrų legendarijų“²⁹⁶ su Jogailos ir Jadvygos Vilniaus katedrai dovanotą „Aukso legenda“, susilaukė palaikymo ir Lietuvoje²⁹⁷. Vis dėlto ji kelia daug abejonių. Pirmiausia reikia pažymėti, kad F. Levárdy neteisingai suprato ir interpretavo minėtą 1398 m. inventorinį įrašą, kuriame yra aiškiai nurodyta, kad knyga turėjo būti parūpinta/nupirktą (tam buvo įpareigotas vienas Moskoževskis) ir padovanota Vilniaus katedrai²⁹⁸. Be to, šiame įrašė yra pateikta dovanotosios knygos teksto pradžia ir pabaiga, tačiau niekur nepaminėtas iš miniatiūrų sudarytas kodeksas (o tuo, kad prie „vengrų legendarijaus“ tikrai buvo pridėtas tekstinis kūrinių variantas, atrodo, nėra tikras ir pats F. Levárdy). Galiausiai iškyla klausimas – kaip, esą, padovanotas iliuminuotas kodeksas iš Vilniaus katedros vėl sugrįžo į Jogailaičių šeimos lobyną, kurie vėliau jį padovanojo Genujos humanistui Giovanniui Battistai Saluzzo (1579–1642)²⁹⁹, nes šaltinyje „depozito“ galimybė nenurodyta. Tad šią F. Levárdy prielaidą, kaip nepagrįstą, tenka atmesti³⁰⁰.

Su karaliene Jadvyga susijęs dar vienas „Šventųjų skaitinių“ rankraštis, rašytas jau ne lotynų, o lenkų kalba. Verta prisiminti, kad būtent jai buvo atliktas aptariamo Jokūbo Voraginiečio kūrinių vertimas į lenkų kalbą³⁰¹, tad manoma,

²⁹⁶ Šiuo metu atskiri kodekso fragmentai saugomi šešiose vietose: Vatikano bibliotekoje – 105 lapai, Ermitaže (S. Peterburgas) – 5 lapai, Morgano bibliotekoje (Niujorkas) – 26 lapai, Metropoliteno meno muziejuje (Niujorkas), Bancrofto bibliotekoje Kalifornijos universitete (Berklis), Luvre (Paryžius) – po vieną lapą, žr. legendarijaus fragmento (sign. M 360) bibliografinį aprašą Morgano bibliotekos internetinėje svetainėje: *The Morgan Library & Museum*, [Prieiga per internetą:] <<http://corsair.morganlibrary.org/>> [žiūrėta 2015-02-17].

²⁹⁷ Vydas Dolinskas, Lietuvos krikštą menanti knyga iš Vatikano atkeliavo į Vilnių, *Literatūra ir menas*, 2003–08–29, nr. 35, p. 10; Vydas Dolinskas, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūrinių ryšių atspindžiai Vilniaus katedros lobyne, *LDK sakralinė dailė: atodangos ir naujieji kontekstai*, (Ser.: Acta academiae artium Vilmensis, 51), Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2008, p. 46–47.

²⁹⁸ Šaltinyje rašoma, kad karališkoji pora įpareigojo (*iussit*) Klemensą Moskoževskį aukščiausio Lietuvos kunigaikščio Vytauto, pirmojo Vilniaus vyskupo Andriejaus ir Krokuvos vaivados bei Podolės valdytojo Spiteko laikais (*temporibus*), parūpinti/ nupirkti (*comparare*) knygą, kurią paskyrė/ dovanavo (*liber <...> est delegatus*) Vilniaus bažnyčiai, t. y. katedrai. Dėl žodžių reikšmių žr.: Janusz Sondel, *Słownik łaciński – polski dla prawników i historyków*, Kraków: Universitas, 2009, p. 180, 262.

²⁹⁹ G. B. Saluzzo legendarijų gavo už diplomatinę veiklą išlaisvinant Joną Kazimierą iš nelaisvės (1638–40). Dalį knygos vėliau jis padovanojo Angelo Saluzzo, žr.: *Węgierskie legendarium Andegaweńskie*, p. 18, 51, 59 (96 nuoroda).

³⁰⁰ Kaip nepakankamai pagrįstą, ją atmetė jau lenkų tyrinėtoja B. Miodońska, žr.: Barbara Miodońska, *Małopolskie malarstwo książkowe*, Warszawa: Wydaw. Naukowe PWN, 1993, p. 59.

³⁰¹ Marian Plezia, Wstęp, Jakub de Voragine, *Złota legenda. Wybór*, p. 49. J. Janówas buvo iškėlęs versiją, pagal kurią „Aukso legendos“ vertimą į lenkų k. reikėtų sieti su šv. Kinga ir tuo pačiu nukelti į

kad kaip tik šį kūrinį turėjo galvoje Jonas Dluogošas, rašydamas apie Jadvygos bibliotekoje esančius šventųjų gyvenimus ir kankinystes, surašytus lenkų kalba³⁰². Vienas iš šiuo metu žinomų šio vertimo fragmentų yra vadinamoji „Polocko pasija“, Kristaus kančios aprašymo „Aukso legendoje“ vertimas į lenkų kalbą, datuojamas XIV a. pabaiga. Tyrinėtojai šį rankraštį sieja su Jadvygos vardu ir jos biblioteka³⁰³, daroma prielaida, kad jis galėjęs būti karalienės užsakytas kaip dovana kažkuriai naujai steigiamai Lietuvos bažnyčiai³⁰⁴. Minėtas „Aukso legendos“ fragmentas vėliau atsidūrė Polocko jėzuitų akademijos bibliotekoje, o pirmieji jo savininkai liko nežinomi. Tad galime pastebėti ypatingą būsimos šventosios Jadvygos domėjimąsi ir prielankumą Voraginečio šventųjų „gyvenimams“.

Iki šių dienų išliko ir Rusijos mokslų akademijos bibliotekoje saugomas XV a. pirmojoje pusėje surašytas Jokūbo Voraginečio „Aukso legendos“ kodeksas³⁰⁵. Manoma, kad ši rankraštinė knyga funkcionavo LDK, o galbūt čia buvo ir perrašyta³⁰⁶. Nors nėra aišku, kas naudojos knyga, vis dėlto tai bene vienintelis išlikęs, galbūt LDK funkcionavęs, „Aukso legendos“ rankraštis. Iš XV a. žinomi kiti „Aukso legendos“ fragmentai, išversti į rusėnų kalbą³⁰⁷ (iš lotynų ir galbūt lenkų kalbų) ir taip pat funkcionavę LDK. Tai pasakojimas apie Kristaus kančią, legendos apie šv. Aleksą, Judą³⁰⁸ (labai populiarios viduramžių Europoje) ir kitos. Tokie LDK atlikti vertimai į rusėnų kalbą rodo vietinės

XIII–XIV a. sandūrą, žr.: J. Janów, Resztki biblioteki królowej Jadwigi? (Nowe urywki *Legandy Złotej* w oprawach dzieł K. Drużbickiego), *Sprawozdania z czynności i posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności*, Styczeń–grudzień 1948, Kraków: Secesja, 1949, p. 348–349.

³⁰² Marian Plezia, Wstęp, Jakub de Voragine, *Złota legenda. Wybór*, p. 49.

³⁰³ Rankraštis žuvo antrojo pasaulinio karo metais. Apie jį žr.: Wiesław Wydra, Wojciech Ryszard Rzepka, *Chrestomatia staropolska. Teksty do roku 1543*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1984, p. 115–116; J. Janów, Resztki biblioteki królowej Jadwigi?, p. 345–350.

³⁰⁴ Rima Cicėnienė, LDK ankstyvoji knygos visuomenė: genezė ir raida (iki XVI a. vidurio), *Knygotyra*, 2010, t. 55, p. 14.

³⁰⁵ *Латинские рукописи Библиотеки АН СССР: описание рукописей латинского алфавита X–XV в в.*, составитель Л. И. Киселева, Ленинград: Наука, 1978, p. 224–226 (F. No. 157).

³⁰⁶ Rima Cicėnienė, Rankraštinė knyga Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XIV a. pradžioje – XVI a. viduryje: sklaidos ir funkcionavimo sąlygos, *Knygotyra*, 2009, t. 53, p. 12.

³⁰⁷ Sergejus Temčinas, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos rusėniškoji literatūra kaip kultūrinės integracijos modelis, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos tradicija ir tautiniai naratyvai*, Vilnius: Vilniaus Universiteto leidykla, 2009, p. 70, 76–77.

³⁰⁸ Marian Plezia, Wstęp, Jakub de Voragine, *Złota legenda. Wybór*, p. 49.

visuomenės domėjimąsi kūrinium, jo priėmimą ir suvokimą. Be to, tai leidžia kalbėti apie stačiatikiškos ir katalikiškos kultūros tarpusavio įtaką.

Šaltiniuose aptinkamos žinutės fragmentiškai atskleidžia tolimesnį Jokūbo Voraginiečio kūrinio paplitimą Lietuvoje, kurį stebime jau XVI amžiuje. „Šventųjų skaitiniai“ buvo garsiojoje didikai Albertui Goštautui priskiriamoje bibliotekoje: 1510 m. sudarytame turtingos bibliotekos knygų sąrašė minima „*Historia Lombardica*“³⁰⁹. Tad bent jau XVI a. pradžioje „Aukso legenda“ pasiekė Lietuvos visuomenės elitą ir buvo reikalinga pamaldiems pasauliečiams.

Lietuvos visuomenės galimybes susipažinti su populiariuoju Jokūbo Voraginiečio kūrinium žymiai praplėtė spausdintų knygų atsiradimas. Šiuo metu Lietuvos bibliotekose saugoma daugiau nei dvidešimt Jokūbo Voraginiečio „Aukso legendos“ senųjų leidinių³¹⁰, tačiau vos du iš jų turi ankstyvas, mūsų tiriamojo laikotarpio proveniencijas³¹¹. Pirmas, tikrai žinomas iki šiol išlikęs spausdintas „Aukso legendos“ leidinys, kuris XVI a. pradžioje jau buvo naudojamas Lietuvoje – tai Jonui iš Gardino priklausęs inkunabulas (1490)³¹². Manytina, kad šis savininkas – tai istoriografijoje žinomas Jonas Gardiniškis, studijavęs Krokuvos universitete (imatrikuluotas 1507 m., menų bakalauru tapo 1514 m.). Matyt, šį „Aukso legendos“ inkunabulą jis bus pirkęs besimokydamas Krokovoje, o iš ten atsivežė į Vilnių, kur 1537–38 m. yra minimas kaip Vilniaus katedros zakristijonas³¹³. 1514–1516 m. jis apipavidalino šį įsigytą inkunabą greičiausiai kaip pirmasis knygos savininkas. Tai patvirtina vieną iš pagrindinių

³⁰⁹ Kęstutis Gudmantas, Alberto Goštauto biblioteka, p. 21.

³¹⁰ Tai devyni inkunabulai, 12 paleotipų (du iš jų - vok. k., visi kiti – lotynų k.) ir vienas XVII a. pradžios leidinys italų kalba. Daugiausia „Šventųjų skaitinių“ leidinių saugoma Vilniaus universiteto bibliotekoje (7 inkunabulai ir 6 paleotipai), kiti egzemplioriai yra Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos (3 inkunabulai ir 4 paleotipai, vienas XVII a. leidinys) bei Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos (1 paleotipas) saugyklose. Dalis „Aukso legendos“ spaudinių aprašyti kataloguose: *Lietuvos inkunabulai*, p. 194–199, nr. 240–247; *Vilniaus universiteto bibliotekos paleotipai*, p. 218–219, 197–198, nr. 790–794, 726. Išlikęs leidinys italų kalba simboliškai žymi „Aukso legendos“ eros pabaigą, mat būtent Italijoje XVII a. pradžioje dar pasirodė keli šio kūrinio leidimai, o po paskutiniojo iš jų (1613 m.) visoje Europoje sekė ilga pertrauka iki pat XIX a. vidurio.

³¹¹ Apie kitus Lietuvos bibliotekose saugomus „Aukso legendos“ egzempliorius ir jų proveniencijas žr.: Gita Drungilienė, Vieno kūrinio istorija, p. 15–58.

³¹² [Jacobus de Voragine], *Lombardica historia que a plerisque Aurea legenda sanctorum appellatur*, Argentinae: [typographus Jordani de Quedlinburg], 1490.VIII.16; *VUB RSS*, sign.Ink. 261, įrašas: *Johnes Grodno* ir kt.

³¹³ Apie jį žr.: *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.*, p. 150, nr. 862.

ankstyvojo laikotarpio knygų kelią į Lietuvą, kai jas įsigydavo ir parsiveždavo užsienyje studijavę jaunuoliai. Vėliau knyga, manytina, priklausė Vilniaus katedros pamokslininkui Albertui Plocharskiui, o galiausiai atiteko Vilniaus bernardinams³¹⁴ (žr. 5.2 skyrių).

Kūrinys ir toliau neprarado dvasininkų dėmesio. Antai 1563 m. sudarytame Rokiškio klebonijos daiktų sąrašė minima Rokiškio klebonui Jonui Lipovskiui³¹⁵ priklausiusi rankraštinė knyga *Lombactyka*³¹⁶ – manytume, kad tai garsioji Voraginiečio „Aukso legenda“. *Lombartica Historia* (neaišku, spausdintą ar rankraštinę) turėjo Vilniaus vyskupas Valerijonas Protasevičius (1504–1579), kurią kartu su kitomis knygomis padovanojo paties funduotam Šv. Kryžiaus altoriui³¹⁷. Voraginiečio kūrinys minimas ir 1598 m. sudarytame Vilniaus katedros bibliotekos inventoriuje, kur yra įrašyta *Liber legendorum sive Historia Lombardica*³¹⁸. Tad Vilniaus katedra skirtingu laiku turėjo kelis egzempliorius šio kūrinio, matyt, laikyto reprezentatyviu, puikiai atskleidžiančiu šventųjų gyvenimus.

XVI–XVII a sandūroje, nepaisant pasipylusios kritikos „Aukso legendos“ atžvilgiu, ji fiksuojama visų pagrindinių, didžiausių Vilniaus vienuolynų bibliotekose. Štai 1597 m. Vilniaus pranciškonų konventualų vienuolyno vizitacijoje greta kitų šio vienuolyno knygų įrašyta ir *Lombardica*, kuri jau tuomet buvo iš dalies suplėšyta³¹⁹ (galbūt ji buvo rankraštinė). Bent nuo XVI a. pabaigos „Aukso legenda“ turėjo būti ir Vilniaus bernardinų vienuolyne, kur ji buvo įrišta vietinio, bernardinų vienuolyne dirbusio knygrišio. O štai Vilniaus dominikonų biblioteka, kaip rodo išlikęs jos knygų katalogas, XVII a.

³¹⁴ Ši knyga įrišta drauge su Petro iš Paludės Gavėnios pamokslais (1487), kurių pradžioje yra Alberto Plocharskio proveniencija, žr.: *VUB RSS*, sign. Ink. l. 261–262; *Lietuvos inkunabulai*, p. 252, nr. 345.

³¹⁵ Apie jį dar žr.: *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.*, p. 162, nr. 945.

³¹⁶ *Istorijos archyvas. I tomas: XVI amžiaus Lietuvos inventoriai*, surinko Konstantinas Jablonskis, Kaunas, 1934, p. 677, nr. 158.

³¹⁷ *VUB RS*, F. 4–39097 (A–338), l. 15; taip pat žr.: Levas Vladimirovas, Vienuolynų ir bažnyčių bibliotekos Lietuvoje (iki 1800 m.), L. Vladimirovas, *Apie knygas ir bibliotekas: straipsnių rinkinys*, Vilnius: VU I-kla, 2002, p. 144.

³¹⁸ *VUB RS*, F. 4–35808 (A–2472), l. 79, taip pat žr.: *LVIA*, f. 1135, ap. 4, b. 471, l. 36.

³¹⁹ „Via et methodus facilis cura ac ingenio R. P. Joannis Donati Caputo Artium et S. T. D. Provincialis Poloniae nec non Commissarii Generalis Ordinis Minorum Conventualium. Relationes Visitationis inceptae Cracoviae 22 Octobris A. D. 1597“, *AFK*, E–I–364, l. 201.

pradžioje turėjo net tris šio kūrinio egzempliorius, buvusius skirtinguose bibliotekos rinkiniuose. Dominikonų žavėjimasis šia knyga nestebina žinant, kad autorius – Jokūbas Voraginetis – buvo jų konfratras.

Tad viena populiariausių viduramžių Europoje knygų – „Aukso legenda“ – yra ankstyviausias hagiografinis kūrinys LDK, žinomas nuo XIV a. pabaigos. Kartu tai ir labiausiai paplitęs, populiariausias kūrinys visame LDK funkcionavusios hagiografijos repertuare, kas iš dalies atitinka bendras regiono tendencijas³²⁰. „Aukso legenda“, LDK plitusi tiek rankraščiais, tiek ir spaudiniais, per visą tiriamąjį laikotarpį neprarado savo aktualumo, tad ją galime laikyti svarbiu žinių apie šventuosius šaltiniu.

2.4. Hagiografijos rinkinys: Vilniaus dominikonų bibliotekos atvejis

Brolių pamokslininkų ordino (*ordo fratrum praedicatorum*) įkūrėjas šv. Dominykas³²¹ bei jo įpėdiniai daug dėmesio skyrė mokslui ir naudojosi rašytine kultūra, kad savo tarnystę padarytų sėkmingesnę. Anksti pasirodę Lietuvoje, dominikonai labiau susitelkė į misijas stačiatikiškose žemėse³²², o ryškiau matomi tapo vėliau, kai 1501 m. įsikūrė Vilniuje³²³. Vilniaus dominikonų knygų rinkinys buvo viena didžiausių LDK bibliotekų, dydžiu nusileidusi tik Vilniaus bernardinams³²⁴. Skirtingai nuo bernardinų ar turtingos Vilniaus jėzuitų bibliotekos, kurių ankstyvieji katalogai neišliko, yra žinomas

³²⁰ Pavyzdžiui, XVI a. pabaigoje Krokuvos parapijų bibliotekose iš atskirų šventųjų fiksuojami 6 šv. Stanislovo „gyvenimų“ egzemplioriai, 11 „gyvenimų“ rinkinių bei 40 „Aukso legendos“ egzempliorių, žr.: Hieronim Wyczawski, Biblioteki parafialne w diecezji krakowskiej u schyłku XVI wieku, p. 64–65.

³²¹ Ordino įsikūrimas, dvasingumas ir svarbiausieji nariai apibūdinti: Antoni Blasucci, Duchowość późnego średniowiecza, B. Calati, R. Grégoire, A. Blasucci, *Historia duchowości*, tom IV: *Duchowość średniowiecza*, Kraków: Homo Dei, 2005, p. 306–324.

³²² Plačiau žr.: Stephen C. Rowell, Keletas pamokslininkų ordino veiklos aspektų lotynizuojant Bažnyčią LDK (iki 1501 m.), *Šviesa ir šešėliai Lietuvos evangelizacijos istorijoje=Light and Shadows in the History of Lithuanian's Evangelisation*, sudarytojai dr. Jonas Boruta SJ, dr. Vacys Vaivada, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2011, p. 184–196.

³²³ Apie dominikonų istoriją plačiau žr.: Viktoras Petkus, *Dominikonai Lietuvos kultūroje*, Vilnius: Petro ofsetas, 2004; Jerzy Kłoczowski, *Polska prowincja dominikańska w średniowieczu i Rzeczypospolitej obojga (wielu) narodów*, [Poznań: Wydawnictwo Polskiej Prowincji Dominikanów] W Drodze, 2008; *Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222–1972*, pod redakcją Jerzego Kłoczowskiego, t. 2, Warszawa: Wydawnictwo Polskiej Prowincji Dominikanów, 1975.

³²⁴ Arvydas Pacevičius, *Vienuolynų bibliotekos Lietuvoje 1795–1864 metais*, p. 55–56.

Vilniaus dominikonų vienuolyno bibliotekos sąrašas, kurį galima tirti kaip vientiso rinkinio atvejį. Šis katalogas surašytas XVII a. pradžioje, spėjama, 1605 m.³²⁵, o galbūt 1609 m. ar netrukus po šių metų, kai Lenkijos dominikonų provincijos kapitula nurodžiusi visiems vienuolynams sudaryti savo bibliotekos katalogus dviem egzemplioriais (konvento ir provincijos archyvui, kur saugomi iki šiol)³²⁶.

Vilniaus dominikonų bibliotekoje, pasak šio katalogo, buvo daugiau nei 500 pavadinimų knygų³²⁷. Palyginimui svarbu paminėti, kad viduramžių pabaigoje didžiausios Europos vienuolynų bibliotekos (pvz., Clairvaux, Himmerodo, Durhamo ar Vadstenos) turėjo 2000 tomų knygų, o vidutinės (pvz., Henrikovo cistersų biblioteka) buvo 4–5 kartus mažesnės³²⁸. Tokios bibliotekos buvo dar prieš prasidedant spausdintų knygų epochai, o lyginant su šiais skaičiais, Vilniaus dominikonų biblioteka būtų vidutinio dydžio. Palyginus tai pačiai Lenkijos provincijai³²⁹ priklausiusio 21 dominikonų vienuolyno išlikusius knygų katalogus³³⁰, sudarytus panašiu metu, žinoma, jog Vilniaus biblioteka yra pati didžiausia, be to, ir pats konventas buvo vienas gausiausių vienuolių skaičiumi³³¹. Verta atkreipti dėmesį, kad Vilniaus bibliotekoje saugoti visi to meto Lenkijos provincijos dominikonų labiausiai mėgiami kūriniai³³², taigi

³²⁵ Libri Conventus Vilmensis, ADK, sygn. Wd. 1, l. 1 (13)–(28). Gretimas dokumentas byloje (l. (3)) turi 1604 m. datą. A. Pacevičius šį knygų sąrašą datuoja apie 1605 metus, žr.: Arvydas Pacevičius, *Vienuolynų bibliotekos Lietuvoje 1795–1864 metais*, p. 269.

³²⁶ Dauguma tokių katalogų sudaryti 1609–1613 m., žr.: Наталя Сінкевич, *Laudare, benedicere, praedicare*, p. 159–160, 170, taip pat žr.: Krystyna Zawadzka, *Biblioteka klasztoru Dominikanów we Wrocławiu (1226–1810)*, *Studia nad historią dominikanów w Polsce*, pod redakcją Jerzego Kłoczowskiego, t. 2, Warszawa: Wydawnictwo Polskiej Prowincji Dominikanów, 1975, t. 2, p. 333.

³²⁷ A. Pacevičius nurodo 550 tomus, K. Zawadzka – 524 pavadinimus, žr.: Arvydas Pacevičius, *Vienuolynų bibliotekos Lietuvoje 1795–1864 metais*, p. 55–56; Krystyna Zawadzka, *Biblioteki klasztorne dominikanów na Śląsku (1239–1810)*, p. 96 (5 lentelė).

³²⁸ Michał Broda, *Biblioteka klasztoru cystersów w Henrykowie do końca XV wieku*, Kraków: Księgarnia Akademicka, 2014, p. 187–188.

³²⁹ Lietuvos dominikonų provincija įsteigta 1647 m.

³³⁰ Neiškilo tokių didelių vienuolynų, kaip Krokava ir Lvovas, bibliotekų katalogai.

³³¹ 1605–1606 m. sandūroje daugiausia vienuolių tuomet turėjo Krokavos dominikonų vienuolynas (102), Vilnius, Poznanė ir Liublinas – po 60 vienuolių, kai tuo tarpu kiti didesnieji provincijos vienuolynai teturėjo po 16–30 brolių, žr.: Jerzy Kłoczowski, *Polska prowincja dominikańska w średniowieczu i Rzeczypospolitej obojga (wielu) narodów*, p. 376 (3 lentelė).

³³² Remiamasi K. Zawadzkos duomenimis, žr.: Krystyna Zawadzka, *Biblioteki klasztorne dominikanów na Śląsku (1239–1810)*, p. 98–101 (6 lentelė). Iš šios lentelės atsirinkome 12 populiariausių autorių, kurie aptinkami 13–22 vienuolynų bibliotekose. Tiesa, autorė suklydo, nurodydama, jog Vilniaus dominikonų bibliotekoje nebuvo Jono Auksaburnio, Vincento Ferero, Wilhelmo Meffreto, Liudviko

Vilniaus dominikonai turėjo įsigiję populiariausią literatūrą, o jų rinkinį galima laikyti pavyzdiniu.

XVII a. pradžios dominikonų bibliotekų katalogus tyrusi Krystyna Zawadzka mano, kad jie greičiausiai neapima visų vienuolyno knygų ir parodo tik parankinę biblioteką³³³. Visgi Vilniaus dominikonų atveju, manytume, šis teiginys nėra visiškai tikslus, nes minėtą katalogą sudaro trys skirtingi rinkiniai, kuriuos trumpai pristatysime. Pirmąjį katalogo sąrašą galima laikyti pagrindiniu: jis pradedamas Biblijos ir jos aiškinimų knygomis, toliau yra Bažnyčios tėvų raštai ir t. t. Joje yra daugiau nei 200 knygų pavadinimų, aprašytų palyginti tiksliai. Trečiasis knygų rinkinys (apie 170 knygų) pasižymi mariologiniais veikalais ir, atrodo, gausesniu hagiografijos ir homiletikos rinkiniu. Antrąjį sąrašą, surašytą tarsi pirmojo tęsinį ir pavadintą *Libri Suffraga[nei]*³³⁴, sudaro daugiau kaip 130 knygų pavadinimų. Šis rinkinys išsiskiria sąlygine *polonicos* knygų gausa³³⁵, į jį įtraukti Lenkijos dominikonų provincijos statutai³³⁶. Darome prielaidą, kad šios „sufragano knygos“ priklausė dominikonui Kirpjonui (m. 1594), buvusiam Krokuvos konvento pamokslininkui, kuris 1566 m. minimas kaip Vilniaus Šv. Dvasios konvento prioras ir pamokslininkas, vėliau tapęs Vilniaus vyskupu sufraganu. Kirpjonas buvo labai išsilavinęs (teologijos profesorius), pamaldus, pagarsėjęs kaip talentingas pamokslininkas ir aštrus disputantas su protestantais³³⁷. Dėl jo skyrimo Vilniaus vyskupu sufraganu dominikonai priešinosi (esą, nebus kam eiti atsakingas jo pareigas), o po

Granadiečio kūrinių, kurie aiškiai įtašyti kataloge (pavyzdžiui, *Duo tomi Granatensis, Tertius de Sanctis*).

³³³ Krystyna Zawadzka, *Biblioteki klasztorne dominikanów na Śląsku (1239–1810)*, p. 13, 96–97, K. Zawadzka, *Biblioteka klasztoru dominikanów we Wrocławiu, Studia nad historią Dominikanów w Polsce*, t. 2, p. 335. Autorės vienas iš argumentų yra tas, kad didelės Vroclavo bibliotekos ir mažų (pvz., Janovo, Piotrkavo) bibliotekų skirtumo, žiūrint į katalogus, beveik nesimato. Tad ji kaip kitą atskaitos tašką ima XIX a. sudarytus knygų sąrašus, kurie yra žymiai gausesni: pavyzdžiui, čia Vilniaus dominikonų biblioteka nurodyta kaip turėjusi 5000 knygų, užimdama 6 vietą (po Vroclavo – 10300 knygų), Krokuvos, Lvovo, Liublino ir Podkamienio (5500 knygų pavadinimų) bibliotekų.

³³⁴ *Libri Conventus Vilmensis, ADK, sygn. Wd. 1, l. 7 (19)–10(21v)*. Šio sąrašo paginacija yra neištisinė, vietomis sudubliuota, todėl pateikiame dvigubą numeraciją.

³³⁵ Pavyzdžiui, Stanislovo Ožechovskio (*Orzechovij*), polemizavusio su Rotundu ir neigusio LDK nepriklausomybę, darbai *Fideius (?)* ir *Chimera*.

³³⁶ *Statuta Provinciae Gnesnensis, Statuta synodalia et Provincialia*, žr.: *Libri Conventus Vilmensis, ADK, l. 9–10 (21–22)*.

³³⁷ Daugiau apie jį žr.: *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.*, p. 200–203, nr. 1108.

Kiprijono mirties, Vilniaus kapitulai jo testamentą paskelbus negaliojančiu, dominikonai dar ilgai ginčijosi su kapitula dėl jo palikimo. Iš jo palikimo dominikonai gavo dalį Kiprijono daiktų, daugiausia drabužių³³⁸, o sprendžiant iš minėto bibliotekos katalogo, galima manyti, kad dominikonams vis dėlto atiteko ir garsiojo prioro knygos. Žinant apie jo išsilavinimą, aukštas pareigybes, sukauptas knygų rinkinys (su devyniomis hagiografijai priskirtinomis knygomis) nestebina³³⁹.

Išlikęs Vilniaus dominikonų vienuolyno bibliotekos katalogas, kaip ir kiti to meto knygų sąrašai, sudarytas gana netiksliai, praleidžiant ar iškraipant pavardes, jas užrašant sąlygine forma ir nenurodant leidimo duomenų³⁴⁰, todėl dažnai sudėtinga identifikuoti knygas, juolab – susieti jas su išlikusiais egzemplioriais³⁴¹. Visgi dalį šios bibliotekos knygų neabejotinai galima priskirti hagiografinėi literatūrai. Šventųjų „gyvenimų“ grupei priskirtinos 9 knygos (7 pavadinimų). Garsiojo dominikono Jokūbo Voraginiečio „Aukso legenda“ saugota kiekviename iš trijų rinkinelių (I, Sufragano, III), tad jos vieta Vilniaus dominikonų bibliotekoje buvo svarbi ir neginčijama. Ji galėjo turėti tiek praktinę, tiek ir reprezentacinę funkciją – populiariausių viduramžių legendų apie šventuosius skaitiniai, sukurti konfratro. Dominikonų bibliotekoje saugoti ir kiti viduramžių hagiografijos kūriniai: šv. Brigitos „Apreiškimai“, Petro iš Natali „Šventųjų katalogas“, Dlugošo *Prefatio in vitam S. Stanislai*. Naujausiai hagiografijai atstovauja tik Petro Skargos „Šventųjų gyvenimai“, tad Vilniaus dominikonų bibliotekos šventųjų „gyvenimų“ repertuaras pasižymi populiariais viduramžių epochos kūriniais. Be to, dauguma jų buvo žinomi ir populiarius LDK. Puoselėtą ordino tradiciją rodo Vilniaus dominikonų turėti *Vitae patrum*

³³⁸ Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a., p. 202, nr. 1108.

³³⁹ XVI a. pabaigos – XVII a. pradžios žinomi asmeniniai knygų rinkiniai nėra dideli: žinoma, kad Vilniaus kanauninkas Mikalojus Korizna (1598) turėjo 52 knygas, kanauninkas Ambraziejus Beinartas (1603) – 42, arkidiakonas Jonas Riškovskis (1606) – 47. XVII a. pirmoje pusėje žinoma apie didesnius knygų rinkinius, pavyzdžiui, Žemaičių arkidiakonas Mikalojus Povetrijus (1628) turėjo 207 knygas, žr.: Arvydas Pacevičius, Lietuvos knygos kultūra ir paleotipų proveniencijos, *Vilniaus universiteto bibliotekos paleotipai*, p. xxviii.

³⁴⁰ Šiuos sunkumus įvardija visi ankstyvuosius rankraštinis knygų katalogus tyrinėjantys autoriai, pvz.: Krystyna Zawadzka, *Biblioteki klasztorne dominikanów na Śląsku (1239–1810)*, p. 13.

³⁴¹ Lietuvos bibliotekose yra knygų, kurios turi vėlyvus Vilniaus dominikonų vienuolyno nuosavybės ženklus (spausdintas lipdes), todėl sunku pasakyti, kada jie pateko į šio vienuolyno biblioteką.

ordinis Praedicatorum. Šioje bibliotekoje kryptingai kaupiti vietos šventųjų gyvenimai: tai, kas aktualu šiam regionui (*Vitae sanctorum Poloniae, Praefatio in vitam S. Stanislai*) ir visai Lenkijos dominikonų provincijai. Šiai grupei galima priskirti sufragano rinkinyje saugotus Petro Skargos „Šventųjų gyvenimus“, kurie, ypač vėlesni leidimai, buvo vis papildomi vietos šventųjų gyvenimais³⁴². Šios hagiografinės knygos išryškina dominikonų pamaldumo kryptis: ordino tradicijos kūriniai ir regiono šventieji.

Homiletinė literatūra, būtina ordino tiesioginei sielovados veiklai – Dievo žodžio skelbimui, – dominikonų vienuolynuose sudarė didelę dalį. Įvairios pamokslų antologijos, rinkiniai, pavyzdžiai neabejotinai buvo tos knygos, kurias šios vienuolijos broliai naudojo dažniausiai³⁴³. Pamokslų rinkiniai dominikonų bibliotekose galėjo sudaryti apie trečdalį knygų³⁴⁴. Viduramžiais retai buvo rašomi originalūs pamokslai, todėl buvo įsigijami populiariausių tuometinių autorių pamokslai. Turėdami nedaug materialinių lėšų, dominikonai pirkdavo tik pačias reikalingiausias knygas, o keičiantis jų formai, dominikonai nebesinaudojo senomis, sunkiai įskaitomomis knygomis, bet stengėsi įsigyti naujas³⁴⁵.

Vilniaus dominikonų bibliotekoje homiletikos rinkinys buvo turtingas. Dalį jo sudarė hagiografiniai pamokslai, homilijos ir postilės šventųjų dienoms. Iš visos hagiografinės literatūros tokie pamokslai šioje bibliotekoje sudaro daugiau nei 70% knygų, tad čia aiškiai atsiskleidžia paruoštų pamokslų pirmenybė prieš šventųjų „gyvenimus“. Šių knygų gausa rodo parankinės literatūros praktinėms reikmėms poreikį. Populiariausi – pranciškonų pamokslininko Pelbarto iš Temešvaro pamokslai apie šventuosius, buvę visuose trijuose (I, Sufragano ir III) rinkiniuose. Šio autoriaus knygos Lenkijos dominikonų bibliotekose buvo vienos populiariausių (iš pamokslininkų jį lenkė

³⁴² Irena Vaišvilaitė, Šventųjų kultas XVI a. antroje – XVII a. pirmoje pusėje, p. 139–140, 55 nuoroda.

³⁴³ Plg.: Józef Adam Kosiński, Biblioteka w Sieradzu XVI/XVII w., *Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222–1972*, pod redakcją Jerzego Kłoczowskiego, t. 2, Warszawa: Wydawnictwo Polskiej Prowincji Dominikanów, 1975, p. 397.

³⁴⁴ Pavyzdžiui, toks kiekis pamokslų buvo 1610 m. Lucko dominikonų vienuolyno bibliotekoje, žr.: Наталія Сінкевич, *Laudare, benedicere, praedicare*, p. 166.

³⁴⁵ Наталія Сінкевич, *Laudare, benedicere, praedicare*, p. 166; Krystyna Zawadzka, *Biblioteki klasztorne dominikanów na Śląsku (1239–1810)*, p. 112.

tik Voraginietis)³⁴⁶. Vilniaus dominikonai po dvi turėjo flamandų mistiko Dionizo Kartūzo, greičiausiai ir konfratro Petro iš Paludės knygas (kataloge jo pavardė nenurodyta). Bibliotekoje buvo dvi postilės apie šventuosius: tai Jurgio Vicelijaus *Postilla de tempore et sanctis* (sufragano rinkinyje) ir *Postilla de sanctis* (III rinkinyje), kuri galėjo būti pranciškono Jono Fero arba (greičiau) dominikono Liudviko Granadiečio autorystės. Vilniaus dominikonų įsigyti hagiografiniai pamokslai buvo sukurti skirtingo laikmečio autorių (žr. 3 lentelę). Garsiausiems viduramžių kūriniams priklauso Bažnyčios mokytojų dominikono Alberto Didžiojo ir pranciškono Bonaventūros pamokslai *De tempore et sanctis*, žymaus XIV a. keliaujančio ir atgailą skelbiančio šventojo dominikono Vincento Ferero pamokslai. Naujausiems (XVI a.) autoriams priklauso dominikonas Liudvikas Granadietis, pranciškonas Jonas Rojardas, augustinijonas Jonas Hofmaisteris, Jurgis Vitelijus. Kaip matyti (žr. 3 lentelę), dominikonai dažniausiai naudojami XV–XVI a. sukurtais hagiografiniais kūriniams, tačiau visgi daugiausia pamokslų šventadieniams buvo iš XV a. Toks platus autorių spektras ir viduramžių autorių populiarumas XVII a. pradžios bibliotekoje rodo „pokyčių tęstinumą“, t. y. jau potridentiniu laikotarpiu vis dar populiarūs tradiciniai viduramžių hagiografai³⁴⁷. Palyginus dominikonų bibliotekoje saugotus pamokslų rinkinius su funkcionavusiais visoje LDK, reikia pabrėžti, kad dominikonų įsigytos knygos buvo paplitusios ir mėgstamos LDK.

3 lentelė. *Vilniaus dominikonų bibliotekoje saugotų hagiografinių knygų sukūrimo laikmetis*

Amžius	Visi kūriniai	Pamokslai
VIII	1	1
XII	1	1
XIII	8	4
XIV	5	4
XV	12	11
XVI	12	8

³⁴⁶ *Ten pat.*, p. 98–101 (6 lentelė).

³⁴⁷ Simon Ditchfield, *Liturgy, sanctity, and history in Tridentine Italy: Pietro Maria Campi and the preservation of the particular*, Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2002, p. 120.

Kalbant apie Vilniaus, kaip ir kitų konventų dominikonų knygų rinkinius, negalima apeiti **dominikonų autorių** vietos bibliotekoje. Reikia pabrėžti, kad konfratrų autoriams buvo teikiama pirmenybė, jie paprastai sudarė apie 30% bibliotekos veikalų³⁴⁸. Tiesa, įsigyjant naujas knygas pagal kapitulos reikalavimą („šiuolaikinių ir populiarių autorių“), būtinybė skatinti ordino tradiciją kartais užleisdavo vietą poreikiui pirkti aktualiausias potridentinei Bažnyčiai knygas³⁴⁹. Dalis užsienio šalių spaudinių buvo dominikonų parsivežamos iš studijų užsienyje arba iš generalinių kapitulų³⁵⁰. Vilniaus dominikonų bibliotekos hagiografinės literatūros analizė rodo, kad ir šiame konvente pirmenybė buvo teikiama to paties ordino autorių kūriniais, kurie čia taip pat sudaro apie trečdalį. Iš dominikonų autorių paminėtini Jokūbas Voraginetis³⁵¹ (4 knygos), taip pat Albertas Didysis, Vincentas Fereras, Liudvikas Granadietis, Jonas Heroltas, Petras Jeremijas, Petras iš Paludės ir Jonas Turekremata. Tad ir Vilniuje daugiausia buvo remiamasi konfratrų įdirbiu ir dominikoniška pasaulėžiūra. Kita gausi autorių vienuolių grupė – pranciškonai (Bonaventūra, Robertas Karačijolas, Pelbartas iš Temešvaro, Jonas Rojardas), kurių autorystei priklausė penktadalis kūrinių. Sukaupta gausi, įvairi literatūra iš dalies leidžia spręsti ir apie aukštą vienuolino intelektualaus gyvenimo lygį³⁵².

4 lentelė. Vilniaus dominikonų bibliotekoje saugotų hagiografinių kūrinių autoriai

	Visi autoriai	Hagiografinių pamokslų autoriai	Kūriniai	Hagiografiniai pamokslai
Augustinai	3	2	2	2
Dominikonai	11	10	14	11
Kartūzai	1	1	2	2
Pranciškonai	5	5	8	7
Kiti	3	2	3	2

³⁴⁸ Plg. Krystyna Zawadzka, *Biblioteki klasztorne dominikanów na Śląsku (1239–1810)*, p. 97.

³⁴⁹ Pvz., Lucko bibliotekoje dominikonų autorių knygos 1607 m. sudarė 35% viso knygų skaičiaus, tačiau įsigytos naujos dominikonų knygos tesudarė 12–14%, žr.: Наталія Сінкевич, *Laudare, benedicere, praedicare*, p. 168.

³⁵⁰ Krystyna Zawadzka, *Biblioteki klasztorne dominikanów na Śląsku (1239–1810)*, p. 97.

³⁵¹ Lenkijos provincijos dominikonų bibliotekose Voraginiečio kūriniai, nurungę net Tomo Akviniečio, užėmė pirmą vietą, plg.: *ten pat*, p. 98–101 (6 lentelė).

³⁵² Plg.: Наталія Сінкевич, *Laudare, benedicere, praedicare*, p. 171.

Teologai, dvasininkai	9	4	9	4
Anonimai	2	1	2	1
Iš viso	34	25	40	29

Tad išlikęs XVII a. pradžios Vilniaus dominikonų bibliotekos katalogas leido tirti jame saugotą hagiografiją kaip vientiso rinkinio atvejį. LDK funkcionavusios hagiografijos repertuaro tyrimas rodo, kad Vilniaus dominikonų įsigyta literatūra apie šventuosius buvo populiari ir kitose LDK bibliotekose, tad ją galime laikyti būdinga regionui. Vilniaus dominikonų bibliotekos hagiografijos repertuare atsispindi domėjimasis vietiniais šventaisiais bei išryškėja dominikoniškas pamaldumas, atsiskleidžia tradicinių viduramžių autorių populiarumas potridentiniu laikotarpiu, o gausus hagiografinių pamokslų rinkinys rodo didelį parankinės literatūros praktinėms reikmėms poreikį.

* * *

Išanalizavus XIV a. pabaigoje – XVII a. pradžioje LDK funkcionavusią hagiografiją, atsiskleidė jos įvairus repertuaras, reprezentatyvus Vilniaus dominikonų bibliotekos hagiografijos rinkinys, turėjęs bene visus labiausiai paplitusius kūrinius. LDK funkcionavo tiek viduramžių hagiografiją reprezentuojanti literatūra, tiek ir katalikiškos reformos idėjas atspindintys kūriniai, tačiau liko populiarūs tradiciniai viduramžių hagiografai. Šventųjų „gyvenimai“ ir rinkiniai Lietuvoje žinomi nuo XIV–XV a. sandūros, pamokslai apie šventuosius – nuo XV a. pabaigos. Ankstyviausias hagiografinis kūrinys LDK – „Aukso legenda“ – buvo ir labiausiai paplitęs, taigi jį galima laikyti vienu iš svarbiausių žinių apie šventuosius šaltiniu. Šventųjų „gyvenimų“ rinkiniai, kurių lyderis yra „Aukso legenda“, buvo labiau mėgiami nei konkrečiam šventajam skirtas atskiras „gyvenimas“. Dar labiau buvo paplitę pamokslai apie šventuosius, kurie buvo patogesni naudoti praktinėms reikmėms, o kartu tapo reikšmingesniu žinių apie šventuosius šaltiniu. LDK buvo žinomi įvairių laikmečių ir tipų hagiografiniai pamokslai (*sermones*, homilijos,

postilės). Anksčiausiai žinomi (*Speculum exemplorum* bei Jono Verdeniečio) bei labiausiai paplitę (Pelbarto iš Temešvaro) hagiografiniai pamokslai buvo populiarūs Europoje kūriniai, radę atgarsį LDK.

Tiriant hagiografinį repertuarą LDK buvo naujai išaiškintos ankstyvos proveniencijos, kurios suteikia naujų žinių apie XVI–XVII a. pradžios LDK bibliotekas. Pavyzdžiui, buvo išaiškintos Vilniaus kanauninkų Alberto Plocharskio ir Mikalojaus Jasinskio, Žemaitijos katedros pamokslininko Grigaliaus Vrublevskio, Šiaulių klebono Petro Tarvainio, Joniškio klebono Benedikto Sviechausko ir kitos hagiografinės knygos.

Lietuva pirmiausia buvo šių gausių ir turtingų viduramžių hagiografinės literatūros turtų naudotoja, o netrukus gimė ir vietinė hagiografija.

3. VIETINĖ RAŠTIJA APIE ŠVENTUOSIUS

3.1. Hagiografinė literatūra

Išanalizavę europinę hagiografiją, kuri į LDK pateko drauge su krikščionybe, bei susipažinę su šios atvežtinės literatūros repertuaru, galime pažvelgti į vietinės LDK hagiografijos raidą ir jos pirmus žingsnius tuo metu, kai ėmė įsigalėti rašto kultūra³⁵³. Ikirenesansinė LDK dažniau apibūdinama kaip bažnytinės bei grožinės literatūros vartotoja nei jų kūrėja³⁵⁴. Situacija žymiai pasikeitė XVI–XVII a. pirmoje pusėje, kuris laikomas kultūrinio klestėjimo laiku, kai buvo sukurta daugeliu aspektų vertinga literatūra³⁵⁵. Bendra LDK raštijos padėtis ir raida³⁵⁶ bei pokyčiai religiniame gyvenime paveikė ir hagiografinės literatūros atsiradimą bei jos vystymąsi.

3.1.1. Šventųjų „gyvenimai“

XVI a.–XVII a. šventųjų gyvenimų aprašymai sudaro didesnę dalį šio amžiaus LDK biografinių kūrinių³⁵⁷. Pirmųjų hagiografinių bandymų galime ieškoti dar anksčiau. Sprendžiant pagal išlikusių šaltinių duomenis, pirmųjų LDK hagiografų turėtume ieškoti bernardinų aplinkoje. Apie hagiografijos užuomazgas galime kalbėti jau XV a. viduryje. Tuo metu Vilniaus vyskupo

³⁵³ Apie rašytinės kultūros pradžią Lietuvoje žr.: Vytautas Ališauskas, Sakymas ir rašymas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra*, p. 603–622.

³⁵⁴ Sigitas Narbutas, *Nuo Mindaugo raštų iki Karpavičiaus pamokslų: XIII–XVIII amžiaus LDK raštijos apžvalga*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000, p. 19.

³⁵⁵ Eglė Patiejūnienė, *Petro Roizijaus ir Laurencijaus Bojerio kūryba: teorinės medžiagos papildymai bei patikslinimai. Metodinė priemonė*, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2010, p. 5.

³⁵⁶ LDK literatūros situacija aptarta: Daiva Narbutienė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos lotyniškoji knyga XV–XVII a.*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004; Sigitas Narbutas, Valdovė ir jos tarnaitės: Lietuvos lotyniškoji raštija dominavimo laikotarpiu, *Senoji Lietuvos literatūra*, t. 26, 2008, p. 19–54; Eugenija Ulčinaitė, *Lietuvos Renesanso ir Baroko literatūra*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2001 ir kt.

³⁵⁷ Mintautas Čiurinskas, *XVI–XVII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės biografistika*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006, p. 15, 203.

Motiejaus Vilniečio³⁵⁸ notaras **Melchizedekas** buvo pasiūstas į Sileziją susipažinti su Jono Kapistrano (1386–1456) veikla ir pats tapo pirmuoju lietuvių bernardinu. Melchizedekas ne tik lydėjo ir aprašinėjo Jono Kapistrano kelionę, jo veiklą³⁵⁹, bet ir vykdytus stebuklus, pasakytų pamokslų temas. Jo užrašais vėliau pasinaudojo bernardinų kronikininkas Jonas iš Komorovo³⁶⁰. Tad sąlygiškai šiuos su būsimo šventojo – Jono Kapistrano – gyvenimu susijusius užrašus galime laikyti hagiografinės raštijos užuomazgomis. Beje, pats Melchizedekas taip pat pagarsėjo šventu gyvenimu³⁶¹.

Ankstyviausiu LDK sukurtu hagiografiniu kūriniumi laikytinas **šv. Stanislovo gyvenimas** (*Vita sancti Stanislai*), kurį parašė bernardinai Stanislovas, vadinamas Magistru arba Lenku (*Stanislaus Magister, sive Polonus*). Manoma, kad jis Vilniaus bernardinų vienuolyne gyveno 1480–1483 m. (paskirtas Varšuvos kapitulos ir išbuvo iki Krokuvos kapitulos)³⁶² bei buvo laikomas „gausių vaisių Lietuvoje atnešusiu pamokslininku“³⁶³. Kūrinio (jo nuorašas išlikęs iki šiol³⁶⁴) įžangoje³⁶⁵ yra pateikta daugiau detalių apie šį šv. Stanislovo „gyvenimą“. Nurodyta, kad jį Vilniaus bernardinai parašė

³⁵⁸ Istoriografijoje kartais minimas vyskupas Motiejus Trakiškis (min. 1397–1398), tačiau jo tapatumas su vysk. Motiejumi Vilniškiu (m. 1453) abejotinas, žr.: *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.*, p. 292, nr. 1656, 1657.

³⁵⁹ Plačiau apie Jono Kapistrano veiklą žr.: Rita Regina Trimonienė, Šv. Jono Kapistrano misija ir Lietuva, *LKMA, Suvažiavimo darbai*, t. XIX, I knyga, Vilnius: Katalikų akademija, 2005, p. 291–305.

³⁶⁰ Joannes de Komorowo, *Memoriale Ordinis Fratrum Minorum*, p. 241.

³⁶¹ Apie jį dar žr.: Joannes de Komorowo, *Memoriale Ordinis Fratrum Minorum*, p. 240–241.

³⁶² Kamil Kantak, *Bernardyni Polscy*, tom I, 1453–1572, Lwów: Nakładem Prowincji Polskiej OO. Bernardynów, 1933, p. 170–171.

³⁶³ <...> *ferentissimus Praedicator in Lithuania, ubi fructus protulit uberrimos*, žr.: *Scriptores ordinis minorum: Quibus accessit syllabus illorum qui ex eodem ordine pro fide Christi fortiter occubuerunt*, recensuit fr. Lucas Wadding, Romae: Ex typographia S. Michaelis ad Ripam, apud Linum Contedini, 1806, p. 217 [Prieiga per internetą:] <<http://fondosdigitales.us.es/fondos/libros/4456/10/scriptores-ordinis-minorumb-quibus-accessit-syllabus-illorum-qui-ex-eodem-ordine-pro-fide-christi-fortiter-occubuerunt/>>, [žiūrėta 2015-11-10].

³⁶⁴ Šis „gyvenimas“ įtrauktas į platų lotyniškai surašytą XV a. kodeksą (jį sudaro *sermones de sanctis, de tempore, exempla*, taip pat medžiaga pamokslams), kuris saugomas Krokovoje, Čartoriskių bibliotekoje: BCz, sign. II 3793, l. 1449–1478. Čartoriskių bibliotekos inventoriaus sudarytojai spėja, kad šis kodeksas yra Krokuvos bernardinų kilmės (dėl šv. Stanislovo „gyvenimo“ autoriaus bei šv. Bernardino įvardinimo „mūsų tėvu“). Manytume, kad neatmestina prielaida ir dėl rankraščio sąsajų su Vilniaus bernardinų vienuolynu.

³⁶⁵ *Vita sancti Stanislai in XII capitula formata per venerabilem patrem Stanislaum magistrum vocatum ordinis Minorum de obseruancia. Legendam beatissimi martiris atque pontificis Stanislai per piie memorie Dlugossium famose eloquencie virum conditam, nuper et descriptam per magistrumque Sandkonem quondam prepositum Klodauiensem examinatam et approbatam et abbreviatam per me vero viro inutilem pro modulo ingenii mei in XII capitula compendiosius distinctam <...> anno Domini 1483 Cracouie celebrato transmittere studui deuocionem <...>*, BCz, sign. II 3793, l. 1449.

remdamasis Jonu Dlugošu (m. 1480), o aprobavo Klodavos prepozitas Sandkonis ir 1483 m. pristatė Krokuvoje vykusiai XII kapitulai. Tad minėtas bernardinas pasinaudojo 1465 m. Dlugošo parengtu šio šventojo „gyvenimu“³⁶⁶, kuris kartu su kitų šventųjų gyvenimais buvo išleistas Krokuvoje (1511) kaip „Aukso legendos“ papildymas.

Šiame kontekste mums svarbiausias kitas faktas – bernardinas nurodo, kad parengti šv. Stanislovo „gyvenimą“ jį paskatino pastebėtas lietuvių pamaldumas šiam šventajam³⁶⁷. Pamaldumo ženklu bernardinas pirmiausia laiko Šv. Stanislovo vardu pavadintą Vilniaus katedrą³⁶⁸. Tad ši žinia konstatuoja ryškesnį šv. Stanislovo gerbimą LDK XV a. pabaigoje. Šventojo kankinio Stanislovo (m. 1079) kulto centras buvo Krokua – anuometinė Lenkijos sostinė³⁶⁹, tad Lietuvoje įvedant krikščionybę Vilniaus katedrai buvo suteiktas „sostinės vertas“ titulas³⁷⁰. Šv. Stanislovo gerbimas LDK sulaukė atgarsio ir įleido šaknis, ką rodo jo vardo ir titulų paplitimas: tai buvo bene vienintelis šventasis, tapęs populiariu tiek Lenkijoje, tiek LDK³⁷¹. Kulto populiarumą rodo ir kiti LDK funkcionavę šv. Stanislovo „gyvenimai“ (pavyzdžiui, minėtas *Praefatio in vitam Sancti Stanislai Episcopi Cracoviensis*, kurį turėjo Vilniaus dominikonų ir pranciškonų vienuolynų bibliotekos, prisimintinas ir Petro Roizijaus³⁷² jam skirtas poetinis kūrinys). Visgi kalbant apie šį „gyvenimą“ nereikėtų pamiršti ir asmeninio autoriaus – bernardino Stanislovo – pamaldumo įtakos: juk šventasis Stanislovas buvo jo dangiškasis globėjas. Taip bernardinas

³⁶⁶ Apie J. Dlugošo kūrinį daugiau: *Hagiografia polska, Słownik bio-bibliograficzny*, t. 2, p. 433, 437.

³⁶⁷ Tai pastebėjo ir K. Kantakas: žr.: Kamil Kantak, *Bernardyni Polscy*, tom I, 1453–1572, Lwów: Nakładem Prowincji Polskiej OO. Bernardynów, 1933, p. 170–171.

³⁶⁸ BCz, sign. II 3793, l. 1449v.

³⁶⁹ Šio šventojo figūra turėjo pabrėžti Krokuvos vyskupų visuomeninę ir politinę reikšmę, plačiau žr.: Stefan Kwiatkowski, *Powstanie i kształtowanie się chrześcijańskiej mentalności religijnej w Polsce do końca XIII w.*, Warszawa, Poznań, Toruń: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1980, p. 68–74.

³⁷⁰ Pavyzdžiui, Prahos katedra taip pat turi Šv. Stanislovo (ir Šv. Vaclovo) titulą.

³⁷¹ Žr.: Mindaugas Paknys, *Šventųjų kultai LDK XV–XVII a. pradžioje*, p. 56.

³⁷² Ispanas kunigas ir teisininkas Petras Roizijus (Pedro Ruiz de Moros, 1505–1571) 1549 m. veikė Kražiuose, tais pačiais metais tapo Žygimanto Augusto teisės patarėju, nuo 1551 (1552?) m. iki mirties gyveno ir dirbo daugiausia Vilniuje. Apie jo kūrybą žr.: Aušra Tamošiūnienė, *Pilietiškas Petro Roizijaus (~1505–1571) kūryboje*, Daktaro disertacija, Humanitariniai mokslai, filologija (04 H), Kaunas, 2007 ir kiti autorės darbai. Kūrinį šv. Stanislovo garbei jis parašė gyvendamas Lenkijoje (*Ad virum illustrem Samuelem, episcopum Cracoviensium ... carmen de sancto pontifice caeso sive Stanislaus*, Kraków: drukarnia H. Unglerowa, 1547).

prisidėjo ir prie tolesnio kulto skleidimo. Tad šiuo atveju „Šv. Stanislovo gyvenimą“ galima vertinti Viduramžių Vakarų Europos tendencijų fone, kai hagiografinis kūrinys būdavo „ne tik viešo pamaldumo išraiška bendruomenei, kuri nurodydavo [kūrinio] sandarą ir klausėsi jo turinio, bet ir pačių autorių asmeninis pamaldumo darbas“³⁷³.

XVI a. žymi lūžį LDK hagiografinėje kūryboje. Šiuo laikotarpiu pradėjo skleisti pirmasis vietinis – šv. Kazimiero – kultas, su jam priderančiais naujais, pirminiais šaltiniais. Tad nuo čia galime kalbėti apie originaliąją hagiografinę raštiją. Besirengiant karalaičio Kazimiero kanonizacijos procesui, buvo reikalinga surašyti „gyvenimą“ bei jo užtarimu įvykusius stebuklus. 1518 m. į Vilnių buvo atvykęs Gniezno arkivyskupas Jonas Laskis vykdyti Kazimiero kanonizacijai reikalingą procesą, kurio dokumentai neišliko. 1520 m. rudenį atvykęs popiežiaus legatas Zacharijas Ferreris (1479–1524) surašė šio šventojo „gyvenimą“ *Vita beati Casimiri confessoris ex serenissimis Poloniae regibus, et magnis Lituaniae ducibus clarissimi* (Krokuva, 1521)³⁷⁴, kuris tapo pagrindu vėlesniems šio šventojo „gyvenimams“. Kūrinyje autorius pateikia nedaug faktų, jo svarbiausias tikslas – atskleisti krikščioniškąsias Kazimiero dorybes bei geruosius darbus, o skaitytoją įtikinti, kad Kazimieras gyvenime pasiekęs šventumo idealą³⁷⁵. Z. Ferreris aprašo tik vieną iš jam žinomų daugelio stebuklų – lietuvių pergalę prieš Maskvos kariuomenę, kur įterpiama ir Lietuvos karių malda į šv. Kazimierą prieš mūšį³⁷⁶. Z. Ferreriui renkant duomenis šiam „gyvenimui“, buvo apklausinėti stebuklus patyrę ar patį Kazimierą pažinoję liudininkai; jam padėjo trys vyskupai, manoma, kad ir kiti asmenys, LDK dvasininkai ir pareigūnai³⁷⁷. Kūrinys parašytas humanistiniu stiliumi pagal

³⁷³ Thomas Head, *Hagiography and the Cult of Saints*, p. 17.

³⁷⁴ Faksimilę ir vertimą į lietuvių kalbą žr.: *Ankstyvieji šv. Kazimiero „Gyvenimai“ = Casimiriana II: Vitae antiquiores S. Casimiri*, sudarė, įvadą ir paaiškinimus parašė Mintautas Čiurinskas, Vilnius: Aidai, 2004. Apie Zacharijo Ferrerio misiją ir jo parašytą šv. Kazimiero gyvenimą daugiau žr.: Mintautas Čiurinskas, *XVI–XVII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės biografistika*, p. 106–123.

³⁷⁵ Mintautas Čiurinskas, *XVI–XVII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės biografistika*, p. 112–113.

³⁷⁶ *Ten pat*, p. 119.

³⁷⁷ *Ten pat*, p. 122.

tradicinę, viduramžiais susiformavusią hagiografinę schemą³⁷⁸. Tai pirmas originalus hagiografinis kūrinys, kuris kartu atskleidžia egzistavusį šv. Kazimiero kultą, žmonių tikėjimą *fama sanctitatis* bei jam užtariant įvykusiais stebuklais.

Karalaičiui Kazimierui kitas gyvenimo aprašymas buvo skirtas atnaujinus jo kanonizacijos bylą. 1602 m. į Romą šiuo reikalu vykęs Vilniaus kanauninkas Grigalius Svencickis (1577–1617)³⁷⁹ jau tuomet galėjo su savimi vežtis paties perrašytą ir papildytą Kazimiero gyvenimo variantą. Sugrįžęs į Vilnių jis surašė daugumą stebuklų³⁸⁰. Šis Svencickio kūrinys buvo išspausdintas 1604 m. Vilniuje, šv. Kazimiero kanonizacijos iškilimams skirtoje knygoje *Theatrum S. Casimiri*³⁸¹. Pastarojo „gyvenimo“ autoriaus tikslas buvo išaukštinti karalaitį, kaip sektiną krikščioniško gyvenimo pavyzdį³⁸². Pratarmėje pats kanauninkas išsako savo jaučiamą pamaldumą šv. Kazimierui, kuris jį paskatino rašyti „gyvenimą“³⁸³, kartu konstatuoja savo laikmečiui būdingas šventųjų gerbimo tendencijas. Antai minėdamas į šventųjų sąrašą „Dievo pirštu“ įrašytą šv. Kazimierą, jis pažymėjo: „Ir nors pasigėrėtinų pavyzdžių netrūksta, **naujesnieji bei savieji** ir labiau jaudina, ir ilgiau išlieka mylimi“, – todėl šalia „priklausančių Lenkijai ir Lietuvai“ Adalbertų, Stanislovų, Hiacintų ir Jadvygų, jis pridėda ir šv. Kazimierą³⁸⁴. Šis Svencickio pastebėjimas, pirma, apibendrina tautinius šventuosius, kurie autoriaus laikomi reprezentatyviausiais. Antra, paminėta „savų“ šventųjų svarba atitiko nuo XVII a. pradžios prasidėjusią antrąją kontrreformacinės „šventumo politikos“ fazę, kai tikintiesiems stengtasi pasiūlyti jiems artimiausius globėjus – vietinius šventuosius³⁸⁵. Trečia, pastebėta

³⁷⁸ *Ten pat*, p. 123.

³⁷⁹ Daugiau apie jį žr.: *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.*, p. 101–102, nr. 519.

³⁸⁰ Paulius Rabikauskas, *Lietuvos globėjas šv. Kazimieras*, p. 88; Mintautas Čiurinskas, *XVI–XVII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės biografistika*, p. 124.

³⁸¹ *Theatrum S. Casimiri, in quo ipsius prosapia, vita, miracula, et illustris pompa in sollemni eiusdem apotheoseos instauratione Vilnae Lithuaniae metropoli, V. Id. Maii, anno D[omi]ni M.DC.IV. instituta graphice proponuntur*, [Vilnae]: operis typographicis Academiae Societatis Iesu, [1604].

³⁸² Mintautas Čiurinskas, Įvadas, *Ankstyvieji šv. Kazimiero „gyvenimai“*, p. 32.

³⁸³ <...> *pro mea erga Diuum Casimirum veneratione* <...>, žr.: *Ankstyvieji šv. Kazimiero „gyvenimai“*, p. 120–121.

³⁸⁴ *Ten pat*, p. 122–123.

³⁸⁵ Andrea Ceccherelli, *Od Suriusa do Skargi*, p. 84.

tendencija dėl naujų kulto ryškumo, stipresnio poveikio taip pat turi pagrindą (apie tai žr. žemiau). Svencickis užsimena ir apie paties šv. Kazimiero „nepaprastą atsidavimą“ šventiesiems ir ypač Švenčiausiajai Mergelei Marijai³⁸⁶, tačiau šio pamaldumo nedetalizuoja ir konkrečių šventųjų nemini.

Svencickio parašytame „gyvenime“ daug vietos (visa antroji dalis, 31 skirsnis) yra skirta stebuklams, kurie yra svarbūs pamaldumo ženklai, tad verta jiems skirti atskirą dėmesį. Pirmasis minimas stebuklas – tai mergaitės prikėlimas iš numirusiųjų, kiti du yra kariniai stebuklai, įvykę 1518–19 m. (vienas jų minėtas Z. Ferrerio knygoje). Beveik visi kiti stebuklai įvykę XVI–XVII a. sandūroje, Bažnyčios dar oficialiai neištirti, apie kuriuos autorius greičiausiai sužinojo iš votyvinių inskripcijų, girdėtų pasakojimų arba pats buvo tokių įvykių liudininkas³⁸⁷. Paminėtais atvejais šv. Kazimiero užtarimu pasikliauta ligos (dažniausiai) ar kito pavojaus akivaizdoje, į jį pirmiausia buvo nukreiptos pagalbos prašymo maldos. Šalia maldų paprastai buvo duodamas ir įžadas šventajam, įvykdomas atsidėkojant už gautą pagalbą. Svencickio išvardyti įžadais³⁸⁸ parodo įvairias naujo šventojo kulto formas: kanonizacija, liturginis garbinimas, auka (votai), pamaldumas relikvijoms. Paminėti stebuklai atskleidžia pasitikėjimą šv. Kazimiero užtarimu. Vienas ankstyviausių – tai Kotrynos Tenčinskos atvejis³⁸⁹, kuri po patirtų stebuklų tapo dar pamaldesnė šiam šventajam³⁹⁰. Po tris stebuklingus įvykius Svencickis aprašė iš kilmingosios Barboros³⁹¹, Vilniaus kanauninko Mikalojaus Jasinskio (m. 1635)³⁹² gyvenimų. Šv. Kazimierui didelį pamaldumą jautė ir pats autorius,

³⁸⁶ *Ankstyvieji šv. Kazimiero „gyvenimai“*, p. 130–131.

³⁸⁷ Daugiau apie Svencickio aprašytus stebuklus, įvykusius šv. Kazimiero užtarimu, žr.: Mintautas Čiurinkas, Įvadas, *Ankstyvieji šv. Kazimiero „gyvenimai“*, p. 33–34.

³⁸⁸ Pasirūpinimas „jo kultu ir dangiškąja šlove prie Apaštališkojo Sosto“, paaukotos Mišios, votai (sidabrinė galva, sidabrinė plokštelė su įrašu), įžadinė kelionė (šventojo kapo aplankymas), žr.: *Ankstyvieji šv. Kazimiero „gyvenimai“*, p. 142–165.

³⁸⁹ Kotryna Tenčinska buvo Jurgio II Olelkaičio, vėliau – Mikalojaus Kristupo Radvilos žmona.

³⁹⁰ „<...> šią kilmingąją poniją taip patraukė dangiškojo Kazimiero geradarystės, kad manė jį esant vienintelį suteiktą, prieglobstį nuo savo nelaimių ir toks įsitikinimas jos nenuvylė <...>“, žr.: *Ankstyvieji šv. Kazimiero „gyvenimai“*, p. 148–149.

³⁹¹ „Panašių dieviškos jai suteiktos pagalbos pavyzdžių, kai būdavo šaukiamasi šio Šventojo, jį papasakojo **labai daug**, bet glaustumas verčia juos praleisti“, žr.: *Ankstyvieji šv. Kazimiero „gyvenimai“*, p. 150–153.

³⁹² Apie jį daugiau žr.: *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.*, p. 285–286, nr. 1602.

pasitikėdamas juo kaip savo pasirinktu globėju³⁹³ (bene įspūdingiausiai aprašomas grįžtant iš Romos patirtas stebuklas, kai pavojuje buvo atsidūrusios paties šv. Kazimiero gerbimui skirtos priemonės³⁹⁴). Tad Svencickiui rašant „gyvenimą“ šis kultas gyvai pulsavo.

Theatrum S. Casimiri... taip pat buvo įdėti oficialūs jo kulto dokumentai: palaikų ekshumacijos aktas ir apaštalinė brevė *Quae ad sanctorum*, susidedanti iš leidimo švęsti šv. Kazimiero liturginę šventę *sub duplici ritu* ir šios šventės liturginių tekstų³⁹⁵, keturi Ferrerio sukurti himnai, epitafija šventajam bei jo mėgta malda, panegirinis iškilnių ir eisenos aprašymas, net devyniasdešimties kūriniių šv. Kazimierui skirtos proginės poezijos rinkinys bei Svencickio parašyta *Genealogia S. Casimiri*³⁹⁶.

Abu Šv. Kazimiero hagiografiniai gyvenimo aprašymai (Ferrerio ir Svencickio) sudaro atskirą tradiciją, atspindi konservatyvius hagiografinius reikalavimus ir su laiku kintančią literatūrinę raišką³⁹⁷. Reikia pasakyti, kad „Casimiriana“ yra gausiausia mūsų tiriamuoju laikmečiu sukurta originalioji hagiografija, o drauge ir sulaukusi daugiausia dėmesio³⁹⁸, tad kitų (smulkesnių) šv. Kazimierui skirtų darbų neanalizuosime.

XVII a. pradžioje pasirodė palaimintojo Šv. Augustino regulinių kanauninkų vienuolijai priklausiusio Mykolo Giedraičio (~1425–1485) „gyvenimas“. Tiesa, kūrinys buvo parašytas dar 1544 m., tačiau publikuotas tik praėjus 61 metams. Giedraičio gyvenimą aprašė Jonas Tščianietis (Jan z Trzciany, Arundinensis, m. 1567), kūrinį pavadinęs *Vita beati Michaelis*

³⁹³ „Šventasis Kazimierai, aš, ne kartą patyręs tavo pagalbą varguose, sunkumuose, kančioje ir pagundose bei nelaimėse, pasirinkau tave ir garbinu kaip globėją, ištikimąjį gynėją, nepaprastą saugotoją“, žr.: *Ankstyvieji šv. Kazimiero „gyvenimai“*, p. 156–157.

³⁹⁴ *Ankstyvieji šv. Kazimiero „gyvenimai“*, p. 154–157.

³⁹⁵ Mintautas Čiurinskas, Įvadas, *Ankstyvieji šv. Kazimiero „gyvenimai“*, p. 35. Dokumentų tekstus ir jų vertimus žr.: *Šv. Kazimiero gyvenimo ir kulto šaltiniai*, p. 218–227.

³⁹⁶ Mintautas Čiurinskas, *XVI–XVII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės biografistika*, p. 124–125. Šv. Kazimiero eisenos aprašymo ir Kvirino Knoglerio panegirikos vertimą į lietuvių kalbą žr.: *Šv. Kazimiero gyvenimo ir kulto šaltiniai*, 2003, p. 231–283.

³⁹⁷ Mintautas Čiurinskas, *XVI–XVII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės biografistika*, p. 203.

³⁹⁸ Kitus su šv. Kazimiero gyvenimu ir kultu susijusius šaltinius ir jų vertimą žr.: *Šv. Kazimiero gyvenimo ir kulto šaltiniai*; taip pat žr.: *Ankstyvieji šv. Kazimiero „gyvenimai“*, p. 174–207. Kulto istoriją žr.: Sigita Maslauskaitė, *Šv. Kazimiero kultas ir ikonografija XVI–XIX a. pradžioje: daktaro disertacija*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2005; Sigita Maslauskaitė, *Šventojo Kazimiero atvaizdo istorija XVI–XVIII a.*, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2010.

Ordinis s. Mariae de Metro de Poenitentia Beatorum Martyrum conventualis s. Marci Crac. (Krokuva, 1605)³⁹⁹. Kūrinio papildytas leidimas lenkų kalba pasirodė dar kiek vėliau⁴⁰⁰. Biografija buvo parašyta praėjus keletui dienų po gaisro Šv. Morkaus vienuolyne, kuriame žuvo ankstesni užrašai apie palaimintąjį⁴⁰¹, tad Jonui Tščianiečiui teko atkurti jo gyvenimą. Ši biografija savo turiniu ir forma yra panaši į rašomas ruošiantis oficialiai kanonizacijai⁴⁰². Tokį hagiografinius reikalavimus bei savo meto literatūrinius, stiliaus ir kalbos kriterijus atitikusį kūrinį⁴⁰³ sudaro palaimintojo „gyvenimas“ ir jo užtarimu įvykę stebuklai, įterptas pasakojimas apie kitus, tuomet Krokuvoje gyvenusius šventuosius. Tad *Vita beati Michaelis* yra tiek pal. Mykolo Giedraičio⁴⁰⁴, tiek ir kitų šventumo šlove pagarsėjusių amžininkų kulto šaltinis. Autorius kūrinio pradžioje esančiame „patikinime“ (*Protestatio auctoris*) pabrėžė, kad rėmėsi patikimų žmonių parodymais, duotais garbingų liudininkų akivaizdoje, kuriuos jis išvardija⁴⁰⁵. Yra žinoma, kad ne vienas XVI a. LDK dvasininkas suteikė žinių apie šio, iš Lietuvos kilusio vienuolio gyvenimą⁴⁰⁶, tad galime teigti, kad ir jie kažkiek, nors ir netiesiogiai, prisidėjo prie šio „gyvenimo“ kūrimo.

Verta užsiminti apie bene garsiausią šios epochos hagiografinį kūrinį – Petro Skargos „Šventųjų gyvenimus“ (Vilnius, 1579), kurie greitai tapo populiariausiu „gyvenimų“ rinkiniu LDK ir Lenkijoje, tad nusipelno atskiro dėmesio (plačiau žr. 4 dalį).

³⁹⁹ Plačiau šį kūrinį analizuoja M. Čiurinskas: Mintautas Čiurinskas, *XVI–XVII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės biografistika*, p. 102–105.

⁴⁰⁰ Jan z Trzciany, *Żywot błogolawionego Michala Gedrocia xiążęcia litewskiego, zakonnika s. rządu kanoników bb. martyrum de poenitentia, którego ciała odpoczywa w Krakowie w kościele s. Marka, Z oryginalu własnego wzięty, y staraniem także nakładem ... x. Jendrzeia Gronowskiego ... wydany; [Acc.:] Żywot błogolawionego Świętosława ... [Acc.:] Kathalog świętych y błogolawionych oboiey płci ...*, W Krakowie : w Drukarni Symona Kempiniego, 1615.

⁴⁰¹ Darius Baronas, Pal. Mykolo Giedraičio gyvenimas ir jo kultas Lietuvoje (XVI–XIX a. pr.), p. 272.

⁴⁰² *Ten pat*, p. 272

⁴⁰³ Mintautas Čiurinskas, *XVI–XVII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės biografistika*, p. 105.

⁴⁰⁴ Pal. Mykolo Giedraičio kultą Lietuvoje taip pat nagrinėjo: Asta Giniūnienė, Dievo tarno Mykolo Giedraičio ikonografija, p. 123–135; Paulius Rabikauskas, *Krikščioniškoji Lietuva: istorija, hagiografija, šaltiniotyra*, p. 193–201.

⁴⁰⁵ Mintautas Čiurinskas, *XVI–XVII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės biografistika*, p. 104–105.

⁴⁰⁶ Galbūt Jonas, Lucko kanauninkas (min. 1502), taip pat Šv. Augustino regulinių kanauninkų vienuoliai – Medininkų klebonas Laurynas (minimas tarp 1485–1544) ir Tverečiaus klebonas Laurynas (minimas tarp 1485–1544), žr.: *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.*, p. 132, 207, nr. 774, 1141, 1142.

Taigi, XV a. pabaigoje – XVII a. pradžioje LDK pradėta kurti vietinė raštija apie šventuosius. Didžiausią impulsą jos raidai suteikė vietinio šventojo (šv. Kazimiero) iškilimas, kurio gyvenimas aprašytas originaliuose hagiografijos kūriniuose. Tiek šiam, tiek ir kitiems šventiesiems (šv. Stanislovui, pal. Mykolui Giedraičiui) skirti hagiografiniai kūriniai neatsiejami nuo gyvo šių šventųjų kulto.

3.1.2. Poetiniai kūriniai

Jau XVI a. pradžioje hagiografinė tematika ima dominti pirmuosius Lenkijos ir Lietuvos poetus humanistus, tad jie sukūrė nemažai „šventųjų eilių“ (*carmina sacra*)⁴⁰⁷. Jiems priskirtinas ir Mikalojus Husovianas (m. po 1533)⁴⁰⁸, kurį apie 1492 m. atvykusį į Vilnių ėmėsi globoti Vilniaus kanauninkas, Ldk Aleksandro sekretorius Erazmas Vitelijus (Ciolekas). Husovianas žymus ne tik garsiaja „Giesme apie stumbrą“ (1523), bet ir eiliuotais hagiografinio pobūdžio poetiniais kūriniais, kurių didžiausias ir reikšmingiausias yra „**Apie šventojo Hiacinto gyvenimą ir darbus**“ (Krokuva, 1525)⁴⁰⁹.

Šv. Hiacintas (prieš 1200–1257, dar vadinamas Jackumi)⁴¹⁰ yra vienas pirmųjų lenkų dominikonų, į ordiną priimtas paties šv. Dominyko, be to, savo misijų kelionėmis tiesiogiai susijęs su LDK. 1523–1524 m. Krokuvos dominikonų pastangomis prasidėjo Hiacinto kanonizacijai reikalingos medžiagos rinkimo procesas⁴¹¹, kuris galėjo paveikti ir tuo metu į Krokuvą atvykusį Husovianą. Husoviano poemoje išskiriamos dvi dalys. Pirmojoje (remiantis visų pirma seniausiu Hiacinto „gyvenimu“, XIV a. parašytu

⁴⁰⁷ Tomas Veteikis, Mikalojus Husovianas epochų ir tapatybių sankirtose, p. 259–260.

⁴⁰⁸ Daugiau apie M. Husovianą žr.: Tomas Veteikis, Mikalojus Husovianas epochų ir tapatybių sankirtose, p. 212–225; taip pat žr.: Eugenija Ulčinitė, *Lietuvos Renesanso ir Baroko literatūra*, p. 57–59.

⁴⁰⁹ Faksimilę ir vertimą žr.: Apie šventojo Hiacinto gyvenimą ir darbus Mikalojaus Husoviano kūrinėlis, vertė Tomas Veteikis, *Mikalojus Husovianas. Raštai*, p. 165–199.

⁴¹⁰ Apie jį ir pagrindinę literatūrą žr.: Henryk Fros, Franciszek Sowa, *Twoje imię*, Twoje imię, Kraków: Wydawnictwo WAM, 2000, p. 294–295.

⁴¹¹ Hiacinto beatifikacija įvyko 1527, kanonizacija – 1594 m., žr.: Henryk Fros, Franciszek Sowa, *Twoje imię*, p. 294. Apie šv. Hiacinto šventumo modelį žr.: Stefan Kwiatkowski, *Powstanie i kształtowanie się chrześcijańskiej mentalności*, p. 93–96.

Stanislovo Krokuviečio) pasakojamas šv. Hiacinto gyvenimas, poetine kalba skaitytojui pateikiant patrauklų, Kristumi sekusio tikėjimo atnaujintojo, platintojo ir asketo paveikslą⁴¹². Antroje dalyje autorius kritikuoja sklindančią reformaciją, leisdamasis į aštrią polemiką dėl šventųjų reikšmės, siekia pagrįsti šventųjų kulto prasmę ir kartu savo poemos prasmingumą⁴¹³. Todėl tyrinėtojai šios poemos nelaiko „gryna“ hagiografija, bet hagiografine–polemine, arba pusiau hagiografine poema, pusiau apologija ar satyra–invektyva⁴¹⁴, kurioje katalikybės apologetika net laikytina veikalo dominante⁴¹⁵.

Poemoje autorius mini atskirus kultus, atskleidžia ir kitų šventųjų paveikslus. Antai tekste rašoma apie Hiacinto bendražygius – būsimą šventąjį Česlovą, pal. Hermaną (85, 190 eil. ir kt.). Husovianas giminingu Hiacintui laiko Kazimierą ir abu juos vadina „mūsiškiais“ (eil. 735, 755), o šv. Dominyką ir šv. Pranciškų įvardija kaip vienuolių simbolius (eil. 590). Poema ryškiausiai atskleidžia pamaldumą Hiacintui. Jau pats jos sukūrimas gali būti laikomas kaip padėkos „votas“ lenkų dominikonui, nes kūrinių Husovianas rašė sirgdamas⁴¹⁶. Autorius taip pat pabrėžia išaugusį jo kultą rusėnų žemėse, be kita ko atsispindintį ir krikšto varduose⁴¹⁷. Kaip rodo tyrimai, LDK šis vardas dideliu populiarumu nepasižymėjo⁴¹⁸, tačiau yra kitų duomenų, liudijančių pamaldumą šiam būsimam šventajam. Antai Vilniaus kanauninkas Laurynas Miendzyleskis (m. 1529), nominuotas Kameneco vyskupu, apie 1518 m. būdamas Vilniuje, labai įsisirgo ir buvo prie mirties, bet naktiniame regėjime išvydęs šv. Hiacintą tapo jo pagydytas⁴¹⁹. O štai Žemaitijos kanauninkas, vėliau Vilniaus prelatas Steponas Grabia Jalbzykovskis (~1499–1568/69) šv. Hiacinto užtarimu

⁴¹² Mintautas Čiurinskas, *XVI–XVII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės biografistika*, p. 101.

⁴¹³ *Ten pat*, p. 102; Tomas Veteikis, Šv. Hiacinto biografijos – švento gyvenimo testamentas ir apologija, *Literatūra: Antikinė literatūra*, 2000, t. 42 (3), p. 116.

⁴¹⁴ Tomas Veteikis, Mikalojus Husovianas epochų ir tapatybių sankirtose, p. 263, 292.

⁴¹⁵ Mintautas Čiurinskas, *XVI–XVII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės biografistika*, p. 100.

⁴¹⁶ *Ten pat*, p. 99.

⁴¹⁷ „Ir Hiacinto vardą tenai ypatingu jie laiko –/ Vardas tasai dažnai per šventąjį krikštą nuaidi“, žr.: Mikalojus Husovianas, *Raštai*, p. 180, eil. 240–241.

⁴¹⁸ Žr.: Mindaugas Paknys, Šventųjų kultai LDK XV–XVII a. pradžioje, p. 96 (I lentelė).

⁴¹⁹ *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.*, p. 208–209, nr. 1149 (tai mini *Acta Sanctorum*, Augusti III, 360).

išsivadavo nuo velnio gundymų pasismaugti⁴²⁰. Aukštų LDK dvasininkų patirti stebuklai, priskiriami dar nekanonizuotam Hiacintui, pirmiausia rodo gyvą jo kultą ir pasitikėjimą jo užtarimo galia. Galima sakyti, kad XVI a. pirmoje pusėje LDK pagyvėjo pamaldumas Hiacintui, tai galima sieti ir su dominikonų įsikūrimu Vilniuje. Šv. Hiacinto kultas po kanonizacijos įleido šaknis: jis tapo vienu iš oficialių rusėniškų Abiejų Tautų Respublikos žemių globėju⁴²¹ (su kuriomis pagal vieną iš versijų siejama ir Husoviano kilmė⁴²²), G. Svencickis jį mini kaip vieną iš įprastų Lenkijos ir LDK šventųjų, jo atvaizdas imtas vaizduoti ikonografijoje⁴²³.

Žinoma dar pora hagiografinio pobūdžio Husoviano kūrinėlių, parašytų Romoje ir išspausdintų kartu su „Giesme apie stumbrą“ (Krokuva, 1523), kurie atspindėjo to meto realijas (tuomet Romoje siautė maras, nusinešęs popiežiaus bei Husoviano globėjo Vitelijaus gyvybes). „**Malda šventajai Onai**“ (*Ad divam Annam precatio*)⁴²⁴ – tai hegzametru parašytos eilutės, sietinos su malda ar trumpu himnu⁴²⁵. Joje skamba maro Romoje tema ir drauge išsakomas pasitikėjimas Dievo galybe bei šv. Onos globa⁴²⁶, kuri įvardijama ikonografijoje žinomu *mettertia* epitetu⁴²⁷. Šis šv. Onos „pačios trečiosios“ ikonografinis siužetas buvo žinomas ir LDK⁴²⁸, o jame gražiai išsiskleidė jos, kaip „Kristaus senelės“⁴²⁹, kultas. LDK ankstyvą pamaldumą šv. Onai rodo daug ženklų⁴³⁰, o

⁴²⁰ *Ten pat*, p. 397–398, nr. 2415 (tai mini *Acta sanctorum*, Augusti III, 379B).

⁴²¹ Наталія Сінкевич, *Laudare, benedicere, praedicare*, p. 145, čia taip pat apie šv. Hiacinto kultą Voluinės dominikonų vienuolyuose.

⁴²² Plg.: Eugenija Ulčainaitė, *Lietuvos Renesanso ir Baroko literatūra*, p. 57–58.

⁴²³ Yra išlikęs XVII a. dailininko paveikslas su įrašu apie stebuklus prie šv. Hiacinto kapo, žr.: *Lietuvos vienuolynų dailė* = *The art of Lithuanian cloisters: parodos katalogas, 1998–2000*, rengėjai: Vytautas Balčiūnas ... [et al.], Vilnius: R. Paknio I-kla, 1998, p. 65, I.21. Su šiuo šventuoju susijęs ir kitas to paties ordino narys pal. Vitas, 1254 m. pradžioje išventintas Lietuvos vyskupu, mirė Krokuvoje 1269 m.

⁴²⁴ Mikalojus Husovianas, *Raštai*, p. 57–58 (publikacija), 150 (vertimas).

⁴²⁵ Tomas Veteikis, Mikalojus Husovianas epochų ir tapatybių sankirtose, p. 292.

⁴²⁶ „Bėgam visi prie tavęs, nes mus nepaprasta tavo rankos/ Saugo stipriai apsauga [...]“, žr.: Mikalojus Husovianas, *Raštai*, p. 150, 24–25 eil.

⁴²⁷ Tomas Veteikis, Mikalojus Husovianas epochų ir tapatybių sankirtose, p. 288.

⁴²⁸ Šis siužetas žinomas iš Lietuvoje buvusių skulptūrų, paveikslų; šios kompozicijos kokliai vieni gausiausių (iš religinės tematikos, po šv. Jurgio) išliko Žygimanto Senojo statytuose rūmuose Vilniuje. Apie koklius žr.: Gintautas Rackevičius, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai Vilniuje. XVI a. koklinių krosnių rekonstrukcija. XVI a. koklių katalogas*, Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2012, p. 86 ir kt.

⁴²⁹ Pavyzdžiui, Šiaulėnų bažnyčia pavadinta *sub titulo inclitissimae matrone dive Anne, Iesu Christi avie*, žr.: *CMSD*, t. 1, nr. 117.

XV a. pabaigoje – XVI a. pirmojoje pusėje stebimas ryškus šio kulto pagyvėjimas, pirmiausia siejamas su išpopuliarėjusiomis Šv. Onos brolijomis⁴³¹ bei šį kultą ypač platinusiais bernardiniais⁴³², prisimintinas ir valdančiosios dinastijos pamaldumas šiai šventajai⁴³³. Šv. Oną galima laikyti bene pačia populiariausia XV a. pabaigos – XVII a. pirmos pusės šventąja LDK⁴³⁴.

Kitas hagiografinio pobūdžio Husoviano kūrinys – tai odė „**Šventajam Sebastijonui**“⁴³⁵, pagal žanrą sietina su giesme, kurioje stipriausiai išreikštas maro Romoje baisumas⁴³⁶. Kūrinyje atskleidžiamas šio vieno populiariausių Vakarų Europoje šventojo⁴³⁷ kultas: pabrėžiamas Romos gyventojų pamaldumas bei prašoma užtarimo drauge atvykusiųjų grupei, kad jie galėtų grįžti namo ir gerbti šventąjį („Ir kad namuose jie galėtų tavo /Veidą pašlovint“⁴³⁸). Šv. Sebastijono kaip šventojo globėjo nuo maro ir kitų užkrečiamųjų ligų patronatas ypač išplito XIV a. siaučiant marui⁴³⁹. Jo globa viduramžiais, siautėjant dažnomis epidemijoms⁴⁴⁰, buvo ypač aktuali. Šv. Sebastijonas kaip globėjas nuo maro ir kitų užkrečiamųjų ligų gerbtas ir Lietuvoje, ką liudija Martyno Mažvydo giesmyne esanti giesmė („Giesme raudinga apie mara ir piktaije pawietre...“), kuri giedotina gaida, „kurio giest Giesme apie Schwenta

⁴³⁰ Lijana Birškytė-Klimienė, Ankstyvosios šv. Onos kulto apraiškos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, p. 1–19.

⁴³¹ Mindaugas Paknys, Šventųjų kultai LDK XV–XVII a. pradžioje, p. 56.

⁴³² Kamil Kantak, *Bernardyni Polscy (1453–1572)*, t. I, Lwów: Nakładem Prowincji Polskiej OO. Bernardynów, 1933, p. 129–130.

⁴³³ Urszula Borkowska, *Królewskie Modlitewniki*, p. 215 (taip pat 69 išnaša). Jį vainikuoja Onos Jogailaitės asmeninis pamaldumas savo globėjai, paskleistas dar plačiau. Pavyzdžiui, tuomet atsiranda šv. Onos paveikslas LDK miestų herbuose (Horodecas, 1589; Kobrinas, 1589), kurį leido naudoti Ona Jogailaitė, žr.: Edmundas Rimša, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų antspaudai*, Vilnius: Žara, 1999, p. 62.

⁴³⁴ Taip rodo šio laikotarpio vardų bei (XV–XVII a. pradžios) titulų analizė, žr.: Mindaugas Paknys, Šventųjų kultai LDK XV–XVII a. pradžioje, p. 56; Liudas Jovaiša, Krikšto vardai XVII a. pirmos pusės Lietuvoje, p. 170.

⁴³⁵ Mikalojus Husovianas, *Raštai*, p. 59–62 (publikacija), 151–153 (vertimas).

⁴³⁶ Tomas Veteikis, Mikalojus Husovianas epochų ir tapatybių sankirtose, p. 289–290, 292.

⁴³⁷ Henryk Fros, Franciszek Sowa, *Twoje imię*, p. 479–480.

⁴³⁸ Mikalojus Husovianas, *Raštai*, p. 151–153, 7–8 ir 79–84 eil.

⁴³⁹ Apie šv. Sebastijoną, taip pat apie kitus „gydančius šventuosius“ žr.: Jowita Jagla, *Boska Medycyna i Niebiescy Uzdrówiciele wobec kalectwa i chorób człowieka: Ikonografia „Patronów od Chorób“ i „Świętych Miłujących Żebraków“ w sztuce polskiej XIV–XVII w.*, Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2004, p. 99–101 ir kt.

⁴⁴⁰ Pavyzdžiui, XVI a. Lietuvą epidemijos siaubė 14 kartų, žr.: Darius Baronas, Ligos ir epidemijos, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūra*, p. 298.

Sebestiana⁴⁴¹. Tad Husoviano hagiografinio pobūdžio kūrinėliai atspindėjo savo laikmečio realijas. Šie šventieji, kurių užtarimo prašė Husovianas, buvo populiarūs ir svarbūs tiek Visuotinėje, tiek ir LDK Bažnyčioje.

Dar vienos hagiografinio pobūdžio eilės sukurtos XVI a. viduryje LDK. Jų autorius –Vilniaus kapitulos garbės kanauninkas Jonas Andruševičius (vėliau tapęs Kijevo bei Lucko vyskupu, m. 1566/67)⁴⁴². Yra žinoma jo poemėlė **Keturiolikos Vilniaus pranciškonų kankinių** garbei (1543), kuri po poros metų buvo išraižyta ant marmurinės lentos Vilniaus Šv. Kryžiaus koplyčios (pastatydintos vyskupo Alšėniškio⁴⁴³) portale⁴⁴⁴. Susirgęs nepagydoma (akių) liga, jis prašė šių kankinių užtarimo, o stebuklingai išgijęs ir atgavęs sveikatą, savo padėką jis išreiškė eilėmis, trumpai papasakodamas pranciškonų įsikūrimo Lietuvoje istoriją ir jų kankinystę. Minėta koplyčia buvo pastatyta spėjamoje pranciškonų žūties ir palaidojimo vietoje, kuri vėliau tapo žinoma dėl stebuklingų galių turinčio šulinėlio⁴⁴⁵, ypač gydančio akių ligas. Anuo metu pagyvėjęs šių kankinių kultas⁴⁴⁶ galėjo paskatinti susirgusį ir beviltiškoje situacijoje atsidūrusį dvasininką kreiptis būtent į šiuos, nekanonizuotus, Vilniaus kankinius.

XVII a. pradžioje hagiografų dėmesio sulaukė jėzuitas **Stanislovas Kostka** (1550–1568). Šio lenkų jaunuolio kultas kilo spontaniškai netrukus po jo mirties. Praėjus vos porai mėnesių po Kostkos mirties pirmąją lotynišką jo „gyvenimą“⁴⁴⁷ (likusį rankraštyje iki 1895) parašė noviciato kolega jėzuitas

⁴⁴¹ Zenonas Ivinskis, Liaudies ir liturginis giedojimas Lietuvoje (XVI–XVII amž.), *Rinkiniai raštai*, t. IV: Krikščionybė Lietuvoje, Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1987, p. 444. Taip pat žr.: Jūratė Trilupaitienė, *Martynas Mažvydas: pirmųjų lietuviškų knygų giesmės*, Vilnius: Baltos lankos, [1998].

⁴⁴² Apie jį daugiau žr.: *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.*, p. 149–150, nr. 860.

⁴⁴³ Darius Baronas, *Vilniaus pranciškonų kankiniai ir jų kultas XIV–XX a.*, p. 148–154.

⁴⁴⁴ *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.*, p. 149, nr. 860. Tekstas ir pažodinis vertimas: Marcelinas Ročka, Jono Andruševičiaus eilės, *Rinkiniai raštai*, p. 220–221; taip pat: Darius Baronas, *Vilniaus pranciškonų kankiniai ir jų kultas XIV–XX a.*, p. 262–267.

⁴⁴⁵ R. J., Vilniaus buvęs bonifratrų vienuolynas ir Šv. Kryžiaus bažnyčia, *Lietuvos vienuolynai: vadovas*, sudarė Rūta Janonienė, Dalia Klajumienė, [Vilnius]: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1998, p. 309–313.

⁴⁴⁶ Šių kankinių kulto raidą žr.: Darius Baronas, *Vilniaus pranciškonų kankiniai ir jų kultas XIV–XX a.*, p. 148.

⁴⁴⁷ Andrzej Paweł Bieś, Stanisław Kostka h. Dąbrowa, *PSB*, t. XLI, Warszawa, Kraków: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego Societas Vistulana, 2002, p. 589–593.

Stanislovas Varševickis (1530–1591), būsimas pirmasis Vilniaus jėzuitų kolegijos rektorius (1570–78)⁴⁴⁸. Kostkai 1602 m. suteiktas *beatus* titulas, o 1605 m. leista rodyti kai kuriuos viešos pagarbos ženklus⁴⁴⁹, tad tuo metu pasirodė ir daugiau šiam šventumu pagarsėjusiam jaunuoliui skirtų kūrinių. Antai 1606 m. Krokuvoje Vilniaus kaštelionaitis Kristupas Chodkevičius išleido Stanislovą Kostką šlovinančias eiles⁴⁵⁰ ir kalbą⁴⁵¹, Kostkos „gyvenimas“ buvo įtrauktas į Petro Skargos „Šventųjų gyvenimus“ (1610). Šis naujas jėzuitiškas kultas LDK vėliau sulaukė ir daugiau hagiografų dėmesio⁴⁵².

Tad LDK XVI a. hagiografinio pobūdžio eilės pirmiausia buvo skirtos „vietiniams“ ar naujiems šventiesiems, kurių kultas ėmė ryškiau skleistis ruošiantis jų galimai kanonizacijai.

3.1.3. Hagiografiniai fragmentai ir siužetai

Pagal tradicinę klasifikaciją aptartus šaltinius galime papildyti ir kitais, kuriuose taip pat yra medžiagos šventųjų kulto istorijai ar šventojo biografijos detalių⁴⁵³. Toks platesnis spektras išplečia tiriamos medžiagos lauką ir padeda geriau atskleisti šventųjų kultą, kas ypač aktualu tiriant gausiais šaltiniais nepasižyminčią XIV a. pabaigos – XVII a. pradžios LDK hagiografiją. Čia galima paminėti kai kuriuos kūrinius su hagiografinės informacijos fragmentais ar siužetais.

⁴⁴⁸ Andrea Ceccherelli, *Od Suriusa do Skargi*, p. 62–63 (8 nuoroda); Henryk Fros, Franciszek Sowa, *Twoje imię*, p. 487.

⁴⁴⁹ Stanislovas Kostka kanonizuotas 1726 m., apie jį daugiau: Henryk Fros, Franciszek Sowa, *Twoje imię*, p. 487–488.

⁴⁵⁰ *De beato Stanislao Kostka e Rostkow ex Societate Iesu carmen encomiasticon Sigismundo III. Poloniarum et Sveciae regi potentissimo, etc. etc. etc., dicatum a Christophoro Chodkiewicz castellanida Vilnen[si]...*, Cracoviae: Basiliius Skalski impressit, 1606; žr.: *XVII a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas*, p. 66, nr. 167.

⁴⁵¹ *Ten pat*, p. 66, nr. 168.

⁴⁵² Pavyzdžiui, Stanislovas Tiškevičius, *Nowy patron polski błogosławiony Stanisław Kostka S. I. Z szerokich piśm poważnych pisarzów krótko opisany y z acznym przenaświetszey panny studenckim bractwom przy Akademiey S. I. Wileńskiey założonym za kolędę z winszowaniem wespół szczęśliwego roku tego 1621 ofiarowany...* [Vilnius, 1621]; *Summaryusz cudów św. Stanisława Kostki*, Wilno: [Akad. sp.], 1621; *Summaryusz cudów ś. Stanisława Kostki*, Wilno: [Akad. sp.?], 1632; pgl.: *Vilniaus akademijos spaustuvės leidiniai*, p. 143, 148, nr. 912, 949.

⁴⁵³ Pgl.: Urszula Borkowska, *Hagiografia Polska (wiek XVI–XVIII), Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, p. 473–474.

Pirmiausia paminėtinas bernardinas Jonas iš Komorovo (m. 1536) – vienas žymiausių savo laikmečio bernardinų, 1511 m. paskirtas Vilniaus bernardinų gvardijonu, o 1530 m. įgaliotas įsteigti Lietuvos bernardinų provinciją⁴⁵⁴. Savo žymiojoje bernardinų ordino kronikoje *Memoriale Ordinis Fratrum Minorum* (1209–1536) jis daug vietos skyrė Lietuvos bernardinams. Ši kronika svarbi ir hagiografiniu aspektu. Joje autorius pateikė daug informacijos apie palaimintųjų bernardinų Jono Dukliečio, Simono Lipniciečio ir Vladislovo Gielnioviečio gyvenimą ir stebuklus, taip pat aprašė šv. Jono Kapistrano kelionę į austriškus kraštus bei Lenkiją, šv. Bernardino Sieniečio gyvenimą⁴⁵⁵. Kronikoje rašoma ir apie daugelio kitų, šventumu garsėjusių bernardinų gyvenimą, pavyzdžiui, apie Vilniuje mirusį Angelą iš Ostrovo, Marijoną iš Jeziorko, pirmąjį lietuvių bernardiną Melchizedeką. Autorius ypatingai pabrėžė savo konfratrų kultus, atskleidė bernardinų (ir jų aplinkos tikinčiųjų) pamaldumą savo ordino šventiesiems, taip pat ir nekanonizuotiems (apie tai daugiau 6.3 skyriuje). Čia galime prisiminti ir bernardiną, vėliau reformatą Adomą Miečnikovskį (Miecznikowski, ~1560–1640), kurį laiką buvusį Vilniaus vienuolyno vikaru (1598–1602), vertintą kaip pamokslininką ir nuodėmklausį⁴⁵⁶. Jau būdamas Krokuvos vikaru ten 1611 m. jis išleido knygą⁴⁵⁷ apie šventumu ir stebuklais garsėjusį bernardiną **Simoną Lipnicietį** (1438/1440–1482; palaimintasis 1685, šventasis 2007 m.). Tad patys vienuoliai labiausiai rūpinosi savo konfratrų kultų skleidimu.

⁴⁵⁴ Daugiau apie Joną iš Komorovo žr.: „Wprowadzenie“, Jan z Komorowa, *Kronika Zakonu Braci Mniejszych Obserwantów (1209–1536)*, p. 9–14, „Jan z Komorowa (Komorowski)“, Aleksandra Witkowska, Joanna Nastalska, *Staropolskie piśmiennictwo hagiograficzne, I: Słownik hagiografów polskich*, Lublin: Wydawnictwo KUL, 2007, p. 95–96 (čia nurodyta ir pagrindinė literatūra); Kamili Kantak, *Bernardyni Polscy*, tom I, p. 191–193.

⁴⁵⁵ „Jan z Komorowa (Komorowski)“, Aleksandra Witkowska, Joanna Nastalska, *Staropolskie piśmiennictwo hagiograficzne*, p. 96.

⁴⁵⁶ Apie jį daugiau žr.: *Staropolskie piśmiennictwo hagiograficzne*, t. I, p. 154–155.

⁴⁵⁷ Adam Miecznikowski, *Żywot błogosławionego oycy Symona z Lipnice, Zakonu bernardyńskiego, który w Krakowie, u tychże zakonników leży świątobliwością y cudami sławny...* W Krakowie: w Drukarni Woyciecha Kobylińskiego, 1611; pgl.: *Staropolskie piśmiennictwo hagiograficzne*, t. II, p. 110, nr. 403.

Hagiografinių siužetų yra ir XVI a., greičiausiai Alberto Goštauto aplinkoje ir jo įtaka⁴⁵⁸, kurtuose **Vėlyvuosiuose Lietuvos metraščiuose**. Juose įterptas pasakojimas apie iš Britanijos (Bretanės) vykusią šv. Uršulę ir 11 000 jos palydovių mergelių, kurias Viduržemio jūroje nužudo hunų vadas Atila⁴⁵⁹ (pagal jokie istorinio pagrindo neturinčią ir nuo XI a. išplitusią legendą, mergeles hunai nužudė Kelne, kuris ir tapo jų kulto centru⁴⁶⁰). Metraščių tyrinėtojo K. Gudmanto nuomone, tai yra kontaminacija, nes tokios legendos versijos niekur neminima. Metraščiuose įrašytoje lietuvių kilmės iš romėnų legendoje aptinkama ir Jokūbo Voraginiečio „Aukso legendos“ siužetų (šv. Mikalojaus istorijos) atgarsių⁴⁶¹. Šie siužetai atskleidžia viduramžiais populiarių kultų paplitimą XVI a. Lietuvos didikų aplinkoje.

Šventųjų gyvenimo istorijos buvo įtrauktos į „pamaldžius skaitinius“, skirtus **Krokvos Gailestingumo brolijai** prie Šv. Barboros bažnyčios, kuriuos parengė Petras Skarga (Vilnius/Krokuva?, 1588)⁴⁶². Tad šventųjų gyvenimų fragmentų, intarpų galime aptikti ir kituose Skargos darbuose⁴⁶³, ne tik specialiai šiai temai skirtuose „Šventųjų gyvenimuose“.

Galime prisiminti kitą, kontrreformacijos epochos kūrinį, kuriame hagiografinės informacijos nėra, tačiau atsiskleidžia pamaldumas atskiriems šventiesiems. Tai jėzuito, Vilniaus universiteto profesoriaus Lauryno Bojerio

⁴⁵⁸ Kęstutis Gudmantas, Vėlyvųjų Lietuvos metraščių erdvė, *Senoji Lietuva: Viduramžiai. Renesansas. Barokas*, [mokslinis redaktorius Leonas Gudaitis], (Darbai ir dienos, 44), Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2005, p. 116–117.

⁴⁵⁹ *Ten pat*, p. 108.

⁴⁶⁰ Apie kulto raidą ir pagrindinę literatūrą žr.: Henryk Fros, Franciszek Sowa, *Twoje imię*, p. 515–516.

⁴⁶¹ „Aukso legendoje“ šv. Mikalojui skirtame skaitinyje pasakojama apie tris kunigaikščius, imperatoriaus siunčiamus į provinciją, vėliau apšmeižtus ir tik dėl šventojo stebuklo atgavusius laisvę. Šis epizodas kaip literatūrinis modelis galėjęs pasitarnauti Lietuvos metraščiuose aprašant trijų ponų-tarėjų siuntimą į pietryčių Lietuvą, žr.: Kęstutis Gudmantas, Vėlyvųjų Lietuvos metraščių veikėjai ir jų prototipai: „Romėnai“, *Istorijos rašymo horizontai*, sudarytojai ir redaktoriai Aušra Jurgutienė ir Sigitas Narbutas, (Senoji Lietuvos literatūra, 18), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004, p. 128.

⁴⁶² Piotr Skarga, *Czytania Bractwa miłosierdzia w Krakowie przy kościele ś. Barbary. Na każdą niedzielę do roku, gdy się na kolekty schodzą. Jedno iest z pismą świętego, drugie z doktorów świętych, trzecie z przykładów historyi świętych, z pewnych y poważnych ludzi y doktorów kościelnych zebrane*, [Vilnius: Akad. sp.?, Kraków: druk. [A. Piotrkowczyk], 1588; žr.: *Vilniaus akademijos spaustuvs leidiniai*, p. 23, nr. 87; Magdalena Komorowska, *Prolegomena do edycji dzieł Piotra Skargi*, p. 215.

⁴⁶³ *Veikale Próba zakonu Societatis Iesu* (Kraków: druk. A. Piotrkowczyk, 1607) Skarga gausiai rėmėsi Ribadeneiros parašytuojų šv. Ignaco Lojolos gyvenimo aprašymu, žr.: Magdalena Komorowska, *Prolegomena do edycji dzieł Piotra Skargi*, p. 54.

(*Lars Bojer, Laurentius Boierus*, m. 1619) lotyniškoje poemoje *Carolomachia* (Vilnius, 1606; lenkų k. – Vilnius, 1610). Ši poema buvo sukurta Salaspilio (Kirchholmo) mūšio pergalei apdainuoti⁴⁶⁴. „Karolomachijos“ kontrreformacinių pobūdį ypač pabrėžė Eglė Patiejūnienė, ji išryškino ir žodžio *Divi* „šventųjų“ sąvokos prasmę svarbą ir kontekstą⁴⁶⁵. Tyrinėtoja pastebėjo, kad tikroji poemos autoriaus intencija yra ne tik parodyti herojaus, Lietuvos didžiojo etmono Jono Karolio Chodkevičiaus pamaldumą, be to, šventųjų gerbimas parodomas kaip svarbus „teisingų“, sektinų pažiūrų sandas⁴⁶⁶. Iš tiesų, Chodkevičiaus pamaldumas Švč. Mergelei Marijai ir šventiesiems pabrėžiamas daugelyje poemos vietų. Antai pateiktos Chodkevičiaus maldos, kuriomis jis kreipėsi į šventuosius Stanislovą ir Kazimierą, šv. Jurgį, minimas šv. arkangelas Mykolas, kuris gali simbolizuoti tiek minėtą pergalę, tiek apskritai „gėrio“ (katalikybės) pergalę prieš „blogį“ (Reformaciją, protestantus, švedų kariuomenę)⁴⁶⁷. Poemoje daugiausia dėmesio nusipelnė minėti vietiniai šventieji, ypač Stanislovo – „krašto globėjas“ – (157, 2090 eil.) kultas. Paminėto šv. Jurgio kultas Lietuvoje buvo ryškus – Martynas Mažvydas mini garsius atlaidus Tauragėje šio šventojo garbei (kitos jo minimos šventųjų atlaidų dienos – šv. Onos Batakiuose ir šv. Jokūbo Švėkšnoje)⁴⁶⁸. Šv. Jurgis laikytas LDK globėju (ypač gerbtas stačiatikių slavų⁴⁶⁹), be to, šiame kovos kontekste svarbus ir jo kaip krikščionių riterio idealo kultas, apogėjų pasiekęs vėlyvaisiais viduramžiais⁴⁷⁰.

Aptarti kūriniai ar jų fragmentai yra reikšmingi kaip LDK hagiografinės raštijos pirmieji bandymai, atskleidžiantys šventųjų gerbimo gaires. LDK kurtoje hagiografinėje literatūroje pirmiausia atsispindi pamaldumas, anot šv. Kazimiero hagiografo G. Svencickio, „naujiems“ ir „saviems“ šventiesiems (šioms grupėms prikirtini šv. Kazimieras, pal. Mykolas Giedraitis, Keturiolika pranciškonų kankinių ir šv. Hiacintas; vienuolių „naujiems ir saviems“

⁴⁶⁴ Apie ją žr.: Eugenija Ulčínaitė, *Lietuvos Renesanso ir Baroko literatūra*, p. 202–208.

⁴⁶⁵ Eglė Patiejūnienė, *Petro Roizijaus ir Laurencijaus Bojerio kūryba*, p. 31–47.

⁴⁶⁶ *Ten pat*, p. 35.

⁴⁶⁷ *Ten pat*, p. 45.

⁴⁶⁸ Martynas Mažvydas, *Katekizmas ir kiti raštai*, Vilnius: Baltos lankos, 1993, p. 278–279.

⁴⁶⁹ Henryk Fros, Franciszek Sowa, *Twoje imię*, p. 316.

⁴⁷⁰ Plg.: *The Oxford dictionary of saints*, p. 178.

šventiesiems priskirtini jėzuito Stanislovo Kostkos bei minėtų bernardinų kultai). Literatūroje išreiškiamas pamaldumas kitiems šventiesiems (šv. Stanislovas, šv. Jurgis, šv. Ona, šv. Sebastijonas) rodo šių senų kultų svarbą ir aktualumą. Hagiografiniai kūriniai neatsiejami nuo gyvo šventųjų kulto.

3.2. Liturginė ir devocinė literatūra

Viena iš šventųjų kulto apraiškų – jų, kaip užtarėjų, šaukimasis⁴⁷¹, kuris pasiekė didžiausią intensyvumą viduramžiais, ypač gerbiant šventuosius globėjus. Šventumu pagarsėjusių asmenų užtarimo šaukimasis (maldos šventiesiems) puikiai atskleidžia konkretaus kulto gyvybingumą. Tiriamojo laikotarpio raštijoje taip pat yra išlikusių tokių maldų. Šiai grupei priskirtini **asmeniniai maldynai**, kuriuos (vad. *libelli precum*) XV a. pabaigoje – XVI a. pirmoje pusėje visų pirma turėjo valdančiosios Jogailaičių dinastijos atstovai⁴⁷². Manoma, kad patys savininkai dalyvavo pasirenkant maldaknygių turinį ir ikonografiją, todėl šie maldynai pasižymi individualizuotu turiniu, o juose įrašytos maldos išskiriamos į liturgines (paimtas iš mišiolų ir brevijorių, pavyzdžiui, „Visų šventųjų litanija“) ir privačias (dalis jų priskiriamos šventųjų – šv. Brigitos, šv. Augustino, šv. popiežiaus Grigaliaus, šv. Bernardo – autorystei)⁴⁷³.

Konkrečioms asmenims sukurtos „maldų knygelės“ – buvusios ne tik bibliotekos puošmena, bet ir naudotos pagal tiesioginę paskirtį⁴⁷⁴ – naudingos atskleidžiant savininkų pamaldumą. Pavyzdžiui, išlikusioje Ldk Aleksandro

⁴⁷¹ Apie šventųjų užtarimo sampratą plačiau žr.: P. Molinari, Saints, Intercession of, *New Catholic Encyclopedia*, t. 12, Detroit, New York, San Diego [et al.]: The Catholic University of America, Washington, D. C., 2003, p. 602–605.

⁴⁷² U. Borkowskos duomenimis, yra išlikę aštuoni Jogailaičių dinastijos maldynai (dar apie 12 yra žinoma iš šaltinių). Jie išsamiai ištirti ir aprašyti knygoje: Urszula Borkowska, *Królewskie Modlitewniki: Studium z kultury religijnej epoki Jagiellonów (XV i początek XVI wieku)*, Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1999 (neišlikusieji maldynai aptarti: *ten pat*, p. 58–64).

⁴⁷³ *Ten pat*, p. 172, 177–181.

⁴⁷⁴ Antai, Žygimanto Senojo laidotuvėse vyskupas Samuelis Maciejovskis pasakojo, kad karalius kasdien kelias valandas praleisdavo melddamasis, o švenčių dienomis meldavosi taip, tarsi būtų kunigas, žr.: *Ten pat*, p. 61 (U. Borkowska cituoja iš leidinio: *De Sigismundo primo rege Poloniae duo panegirici funebris, dicti Cracoviae in eius funere nempe*, Mainz: druk. F. Behem, [~1550], l. 55.

maldaknygės (1491) dalyje yra net 15 maldų, priskiriamų šv. Brigitai (*Oraciones deuotissime beate Brigide...*), kurią Jogailaičiai ypač gerbė⁴⁷⁵. (Galbūt kaip tik šias maldas kritikavo Petras Skarga savo „Šventųjų gyvenimuose“, žr. 4.3 skyrių). Minėtuose Jogailaičių maldynėliuose, pasak U. Borkowskos, palyginti menkai išryškėja šventųjų vaidmuo (jį tiksliau apibūdinti neleidžia knygų defektai), nors yra pastebimi apaštalų, vietinių ir kitų šventųjų kulto pėdsakai⁴⁷⁶.

Žymiai dėkingesnis šiuo atžvilgiu yra LDK kanclerio, Vilniaus vaivados **Alberto Goštauto maldynas**. Ši rankraštinė knygelė (1528)⁴⁷⁷, sukurta žymaus tapytojo ir iluminatoriaus Stanislovo Samostšelniko (*Samostrzelnik*) dirbtuvėje, yra puošniai iliustruota⁴⁷⁸. Maldaknygės trečiąją dalį sudaro vien šventiesiems skirtos maldos: Adalbertui, Mikalojui, Jurgiui, Onai (4 maldos), Barborai, Kotrynai ir Penkiolikai šventųjų pagalbininkų (plačiau žr. 6.2 skyrių). Goštauto pamaldumas pabrėžtas ir maldaknygės miniatiūrose: vienoje iš jų vaizduojamas jis pats, klūpantis šalia savo šventojo globėjo šv. Adalberto, kitose pavaizduoti šventieji, evangeliniai įvykiai. Tad šioje maldaknygėje puikiai atsiskleidžia asmeninis savininko maldingumas.

Kaip minėta, šventųjų gerbimui pažinti svarbi yra „**Visų šventųjų litanija**“ – liturginė malda, viena seniausių Bažnyčioje⁴⁷⁹. Ji susideda iš hierarchiškai išdėstytų kreipinių, pradedant Švč. Trejybe, Švč. Mergele Marija, išvardijant pagrindinius angelus, Senojo Testamento patriarchus ir pranašus,

⁴⁷⁵ *Ten pat*, p. 91.

⁴⁷⁶ Jogailaičių pamaldumą šventiesiems ir įvairias šio kulto apraiškas aptarė U. Borkowska, žr.: *ten pat*, p. 212, 214–243.

⁴⁷⁷ Dabar saugoma Miunchene: *Universitätsbibliothek der Ludwig-Maximilians-Universität*, sign. Cim. 89 (=4° Cod. ms. 1097). Ką tik pasirodė pirmasis faksimilinis šios maldaknygės leidinys su W. Wydros įvadiniu straipsniu, kur pateikiama ir analizuojama šios knygelės sandara, žr.: *Modlitewnik Olbrachta Gasztolda kanclerza wielkiego litewskiego 1528 r.: facsimile*, wstęp Wiesław Wydra, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2015.

⁴⁷⁸ Apie maldaknygės meninį apipavidalinimą žr.: Wiesław Wydra, Wstęp, *Modlitewnik Olbrachta Gasztolda*, p. 8–13. Taip pat žr.: Zofia Ameisenowa, *Cztery polskie rękopisy iluminowane z lat 1524–1528 w zbiorach obcych*, Kraków: Uniwersytet Jagielloński; Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1967, p. 65; Barbara Miodońska, *Małopolskie malarstwo książkowe 1320–1540*, p. 100.

⁴⁷⁹ Apie šios maldos raidą žr.: Jacek Nowak, *Litania do Wszystkich Świętych*, *Warszawskie Studia Pastoralne*, t. 4, 2006, p. 122–140; [prieiga per internetą:] <http://mazowsze.hist.pl/27/Warszawskie_Studia_Pastoralne/620/2006/22782/>, [žiūrėta 2015–10–30].

apaštalus, evangelistus, kankinius, išpažinėjus ir kitus šventuosius⁴⁸⁰. Litanijoje įtraukiami vietinių šventųjų globėjų vardai⁴⁸¹, todėl ji gali atskleisti ir vietiniam šventųjų gerbimui būdingus bruožus. „Visų šventųjų litanija“ įtraukta į dvi XVI a. antrojoje pusėje Vilniuje išspausdintas maldaknyges lotynų kalba (litanijų⁴⁸² ir maldų rinkiniuose⁴⁸³). Abiejose maldaknygėse šios litanijos tekstai yra beveik identiški⁴⁸⁴. Kankinių skiltyje po įprastų kreipimūsi (į šventuosius Steponą, Lauryną ir Vincentą), išvardijami Lenkijos ir LDK vietinių šventųjų – Adalberto, Stanislovo, Vaclovo ir Florijono vardai⁴⁸⁵. Šioje dalyje įrašyti ir šventųjų Fabijono ir Sebastijono, Jono ir Pauliaus, Kozmos ir Damijono, Gervazo ir Protazo vardai, šventosios moterys ir mergelės: šv. Marija Magdalietė, Agota, Liucija, Cecilija, Kotryna, Anastazija, Elžbieta ir Jadvyga (pastaroji taip pat priklauso „vietinių“ šventųjų grupei). Manytina, kad litanija galėjo būti perspausdinta iš kokio nors ankstesnio leidinio, bet nesant detalesnių tyrimų, neįmanoma pasakyti, ar jos išsiskiria paminėtų šventųjų vardais. Reikia pridurti, kad „Litanijų“ maldaknygėje šią litanią (šventųjų mergelių ir našlių skiltį) gausiai papildė XVII a. pirmo ketvirčio skaitytojai⁴⁸⁶. Šalia esančių aštuonių prirašyta dar vienuolika šventųjų (Margarita, Darata, Agnietė, Barbora, Kotryna Sienietė, Teresė (Avilietė?), Eulalija, Eufrozina, Joana (Arkietė?), Regina, Uršulė). Daugiausia tai ankstyvųjų krikščionybės amžių kankinės mergelės. Dėmesį atkreipia šv. Teresė, galbūt Teresė Avilietė (1515–1592,

⁴⁸⁰ Šventųjų litanijos šerdis pirmiausia atsirado Romoje VII a. graikiškai, vėliau – lotyniškai, pirmą kartą įvestas tiesioginis šventųjų šaukimasis – „Švč. Marija, šv. Petrai, melski už mus“, žr.: Pierre-Marie Gy, Cult of Saints, *Encyclopedia of Christian Theology*, volume 1, A–F, editor Jean-Yves Lacoste, New York, London: Routledge, 2005, p. 402–403.

⁴⁸¹ Urszula Borkowska, *Królewskie Modlitewniki*, p. 27.

⁴⁸² *Litaniae Domini Nostri Iesv Christi, Beatae Virginis Marię, et Omnium Sanctorum. Ex Scriptura sacra et Sanctis Patribus depromtae*, Vilnae, Typis Illustriss: Dni D. Nico: Christ: Radiuili, Ducis in Olyca etc. Supr: M. D. L. Marschalci, Anno MDLxxxij, (BJ, sign. Cim O. 981); plg.: *Vilniaus akademijos spaustuvės leidiniai 1576–1805*, p. 20, nr. 63.

⁴⁸³ *Thesaurus orationum, meditationum, ac aliarum piarum exercitationum, ex varijs probatis Authoribus collectus*, Vilnae: typis Ill.mi D. D. Nic. Christo Radiuili, Ducis in Olyca, et Nieswiesz, etc. [1576–86], (BCz, sign. Cim 1191 I; BJ, sign. Cim O. 985); plg.: *Vilniaus akademijos spaustuvės leidiniai 1576–1805*, p. 26, nr. 107.

⁴⁸⁴ „Litanijose“ praleista viena eilutė.

⁴⁸⁵ *Thesaurus orationum, meditationum, ac aliarum piarum exercitationum*, l. r₃.

⁴⁸⁶ *Litaniae Domini Nostri Iesv Christi, Beatae Virginis Marię, et Omnium Sanctorum*, l. I₇–K_{ii}, BJ, sign. Cim O. 981, Prirašyta skirtinga rašysena ar plunksna. Šalia (paraštėje) esantis įrašas 7 Nov. mortua Regina Żuikiewskaf?] 1624 rodo apytikslį šių įrašų laiką.

kanonizuota 1622), tad čia galime pastebėti aktualų atsiliepimą į naujų šventųjų kanonizaciją. Galime spėti, kad šis maldaknygės egzempliorius priklausė kuriam nors LDK ar Lenkijos moterų vienuolynui.

Šių, Vilniuje leistų maldaknygių išlikę bene tik trys egzemplioriai, saugomi Lenkijos bibliotekose. Apskritai tyrinėtojų yra daroma išvada apie maldaknygių intensyvų naudojimą ir todėl itin mažą išlikusių leidinių skaičių. Tas pasakytina ir apie ankstesnes Lenkijoje leistas maldaknyges, savo laiku buvusias be galo populiarias, pavyzdžiui, *Hortulus*, *Raj duszny*⁴⁸⁷, taip pat ir jėzuito, Stepono Batoro nuodėmklausio Martynos Laternos jiems pateiktą alternatyvą – pirmą originalią maldaknygę lenkų kalba *Harfa duchowna* (1585), parengtą pagal Tridento susirinkimo reikalavimus⁴⁸⁸.

Šioje raštijos grupėje paminėtinas *officium šv. Eufemijos šventei*, skirtas Nesvyžiaus benediktinių vienuolynui (Roma, 1605)⁴⁸⁹. Vienuolyną Nesvyžiuje (pirmąjį moterų vienuolyną LDK) 1591 m. fundavo Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis, 1602 m. statybos buvo baigtos, suteiktas Šv. Eufemijos titulas (pagal fundatoriaus žmonos Elžbietos Eufemijos Višnioveckytės Radvilienės (m. 1596) vardą)⁴⁹⁰. Šį vardą pasirinko ir Našlaitėlio kelionės į Jeruzalę bendražygio Andriejaus Skorulskio dukra Ona, 1604 m. įstojusi į šį vienuolyną ir po metų davusi amžinuosius įžadus (vėliau tapusi pirmąja Kauno benediktinių abate)⁴⁹¹, po jos – ir kitos Radvilų bei Skorulskių šeimos vienuolės benediktinės⁴⁹². Kartu su Onos Eufemijos Skorulskytės įžadais pasirodęs šv. Eufemijos šventės pamaldoms skirtas leidinys rodo vietinį kultą, inicijuotą Našlaitėlio savo žmonos Eufemijos Višnioveckytės garbei, ir šią tradiciją tęsusių benediktinių.

⁴⁸⁷ Wiesław Wydra, Wstęp, *Modlitewnik Olbrachta Gasztolda*, p. 16–17.

⁴⁸⁸ Andrea Ceccherelli, *Od Suriusa do Skargi*, p. 30, 62 (4 nuoroda).

⁴⁸⁹ *Officium in festo s. Euphemiae virginis et martyris pro templo Niesvicensi sacrarum virginum Ordinis S. Benedicti*. Romae: Apud Aloysium Zanettum, 1605 (pgl.: XVII a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas, p. 179, nr. 751).

⁴⁹⁰ Vaida Kamuntavičienė, Kauno benediktinių vienuolyno fundacija, *Lietuvos istorijos metraštis, 2012 metai*, 2, Vilnius, 2013, p. 28–29. Vienuolyno istoriją plačiau žr.: Małgorzata Borkowska, *Słownik mniszek benedyktyńskich w Polsce*, Tyniec: Nakładem opactwa benedyktynów, 1989, p. 79–82.

⁴⁹¹ Vaida Kamuntavičienė, Kauno benediktinių vienuolyno fundacija, p. 32.

⁴⁹² *Ten pat*, p. 29, Gita Drungilienė, Kauno ir Kražių benediktinių įžadų aktai (XVII a. – XIX a. 2 pusė), *Benediktiniškoji tradicija Lietuvoje*, sudarė Liudas Jovaiša, [Vilnius]: Aidai, 2008, p. 104.

Čia galime prisiminti dar vieną knygą. Šios, esą, 1518 m. (iš tiesų 1606 m.) išleistos knygos, kurią popiežius Grigalius XIII (1572–1585!) „skiriaš į šventąjį tikėjimą naujai atsivertusiai Lietuvai apšviesti“, leidimo duomenys buvo sufalsifikuoti vėliau pridėtame antraštiniame lape⁴⁹³, taip norint knygą „priartinti“ prie Lietuvos. Knygos dalyje *Pytania Około Świętych Ewangelię* nurodyta konkrečiai šventojo šventei (ar jo tipui) tinkama skaityti Evangelijų vieta⁴⁹⁴. Be apaštalu, žymiausių kankinių ir šventųjų, įtraukti ir lenkų šventieji, kurių kultai labiausiai diegti Lietuvoje – šv. Stanislovas, šv. Adalbertas, nurodoma ir ką tik kanonizuoto šv. išpažinėjo Kazimiero šventė⁴⁹⁵ (iš 37 švenčių 26 skirtos šventiesiems). Šalia Evangelijos ištraukų pateikti klausimai-atsakymai, susiję su konkrečiu šventuoju, padeda geriau pažinti jo gyvenimą ar globojamas sritis.

Tiriamąjį laikotarpį liturginė-devocinė literatūra, kuri galėtų giliau atskleisti praktinę šventųjų kulto pusę, nėra gausi. Joje labiau išryškėja atskirų asmenų ar grupių pamaldumas, taip pat labiau akcentuojami „vietiniai“ šventieji.

3.3. Poleminiai-apologetiniai kūriniai

Viduramžiais smarkiai išaugusiame šventųjų kulte atsirado įvairių perlenkimų, liaudiško pamaldumo formų, todėl jis susilaukė aštrios protestantų ir humanistų kritikos. 1530 m. parengtas svarbiausias liuteronų Bažnyčios dokumentas – Augsburgo išpažinimas (21 skyrius) – nurodė, kad šventųjų atminimas turi būti išsaugotas, bet jie neturi būti suprantami kaip malonės tarpininkai. Martynas Liuteris teigė, kad šventuosius galima gerbti ir minėti, bet negalima jų šauktis ir jiems melstis, nes Kristus yra vienintelis tarpininkas, kurį

⁴⁹³ *Kamień wiary w nacyiekawszych zapytaniach y odpowiedziach... Przez Oyca Świętego Grzegorza XIII. Papieża na oswiecenie w Wierze S. nowonawróconey Litwie ofiarowany*, W Rzymie, 1518. Tikrasis knygos pavadinimas: *Pytania niektore od prawowiernych katolików adwersarzom zadane...*, [Kraków], 1606, LMAVB RSS, sign. L-16/57/1-2. Žr.: XVI–XVII a. lituanika Lietuvos mokslų akademijos bibliotekoje, p. 82, nr. 233.

⁴⁹⁴ Panašios knygos buvo leidžiamos ir anksčiau, pavyzdžiui, paleotipas *Loci in Evangelia de sanctis*.

⁴⁹⁵ *Pytania niektore od prawowiernych katolików adwersarzom zadane...*, p. 17.

šventųjų gerbimas sumenkina⁴⁹⁶. Tuo tarpu Jonas Kalvinas buvo radikalesnis ir atmetė šventųjų kultą.

XVI a. kilus ginčams dėl Bažnyčios reformos, šventųjų kultas jame užėmė ne pagrindinę, bet svarbią vietą⁴⁹⁷. Atsiliepdama į Reformacijos iššūkius, Katalikų Bažnyčia Tridento bažnytinio susirinkimo 25 sesijos metu (1563 XII 2–4 d.) priėmė dekretą „Apie šventųjų šaukimašį, gerbimą ir relikvijas, ir apie šventus atvaizdus“ (*De invocatione, veneratione et reliquiis sanctorum, et de sacris imaginibus*). Tridento susirinkimas nurodė, kad nebūtina šauktis šventųjų ir prašyti užtarimo, bet vis dėlto tai yra „gera ir naudinga“⁴⁹⁸. Susirinkimas taip pat įpareigojo vyskopus ir už sielovadą atsakingus asmenis mokyti tikinčiuosius apie šventųjų gerbimą bei panaikinti dėl šio pamaldumo atsiradusius pažeidimus ir prietarus⁴⁹⁹.

LDK taip pat prasidėjo religiniai ginčai ir „intelektualinės Kontrereformacijos“ reiškinys, paskatinęs „<...> teologinės minties ir literatūrinio stiliaus raidą bei intelektualinio klimato pagyvėjimą apskritai“⁵⁰⁰. Intelektualinei Kontreformacijai ypatingą dėmesį skyrė jėzuitai⁵⁰¹, tad polemika intensyviausiai vyko jų aplinkoje. Jėzuitai pirmiausia rūpinosi Eucharistijos kulto⁵⁰², Rytų ir Vakarų Bažnyčių unijos, katalikų laikysenos protestantų

⁴⁹⁶ Wolfgang Beinert, Saints, veneration of, *The Encyclopedia of Christianity*, edited by Erwin Fahlbusch, Jan Milič Lochman [et al.], vol. 4, Michigan: Eerdmans Pub. Co, Leiden: Brill, 2005, p. 816–817; Pierre-Marie Gy, Cult of Saints, *Encyclopedia of Christian Theology*, volume 1, A–F, p. 403.

⁴⁹⁷ Irena Vaišvilaitė, Šventųjų kultas XVI a. antroje – XVII a. pirmoje pusėje, p. 103.

⁴⁹⁸ <...> *bonum atque utile esse suppliciter eos [sanctos] invocare et ob beneficia impetranda a Deo per Filium ejus Jesum Christum Dominum nostrum, qui solus noster redemptor et salvator est, ad eorum orationes, opem auxiliumque confugere*<...>, žr.: *Histoire des conciles d'après les documents originaux*, t. X, 1 partie: *Les décrets du concile de Trente*, par Albert Michel, Paris: A. Le Clère, 1938, p. 592–593.

⁴⁹⁹ Irena Vaišvilaitė, Petras Skarga ir potridentinė hagiografija, *Petras Skarga ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūra*, (Senoji Lietuvos literatūra, 35–36), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2013, p. 384.

⁵⁰⁰ *Krikščionybės Lietuvoje istorija*, p. 217.

⁵⁰¹ Marcel Kosman, *Reformacja i kontrreformacja w Wielkim Księstwie Litewskim w świetle propagandy wyznaniowej*, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1973, p. 144–153 ir toliau.

⁵⁰² Pavyzdžiui, dėl Eucharistijos polemizavo P. Skarga, E. Vega, M. Žagelis ir kt., Piotr Skarga, *Pro sacratissima eucharistia contra haeresim Zvinglianam, ad Andream Volanum, præsential[m] corporis ... Iesu Christi...* Vilnae: typ. et sumptibus N. Ch. Radivillii, 1576; Emanuel Vega, *Assertiones theologicae de augustissimo eucharistiae sacramento ... Ab Emanuele Vega, in Academia Vilnensi S. I. theologiae prof., propositae. Disputandae in eadem Academia A. 1585 6 die Iulij*, [Vilnae: Typis Academicis S. I., 1585]; Marcin Żagieł, *Odpór przednieyszym powieściom ewanielickim, o sakramencie ciała y*

atžvilgiu problematika⁵⁰³. Buvo polemizuojama ir šventųjų kulto klausimu, kuris pastarojo meto Lietuvos istoriografijoje sulaukia dėmesio kaip atskiras reiškiny⁵⁰⁴ bei kaip su juo susijusi atvaizdų gerbimo problema⁵⁰⁵. Šventųjų kulto temą religinėje polemikoje svarbu išskirti kaip rodiklį, atskleidžiantį, kiek šis pamaldumas buvo svarbus XVI–XVII a. pradžios LDK visuomenėje.

Laikmečio realijų paskatinta polemika dėl šventųjų gerbimo didžiausią atsaką rado Vilniaus akademijos jėzuitų aplinkoje. Čia buvo sukurti polemikos veikalai, vyko akademinis poleminės teologijos dėstymas⁵⁰⁶, disputai su protestantais. Antai Šv. Jono bažnyčioje, kuri jėzuitams buvo atiduota 1571 m. kovo 11 d., tų pačių metų balandžio 29 d. vyko disputas *de invocatione sanctorum*, kuriame su LDK politikos ir kultūros veikėju, evangeliku reformatu Andriumi Volanu (~1531–1610) ginčijosi dominikonų prioras Kiprijonas ir pranciškonas Stanislovas⁵⁰⁷. Polemikoje dėl šventųjų kulto reikšmingas yra pirmojo poleminės teologijos profesoriaus, portugalas Emanuelio de Vegos indėlis. Šis jėzuitas Vilniaus kolegijoje 1581–87 m. dėstė kontroversinės teologijos kursą, o 1586 m. jis parengė knygą *De cultu et invocatione sanctorum...*, kaip atsaką į Andriaus Volano kritiką⁵⁰⁸. Tais pačiais metais E. Vega taip pat parašė protestantus pašiepiantį kūrinį, pasinaudodamas hagiografijos rašymo modeliu⁵⁰⁹. Sunku pasakyti, ką šiose knygose konkrečiai

krwie pańskiey, x. Marcina Żagiela Michayłowicza, auditora teol. w Akad. Wileńskiey. ... Wilno, 1600 ir kt.

⁵⁰³ Marcel Kosman, *Reformacija i kontrreformacija*, p. 149.

⁵⁰⁴ Irena Vaišvilaitė, Šventųjų kultas XVI a. antroje – XVII a. pirmoje pusėje, p. 133–138 ir toliau.

⁵⁰⁵ Ūla Ambrasaitė, Ikonoklastinė polemika LDK. Vieno veikalo istorijos pinklės, *Literatūra*, 2012, t. 54 (1), p. 7–18; Tojana Račiūnaitė, Tarpkonfesinė polemika: kam reikalingi šventųjų atvaizdai? [Prieiga per internetą]: <<http://m.ldkistorija.lt/index.php/istoriniai-faktai/tarpkonfesine-polemika-kam-reikalingi-sventuju-atvaizdai/589>> [žiūrėta 2015-11-04]

⁵⁰⁶ *Krikščionybės Lietuvoje istorija*, p. 28.

⁵⁰⁷ Irena Vaišvilaitė, Šventųjų kultas XVI a. antroje – XVII a. pirmoje pusėje, p. 136, 51 išnaša.

⁵⁰⁸ Emanuel Vega, *De cultu et invocatione sanctorum, contra librum Volani de idolatria Jesuitarum*, Vilnae: [S. typogr.], 1586. Knyga saugoma Rusijos valstybinėje bibliotekoje Maskvoje, žr.: *XV–XVI a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas*, p. 195, nr. 342.

⁵⁰⁹ Emanuel Vega, *De vita et miraculis Lutheri, Calvini et Bezae*, Vilnae: [S. typogr.], 1586. Knyga saugoma Ukrainos mokslų akademijos bibliotekoje Lvove, žr.: *XV–XVI a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas*, p. 195, nr. 345.

akcentavo Vega, bet galima tvirtinti, kad šventųjų kultas jo religinėje polemikoje užėmė svarbią vietą greta kitų reikšmingų temų⁵¹⁰.

Į A. Volano „Vilniaus lojolininkų stabmeldystės pasmerkimą“⁵¹¹ atsakė ne tik pats E. Vega, bet šį darbą jis taip pat pavedė savo studentui Andriejui Jurgevičiui (m. 1602/03)⁵¹². A. Jurgevičius tais pačiais 1586 m. parašė išsamų veikalą *De pio et in sancta Ecclesia... sacrarum imaginum usu*⁵¹³, kuriame suformuluotomis tezėmis atmetė A. Volano priekaištus dėl atvaizdų prilyginimo stabams. Šiomis tezėmis jis gynėsi teologijos laipsnį⁵¹⁴. Taip į vieną A. Volano knygą po trejų metų pasirodė du atsakymai. Tad logiškai atrodo istoriografijoje iškelta prielaida⁵¹⁵, kad šioje ikonoklastinėje polemikoje buvo bandyta atskirti du klausimus, kuriuos A. Volanas ir kiti ikonoklastai susiedavo į vieną: dieviškų atvaizdų ir šventųjų atvaizdų gerbimą.

Andriejus Jurgevičius ir toliau reiškėsi kaip polemininkas jau baigęs Vilniaus universitetą ir tapęs Vilniaus katedros kanauninku (1587). Šventųjų kulto problematikai jis, berods, neteikė išskirtinės reikšmės, tačiau ja domėjosi. Antai savo bibliotekėlėje jis turėjo poleminį Henriko de Viko (Henri de Vicq) veikalą *De sanctorum communione...* (1596)⁵¹⁶. Vėliau pasirodžiusioje jo paties poleminėje knygoje *Quinti evangelii...* šventųjų kultas minimas kaip sudėtinė katalikiško tikėjimo dalis: šventųjų užtarimą jis aptaria kaip vieną iš „Tikėjimo išpažinimo“ punktų (*Credo Sanctam Ecclesiam Catholicam, sanctorum*

⁵¹⁰ Kiti E. Vegos veikalai skirti Švč. Eucharistijos, Mišių aukos, popiežiaus primato klausimams, plg.: XV–XVI a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas, p. 194–196, nr. 340–347.

⁵¹¹ Šį A. Volano kūrinį ir jo vertimą žr.: Andrius Volanas, *Rinkiniai raštai*, sudarė Marcelinas Ročka ir Ingė Lukšaitė, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų l-kla, 1996, p. 197–241.

⁵¹² Apie jį daugiau žr.: *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.*, p. 61–62, nr. 287.

⁵¹³ Andreus Iurgiewiczus, *De pio et in sancta Ecclesia iam inde ab Apostolis receptissimo sacrarum imaginum usu, de[que] sacrilega novorum iconoclastarum in exterminandis illis, per summam Christi contumeliam, immanitate; item[que] De Sanctorum veneratione et invocatione theses*, in *Academia Vilnensi disputandae, adversus impium et famosum libellum, a Volano quodam, recenti iconomachorum archimministro, editum*, propugnatore Andrea Iurgevicio, s. theologiae candidato et artium liberalium ac philosophiae magistro; praeside r.p. Emanuele a Vega, in eadem Academia ss. theologiae professore ordinario, [Vilnae: typis Academicis S.I.], 1586.

⁵¹⁴ *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.*, p. 61, nr. 287.

⁵¹⁵ Žr.: Ūla Ambrasaitė, Ikonoklastinė polemika LDK, p. 15.

⁵¹⁶ Henri de Vicq, *De sanctorum communione, ex symbolo, Sacris Scripturis et historia ecclesiastica dilucida et orthodoxa explicatio*, Antverpiae, 1596; plg.: XV–XVI amžių knygos Kauno bibliotekose, p. 300, nr. 524.

co[m]munione[m]...)⁵¹⁷. Galbūt čia Jurgevičius pasinaudojo ir minėtu Vicqo veikalu, kuriame šventųjų bendravimas taip pat aptartas „Tikėjimo išpažinimo“ (kitai – „Apaštalų Simbolio“) kontekste.

Tad LDK polemikoje šventųjų kultui išskirtinį dėmesį, sprendžiant iš veikalų pavadinimo, galėjo skirti tik E. Vega. Kituose poleminiuose darbuose (pavyzdžiui, Jurgevičiaus) ši problema yra tik viena iš veikalo temų.

Katalikiškosios reformos metu vis stipresnę apologetinę funkciją įgavo hagiografija⁵¹⁸. Taip šventųjų gyvenimų aprašymai neretai susisiedavo su šventųjų kulto gynimu. Kaip minėta, šventųjų gerbimo reikalingumas ginamas to meto eiliuotuose kūriniuose (Husoviano kūrinyje apie šv. Hiaciną, jėzuito L. Bojerio „Karolomachijoje“), o naujai suformuluotas Katalikų Bažnyčios mokymas apie šventuosius buvo skleidžiamas Vilniuje leidžiamose maldaknygėse⁵¹⁹.

Šventųjų kulto gynimui, šalia kitų temų, daug vietos skyrė dar vienas jėzuitas – Petras Skarga savo „Šventųjų gyvenimuose“⁵²⁰, todėl šis „gyvenimų“ rinkinys laikomas pastoraciniu-apologetiniu kūriniu⁵²¹ (apie šį kūrinį žr. 4 dalį). Katalikų Bažnyčios mokymą Skarga paremia pirmiausia pasitelkdamas pačių šventųjų raštų ištraukas (*Nauka ... o tych Artykułach, na które Heretycy biją; Nauka... kacerstwom dzišieyszym przeciwna*). Tokiuose „Mokymuose“ išdėstomos šventųjų mintys ir požiūris ne tik apie Švč. Sakramentą, Švč. Trejybę, Romos katalikų Bažnyčios viršenybę, bet ir apie šventųjų šaukimąsi, šventuosius globėjus, jų „gyvenimus“, relikvijas, paveikslus⁵²². Komentuodamas šventųjų gyvenimo pavyzdžius (skiltyse *Obrok duchowny*)

⁵¹⁷ Andreus Iurgiewiczus, *Quinti evangelii, professores antiquissimi et celeberrimi Nullus et Nemo, qui in Ecclesia mathematica, fugitiva, latitante, incognita et inuisibili protestantium, usq[ue] ad Lutherum, Zvinglium et Caluinum latuerunt e tenebris eruti*, Vilnae: excudebat Daniel Lancicius, 1599, p. 30–33, LMAVB RSS, sign. L-16/12.

⁵¹⁸ Irena Vaišvilaitė, Petras Skarga ir potridentinė hagiografija, p. 386.

⁵¹⁹ Žr. skyrelį *Professio Fidei Catholicae* knygoje: *Thesaurus orationum, meditationum, ac aliarum piarum exercitationum, ex varijs probatis Authoribus collectus*, f. dd7–eev.

⁵²⁰ Anna Kapuścińska, *Żywoty Świętych Piotra Skargi*, p. 39.

⁵²¹ Irena Vaišvilaitė, Petras Skarga ir potridentinė hagiografija, p. 390.

⁵²² Pavyzdžiui, *Nauka* skiltis po šv. Bazilijaus, šv. Anzelmo Kenterberiečio, šv. Grigaliaus Nazianziečio, šv. Jono Damaskiečio ir kitų „gyvenimų“, žr.: Piotr Skarga, *Żywoty świętych* (1579), p. 11–12, 337, 427, 434–435, 579.

Skarga vėlgi dažnai aiškina šventųjų užtarimo esmę ir reikalingumą, šventųjų nuopelnus, stebuklus, relikvijų, paveikslų gerbimo prasmę ir pan.⁵²³. Tokios „<...> kontroversinės išvados, pagrindžiančios Bažnyčios mokymą ir paneigiančios reformatų teiginius“⁵²⁴, dažnos ir kitose knygos vietose. Pratarinėje skaitytojams jis įrašė maldą šventiesiems (*Modlitwa tłumacza tych żywotow do świętych Bożych*)⁵²⁵, kurioje išreiškė pasitikėjimą šventaisiais, jų užtarimui pavesdamas visą šalį (*krolestwo*), išreikšdamas oficialaus katalikų mokymo esmę.

Šiame kontekste atkreiptinas dėmesys dar į vieną P. Skargos pastebėtą momentą. Anot jėzuito, dabartiniai pamokslininkai yra nusistatę prieš šventųjų „gyvenimus“, gėdijasi naudoti juos pamoksluose, verčiau norėdami parodyti savo mokytumą ir paprastiems žmonėms pateikdami „per sunkų maistą“, kai tuo tarpu šiems tinkamiausias, „kasdienis maistas“ galėtų būti šventųjų gyvenimo pavyzdžiai⁵²⁶. Autorius taip pat atkreipia dėmesį, kad kai kurie klausytojai protestantų veikiami pamokslus supranta tik kaip Evangelijų aiškinimą⁵²⁷. Tokie P. Skargos pastebėjimai gerai atskleidžia katalikiškosios reformos realijas, gimusį kritiškumą „gyvenimų“ atžvilgiu bei protestantų idėjų sklaidą katalikų bendruomenėje. Rašydamas apie šventuosius Skarga stengėsi išryškinti ne tik šio kulto esmę, bet ir pačių „gyvenimų“ reikalingumą.

Apologetinės literatūros ir hagiografijos sąsajos ryškiai atsiskleidžia dar viename kūrinyje. Tai Anglijos jėzuito Edmundo Kampiono (*Edmund Campion*, 1540–1581) katalikų tikėjimo apologija *Decem rationes...* (Londonas, 1581), tapusi jo kankinystės priežastimi⁵²⁸ (dėl kūrinio jis buvo apkaltintas valstybės

⁵²³ Piotr Skarga, *Zywoty świętych* (1579), p. 297, 301, 575–576, 584 ir kt.

⁵²⁴ Irena Vaišvilaitė, Petras Skarga ir potridentinė hagiografija, p. 391.

⁵²⁵ Piotr Skarga, *Zywoty świętych* (1579), l. Bii (r-v).

⁵²⁶ *Widzisz iako stary Apostolski Kościół święta świętych Bożych, tak chwalebnie święcił, y iako ich żywoty, ludziom na kazaniu powiadano, czego sie dzišieyszy kaznodzieie niektorzy wstydzą. Widzeni być a mniemania o swey nauce i rozumienia nabywać u ludzi chcemy; miedzy prostymi wielkimi sie Theologami stawiam, a chleba powszedniego dzieciom uwloczym, od mleka nieodsadzonym mocne potrawy których strawić nie mogą, daiąc, žr.: ten pat, p. 19–20 (po šv. Gordijaus gyvenimo).*

⁵²⁷ *Są tesz y tacy słuchacze, ktorzy Historyi S. na kazaniu nie radzi miewaiq: mniemaiq (iako od heretykow słysza) abi się w kazaniu nic przynosić nia miało, iedno same słowa Ewangeliey, žr.: ten pat, p. 20.*

⁵²⁸ Jis buvo beatifikuotas 1886 (pop. Leonas XIII), o kanonizuotas tik 1970 (pop. Paulius VI) – kaip vienas iš 40 Anglijos ir Velso kankinių.

išdavimu). Praėjus vos trejiems metams po knygos pasirodymo, Vilniuje išleisti du skirtingi vertimai su pridėta Kampiono kankinystės istorija. Vieno leidinio vertėjas buvo Petras Skarga⁵²⁹ (Kampiono kankinystę jis taip pat įtraukė ir į antrąjį „Šventųjų gyvenimų“ leidimą). Kito paraleliai išleisto vertimo autorius buvo iš arijonizmo į katalikybę grįžęs Kasparas Vilkovskis (*Wilkowski*)⁵³⁰. Tyrinėtojai mano, kad abu vertėjai buvo vedami skirtingų motyvų ir taikė į skirtingus adresatus. Jei savo precizišką vertimą Skarga adresavo akademinėi visuomenei, tai K. Vilkovskio populiaraus stiliaus vertimas buvo jo kaip konvertito tikėjimo išpažinimas, supažindinimas su Anglijoje vykstančiais katalikų persekiojimais⁵³¹. Vertimai, ypač K. Vilkovskio, kuris dėl pridėtų papildymų ir komentarų pailgėjo beveik dvigubai⁵³², laikytini autoriniais ir iš dalies originaliais darbais, aiškiai išsakančiais vertėjų pozicijas. Edmundo Kampiono veikalo ir jo kankinystės dvigubas vertimas rodo šio naujojo kankinio gerbimą, atitikusį kontrreformacijos iššūkių ir įtampų realijas. Šiuo atveju į apologetinį kūrinį įsiterpė hagiografija (kankinystės aprašymas), o ne atvirkščiai, kaip buvo P. Skargos „Šventųjų gyvenimų“ ar kitų kūrinių atveju.

Tad Kontrreformacijos epochoje atsižvelgdami į laikmečio iššūkius, LDK katalikiškos raštijos kūrėjai (pirmiausia jėzuitai) rūpinosi apginti ir skatinti šventųjų kultą. Poleminė raštija šventųjų kulto klausimu nebuvo gausi, tačiau šio kulto apologetika neretai išryškėdavo hagiografiniuose darbuose. Pastarieji ryškiai atskleidžia, kad pamaldumas šventiesiems buvo jau giliai įsišaknijęs ir atsirado dvasininkų poreikis jį ginti įvairiuose kūriniuose.

* * *

⁵²⁹ *Dziesięć wywodów dla których Edmundus Kampianus z Londynu Societatis Jesu wszystkie heretiki co nauczeńsze w Anglię, na dysputatia okolo wiary wyzwał ... A na końcu, męczeństwa ięgo krotka historia dołożona iest*, W Wilnie: w Drukarni Oświeconego Pana a P. Mikołaią Chrystofa Radziwiła, 1584, pgl.: *Staropolskie piśmiennictwo hagiograficzne*, t. II, p. 47, nr. 158.

⁵³⁰ *Dziesięć mocnych dowodów, iż adwersarze kościoła powszechniego, w porządnej o wierze dysputacyey, upaść muszą <...> z łacińskiego na polski język z pilnością przetłumaczone y potrzebne wydane, z krótką sprawą ięgo męczenniczęgo dokonania y odpisu Witakierowego. A przy tym, na antidotum kalwińskie odpowiedź, y z nowokrzęćcami rozprawa, z strony przyczyn nawrócenia, Gaspra Wilkowskiego*, [Wilno], 1584, pgl.: *Staropolskie piśmiennictwo hagiograficzne*, t. II, p. 47, nr. 159.

⁵³¹ Clarinda E. Calma, Jolanta Rzegocka, O nazywaniu rzeczy po imieniu: wileńskie tłumaczenia dzieł Edmunda Campiona SJ, *Petras Skarga ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūra*, p. 370, 374–375.

⁵³² *Ten pat*, p. 369.

Apibendrinami LDK hagiografinės literatūros raidą galime pasakyti, kad jos užuomazgos siekia XV a. pabaigą, o XVI a. ši raštija ėmė vystytis sparčiau ir skirtingomis formomis. Didžiausią impulsą suteikė vietinio šventojo (šv. Kazimiero) iškilimas, kurio gyvenimas aprašytas originaliuose hagiografijos kūrinuose. Vienas pagrindinių šios raštijos objektų – „savi ar / ir nauji“ šventieji, laukiantys kanonizacijos. Kiti kūriniai atskleidžia senųjų vietinių kultų (ypač šv. Stanislovo) įsitvirtinimą, įvairių epochos įvykių sukeltą populiarumą (šv. Sebastijonas, šv. Brigita), asmeninį (maldaknygių atveju) ar bendruomenės (vienuolijos) pamaldumą. Negausioje tiriamojo laikotarpio liturginėje-devocinėje literatūroje išryškėja atskirų asmenų ar grupių pamaldumas, labiau akcentuojami „vietiniai“ šventieji. Aptarti kūriniai ar jų fragmentai, neatsiejami nuo gyvo šventųjų kulto, yra reikšmingi kaip LDK hagiografinės raštijos pirmieji bandymai, atskleidžiantys ir šventųjų gerbimą.

Aktualius Bažnyčioje vykusius procesus atspindi ir polemniai-apologetiniai kūriniai, svarstantys šventųjų gerbimo klausimą. Pastarieji veikalai atskleidžia, kad pamaldumas šventiesiems buvo giliai įsišaknijęs visuomenės religiniame gyvenime, kartu rodo tikinčiųjų poreikį savo tikėjimą ginti įvairiais argumentais. Tad aptariamam laikotarpiu palaipsniui vis gausėjantys LDK hagiografinės raštijos darbai rodo šventųjų gerbimo pokyčius visuomenėje: nuo šio kulto atsiradimo iki tapimo savu.

4. PETRO SKARGOS „ŠVENTŪJŲ GYVENIMAI“

Netrukus po Tridento susirinkimo į Lenkiją (1564) ir Lietuvą (1569) atvyko jėzuitai. Šalia kitos savo veiklos jie versdavo įvairią religinę literatūrą į vietines kalbas (Rytų Europoje šie vertimai sudaro didesnę dalį jėzuitų raštijos⁵³³), nepaprastai didelę reikšmę skirdami hagiografijai⁵³⁴. Abiejų Tautų Respublikoje tuo metu nebuvo jokio platesnio, vietos kalba išleisto šventųjų gyvenimų rinkinio, tad 1573 m. jėzuitai Stanislovas Varševickis (*Warszewicki*) ir Stanislovas Rozraževskis (*Rozrazewski*) laiškuose Jėzaus Draugijos generolui Everardui Merkurianui rašė apie tokio rinkinio *vulgari idiomate* poreikį. 1577 m. pradžioje provincijos vyresnysis Pranciškus Sunieris (*Francisco Sunyer*) šventųjų gyvenimų rinkinio lenkų kalba parengimą pavedė jėzuitui Petriui Skargai (1536–1612)⁵³⁵, ką tik pabaigusiam veikalą *O jedności Kościoła Bożego*⁵³⁶. Skarga anuomet garsėjo kaip religinės polemikos dalyvis, buvo valdovo Zigmanto Vazos dvaro pamokslininkas, kuris 1573–1584 m. gyveno ir dirbo Vilniuje: iš pradžių kaip jėzuitų kolegijos vicerektorius, o 1579 m. tapo pirmuoju akademijos rektoriumi. Kaip rodo Skargos korespondencija ir „Šventųjų gyvenimų“ dedikacija, jis nenoriai ir tik iš paklusnumo priėmė šį darbą, kadangi nesijautė kompetentingas, provincijolo nurodymu turėjo remtis Lauryno Surijaus šešiatomiu veikalu *De probatis sanctorum vitis* (Kelnas, 1570–1575) ir padaryti jo santraukos vertimą⁵³⁷.

4.1. Struktūra, turinys ir jo kaita

Ruošdamasis rašyti „Šventųjų gyvenimus“, P. Skarga pirmiausia iš didžiojo Surijaus veikalo atsirinko reikiamus „gyvenimus“ pagal savo paties

⁵³³ Magdalena Komorowska, *Prolegomena do edycji dzieł Piotra Skargi*, p. 79.

⁵³⁴ Andrea Ceccherelli, *Od Suriusa do Skargi*, p. 32

⁵³⁵ Apie jį plačiau ir pagrindinę literatūrą žr.: Janusz Tazbir, Skarga Piotr, *PSB*, t. XXXVIII/1, sąs. 156, Warszawa, Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1997, p. 35–43; Aleksandra Witkowska, Joanna Nastalska, *Staropolskie piśmiennictwo hagiograficzne*, p. 226–228; Janusz Tazbir, *Piotr Skarga: szermierz kontrreformacji*, Warszawa: Wiedza Powszechna, 1978.

⁵³⁶ *Ten pat.*, p. 32, 37; Anna Kapuścińska, *Żywoty Świętych Piotra Skargi*, p. 10.

⁵³⁷ Andrea Ceccherelli, *Od Suriusa do Skargi*, p. 35, 80.

pasirinktus kriterijus. Taip į jo knygą pateko visi pagrindiniai į Tridento kalendorių įtraukti šventieji; labiausiai žinomi šventieji (*które są w więtszej wiadomości i używaniu imion tych krain*), taip pat tie, kurių „gyvenimai“ duos didesnę naudą visuomenei bei yra malonūs skaityti⁵³⁸. Tad dalis šventųjų parinkta remiantis subjektyviais atrankos kriterijais. Pagal šiuos kriterijus į pirmą knygos leidimą pateko beveik 400 „gyvenimų“ (1610 m. leidime – apie 454, arba 377 kompozicinių vienetų be priedų⁵³⁹). Šalia Visuotinės Bažnyčios šventųjų, įtrauktos Senojo Testamento asmenų istorijos (nuo Adomo ir Ievos iki Makabėjų), popiežių, asketų, Lenkijos šventųjų gyvenimai, naujausi šventieji kankiniai, mirę nuo pagonių ir eretikų rankų (Anglijos, Prancūzijos kankiniai ir kankiniai jėzuitai)⁵⁴⁰. Siekdamas kiekvienai dienai pasiūlyti panašaus ilgio skaitinius, Skarga savo darbe nukrypo nuo Tridento liturginio kalendoriaus, atitinkamomis dienomis išsaugodamas tik *duplicia* švenčių dienas, o kitas biografijas ne visada pateikdamas liturginio minėjimo dieną⁵⁴¹.

Taigi Skarga ne tik trumpino Surijaus veikalą, bet kai kuriais atvejais ir praplėtė. Jo papildymai atitiko konkrečias ideologines kryptis ir kontrreformacinės „šventumo politikos“ fazes: 1) universalizmą, atsispindintį šventumo modelių gamoje (skirtingų visuomeninių sluoksnių, visų laikų ir šalių šventieji); 2) tautinių šventųjų išskėlimą, išryškėjusį XVII a. pradžioje: 1610 m. leidime šių šventųjų skaičius padvigubėjo (nuo 6 iki 12), nors išliko palyginti nedidelis⁵⁴². Tiek iš Surijaus paimti „gyvenimai“, tiek ir paties Skargos papildymai sudarė šventųjų grupę, kurie per šią knygą pasklido LDK. Tai buvo svarbiausi naujojo Tridento susirinkimo kalendoriaus šventieji, Senojo Testamento veikėjai, popiežiai, dykumų tėvai, tautiniai šventieji, naujieji kankiniai ir šventieji, jėzuitai.

Ruošdamas „Šventųjų gyvenimus“, Skarga turėjo numatyti rinkinio koncepciją, nustatyti „gyvenimų“ eiliškumą, apsispręsti dėl periteksto (*Obrok*

⁵³⁸ Šiuos kriterijus Ceccherellis nustatė remdamasis Skargos žodžiais, žr.: Andrea Ceccherelli, *Od Suriusa do Skargi*, p. 82.

⁵³⁹ *Ten pat*, p. 56.

⁵⁴⁰ Irena Vaišvilaitė, *Šventųjų kultas XVI a. antroje – XVII a. pirmoje pusėje*, p. 390–391.

⁵⁴¹ Magdalena Komorowska, *Prolegomena do edycji dzieł Piotra Skargi*, p. 74.

⁵⁴² Andrea Ceccherelli, *Od Suriusa do Skargi*, p. 81, 83–84.

duchowny ir *Nauka przeciw heretyctwom dzisiejszym*) įtraukimo bei teminės rodyklės sudarymo, kas ir lėmė kūrinio išskirtinumą⁵⁴³. Šie pagalbiniai tekstai Skargos kūrinį paverčia pastoraciniu-apologetiniu veikalu, nes jo raštuose buvo pakartotos ar pratęstos tos pačios, pamoksluose skelbtos temos⁵⁴⁴. Pridėdamas po šventųjų Bažnyčios tėvų ir mokytojų gyvenimų jų darbų ištraukas (*Nauka...*), autorius įtraukė tik seniausių, visų krikščionių pripažįstamų šventųjų mokymą, jų autoritetą panaudodamas įrodinėjant katalikų doktrinos teisingumą. Skarga dažniausiai parinkdavo citatas ar santraukas, sugrupuotas pagal ginčytinus klausimus⁵⁴⁵, aktualius to meto Bažnyčios situacijai: mokymas prieš „erezijas“, šventųjų kulto gynimas⁵⁴⁶, moralinio pobūdžio ištraukos (apie našlystę, skaistybės įžadus). Rašydamas šventųjų gyvenimus Skarga rūpinosi paaiškinti ypač puolamo šventųjų kulto esmę ir svarbą (šventųjų užtarimo esmė, relikvijų, paveikslų gerbimas ir kt.), pasiremdamas šventųjų raštų ištraukomis ar gyvenimo pavyzdžiais.

Dar viena išskirtinė Skargos kūrinio dalis yra kiti nehagiografiniai tekstai – *Obrok duchowny*⁵⁴⁷ („dvasinis penas“), kurie palydi dažno šventojo „gyvenimą“. Tai paties Skargos komentarai, „gyvenimuose“ pateiktų moralinių pamokymų santraukos, sunkiau suprantamų fragmentų paaiškinimai paprastam skaitytojui, neturinčiam teologinio pasirengimo⁵⁴⁸. Šiais tekstais, rašytais apologetiniais ir moralistiniais tikslais, autorius galėjo atskirti „gyvenimą“ ir komentarą, kad nekiltų įtarimų, jog kas nors „gyvenime“ yra jo vaizduotės vaisius, ir tokiu būdu gražinti hagiografijos žanro patikimumą⁵⁴⁹. Tad jei „gyvenimuose“ Skarga ypač stengėsi laikytis dokumentinio tikslumo, tai šiuose tekstuose jis laisvai dėstė savo mintis. *Obrok duchowny*, kurių iš viso

⁵⁴³ Magdalena Komorowska, *Prolegomena do edycji dzieł Piotra Skargi*, p. 73, 115.

⁵⁴⁴ *Ten pat.*, p. 63.

⁵⁴⁵ *Ten pat.*, p. 75.

⁵⁴⁶ Pavyzdžiui, po šv. Bazilijaus Didžiojo gyvenimo pateikia 13 jo mokymo punktų apie Švč. Trejybę, Dievo Kūną, išpažintį, katalikų Bažnyčios viršenybę, šventųjų šaukimąsi, paveikslus ir pan., žr.: Piotr Skarga, *Żywoty świętych* (1579), p. 11–12.

⁵⁴⁷ Skargos *Obroki duchowne* nagrinėjusi negausi istoriografija aptarta: Anna Kapuścińska, *Żywoty świętych Piotra Skargi*, p. 70–72.

⁵⁴⁸ Andrea Ceccherelli, *Od Suriusa do Skargi*, p. 55.

⁵⁴⁹ *Ten pat.*, p. 59.

priskaičiuojama 209⁵⁵⁰, pasižymi nepaprastai turtingu turiniu ir yra labiausiai kintantys viso rinkinio tekstai⁵⁵¹. Skirtinguose leidimuose jie buvo modifikuojami, išimami, trumpinami ar pridedami nauji, juose pasitaiko LDK dvasinio gyvenimo realijų (žr. 4.3 skyrių).

Būtina pabrėžti ir Skargos nuolatinę gyvą santykį su savo „Šventųjų gyvenimais“⁵⁵², kuriuos jis taisė, redagavo ir perleido dar 6 kartus. Svarbiausi pakeitimai padaryti antrajame (1585) leidime, paruoštame jau atvykus į Krokuvą: perdaryti kai kurie „gyvenimai“, pakeistas jų eiliškumas, įterpta vienuolika naujų tekstų (tarp jų trijų su Krokuvą susijusių šventųjų gyvenimai: Salomėjos, Kingos ir Jono Kapistrano), daug papildomų *Obrok duchowny* (ypač antrojoje knygos dalyje, kur jų trūko), tad manoma, kad tik šiame leidime Skargai pavyko įgyvendinti sumanytą veikalo sandarą⁵⁵³. Kiti labiausiai pakitę yra 1603 (įvesti pataisymai pagal *Annales ecclesiastici* ir nuorodos į *Rocznych dziejów kościelnych*) ir 1610 (daugiausia papildymų priede, apimančiame jėzuitų kankinių ir palaimintųjų gyvenimus) metų leidimai. Paskutiniame leidime pridėti dar trys tautiniai šventieji (Stanislovas Kostka, Kazimieras ir Jonas Kantietis).

Pasirinkęs originalią kūrinio kompoziciją, Skarga ir toliau nuolat tobulino savo kūrinį. Jo parinktų šventųjų, atspindinčių kontreformacijai būdingą universalizmą, kultas dar kelis šimtmečius turėjo didžiausias galimybes plisti per šį populiarų kūrinį.

4.2. „Šventųjų gyvenimų“ šaltiniai

Kaip žinoma, Petro Skargos *Żywoty świętych Starego i Nowego Zakonu* pasirodė Vilniuje, Mikalojaus Kristupo Radvilos Našlaitėlio spaustuvėje, 1579 metų rudenį. Šis šventųjų gyvenimų rinkinys būtent Vilniuje ir buvo rašomas,

⁵⁵⁰ Juliusz Nowak-Dłużewski, *Żywoty świętych Piotra Skargi, Życie i myśl*, Warszawa, listopad-grudzien 1962, rok XII, nr. 11–12, p. 9.

⁵⁵¹ Andrea Ceccherelli, *Od Suriusa do Skargi*, p. 59–60.

⁵⁵² Magdalena Komorowska, *Prolegomena do edycji dzieł Piotra Skargi*, p. 76.

⁵⁵³ *Ten pat*, p. 76, 116.

konkrečiai – Vilniaus jėzuitų akademijai priklausiusiose Lukiškėse, kur, matyt, buvo sudarytos sąlygos darbui⁵⁵⁴. Todėl mums itin svarbus Skargos panaudotų hagiografinių šaltinių klausimas, susijęs ir su tokios literatūros funkcionavimo LDK problema.

„Šventųjų gyvenimų“ šaltinių klausimas, glaudžiai persipynęs su autoriaus savarankiškumo problema, jau seniai domina tyrinėtojus. Vieni Skargą laikė savarankišku, originaliu kūrėju, kiti – vertėju ir kritikavo dėl originalumo stokos⁵⁵⁵, nors kontrreformacinės raštijos kūrėjų tikslas nebuvo ieškoti naujovių ar originalumo, bet apginti religijos ortodoksiškumą⁵⁵⁶. Pastaraisiais dešimtmečiais pasirodę detalūs tyrimai Skargos hagiografinį kūrinį pirmiausia priskiria vertimų sferai⁵⁵⁷ (pats autorius pirmojo leidimo pratarmėje savo darbą pavadino vertimu), nors apskritai jo vaidmuo šiame rinkinyje vertinamas trejopai – kaip vertėjo, redaktoriaus ir autoriaus⁵⁵⁸.

Tyrėjams nelengvai sekėsi surasti atsakymus dėl Skargos naudotų šaltinių. Pats Skarga savo „Šventųjų gyvenimuose“ ne tik pateikė sąrašą autorių, kuriais rėmėsi rašydamas tekstą, bet ir kiekvieno gyvenimo pradžioje nurodė konkretaus „gyvenimo“ šaltinius. Remdamasis daugiausia šiomis nuorodomis bei XVII a.(!) leidimo tekstu, jo pirminius šaltinius ėmėsi tirti Henrykas Frosas, sudaręs 48 šaltinių sąrašą⁵⁵⁹, tačiau jo darbas, kuris vertinamas kaip pirmasis, yra metodologiškai klaidingas⁵⁶⁰. Paskutinį tašką Skargos šaltinių tyrime padėjo Andrea Ceccherellis. Preciziškai išanalizavęs šaltinius jis nurodė⁵⁶¹, kad rašydamas „Šventųjų gyvenimus“ Skarga visų pirma rėmėsi Suriijumi (nebūtinai tai nurodydamas), kurio įtaka jaučiama kiekviename teksto lygmenyje, o

⁵⁵⁴ Mintautas Čiurinskas, *Petro Skargos Šv. Kazimiero, Lenkijos karalaičio, gyvenimas (1610) ir tuometė lietuviškoji hagiografinė tradicija, Petras Skarga ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūra*, p. 269–270.

⁵⁵⁵ Žr.: Andrea Ceccherelli, *Od Suriusa do Skargi*, p. 71–72, 112–113 ir kt.; Magdalena Komorowska, *Prolegomena do edycji dzieł Piotra Skargi*, p. 71–72.

⁵⁵⁶ *Ten pat*, p. 62.

⁵⁵⁷ Andrea Ceccherelli, *Od Suriusa do Skargi*, p. 113.

⁵⁵⁸ Magdalena Komorowska, *Prolegomena do edycji dzieł Piotra Skargi*, p. 73.

⁵⁵⁹ Henryk Fros, *Źródła „Żywotów świętych“ Piotra Skargi, Pamiętnik literacki: Czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury Polskiej*, Wrocław, Warszawa, Kraków, 1991, t. LXXXII, s. 3, p. 172–194.

⁵⁶⁰ Andrea Ceccherelli, *Od Suriusa do Skargi*, p. 74–75.

⁵⁶¹ *Ten pat*, p. 75.

pildydamas ir taisydamas vėlesnius leidimus jis daug rėmėsi Cezariu Baronijumi (jo *Annales* ir martirologu). Ceccherellis suklasifikavo visus naudotus šaltinius, išskirdamas **pagrindinius**, kuriais Skarga rėmėsi rašydamas pagrindinį atskiro kompozicinio vieneto tekstą ir **papildančius** šaltinius. Tyrimas atskleidė⁵⁶², kad pirmojo „Gyvenimų“ leidimo pagrindiniai šaltiniai (be Surijaus) buvo Biblija, Paladijus, Platina ir Bažnyčios susirinkimų rinkiniai, Romos brevijorius, „Krokuvos legendos“ ir sporadiškai naudota šaltinių medžiaga. Šioje pagrindinių šaltinių grupėje vieni jų buvo naudojami dažnai (žr. 5 lentelę, 1–8 pozicijos), kiti šaltiniai konstruojant tekstą naudoti retai, dažniausiai tik vienam kuriam gyvenimui. Tad populiariausius šaltinius, daugiausiai paveikusius „Šventųjų gyvenimų“ tekstą, verta aptarti atskirai.

5 lentelė. P. Skargos „Šventųjų gyvenimų“ pagrindiniai šaltiniai (1579 m. leidime)⁵⁶³

	ŠALTINIO PAVADINIMAS	LEIDIMO DUOMENYS
1.	Laurentius Surius, <i>De probatis sanctorum historiis...</i> ,	Kelnas, 1570–75, 6 t.
2.	<i>Biblia sacra</i>	(galimi įvairūs leidimai)
3.	<i>Palladii divi Evagrii discipuli Lausiaca quae dicitur historia...</i>	Paryžius, 1555; Gentiano Herveto vertimas
4.	Bap. Platinae, <i>Opus de vitis ac gestis summorum pontificum... per... Onuphium Pauviniūm qui seriem Historiae... continuavit usque ad Pium III...</i>	Kelnas, 1562
5.	<i>Concilia omnia, tam generalia, quam particularia, ab apostolorum temporibus in hunc usque diem a sanctissimis patribus celebrata</i> arba <i>Concilia omnia tum generalia tum provincialia,</i>	Kelnas, 1538, 2 t. arba: 1551, 3 t.; parengė Pierre Crabbe Kelnas, 1567, 4 t.; parengė L. Surijus
6.	<i>Breviarium romanum : ex decreto Sacrosancti Concilii Tridentini restitutum,</i>	Roma, 1568; pop. Pijus
7.	<i>Vita beatissimi Stanislai Cracoviensis episcopi, necnon Legende sanctorum Polonie, Hungarie, Bohemie, Moravie, Prussie et Silesie patronorum in Lombardica Historia non contente</i>	Krokuva, 1511
8.	Laurentius Surius, <i>Commentarius brevis rerum in orbe gestarum</i>	PRIEDAI. Kelnas, 1574 ²⁵⁶⁴

⁵⁶² Ten pat, p. 75–76, taip pat žr. 2 palyginamąją lentelę, p. 230–286.

⁵⁶³ Sudarant sąrašą naudotasi Ceccherellio duomenimis ir jo prielaidomis dėl naudotų leidimų (išskyrus nr. 6, 8, 10 ir tolesnius), žr.: Andrea Ceccherelli, *Od Suriusa do Skargi*, p. 71–105, 2 lentelė p. 230–286. Pavadinimai patikslinti ar rekonstruoti pagal: <http://www.worldcat.org/>

⁵⁶⁴ Skarga panaudojo duomenis apie 1571 m. jėzuitų kankinius, kurių 1566 m. Surijaus leidime dar nebuvo įtraukta, žr.: Andrea Ceccherelli, *Od Suriusa do Skargi*, p. 102–103.

9.	Leandro Alberti, <i>De viris illustribus ordinis praedicatorum...</i>	Bolonija, 1517.
10.	Emanueli Acosta, <i>Historia rerum Societate Iesu in Oriente gestarum...</i>	PRIEDAI. Paryžius, 1572
11.	<i>Eusebius, lib 8</i>	
12.	<i>L. Lippomanus, Sanctorum priscorum patrum vitae</i>	Venecija, 1551–60, 8 t.; Levenas, 1564, 2 t.
13.	<i>Markus Marulicius, De institutione bene beateque vivendi</i>	
14.	<i>Chronica Antonini [...] : in tomis tribus [...] cum [...] Indice nunc luculentius aedito & a mendis expurgato.</i>	Leidenas, 1543, 3 t.
15.	<i>Gregorius Magnus, Hom. 39 in Evang.</i>	
16.	<i>Gregorius Turonensis, Hist. Francorum lib. 5</i>	
17.	<i>Sophronius</i>	
18.	<i>Annuae Litterae SI anno 1574</i>	PRIEDAI
19.	<i>Alanus Copus, Dialogi sex contra summi pontificatus monasticae vitae, sanctorum, sacrarum imaginum oppugnatores et Pseudomartyres</i>	PRIEDAI

Yra nustatyta, kad iš Lauryno Surijaus *De probatis sanctorum historiis* Skarga paėmė medžiagą apie **300** kompozicinių vienetų, t. y. „Šventųjų gyvenimai“ atspindi 4/5 Surijaus veikalo, kurio šešis tomus jėzuitas sutraukė į vieną, mažindamas tiek gyvenimų skaičių, tiek jų apimtį. Skargai gavus užduotį rašyti „gyvenimus“, jau buvo pradėtas leisti antras Surijaus leidimas (1579 buvo pasirodė 4 tomai), tačiau visgi manoma, kad Skarga naudojosi pirmuoju, pilnu leidimu⁵⁶⁵.

Kitas svarbus ir tarsi savaime suprantamas Skargos šaltinis – Biblija. Viduramžiais aukščiausia bažnytinė vyresnybė dėl erezijų baimės nenorėjo, kad pasauliečiai vieni skaitytų Šv. Raštą⁵⁶⁶, o ir XVI a. antrojoje pusėje atsargiai ar net neigiamai buvo žiūrima į Biblijos vertimus ir jo skaitymą⁵⁶⁷. Laikydamasis šios nuostatos, jėzuitas „Gyvenimuose“ pateikė **28** „perfiltruotus“ šventųjų gyvenimus iš Biblijos tiems, kuriems „nesaugu ją skaityti“, padarydamas platų Senojo Testamento kompendijų⁵⁶⁸. Tad per šiuos „gyvenimus“ visiems tapo

⁵⁶⁵ *Ten pat*, p. 81–82.

⁵⁶⁶ Georges Duby, *Katedrų laikai*, p. 271.

⁵⁶⁷ Pagal 1562 m. pasirodžiusią naują draudžiamųjų knygų redakciją Senojo Testamento vertimai turėjo būti griežtai kontroliuojami vyskupo ir tik su jo leidimu prieinami mokytiems ir pamaldiems asmenims (panašiai nurodė ir Tridento susirinkimas), žr.: Andrea Ceccherelli, *Od Suriusa do Skargi*, p. 85–87 ir toliau.

⁵⁶⁸ *Ten pat*, p. 87–89.

prieinamos daugelio Biblijos veikėjų istorijos, perpasakotos ir iš dalies adaptuotos Skargos.

I „Šventųjų gyvenimus“ įtraukta daug popiežių gyvenimų, siekiant parodyti, kad šventumas yra būdingas Bažnyčios viršūnėms⁵⁶⁹. Iš viso popiežiams skirta **16** atskirų teksto kompozicinių vienetų (biografijų yra daugiau, nes vieną dieną neretai patalpinami visi tą mėnesį minimi popiežiai). Kaip mano Ceccherellis⁵⁷⁰, čia autorius naudojosi Romos brevijoriumi, Platinos (tikr. *Bartolomeo Sacchi*) 1474 m. parašyta *Liber de vita Christi ac omnium pontificum* (Anupro Panvinio papildytu leidimu), iš Bažnyčios susirinkimų kompendijų jam galėjo būti prieinamas Petro Crabbe (1538 ar 1551) arba Surijaus (1567) parengti leidimai, kuriuose buvo ir trumpos popiežių biografinės apybraižos iš garsiosios *Liber pontificalis*.

Pagrindiniams Skargos šaltiniams priklauso Paladijaus iš Galatijos dar 419–420 m. parašyta *Historia Lausiaca*, kurioje rašoma apie pirmųjų atsiskyrėlių gyvenimą Egipte, Sirijoje, Palestinoje ir kt. Skarga pasinaudojo garsaus helenisto Gentiano Herveto vertimu (1555) ir savo kūrinį papildė **12** gyvenimų, o kitų santraukas panaudojo *Obrok duchowny*, šias istorijas pasirinkdamas kaip pamokymą apie herojišką askezę ir žmogiškas silpnybes⁵⁷¹.

Pirmajame „Šventųjų gyvenimų“ leidime iš įtrauktų 6 „lenkų“ šventųjų (Adalbertas (Vaitiekus), Stanislovas, Andriejus Švieradas, Florijonas, Jadvyga ir Hiacintas) visi (išskyrus paskutinį) buvo Surijaus rinkinyje, bet Skarga Surijaus tekstu pasinaudojo tik Adalberto ir Jadvygos atveju. Rašydamas kitus, jis rėmėsi „Krokuvos legendomis“⁵⁷² – tai 1511 m. Krokuvoje išleistas „Aukso legendos“ papildymas (*Vita beatissimi Stanislai Cracoviensis episcopi, necnon Legende sanctorum Polonie...*), papildomai naudoti ir kiti leidiniai⁵⁷³.

⁵⁶⁹ *Ten pat.*, p. 90.

⁵⁷⁰ *Ten pat.*, p. 90–93.

⁵⁷¹ *Ten pat.*, p. 93–94.

⁵⁷² *Ten pat.*, p. 95.

⁵⁷³ Pildydamas informaciją Skarga naudojosi „lenkų kronikomis“ (pirmiausia Martyno Kromerio), o pirmojo Lenkijos dominikono šv. Jackaus (Hiacinto) gyvenimui panaudojo dominikonų šaltinį – Alberčio *De viris illustribus ordinis praedicatorum* (1517), žr.: Andrea Ceccherelli, *Od Suriusa do Skargi*, p. 97.

Tyrinėtojai sutaria, kad Skargos savarankiškumas labiausiai atsiskleidė „Šventųjų gyvenimų“ priede, kur jis įdėjo naujųjų kankinių ir šventųjų gyvenimus, priešindamas juos kitatikiams bei proponuodamas jėzuitų kultus (šio motyvo pirmajame leidime matomi tik elementai, o 1610 m. jų kultas jau stipriai akcentuojamas)⁵⁷⁴. Nustatyta, kad minėtiems priedams autorius pirmiausia naudojo Suriiaus *Commentarius brevis rerum in orbe gestarum*, o jėzuitų veiklai Rytuose aprašyti rėmėsi jėzuito Emanuelio Acostos *Historia rerum Societate Iesu in Oriente gestarum*.

Beveik visos Skargos naudotos knygos yra naujos, modernios, atspindinčios naujausią oficialų mokymą bei hagiografines tendencijas. Aprašydamas šventųjų gyvenimo istorijas Skarga rėmėsi ne tik tokių gyvenimų rinkiniais (Surijus, Paladijus, Krokuvos leidinys), bet ir kita specifine literatūra su hagiografiniais duomenimis, Bažnyčios istorijos šaltiniais.

Papildomus Skargos naudotus šaltinius Ceccherellis išskyrė į istorinius ir teologinius. Pirmajame leidime Skarga panaudojo svarbiausią viduramžių bažnytinę istoriografiją (Euzebijus iš Cezarėjos, Rufinas iš Akvilėjos, *Historia tripartita*, Niceforas, Grigalius Turietis ir Beda Garbingasis), Usuardo ir Adono martirologus, susirinkimų medžiagą, greičiausiai kontroversijos vadovėlius bei *exempla* rinkinius, krikščionių poetus – įvairūs ir gausūs jo teologiniai šaltiniai apėmė visą graikų ir lotynų patristinę tradiciją, šį sąrašą vainikavus Šv. Raštu ir Bažnyčios tėvais⁵⁷⁵. Ši šaltinių grupė itin gausi ir marga. Kaip tiesioginius hagiografinius šaltinius iš šios grupės reikėtų išskirti martirologus – Usuardo ir Adono. Senuoju Usuardo ir Lipomano išspausdintu Adono martirologais Skarga pirmiausia rėmėsi tikslindamas šventųjų gyvenimo datas⁵⁷⁶, tad abu juos irgi turėjo po ranka.

Ceccherellio atlikta nuodugni „Šventųjų gyvenimų“ pirmojo leidimo šaltinių analizė mums leidžia padaryti ir kitą išvadą, kad visais paminėtais šaltiniais Skarga naudojosi Vilniuje, kur jis rašė šį kūrinį. Taigi galime teigti,

⁵⁷⁴ *Ten pat*, p. 101–104.

⁵⁷⁵ *Ten pat*, p. 76–80.

⁵⁷⁶ *Ten pat*, p. 78.

kad Vilniuje buvo platus, to laikmečio reikalavimus atitikęs hagiografinių ir juos papildančių šaltinių spektras, kurių pagrindu Skarga galėjo ne tik parengti Surijaus kompendijaus vertimą, bet ir jį pataisyti bei papildyti kita hagiografinė medžiaga. Iškyla kitas klausimas: kur buvo šių veikalų „lobynas“?

Duomenų apie Skargos knygų rinkinius neturime, o Lietuvos bibliotekose⁵⁷⁷ nėra išlikusių knygų su jo nuosavybės ženklais. Kaip ir daugelyje kitų vienuolijų, pagal Jėzaus Draugijos teisės nuostatus tik atskiri vienuoliai vyresniųjų leidimu galėjo turėti nedidelius knygų rinkinėlius, kurie po mirties atitekdavo vietinės kolegijos bibliotekai⁵⁷⁸. Tad jeigu Skarga leidus vyresniesiems ir turėjo knygų, jos galėjo likti nebent Krokuvoje, kur jis darbavosi paskutiniaisiais gyvenimo dešimtmečiais ir mirė. Galima ir kita, įtikinamesnė prielaida, kad šios Skargos darbui reikalingos knygos buvo prieinamos Vilniaus religinių institucijų bibliotekose, konkrečiai, Vilniaus jėzuitų kolegijoje. Šios vienuolijos bibliotekos nuolat augo. Štai Vilniaus (kaip ir Krokuvos bei Varšuvos) jėzuitų profesų namai, neturėję mokyklos, turėjo turtingus knygų rinkinius, kurie veikė jėzuitų raštija⁵⁷⁹. Suprasdami hagiografijos svarbą, jėzuitai šiomis knygomis pildė savo bibliotekas. Pavyzdžiui, noviciato bibliotekoms buvo nurodoma turėti Lipomano ir Surijaus *Vitae sanctorum*, *Vitae Patrum*, Sulpicijaus Severo šv. Martyno gyvenimą, šv. Ignaco gyvenimą, Grigaliaus Dialogus, Euzebijaus *Historia ecclesiastica* ir kitą hagiografinę literatūrą, šventųjų gyvenimus nurodoma turėti ir jėzuitų refektorijaus bibliotekoje⁵⁸⁰. Tad nieko nuostabaus, kad XVII ir XVIII a. žymūs rašytojai jėzuitai neturėjo asmeninių knygų rinkinių, o naudojosi bendromis bibliotekomis, ypač kontreformacijos laikotarpiu⁵⁸¹. Pavyzdžiui, po jėzuito Jokūbo Vujeko (1541–1597) mirties, be „vainikėlio“ ir relikvijoriaus, nieko daugiau neliko, nes knygos buvo bibliotekos nuosavybė⁵⁸². Taip galėjo būti ir

⁵⁷⁷ Sprendžiant pagal spausdintų Lietuvos bibliotekų katalogų rodykles.

⁵⁷⁸ Ludwik Grzebierni, *Organizacja bibliotek jezuickich w Polsce od XVI do XVIII wieku*, p. 38–39.

⁵⁷⁹ *Ten pat*, p. 41.

⁵⁸⁰ *Ten pat*, p. 46, 187, 195.

⁵⁸¹ *Ten pat*, p. 38–39.

⁵⁸² *Ten pat*, p. 39 (56 išnaša); autorius remiasi: Jan Sygański, *Ks. Jakub Wujek w świetle korespondencji*, Kraków, 1914, p. 54.

Vujeko amžininko bei konfratro Skargos atveju, kuris savo darbui galėjo naudotis turtinga vietine Vilniaus jėzuitų biblioteka. Nesant išlikusių ankstyvų katalogų, sunku konkrečiau kalbėti apie šios bibliotekos rinkinius ir hagiografinės literatūros repertuarą. Manoma, kad ši biblioteka jau tuomet buvo turtinga. Jei Skarga savo darbui naudojosi būtent jėzuitų biblioteka, būtų galima iš dalies atsekti tuometinius jos rinkinius, apimančius pagrindinę hagiografinę ir Bažnyčios istorijos literatūrą.

Nors Lietuvos bibliotekose dabar galima rasti atskirus pavadinimus iš Skargos naudotos pagrindinės literatūros sąrašo, tačiau šie egzemplioriai neturi XVI a. laikmečio jėzuitų nuosavybės ženklų. Galima pridurti, kad kai kurios šių knygų XVI a. antrojoje pusėje tikrai funkcionavo LDK (žr. 2 dalies 1 priedą). Pavyzdžiui, Platinos *Liber de vita Christi ac omnium pontificum* 1583 m. liepą įsigijo „žemaitis“ Andriejus Jurgevičius⁵⁸³, vėliau tapęs Vilniaus kanauninku, XVII a. pradžioje ją turėjo kitas dvasininkas⁵⁸⁴ bei pasaulietis⁵⁸⁵. Lietuvoje XVI–XVII a. sandūroje būta ir kitų P. Skargos naudotų knygų, pavyzdžiui, Krokuvoje leistų „legendų“, nors išlikusieji egzemplioriai neturi ankstyvų proveniencijų. Lietuvos bibliotekose yra išlikę ir keli senųjų martirologų inkunabulai, priklausę Žemaitijos jėzuitams (XVII a.)⁵⁸⁶ bei Vilniaus jėzuitų kolegijai⁵⁸⁷, tačiau ir šiais atvejais knygas keblu susieti su Skarga bei XVI a.

⁵⁸³ Įrašai: *Andreae Jurgiewicz zmodzini; Andrea Jurgiewicz Z. 1583 Jul. 13a*, žr.: Bap. Platinae Cremonensis, *De vitis ac gestis summorum pontificum, ad sua usque tempora, Liber unus...* Coloniae: apud Iasparem Gennepaeum, 1551, VUB RSS, sign. II-107. Ši knyga 1685 m. po Sakalinės klebono Mykolo Ježevičiaus mirties atiteko Gardino karmelitams (įrašas: *Conventus Grodnensis Carmelit. Discalceatorū Post mortem Rñdi Dñi Michaelis Jersewicz Parochi Sokolanensis cessit conventui Anno 1685to. Orat̃ pro Rñdo Benefactore*). Apie kunigą M. Ježevičių žr.: Liudas Jovaiša, *Žemaičių vyskupijos dvasininkai 1601–1650 m.*, p. 133–134, nr. 74.

⁵⁸⁴ 1604 m. už 3 auksinus tokį pat leidinį įsigijo kunigas Jonas Kazakevičius Smulka, po poros metų tapęs Žemaitijos kanauninku (knyga vėliau atiteko Tytuvėnų bernardinams), žr.: Liudas Jovaiša, *Žemaičių vyskupijos dvasininkai 1601–1650 m.*, p. 139–141, nr. 92.

⁵⁸⁵ Šios knygos egzempliorių (Kelnas, 1551) taip pat turėjo įsigijęs karaliaus rotmistras ir Kuršo bajoras Jonas Ulrikas Šverinas (†1637), žr.: *XV–XVI amžių knygos Kauno bibliotekose*, p. 244–245, nr. 425. Knygą jis paliko Kretingos bernardinams, matyt, 1623 m., kaip ir kitas savo knygas, plg.: *Lietuvos inkunabulai*, p. 292, nr. 422; *XV–XVI amžių knygos Kauno bibliotekose*, p. 102, 222, nr. 184, 387 (ps 4).

⁵⁸⁶ *Martyrologium, sive Viola sanctorum*, Strassburg, 1487, LNB RKRS, sign. B 3–282, įrašas: *Inscriptus Cathalogo P. Societ. Jesu in Samogitia*, kurį N. Feigelmanas priskiria XVII a., žr. *Lietuvos inkunabulai*, p. 228, nr. 297.

⁵⁸⁷ *Doctrinale clericorum una cum sanctorum martyrologio per anni circulum*, Lübeck, 1490, įrašas: *Collegij Vilnensis Soc. Iesu*. Egzempliorius dabar saugomas Rusijos MAB, žr.: *Lietuvos inkunabulai*, p. 439, nr. pap. 78. Dar vienas egzempliorius XVII a. viduryje buvo įrištas Vilniuje: *Martyrologium, sive*

antrosios pusės Vilniaus jėzuitų biblioteka. Taip pat galima teigti, kad kai kurie Skargos pagrindiniai „Šventųjų gyvenimų“ šaltiniai XVI a. pabaigoje – XVII a. buvo plačiau žinomi LDK, tai liudija šaltinių medžiaga bei likusių knygų proveniencijos.

Taigi, Vilniuje rašydamas savo „Šventųjų gyvenimus“ Skarga turėjo galimybę naudotis visais jam reikalingais hagiografiniais šaltiniais ir kita pagrindine literatūra. Galima daryti prielaidą, kad Skarga naudojosi Vilniaus jėzuitų biblioteka, kurioje turėjo būti saugomas platus, laikmečio reikalavimus atitikęs hagiografinių ir juos papildančių šaltinių spektras. Nors konkretūs naudotų leidinių egzemplioriai nėra nustatyti, tačiau patys kūriniai Lietuvoje buvo žinomi.

4.3. LDK dvasinio gyvenimo realiųjų atspindžiai

Petras Skarga garsiuosius „Šventųjų gyvenimus“ parašė gyvendamas Vilniuje, todėl kyla klausimas, kiek šis autoriaus gyvenimo periodas atsispindi kūryboje. Reikia pasakyti, kad jau tarpukariu bandyta ieškoti „vilnietiškos“ medžiagos šiame kūrinyje⁵⁸⁸. Tada buvo atkreiptas dėmesys į kelis *Obrok duchowny* tekstelius, šv. Kazimiero ir pal. Juozapato Kuncevičiaus (m. 1623) „gyvenimus“. Pastarasis niuansas rodo, kad tuokart nagrinėti ne autoriniai (1579–1610), Skargos redaguoti „Šventųjų gyvenimų“ leidimai, bet vienas iš vėlesnių ir papildytų leidimų.

Pačiuose „gyvenimuose“, parašytuose remiantis Surijumi bei kitais šaltiniais, Lietuva minima vos keletą kartų – šv. Adalberto ir Kazimiero (pridėtame 1610 m. leidime) gyvenimų aprašymuose. Kaip žinoma, visas Skargos pagrindinis tekstas visų pirma yra šaltinių medžiagos adaptacija, ir „gyvenimų“ šaltiniai nerodo kūrinio išskirtinumo⁵⁸⁹, tad ir šiuos paminėjimus

Viola sanctorum, Strassburg, 1499, *LMAVB RSS*, sign. I-3b; žr.: *Lietuvos inkunabulai*, p. 228, nr. 298. Knygoje yra ir Valenrodų bibliotekos nuosavybės ženklas.

⁵⁸⁸ Jotha [J. Hoppen], Wilno w „Żywotach świętych“ ks. P. Skargi, *Slowo*, 1936, 6 grudnia, nr. 335, p. 4.

⁵⁸⁹ Anna Kapuścińska, *Żywoty Świętych Piotra Skargi*, p. 35; Andrea Ceccherelli, *Od Suriusa do Skargi*, p. 112–133.

suponavo pasirinktų šventųjų gyvenimo istorijos ir turimų šaltinių medžiaga, kuri yra pakankamai išnagrinėta⁵⁹⁰. Beje, šv. Adalberto gyvenimo aprašymo pabaigoje Skarga pateikia *Bogurodzicos* giesmę, ją pavadinęs „Vaitiekaus giesme“⁵⁹¹, taip patvirtinęs tuomet populiarią legendą apie šio šventojo autorystę, o jo išspausdintas variantas buvo vienas iš tų, kurie padarė didžiausią įtaką vėliau nusistovėjusiam giesmės tekstui ir interpretacijai⁵⁹².

Visgi apie Lietuvą Skargos kūrinys kalbama žymiai daugiau ir asmeniškiau, tik ne pačiuose „gyvenimuose“, o minėtuose *Obrok duchowny*, kurie iki šiol buvo nepakankamai vertinami⁵⁹³. Siekiant atrasti LDK paminėjimus, buvo peržiūrėti 1579 ir 1610 m. „Šventųjų gyvenimų“ leidimai: pirmasis, išleistas Vilniuje, ir paskutinis, kurio leidimu Skarga taip pat rūpinosi gyvendamas Vilniuje (1610)⁵⁹⁴. Pirmajame leidime yra bene 9 tokie pasakojimai, antrajame pridėtas tik vienas naujas, o kiti palaipsniui redaguoti, trumpinti arba visai panaikinti, tad 1610 m. leidime beliko 6 LDK minintys peritekstai. Nors Skarga įvardija ir kitas šalis bei miestus (Olandija, Anglija, Krokuva), tačiau LDK realijos atspindėtos žymiai gausiau.

6 lentelė. LDK paminėjimai „Obrok duchowny“ tekstuose.

	Data	Šventasis	1579 m. leidimas	1610 m. leidimas
1.	Sausio 10 d.	šv. Makarijus Aleksandrietis	+	+
2.	Sausio 21 d.	šv. Agnietė	+	–
3.	Vasario 19 d.	šv. Margaritą, vengrų karalienė	+	+
4.	Kovo 23 d.	šv. Kotryna Švedė	+	–
5.	Kovo 30 d.	pal. Simonas Tridentietis	+	+
6.	Balandžio 27 d.	šv. Hermenegildas, vestgotų karalius	+	+

⁵⁹⁰ Šį šv. Kazimiero „gyvenimą“ išsamiai nagrinėjo M. Čiurinskas, žr.: Mintautas Čiurinskas, Petro Skargos *Šv. Kazimiero, Lenkijos karalaičio, gyvenimas*, p. 269–301, taip pat žr.: Jan Ochoń, Piotr Skarga jako promotor kultu św. Kazimierza, *Petrus Skarga ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūra*, p. 239–268. Apie šv. Adalberto gyvenimo šaltinius (Surijus, papildytas „lenkų kronikomis“) rašė Ceccherellis, žr.: Andrea Ceccherelli, *Od Suriusa do Skargi*, p. 95–96, 246.

⁵⁹¹ Piotr Skarga, *Zywoty świętych (1579)*, p. 357–358.

⁵⁹² Jerzy Woronczak, „Wstęp filologiczny“, *Bogurodzica*, wstęp filologiczny Jerzy Woronczak, wstęp językoznawczy Ewa Ostrowska, opracowanie muzykologiczne Heronim Feicht, Wrocław, Warszawa, Kraków: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1962, p. 22.

⁵⁹³ Magdalena Komorowska, *Prolegomena do edycji dzieł Piotra Skargi*, p. 74.

⁵⁹⁴ 1610 m. leidime po perspausdintos 1603 m. leidimo pratarmės Skarga priduria keliolika eilučių ir šis prierašas yra datuotas nurodant rašymo vietą: „1610 metų šv. Baltramiejaus diena (t. y. rugpjūčio 24 d.), Vilniuje“, žr.: Mintautas Čiurinskas, Petro Skargos *Šv. Kazimiero, Lenkijos karalaičio, gyvenimas*, p. 280.

7.	Gegužės 8 d.	šv. Stanislovas	+	+/-
8.	Birželio 6 d.	šv. Augustinas	+	-
9.	Rugsėjo 13 d.	šv. Salvijus, Albi vyskupas	-	+
10.	Gruodžio 10 d.	šv. abatas Elijas	+	-

Po lentelėje nurodytų šventųjų „gyvenimų“ pridėtose „dvasinio peno“ skiltyse kartais minimi konkretūs LDK vietovių ir bažnyčių pavadinimai, asmenys, įvykio laikas (1572, 1574, 1575, 1583 m.), kuris beveik visais atvejais sutampa su Skargos gyvenamuoju laikotarpiu Vilniuje (1573–84)⁵⁹⁵. Taigi šiuos įvykius jis pasakojo kaip amžininkas, o keletu atvejų – ir kaip liudininkas, pats dalyvavęs įvykyje, remdamasis savo patirtimi ir pamokymams tinkamais pavyzdžiais. Krinta į akis, kad beveik visi šie pasakojimai yra pirmajame metų pusmetyje (žr. 6 lentelę). Tyrinėtojai pastebėjo, kad tokia yra viso kūrinio (pirmojo leidimo) tendencija, o šias „spragas“ autorius ištaisė antrajame leidime, kur naujos istorijos gausiai papildė antrajam pusmečiui skirtą dalį⁵⁹⁶. 1585 m. leidime įterptas bene vienintelis naujas peritekstas su LDK realijomis. Tad galima sakyti, kad Skargos gyvenimas LDK lėmė parenkamas istorijas, o išvykus į Krokuvą lietuviškos realijos tapo nebe aktualios. Todėl verta iširti, kaip šis garsusis jėzuitas matė LDK ir jos dvasinį gyvenimą, ką laikė vertu paminėti savo hagiografiniame kūrinyje.

LDK paminėjimus *Obrok duchowny* tekstuose galime aptarti temišškai:

1) Pagoniškos Lietuvos laikai minimi keliuose pasakojimuose. Viename jų Skarga kronikininko žodžiais, „lenkų-krikščionių“ tikėjimą ir dorybes priešpastato „lietuvių“ (numanoma, pagonių) žiaurumui ir naivumui⁵⁹⁷. Kitu atveju, išsakęs mintis apie Lenkijos kentėjimus (dėl savo nuodėmių) nuo lietuvių pagonių, jėzuitas atskirą pastraipą skyrė valdovų (Jogailaičių ir Stepono Batoro)

⁵⁹⁵ Apie Skargos gyvenimą Vilniuje daugiau žr.: Ludwik Grzebień, *Chronologia pobytu i działalności Piotra Skargi SJ w Wilnie (1573–1584)*, *Petrus Skarga ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūra*, p. 15–41.

⁵⁹⁶ Magdalena Komorowska, *Prolegomena do edycji dzieł Piotra Skargi*, p. 116.

⁵⁹⁷ Ragindamas šv. Margaritos pavyzdžiu saugoti skaistybę, Skarga perpasakoja istoriją iš Martyno Kromerio kronikos (šis savo ruožtu rėmėsi Petro Dusburgiečio kronika), kaip lietuvių karys užpuolė vienuolę, o ši pasirinkusi mirtį, kad išsaugotų skaistybę. Vienuolė pažadėjusi lietuvių išmokyti gudrybės, kad jo kūno jokia geležis nesužeistų, o kaip įrodymą leido kirsti jai galvą, žr.: Piotr Skarga, *Zywoty świętych* (1579), p. 162.

aukštiniui⁵⁹⁸, spausdintą net po Batoro mirties (1586)⁵⁹⁹ ir išimtą tik 1603 m. leidime.

2) Stačiatikių klausimas. Dar kartą grįždamas į senosios Lietuvos laikus, Skarga primena opųjį stačiatikių klausimą⁶⁰⁰ ir Bažnyčios schizmą⁶⁰¹. Dažname „dvasinio peno“ pasakojime pabrėžiamos graikų Bažnyčios klaidos, raginama grįžti į vienybę su popiežiumi, autorius nepraleidžia progos priminti skaitytojams ir apie kitas šiuo klausimus paties parašytas knygas⁶⁰².

3) Santykis su žydais, antisemitinės nuotaikos. Pateikdamas 1574 m. Punioje, esą, žydų įvykdytos ritualinės žmogžudystės istoriją⁶⁰³, kurios auka tapo septynmetė lenkė Elžbieta, Skarga pabrėžia žydų daromą skriaudą valstybei ir Bažnyčiai⁶⁰⁴. Čia atskleidžiamas ir pamaldumas tariamoms žydų aukoms, jų sakralizavimas, kuris LDK prigijo nuosaikesne forma⁶⁰⁵, o pati istorija tyrinėtojų laikoma ritualinių žmogžudysčių mito skleidimu⁶⁰⁶.

4) Rūpestis tikėjimo gilumu ir grynumu taip pat atskleidžiamas minėtoje Punios istorijoje, kur žmogžudystės bendrininkai, esą, buvo krikščionys, „nežinantys apie Viešpatį Dievą, kokių pakankamai esą Lietuvoje“⁶⁰⁷. Taip

⁵⁹⁸ Po šv. Stanislovo gyvenimo įterptame „dvasinio peno“ pasakojime Jogailaičius jis laiko švento tikėjimo platintojais, šlovina karalių Steponą Batorą, pasiūstą išgelbėti Lenkijos nuo protestantizmo, pažymi jo išmintį, meilę, didvyriškumą ir pan. Piotr Skarga, *Zywoty świętych* (1579), p. 419–420.

⁵⁹⁹ Plg.: 1592 m. (p. 412), 1598 m. (p. 400), 1601 m. (p. 412).

⁶⁰⁰ „Dvasinio peno“ pasakojime po šv. Augustino gyvenimo autorius rašo apie Lietuvai priklausiusią stačiatikių Rusiją, kuri nesugebėjo Lietuvos atversti į krikščionybę (nors Vilniuje būta cerkvių, o lietuviai perėmė jų raštą), pati būdama nutolusi nuo tikrojo mokslo, žr.: Piotr Skarga, *Zywoty świętych* (1579), p. 518.

⁶⁰¹ Šiai temai, kaip ir ir unijos idėjai, jis apskritai skyrė daug dėmesio, išleido ir atskirą veikalą *O jedności Kościoła Bożego...* (Vilnius, 1577). Bažnytinės unijos ir rusėnų klausimas Skargos darbuose nagrinėtas šiuose naujausiuose tyrimuose: Tomasz Kempa, Piotr Skarga jako propagator unii kościoła katolickiego z prawosławnym, *Petras Skarga ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūra*, p. 181–216; Darius Baronas, Didaktinis Petro Skargos požiūris į rusėnus, *ten pat*, p. 217–238.

⁶⁰² *Jako się potem z Grekami oddzielili, czytaj o tym, kto chce, ksiąszki moie.*, žr.: Piotr Skarga, *Zywoty świętych* (1579), p. 576.

⁶⁰³ *Ten pat*, p. 281.

⁶⁰⁴ Šio atvejo platesnę analizę, taip pat apie žydų teises valstybėje ir religinę polemiką su jais, daugiau žr.: Andrea Ceccherelli, *Od Suriusa do Skargi*, p. 152–153.

⁶⁰⁵ LDK tariamai žydų nužudyti vaikai buvo palaidojami bažnyčios ir cerkvėse, žr.: Jurgita Šiaučiūnaitė-Verbickienė, *Žydai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenėje: sambūvio aspektai*, Vilnius: Žara, 2009, p. 261.

⁶⁰⁶ *Ten pat*, p. 251–252, 268.

⁶⁰⁷ *A maiąc dwu sług Chrześcian grubych y tych ktorzy o Panu Bogu niewiedzą, iakich dosyć w Litwie*, žr.: Piotr Skarga, *Zywoty świętych* (1579), p. 281.

Skarga pabrėžė menką liaudies tikėjimą, silpnai išsisknijusią krikščionybę Lietuvoje.

Kituose „dvasinio peno“ tekstuose, kurie nėra tiesiogiai susiję su LDK, jėzuitas dar ne kartą išreiškė būtinybę pagilinti tikėjimą bei išvalyti jį nuo prietarų. Antai, jis sukritikavo šv. Kristoforo, kaip Kūdikelį Jėzų per upę nešančio milžino vaizdavimą, kas, teesą, „kvailų tapytojų“ prietarai⁶⁰⁸. Kaip tik toks šv. Kristoforas vaizduojamas Vilniaus miesto herbe ir antspaude bene nuo krikščionybės priėmimo⁶⁰⁹, tad šios kritikos strėlės netiesiogiai galėjo būti taikomos vilniečiams. Kitame pasakojime, po šv. Brigitos „gyvenimo“⁶¹⁰, Skarga užsimena apie *Raj duszny* ir kitose knygose spausdinamas Brigitos maldas, kurias kalbėdami žmonės (ypač moterys) tikį išprašysiantys iš Dievo bet kokią malonę. Paminėta knyga tuomet buvo labai populiari, kaip ir šv. Brigitos „Apreiškimų“ knygos⁶¹¹, tad, be abejo, plito ir šios „maginės“ maldos. Skarga siekia išrauti panašius prietarus, atsiriboja ir nuo legendų, kurios ypač plito per Jokūbo Voraginiečio rinkinį⁶¹², nors tęstinumo tarp Skargos hagiografijos ir šios knygos (bei viduramžių hagiografijos apskritai), tyrinėtojų manymu, negalima visiškai atmesti⁶¹³.

5) Moterų vienuolynų stygius Vilniuje, „žymiausiame LDK mieste“⁶¹⁴ – dar vienas LDK dvasinio gyvenimo trūkumas, kuriuo stebisi Skarga ir jį mini dviejuose „dvasinio peno“ pasakojimuose (po šv. Agnietės ir abato Elijo „gyvenimų“). Autorius pabrėžia, kad būtent vienuolyne merginos galėtų saugiai saugoti skaistybę dėl Dievo bei pasišvęsti jo tarnybai⁶¹⁵, apgailestauja, kad „Dievui pagailėjus Vilniuje nėra **jokio** moterų vienuolyno“ bei ragina kartu su

⁶⁰⁸ *Malowanie owo iego a ktore starodawne iest od głupich malarzow ponawiane duchownie się rozumieć ma <...>. Zabobony malarskie szkody wierze świętej czynić nie maią <...>*, žr.: Piotr Skarga, *Zywoty świętych* (1603), p. 663. Pirmajame leidime šio pasakojimo nėra.

⁶⁰⁹ Edmundas Rimša, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų antspaudai*, p. 61.

⁶¹⁰ Vėlesniuose leidimuose, pvz.: Piotr Skarga, *Zywoty świętych* (1585), p. 688.

⁶¹¹ Žr. 2 skyriaus priedus. Dar viena „Apreiškimų“ knyga (1500) turi XVII a. Kražių jėzuitų kolegijos provenienciją, žr.: VUB RSS, sign. Ink. 166.

⁶¹² Šv. Kristoforo legendą plg.: Jokūbas Voraginitis, *Aukso legenda arba Šventųjų skaitiniai*, kn. 2, p. 15–16 ir kt.

⁶¹³ Andrea Ceccherelli, *Od Suriusa do Skargi*, p. 67, 47 nuoroda.

⁶¹⁴ *Miasto Wileńskie tak zacney snać wszystko Księstwo Litewskie <...>*, žr.: Piotr Skarga, *Zywoty świętych* (1579), p. 69.

⁶¹⁵ *Ten pat*, p. 71.

juo melstis šia intencija⁶¹⁶. Iš tiesų tuo metu Vilniuje, Užupyje, veikė Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo prasidėjimo bernardinių vienuolynas (įsteigtas 1495), tačiau jis neturėjo griežtos klauzūros. 1596 m. dalis šių vienuolių priėmė potridentinę reformą ir persikėlė į naują, klauzūrinį bernardinių vienuolyną prie Šv. arkangelo Mykolo bažnyčios⁶¹⁷. Taip 1596 m. Skargos maldos buvo išklausytos, tačiau „Šventųjų gyvenimuose“ ir toliau buvo spausdinama⁶¹⁸ ši informacija, kuri panaikinta tik paskutiniame knygos leidime (1610).

6) Bažnytinės disciplinos trūkumas Lietuvoje taip pat atkreipė Skargos dėmesį. Jėzuitas kaip ryškiausią Dievo rūstybės atvejį „pavyzdžiui ir pagąsdinimui“ (*do przykladu i postrachu*) aprašo vėliau padavimu tapusią⁶¹⁹ istoriją (sausio 10 d.) apie pasileidusį ir nešvarios sąžinės Vilniaus katedros kunigą. Šį dvasininką 1572 m. Didžiojo penktadienio pamaldų metu užpuolė, apkandžiojo veidą ir pirštus (kuriais anas drįsęs liesti Dievo Kūną) velnio apsėstas „eretiko“ tarnas, 17 metų gyvenęs be išpažinties. Skarga šiuo pavyzdžiu atkreipia dėmesį tiek į dvasininkų ydas, tiek ir į protestantizmo plitimą.

7) Protestantizmo pavojus, jo plitimas LDK pabrėžiamas dar keliose „dvasinio peno“ istorijose. Skarga pasakoja apie 1575 m. įvykį Vilniaus Šv. Jono bažnyčioje⁶²⁰, kur prie didžiojo altoriaus ciborijaus dirbęs italas Klaudijus nužudė kitą italą mūrininką. Mirties bausmė nuteistą Klaudijų lankė ir ragino atgailauti pats Skarga ir kiti, tačiau nusikaltėlis pasirodė beesąs abejingas tikėjimui, o galiausiai jis paprašė „saksų“ kunigo⁶²¹. Skarga, asmeniškai

⁶¹⁶ *Aby się taki człowiek obrał tu w Wilnie gdzie (czego sie Bog pożał) żadnego panieńskiego klasztoru nimasz a czystość nima sie gdzie bezpiecznie skloni <...>*, žr.: *ten pat*, p. 1084.

⁶¹⁷ Didžioji dalis bernardinių pasiliko senajame Užupio vienuolyne, kuris liko vienintelis nereformuotas LDK tretininkų vienuolynas. Apie koletiečių ir bernardinių vienuolynus žr.: Rūta Janonienė, *Bernardinų bažnyčia ir konventas Vilniuje*, p. 26–27; *Lietuvos vienuolynai: vadovas*, p. 298–302, 303–308, taip pat p. 49–50.

⁶¹⁸ 1598 m. – p. 1086, 1601 m. – p. 1114, 1603 m. – p. 1061.

⁶¹⁹ Ši legenda ilgai liko žmonių atmintyje, pakito tik kelios detalės, antai, pasakojama, kad veiksmas, esą, vyko Dievo Kūno šventėje, nurodoma ir kataliko-laisvamano pavardė – Klišeika, žr.: *Vilniaus legendos*, sudarė Stasys Lipskis, Vilnius: „Žuvėdra“, 2003, p. 113–115 („Kunigas piktadarys“).

⁶²⁰ Vilniaus Šv. Jono bažnyčia jėzuitų kolegijai buvo perduota 1571 m. ir imta remontuoti, čia dirbo ir italai. 1573 m. pagal sutartį didžiojo altoriaus tabernakulį papuošė italas tapytojas Rokas Markonis, žr.: Vladas Drėma, *Vilniaus Šv. Jono bažnyčia*, Vilnius: R. Paknio leidykla, 1997, p. 16–17.

⁶²¹ Piotr Skarga, *Zywoty świętych* (1579), p. 368–369.

rūpinęsis šiuo įvykiu jėzuitų bažnyčioje, išgyveno dėl tokio abejingumo bei protestantizmo nuotaikų plitimo.

Kitame pasakojime autorius apgailestauja, kad Vilniuje, svarbiausiame LDK mieste, atsirado reformatų bažnyčia ir, primindamas Livonijos likimą, su rūpesčiu perspėja Lietuvą dėl protestantizmo įsigalėjimo pavojaus: *O vargše Lietuvos žeme, kuri toje pačioje erezijos nuodėmėje braidai [...] ⁶²²*. Vilnius tuo laiku iš tiesų turėjo kalvinistinio miesto reputaciją ⁶²³ (reformatų bažnyčia pastatyta 1574), tad toks Skargos rūpestis turėjo pagrindą ⁶²⁴.

Dar vienas protestantizmo plitimą (ir jėzuitų svarbą) LDK liudijantis atsitikimas įdėtas antrajame „Šventųjų gyvenimų“ leidime. Skarga pasakoja apie 1583 m. Polocke ⁶²⁵ sutiktą bajorą Joną Krypskį ⁶²⁶, kuris verkdamas prašęs išmokyti jį išganymo kelio. Krypskis, kariaudamas Livonijoje, paniręs į „eretikų“ klaidas, iš kurių buvęs ištrauktas vieno jėzuito per išpažintį Vilniuje. Vėliau labai susirgęs, miręs be sakramentų ⁶²⁷ ir pakliuvęs į Dievo teismą, iš kurio jam, kaip prijaučiančiam jėzuitams (*Kur yra tasai, kuris prie jėzuitų laikosi?*), leista grįžti į gyvenimą.

Pasakodamas šią *redivivus* ⁶²⁸ („vėl gyvas“) istoriją, Skarga iškėlė jėzuitų (konkrečiai vilniškių) reikšmę, jų vaisingą sielovados darbą, ypač atverčiant protestantizmui pasidavusius tikinčiuosius. Vizija skelbia, kad ir Dievui daro įspūdį jėzuitų misija (tiesa, vėlesniuose leidimuose šios detalės buvo praleistos) – minėtam bajorui ryšys su jėzuitais tapo šansu sugrįžti į

⁶²² *O nędzna ziemio Litewska ktora w tymze grzechu Kacerskim brodzisz: widzisz lżeś gniewu Bozego nad Infflanty [sic] ugaśić nie mogła <...>*, žr.: *ten pat*, p. 257 (po šv. Kotrynos Švedės gyvenimo).

⁶²³ Juliusz Nowak-Dłużewski, *Żywoty świętych Piotra Skargi*, p. 11.

⁶²⁴ Skarga vėlesniuose leidimuose šioje vietoje Vilniaus nebemini, tik išreiškia susirūpinimą dėl katalikų tikėjimo situacijos.

⁶²⁵ Polocke Skarga buvo ne kartą: 1579 m. rugpjūtį jis ten lydėjo Steponą Batorą, 1581 m. įsteigė parengiamąsias klases į jėzuitų kolegiją, žr.: Janusz Tazbir, *Skarga Piotr, PSB*, p. 37; Ludwik Grzebień, *Chronologia pobytu i działalności Piotra Skargi SJ w Wilnie (1573–1584)*, p. 29, 32–35.

⁶²⁶ Yra žinoma Krypskių giminė Rusios vaivadijoje (herbas *Topacz*) ir Mazovijoje (herbas *Prawdzcic*), žr. Kaspar Niesiecki, *Herbarz polski Kaspra Niesieckiego S. J.: powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych i wydany przez Jana Nep. Bobrowicza*, t. V, W Lipsku: Nakładem i drukiem Breitkopfa i Haertela, 1840, p. 404.

⁶²⁷ Tuo metu bajoras gyvenęs tarp Polocko ir Drujos. Norėdamas priimti Švč. Sakramentą ir aplink neradęs katalikų kunigo, jis gavęs kvietis popą, kuris ėmė jį spausti išsižadėti katalikybės, tačiau minėtas bajoras nesutiko, žr.: Piotr Skarga, *Żywoty świętych* (1585), p. 833 (po šv. Salvijaus gyvenimo).

⁶²⁸ Plg.: Andrea Ceccherelli, *Od Suriusa do Skargi*, p. 60.

gyvenimą. Šis atvejis Skargai padėjo kurti teigiamą savo ordino įvaizdį, taip pat išreikšti savo paties misijos LDK prasmę⁶²⁹.

Visuose minėtuose pasakojimuose atsiskleidžia gana niūrus LDK dvasinis gyvenimas (prietarai, Dievo nepažįstantys lietuviai, prasti kunigai, vienuolynų trūkumas, protestantų ir stačiatikių įsigalėjimas). Pasirinkti pavyzdžiai atitiko Tridento bažnytiniame susirinkime suformuluotas Bažnyčios reformos gaires taisant vidaus gyvenimo negeroves ir ginant Katalikų bažnyčios doktriną⁶³⁰. Panašiai Lietuvos religinę padėtį jėzuitai vaizdavo ir praėjus 40 metų po pirmojo Skargos „gyvenimų“ leidimo pasirodymo. Antai, 1619 m. lietuvių misionierių ataskaitoje nurodyta, kad Lietuvoje liaudis tamsi, bažnytinė disciplina pakrikusi, siaučia eretikai ir schizmatikai⁶³¹, tad kritikos objektai tie patys. Kartu Skarga Lietuvą parodė kaip jėzuitų misijų reikalingą kraštą, ką patvirtina *redivivus* istorija ir paties Skargos aktyvumas rūpinantis sielų išganymu.

Analizuotos „dvasinio peno“ istorijos (žr. 6 lentelę) kelia klausimą, kodėl būtent jose Skarga prisimena LDK ir jos realijas. Reikia pasakyti, kad šie konkretūs šventieji neturi jokių tiesioginių sąsajų su Lietuva. Greičiausiai tam tikri jų gyvenimo ar dorybių niuansai Skargai asocijavosi su LDK patirtu ar žinomu įvykiu ir šiuos pavyzdžius jis pasitelkdavo paryškinti ar praplėsti kuriam nors pagrindinio teksto aspektui. Pavyzdžiui, papasakojęs apie vestgotų karaliaus Hermenegildo nesugebėjimą priimti katalikų tikėjimo tiesos, šią mintį jis pratęsia, pateikdamas įvykį iš Vilniaus Šv. Jono bažnyčios, kur mirties bausme nuteistas Klaudijus sutikęs tiesą esant katalikų pusėje, tačiau negalėjęs

⁶²⁹ Antai laiške provincijolui P. Skarga tikina, kad Dievas jį pakvietęs pakelti katalikų tikėjimą Lietuvoje: *A lacrimis mihi non tempero Rde et Colendissime Pater, cum considero quanta certitudine divinae vocis confirmemur in dies, quod ad restaurandam catholicam fidem, quae iam omnium iudicio collabebatur, in Lituaniam vocati sumus, cum denique in dies magis ac magis percipio quanta nos exspectet messis, quanti labores sine dubio fertilitatis et benedictionis Domini pleni*”, žr.: *Listy ks. Piotra Skargi z lat 1566–1610*, podług autografów wydał i objaśnił ks. Jan Sygański T. J., Kraków: Nakładem Wydawnictw Towarzystwa Jezusowego, 1912, p. 55, nr. 31.

⁶³⁰ Plg.: Liudas Jovaiša, Tridento susirinkimas ir Lietuva, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 16, Vilnius, 2000, p. 36 ir kt.

⁶³¹ Vytautas Ališauskas, Dievai po Lietuvos dangumi, 1619 metai...: Vienos dėlionės gabalėliai, *Naujasis židinys-Aidai*, 2012, nr. 2, p. 95–102.

į ją palenkti širdies⁶³². Po Simono Tridentiečio gyvenimo pateiktoje „dvasinio peno“ istorijoje Skarga papasakoja panašų neseną atvejį iš Lietuvos, įvykusį 1574 m. Punioje. Taip autorius „suaktualino“ šiuos šventuosius, jų gyvenimus priartindamas savo amžininkų laikmečiui ir erdvei. Tai dar kartą patvirtina tyrinėtojų išskirtą pagrindinę „Šventųjų gyvenimų“ funkciją – parenezę, pamokant patraukiančiu pavyzdžiu, sektinu tinkamu modeliu arba gyvenimų „nebylia retorika“, kuri per *obrok duchowny* buvo verbalizuota⁶³³.

Taigi, Skarga rašė gyvendamas Vilniuje, ir šio gyvenimo patirtis atsispindi kūrinyje. Jo pasirinkti pavyzdžiai perteikė kontrreformacijos laikotarpio aktualijas, jėzuitų misijų kryptis. Vaizduodamas tamsų LDK dvasinį gyvenimą, Skarga kaip šviesos šaltinį išskiria tik jėzuitų veiklą. Šios lietuviškos realijos pateiktos ne dėl tų šventųjų sąsajų su LDK ar jų kulto čia įsitvirtinimo, bet pabrėžiant atskirus šventųjų gyvenimo aspektus.

4.4. Paplitimas ir populiarumas. Skaitytojai ir marginalijos

Petro Skargos parengto pirmojo šventųjų gyvenimų rinkinio lenkų kalba pirmasis leidimas išseko jau 1583 m. pabaigoje⁶³⁴. Sulaukęs tokio pripažinimo ir matydamas skaitytojų poreikį⁶³⁵, šis jėzuitas paruošė dar šešis autorinius leidimus, kurie pasirodė 1585, 1592–93, 1598, 1601, 1603, 1610 metais Krokuvoje, Andriejaus Piotrkovčiko (*Andrzej Piotrkowczyk*) spaustuvėje. „Šventųjų gyvenimai“ tapo populiariausia knyga lenkų kalba šalia Biblijos, iki XIX a. pabaigos ji buvo reguliariai perleidžiama (pasirodė dar daugiau nei 20 leidimų), tad ne veltui yra vadinama *bestseller staropolski*⁶³⁶. Lietuvoje šio

⁶³² Piotr Skarga, *Żywoty świętych* (1579), p. 368–369.

⁶³³ Anna Kapuścińska, *Żywoty Świętych Piotra Skargi*, p. 69–70.

⁶³⁴ Henryk Barycz, *Z epoki renesansu, reformacji i baroku, Prądy – idee – ludzie –książki*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1971, p. 659.

⁶³⁵ Magdalena Komorowska, *Prolegomena do edycji dzieł Piotra Skargi*, p. 76; Anna Kapuścińska, *Żywoty Świętych Piotra Skargi*, p. 11–12.

⁶³⁶ Janusz Tazbir, Skarga Piotr, *PSB*, p. 37; Henryk Barycz, *Z epoki renesansu, reformacji i baroku*, p. 654.

kūrinio eros pabaiga galima laikyti 1858 m., kai pasirodė Motiejaus Valančiaus lietuvių kalba išleista knyga „Živatai Šventųjų“⁶³⁷.

Nepaisant didžiulio knygos populiarumo, sunku pasakyti, kiek šie Skargos paruošti knygos leidimai buvo paplitę LDK, kas buvo pirmieji skaitytojai. Yra žinoma, kad XVII a. pradžioje „Šventųjų gyvenimai“ buvo dviejuose knygų rinkiniuose – Vilniaus dominikonų vienuolyno ir Lahoisko bažnyčios⁶³⁸. Vėliau minima dar keletas šventųjų gyvenimų rinkinių lenkų kalba, kuriuos turėjęs kunigas Aleksijus Šimkevičius Petkūnas (1640), o Žemaitijos kanauninkas Kristupas Dirvoniškis (m. 1621) juos paliko broliui Laurynui⁶³⁹. Beveik neabejotina, kad tai buvo plačiai paplitusių Skargos „Šventųjų gyvenimų“ kuris nors leidimas. Tačiau net ir turint mintyje šiuos paminėjimus, Skargos kūrinio paplitimas fiksuojamas tik nuo XVII a. ir jis nėra gausus. Negausiai knyga buvo paplitusi ir kai kuriose Lenkijos parapinėse bibliotekose⁶⁴⁰, o Krokuvos vyskupijos bibliotekose XVI a. pabaigoje buvo 10 knygos egzempliorių⁶⁴¹ (gausesnį paplitimą galėjo lemti kūrinio spausdinimo vieta - nuo 1585 m. tai buvo Krokua).

Lietuvoje šiuo metu saugomi vos šeši paties Skargos redaguotų „Šventųjų gyvenimų“ leidimų egzemplioriai (žr. 7 lentelę). Išlikę egzemplioriai priklauso 5 skirtingiems leidimams (1598 ir 1600 m. leidimų egzempliorių Lietuvoje nėra). Panaši tendencija būdinga ir Lenkijai. Kaip nurodo detaliai Skargos veikalų leidybą analizavusi Magdalena Komorowska, Lenkijoje kiekvieno „Šventųjų gyvenimų“ leidimo išliko nuo 4 iki 12 egzempliorių⁶⁴². Tad

⁶³⁷ Motiejus Valančius, *Raštai*, t. 2: *Žyvatai šventųjų. Gyvenimai šventųjų Dievo*, parengė Vytautas Vanagas; tekstus redagavo Birutė Vanagienė, Vilnius: LLTI, 2003.

⁶³⁸ Žr. 2 dalies priedus.

⁶³⁹ *CMSD*, t. 2, nr. 81; *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.*, nr. 1129, p. 206.

⁶⁴⁰ Pavyzdžiui, XVI–XVIII a. iš visų Pamario arkidiakonato parapijų bibliotekų tik 1803 m. Brusų parapijos kataloge nurodyti Skargos *Żywoty Świątych*, žr.: Krzysztof Maciej Kowalski, *Księgozbiory parafialne archidiatonu Pomorskiego w XVI–XVIII w.: Studium z dziejów kultury intelektualnej Prus Królewskich*, Gdańsk: Wykonano w drukarni Przedsiębiorstwa Handlowo-Usługowego „Intercor”, 1993, p. 33.

⁶⁴¹ Šešiose parapijose bei keturiuose kunigų rinkiniuose, žr.: Hieronim Wyczawski, *Biblioteki parafialne w diecezji krakowskiej u schyłku XVI wieku*, *Polonia sacra*, 1955, r. 7, sąs. 1, p. 65.

⁶⁴² Magdalena Komorowska, *Prolegomena do edycji dzieł Piotra Skargi*, p. 157–158 (1 lentelė).

ir čia pastebima ta pati tendencija, kaip ir plačiai naudotų maldaknygių atveju: kuo kūrinys populiariesnis, tuo jis labiau sunaudotas ir menkliau išlikęs.

7 lentelė. *Petro Skargos „Šventųjų gyvenimai“ (1579–1610 m.)*

Lietuvos bibliotekose:

Leidimo metai	Biblioteka, šifras
1579	<i>LMAVB RSS (L-16/2-3), def.</i>
1585	<i>KAVB (R4420), def.</i>
1592	<i>VUB RSS (II 4564), def.</i>
1603	<i>LMAVB RSS (XVII/2-150), def.</i>
1603 (D. 1)	<i>VUB RSS (III 18159), def.</i>
1610	<i>LMAVB RSS (XVII/2-41), def</i>

De visu peržiūrėjus Lietuvos bibliotekose saugomus „Šventųjų gyvenimų“ egzempliorius matyti, kad visi jie yra defektuoti, neturi pradžios ir (dažniausiai) pabaigos, trūksta lapų, kurie neretai yra suplyšę ar telikę fragmentai, o trūkstamos teksto vietos užpildytos ranka, blokų kampai visiškai nuspurę. Tiesa, pastabų ar priedašų tikrintuose egzemplioriuose beveik nėra. Panaši ir Lenkijoje saugomų „Šventųjų gyvenimų“ situacija: tyrinėtojai M. Komorowskai visos žinomos ankstyviausių leidimų (1579, 1585, 1592) kopijos yra defektuotos, o trūkstamos vietos dažnai prirašytos ranka⁶⁴³, kas siejama su intensyviu knygų naudojimu. Čia galime prisiminti net ankstyvesnius hagiografinius leidinius (pavyzdžiui, kai kurie „Aukso legendos“ inkunabulai ar paleotipai), kurie, priešingai, kartais atrodo tarsi nauji.

Sugretinus didžiulį kūrinio populiarumą, mažą išlikusių knygų skaičių ir tokią prastą išlikusiųjų būklę, peršasi tik viena išvada: knygos buvo visiškai „suskaitomos“, todėl jų tiek mažai ir teišliko. Manoma, kad „Šventųjų gyvenimai“ buvo intensyviai naudojami, nuolat studijuojami⁶⁴⁴, o kad kūrinys buvo visiškai suskaitomas, liudija tokie atvejai, kai knygos buvo sukompilijuojamos iš kelių skirtingų leidimų fragmentų⁶⁴⁵. Tokia 1610 m.

⁶⁴³ *Ten pat.*, p. 174.

⁶⁴⁴ Henryk Barycz, *Z epoki renesansu, reformacji i baroku*, p. 675; Magdalena Komorowska, *Prolegomena do edycji dzieł Piotra Skargi*, p. 178.

⁶⁴⁵ Pvz. Krokuvos dominikonų filosofijos-teologijos kolegijos bibliotekoje egzempliorius sudarytas iš 1592, 1626, 1644 m. leidinių fragmentų ir 1702 m. titulinio lapo, žr.: Magdalena Komorowska, *Prolegomena do edycji dzieł Piotra Skargi*, p. 168.

leidimo defektuotą knygą turime ir Lietuvoje⁶⁴⁶. Iš joje išlikusio 1768 m. vasario 9 d. įrašo matyti, kad šis vienuolynui priklausęs „Šventųjų gyvenimų“ egzempliorius buvo visiškai suplyšęs. Jame pasirašiusioji Rozalija Godickytė ZSBW (t. y. *Zakonu Świętego Bazylego Wielkiego*), Vilniaus bazilijonių vienuolyno vikarė⁶⁴⁷, surinko lėšų knygos įrišimui bei trūkstamų teksto vietų prirašymui⁶⁴⁸. Tiesa, ranka rašytame knygos antraštiniame lape nurodyti 1644 leidimo metai, tad greičiausiai būtent iš šių metų leidinio buvo nurašytas trūkstamas tekstas. Tad ir šiuo atveju buvo „sudubliuoti“ dviejų leidimų tekstai: originaliojo 1610 m. leidinio defektai užpildyti iš 1644 m. leidinio nurašytu tekstu.

Tyrinėtojų daroma išvada, kad „Šventųjų gyvenimai“ buvo itin populiarūs tarp pasauliečių skaitytojų, kurie intensyviai naudojami knyga, bet retai palikdavo marginalijas. Šiam kūriniiui priešinami Skargos „Pamokslai“, kurie yra žymiai gausiau išlikę, mažai defektuoti, juose daug marginalijų, dauguma priklausę dvasininkų bibliotekoms⁶⁴⁹. LDK XVII a. pradžioje „Šventųjų gyvenimus“ turėjo išimtinai dvasininkai. Išlikę egzemplioriai dėl didelių defektų (trūksta viršelių, teksto pradžios) nepadeda sprendžiant jų savininkų klausimą: ankstyvųjų proveniencijų (jeigu jos buvo) neišliko, o keletas išlikusių yra gana vėlyvos⁶⁵⁰. Štai ir aukščiau aptartoje knygoje yra XVIII a. antrojoje pusėje Vilniaus bazilijonės įrašas bei dar vėlesnė Lietuvos stačiatikių dvasinės seminarijos lipdė, tačiau ankstesni savininkai lieka nežinomi. Šis egzempliorius įdomus tuo, kad buvo naudojamas unitų, ką rodo ir

⁶⁴⁶ LMAVB RSS, sign. XVII/2-41.

⁶⁴⁷ Plg. Juozapas Joanos Skarbak-Važinskytės (Józefa Joanna Skarbak-Ważyńska), įstojusios į Vilniaus bazilijonių vienuolyną, 1771 m. sausio 5 d. nuosavybės atsisakymo artimųjų labai raštą, kuriame minima vienuolyno vikarė Rozalija Godyckytė, žr.: *Historia i genealogia Rodu Kielaków i spokrewnionych*, [Prieiga per internetą:] <<http://www.kielakowie.pl/tng/getperson.php?personID=I23416&tree=tree381>> [žiūrėta 2015-11-10].

⁶⁴⁸ *Te Zywyoty SS Panskich Klasztorne były zewszystkim rozsypane y odarte. Ja nizey napodpisie wyrazona zebrawszy lozylem expęs na opravienie tych Zywotow panskich y na dopiski pokleionych kart lozylem koszt dla pozytku y uhowneyszy. y wygody duchowney czytaięcym = prosze o SS modlitwy. Rozalia Godycka Z. S. B. W. 1768, dnia 9. February, žr.: LMAVB RSS, sign. XVII/2-41, I viršelio vidinė pusė.*

⁶⁴⁹ Magdalena Komorowska, *Prolegomena do edycji dzieł Piotra Skargi*, p. 178.

⁶⁵⁰ Daugiausia XIX–XX a. pirmoje pusėje, pvz., Vrublevskių bibliotekos ekslibris (XVII/2-150), Vilniaus mokslo bičiulių draugija ir kt. (L-16/2-3).

knygos pabaigoje surašyta rodyklė, pavadinta *Registr ktore przypadaią ktorego dnia czytac Żywoty podług ruskiego kalendarza*⁶⁵¹. Šioje rodyklėje sugretinti Skargos knygoje minimi šventieji su jų dienomis pagal „rusiškąjį“ kalendorių. Tad „Šventųjų gyvenimai“ buvo aktualūs ne tik katalikams, bet ir unitams, o rytinėse ATR žemėse jie buvo plačiai paplitę (lenkų kalba ir vertimais)⁶⁵².

Pats Skarga troško, kad jo kūrinys pirmiausia būtų skaitomas pasauliečių, kartu kreipėsi ir į dvasininkus, pamokslininkus, per kuriuos buvo galima pasiekti neišsilavinusią visuomenės daugumą⁶⁵³. Ši šventųjų gyvenimų rinkinį autorius dedikavo karalienei (Onai Jogailaitei, vėliau – Onai Habsburgaitei (Austrei)) ir tuomet aštuonmečiui karalaičiui Vladislovui (1603), taip ne tik parodydamas pagarbą karališkajai šeimai⁶⁵⁴, bet tuo būdu nurodydamas, kad jo knyga yra tinkama lektūra moterims ir vaikams⁶⁵⁵. Pirmojo leidimo pratarmėje P. Skarga tiesiogiai kreipėsi ir į paties įsteigtą Vilniaus Dievo Kūno broliją, ragindamas skaityti knygą⁶⁵⁶. Tad ši knyga skirta įvairių sluoksnių ir amžiaus skaitytojams, o turinys buvo visiems suprantamas, tad ne veltui iš jos mokytasi skaityti, vėliau jėzuitų mokyklose buvo įvesta kaip privaloma religinio-moralinio mokymo priemonė⁶⁵⁷.

P. Skargos knygoje kartais pasitaiko marginalijų-pamaldžių atsidūsėjimų (XVII–XVIII a.)⁶⁵⁸, o kartais knyga naudota tarsi namų kronika: joje pasižymėdavo svarbius giminės įvykius⁶⁵⁹. Kad šie „Šventųjų gyvenimai“ buvo amžininkų skaitomi ir studijuojami, rodo keletas marginalijų Lietuvos

⁶⁵¹ LMAVB RSS, sign. XVII/2-41, knygos pabaiga.

⁶⁵² Andrea Ceccherelli, *Od Suriusa do Skargi*, p. 134–137. Apie „Šventųjų gyvenimus“ Rusijoje taip pat žr.: Ludmila Jankowska, *Recepcja Żywotów świętych ks. Piotra Skargi SJ w twórczości św. Dymitra z Rostowa*, *Acta Universitatis Lodzianensis, Folia Litteraria Polonica*, 3 (21) 2013, p. 297–315.

⁶⁵³ Andrea Ceccherelli, *Od Suriusa do Skargi*, p. 54–56.

⁶⁵⁴ Skarga ir kitus savo svarbesnius ir išskirtinę reikšmę turinčius darbus dedikavo karališkajai šeimai, pavyzdžiui, karaliui paskyrė du pamokslų rinkinius ir veikalą *O rządzie i jedności kościoła Bożego*. Apie dedikacijas ir jų adresatus daugiau žr.: Magdalena Komorowska, *Prolegomena do edycji dzieł Piotra Skargi*, p. 107–109.

⁶⁵⁵ *Ten pat*, p. 109. Šios knygos populiarumą tarp moterų analizavo Baryczas, žr.: Henryk Barycz, *Z epoki renesansu, reformacji i baroku*, p. 662, 671 ir kt.

⁶⁵⁶ *Ten pat*, p. 659.

⁶⁵⁷ *Ten pat*, p. 654–661.

⁶⁵⁸ *Ten pat*, p. 666–667.

⁶⁵⁹ Andrzej Borowski, *Staropolska „książka dla wszystkich“*, czyli „Żywoty świętych“ ks. Piotra Skargi SJ, *Retoryka a tekst literacki*, t. 1, pod redakcją Michała Hanczakowskiego i Jakuba Niedźwiedzia, Kraków: TAIWPN Universitas, 2003, p. 68.

bibliotekos knygoje, tiesa, ne Skargos autorystės. Pavyzdžiui, garsaus ispanų pamokslininko šv. Vincento Ferero knygoje yra likęs Aleksandro Siečinskio (*Syeczynsky*), Ostrovo barzdaskučio, Rakovo *studiosum* išrašas iš Skargos „Šventųjų gyvenimų“⁶⁶⁰. Čia Skargos veikalui suteikiamas garbingas viduramžių „Tėvų gyvenimų“ pavadinimas, nurodyta, kad šis Rakovo studentas knygos ištrauką nurašė 1587 m., taigi, ką tik pasirodžius antrajam knygos leidimui. Tad knyga buvo ne tik skaitoma, bet ir studijuojama, iš jos daromi išrašai jau Skargos amžininkų. Kitoje knygoje – A. Lipomano šventųjų gyvenimų rinkinyje – marginalijas greičiausiai 1631 m. paliko Lenkijos jėzuitas Andriejus⁶⁶¹, kurio pastabose Skarga ir jo „Šventųjų gyvenimai“ minimi greta Lipomano veikalo, taip jį iškeliant greta žymiausių XVI a. hagiografų. Tiesa, ne visi amžininkai buvo tokie palankūs Skargai. Štai 1608 m. Lucko dominikonų vienuolyno bibliotekos kataloge šalia jo „Šventųjų gyvenimų“ buvo prirašyta „eretikas“, kas rodo neigiamą Skargos vertinimą⁶⁶², nors pats jėzuitas dominikonų ordiną laikė turint ypatingą dovaną kovoje prieš eretikus⁶⁶³. Tokio priešiško nusistatymo „Šventųjų gyvenimų“ atžvilgiu Lietuvoje nėra žinoma.

Taigi, išlikusių šaltinių duomenimis Skargos „Šventųjų gyvenimus“ LDK mūsų tiriamuoju laikotarpiu turėjo tik keli dvasininkai. Dideli negausiai išlikusių knygų defektai bei marginalijos kitose knygoje rodo kūrinio vertinimą, jo naudojimą, studijavimą ir „suskaitymą“.

* * *

Apibendrinant galima konstatuoti, kad Petras Skarga „Šventųjų gyvenimus“ rašė Vilniuje, vadinasi, jis turėjo po ranka visus jam reikalingus

⁶⁶⁰ *Finita haec est oratio manu mea propria iam post occasum solis die Sabbatj Julij 28 In Anno Domini 1587 Recerpta ex libro Vittis patrum Petri Skarga Societatis Iesu*, žr.: Vincentius Ferrerius, *Sermones de tempore et de sanctis*, P. 1, 3, Köln: [Heinrich Quentell], s. a., VUB RSS, sign. Ink. 254, priešlapis (v) ir antraštinis lapas (r-v), taip pat žr.: *Lietuvos inkunabulai*, p. 155, nr. 164.

⁶⁶¹ Aloysius Lippomanus, *Secundus tomus vitarum sanctorum priscorum patrum numero ducentum et viginti quinque, per Gravissimos et probatissimos Authores descriptarum...*, Venetiis: ad signum Spei, 1553; VUB RSS, sign. II-613, viršelio vidinė pusė ir antraštinis lapas.

⁶⁶² Žr.: Наталія Сінкевич, *Laudare, benedicere, praedicare*, p. 167–169.

⁶⁶³ Piotr Skarga, *Zywoty świętych* (1579), p. 374.

hagiografinius šaltinius ir kitą pagrindinę literatūrą. Galima daryti prielaidą, kad Skarga naudojosi Vilniaus jėzuitų biblioteka, kurioje turėjo būti saugomas platus, laikmečio reikalavimus atitikęs hagiografinių ir juos papildančių šaltinių spektras. Skargos gyvenimo Vilniuje patirtis atspindi kūrinyje. Pateikti LDK dvasinio gyvenimo pavyzdžiai atspindėjo kontreformacijos laikotarpio aktualijas, jėzuitų misijų kryptis. Vaizduodamas tamsų LDK dvasinį gyvenimą, o kaip šviesos šaltinį Skarga išskiria tik jėzuitų veiklą. „Šventųjų gyvenimų“ rinkinį sudarantys šventieji, atspindintys kontreformacijai būdingą universalizmą, dar kelis turėjo didžiausias galimybes plisti LDK per šį populiarų kūrinį. Iki šiol Lietuvos bibliotekose saugomi pavieniai Skargos knygos egzemplioriai yra defektuoti, sukompiliuoti, kas taip pat rodo kūrinio naudojimą, studijavimą ir „suskaitymą“.

5. SKAITYTOJAI IR JŲ INTERESAI

Atskleidus LDK funkcionavusių hagiografijos kūrinių repertuarą, galime ištirti jų sklaidą: šių kūrinių savininkus-skaitytojus ir šventųjų gyvenimų „žinovus“. Kaip ir pats repertuaras, tokia XIV–XVII a. pradžios „skaitytojų registracija“ yra sąlyginė ir negali būti tiksli, tačiau atskleidžia būdingiausias tendencijas⁶⁶⁴. Nustačius hagiografijos savininkus, galime iš dalies spręsti ir šios literatūros skaitymo problemą: tirti skaitymo istoriją, skaitytojų hagiografinius interesus, jų požiūrį į skaitomą tekstą.

5.1. Kam rūpėjo šventųjų gyvenimai? (Skaitytojų ratas)

Tiriamąjį laikotarpį skirtingi LDK visuomenės sluoksniai turėjo toli gražu nevienodas skaitymo galimybes, todėl hagiografinės literatūros naudotojus (kaip ir skaitytojus apskritai) parankiausia tirti suskirsčius juos į atskiras grupes. Remiantis B. Topolskos studija⁶⁶⁵, išskirtos šios savininkų grupės: valdovai, bažnyčios, vienuolynai, dieceziniai dvasininkai, vienuoliai, didikai ir kiti asmenys (pasauliečiai). Siekiant labiau išryškinti specifiką ir tendencijas, šventųjų gyvenimų ir hagiografinių pamokslų savininkai įvertinami atskirai.

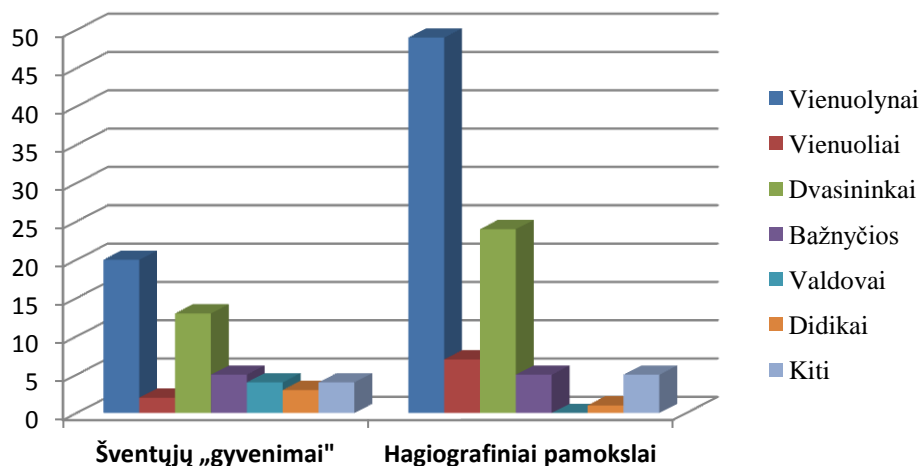
Repertuaro tyrimas atskleidė, kad LDK XIV a. pabaigoje – XVII a. pradžioje neabejotinai funkcionavo 44 šventųjų „gyvenimams“ priskirtinos knygos, kurios priklausė 51 savininkui (žr. 1 diagramą). Matyti, kad didžiausią savininkų dalį (20 „gyvenimų“) sudaro dominikonų, pranciškonų, bernardinų ir jėzuitų vienuolynai. Kita gausi savininkų grupė – dieceziniai dvasininkai (13 knygų), neretai užimantys aukštas (vyskupai, kanauninkai ir pan.) arba kitas papildomas pareigas (pavyzdžiui, pamokslininkai). Bažnyčių (daugiausia

⁶⁶⁴ Hagiografijos naudotojų (skaitytojų) analizė daroma remiantis 2 dalies prieduose sukaupta informacija. Į tyrimą įtraukiami tik šio tiriamojo laikotarpio žinomi knygų savininkai, kurie nustatyti iš likusių proveniencijų arba žinomi iš šaltinių (knygų rinkinių sąrašai, testamentai). Jei yra žinomi keli ankstyvi tos pačios knygos savininkai (pvz., iš dovanojimo įrašo), į tyrimą įtraukti abu.

⁶⁶⁵ Maria Barbara Topolska-Piechowiak, *Czytelnik i książka w Wielkim Księstwie Litewskim w dobie Renesansu i Baroku*, [Wrocław]: Ossolineum, 1984.

Vilniaus katedros) bibliotekoms priskirti 5 kūriniai. Didikams atstovauja Albertas Goštautas, kurio knygų rinkinyje buvo 3 šventųjų „gyvenimų“ knygos (apie jį plačiau 6.2 skyriuje). Tad 78% visų LDK funkcionavusių „gyvenimų“ priklausė Bažnyčios ar dvasininkų nuosavybei.

Diagrama nr. 1: **Hagiografinių knygų savininkai LDK**

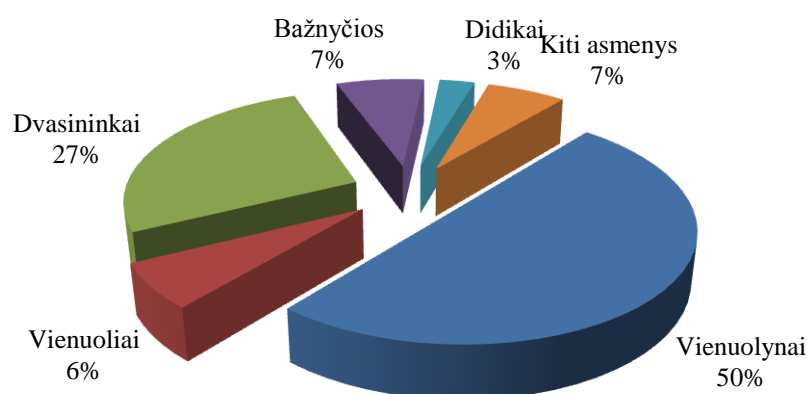
Kiti literatūros kūriniai, iš kurių semtasi žinių apie šventuosius – tai hagiografiniai pamokslai (tiriamuoju laikotarpiu LDK tikrai funkcionavo 72 tokios knygos). Nustatyti 91 pamokslų apie šventuosius savininkai (žr. 1 diagramą). Gerokai didesnis šių knygų (palyginus su „gyvenimais“) ir jų savininkų skaičius rodo didesnę tokio pobūdžio veikalų poreikį, tačiau ši tendencija negalioja pasauliečiams – jie pirmenybę teikė „gyvenimams“, o valdovai pamokslais visiškai nesidomėjo. Pamokslų rinkinių poreikis labiausiai išryškėja vienuolynų bibliotekose (54% visų savininkų). Ši tendencija būdinga visoms religinių institucijų bibliotekoms (tiek viduramžių, tiek ir ankstyvųjų naujųjų laikų), pasižyminčioms homiletikos darbų gausa⁶⁶⁶. Nežymiai padidėja savininkų-vienuolių skaičius, kuriems šiaip regulos draudė kaupti asmeninius knygų rinkinius⁶⁶⁷, o bibliofilija dar nebuvo tarp jų paplitusi. Hagiografinius pamokslus labiau nei šventųjų „gyvenimus“ mėgo ir dieceziniai dvasininkai

⁶⁶⁶ Iwona Pietrzakiewicz, Księgozbiory kanoników regularnych laterańskich z ziem Wielkiego Księstwa Litewskiego w świetle wizytacji zakonnych, *Wilno i ziemia mickiewiczowska pamięci: materiały III międzynarodowej konferencji w Białymstoku 9–12 IX 1998 r. w trzech tomach*. T. 1: *W kręgu spraw historycznych*, red. Elżbieta Feliksiak i Elżbieta Konończuk, Białystok: Towarzystwo Literackie im. Adama Mickiewicza Oddział Białostocki, 2000, p. 176.

⁶⁶⁷ Arvydas Pacevičius, *Vienuolynų bibliotekos Lietuvoje 1795–1864 m.*, p. 100, 127, 221.

(26%). Bendrai religinėms institucijoms ir dvasininkams priklausė net 93% visų LDK funkcionavusių hagiografinių pamokslų knygų – „profesinės“ pamokslininkų literatūros, kuri buvo reikalinga už sielovadą atsakingiems kunigams ir vienuoliams, šiuos kūrinius naudojusiems praktiniais tikslais. Šiuo atveju galime kalbėti apie socialinės aplinkos įtaką skaitymo tipologijai⁶⁶⁸. Tenka konstatuoti, kad apie kai kurių grupių skaitytą hagiografinę literatūrą galime spręsti tik iš konkrečių savininkų pavyzdžių: bažnyčias beveik išimtinai reprezentuoja Vilniaus katedros biblioteka⁶⁶⁹.

Diagrama nr. 2: **Hagiografinės literatūros savininkai**

Katalikiškosios hagiografinės literatūros savininkų LDK (žr. 2 diagramą) analizė parodė, kad didžiausia jos dalis buvo sutelkta vienuolynų bibliotekose (49% visų žinomų savininkų). Į vienuolynų bibliotekas knygos patekdavo įvairiais keliais: jas pirkdavo, gaudavo dovanų, atsigabendavo nauji vienuoliai (savo, o kartais ir iš ankstesnio vienuolyno bibliotekos „pasiskolintas“ knygas), likdavo tame vienuolyne mirusio vienuolio knygos⁶⁷⁰, o tokios knygų „kelionės“ iš dalies atsispindi likusiuose įrašuose⁶⁷¹. Daugiausia turime žinių

⁶⁶⁸ Arvydas Pacevičius, *Skaitymas*, p. 655.

⁶⁶⁹ Apie Vilniaus katedros biblioteką ir jos XVI a. pabaigos katalogo publikaciją žr.: Wioletta Pawlikowska-Butterwick, *Księgozbiór biblioteki katedralnej w Wilnie*, p. 161–190.

⁶⁷⁰ Levas Vladimirovas, *Vienuolynų ir bažnyčių bibliotekos Lietuvoje (iki 1800 m.)*, p. 134–135; Arvydas Pacevičius, *Vienuolynų bibliotekos Lietuvoje 1795–1864 m.*, p. 127, 131–132 ir kt.

⁶⁷¹ Pavyzdžiui, „Aukso legendos“ inkunabulą (1497) dominikonas J. T. G. Šimakas iš asmeninės bibliotekos padovanojo pagrindinei Vilniaus Šv. Dvasios dominikonų vienuolyno bibliotekai, matyt, drauge su visa vertinga savo kolekcija. Beje, leidinio puslapiuose gausu įrašų, liudijančių jo

apie elgetaujančias vienuolijas: dominikonus, pranciškonus observantus (bernardinus) ir konventualus bei XVI a. viduryje įsteigtą Jėzaus Draugiją (žr. 3 diagramą). Daugiausia duomenų yra apie Vilniaus dominikonų konvente saugotas hagiografinės knygas (40 knygų), žinomas iš išlikusio XVII a. pradžios šio vienuolyno bibliotekos katalogo, kuris puikiai atspindi naudotos hagiografijos repertuarą (žr. 2.4 skyrių), ne tik atsitiktinai išlikusias knygas, kaip kitų vienuolynų atvejais. Duomenys iš kitų vienuolijų, neišsaugojusių tokių ankstyvų registų, rodo platų hagiografinių knygų pasklidimą LDK. Pavyzdžiui, hagiografinius pamokslus turėjo Tytuvėnų, Gardino, Telšių ir Vilniaus bernardinai (apie pastaruosius žr. 6.3 skyrių), taip pat gausiai kaupę hagiografiją, bei Vilniaus, Rygos, Kražių, Varnių ir kitos jėzuitų kolegijos ir rezidencijos. Atskirų vienuolių, savo bibliotekėlėse turėjusių hagiografinės literatūros, skaičius yra labai nedidelis. Nors vienuoliams galiojo draudimai turėti asmeninę nuosavybę, tačiau leidus vyresnybei jie įsigydavo knygų, kurios paskui atitekdavo vienuolynui. Knygos dažnai „migravo“ tarp vienuolių asmeninių rinkinių ir vienuolyno bibliotekos, kur patekusios dažniausiai neišeidavo už vienuolijos ribų⁶⁷².

Šios tiriamuoju laikotarpiu stebimos hagiografinių kūrinių savininkų grupės vėlesniu laikotarpiu kiek keitėsi, nors kai kurios tendencijos išliko panašios. Čia galime prisiminti Jokūbo Voraginiečio šventųjų gyvenimų rinkinio „Aukso legenda“ pavyzdį. Tiriant Lietuvos bibliotekose saugomų išlikusių knygos egzempliorių savininkus⁶⁷³, paaiškėjo, kad, nepaisant didelės kaitos (XVI–XVIII a.), didžioji jų dalis vėlgi priklausė Bažnyčios aplinkai – 75% visų

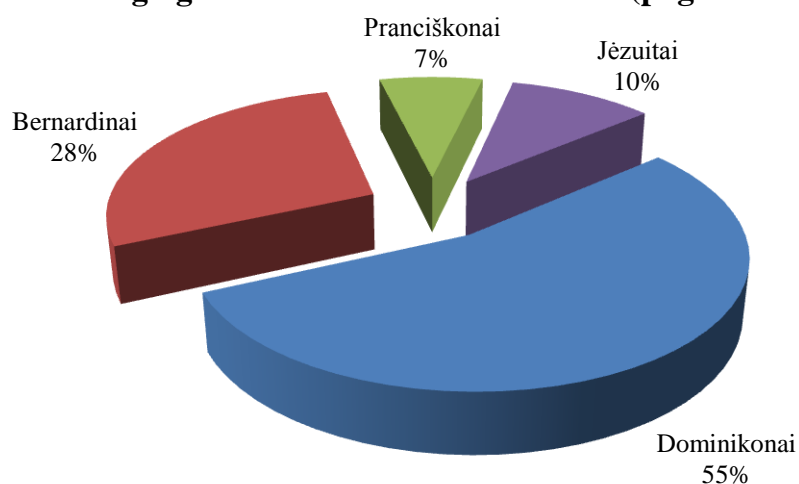
priklausomybę Derečino dominikonų vienuolynui, kuriame 1741–1746 m. šis garsus dominikonas ėjo prioro pareigas, tad galima spėti, jog jis knygą iš Derečino vienuolyno bibliotekos „pasiskolino“, o tik vėliau ją padovanojo vilniškiams broliams, žr.: Gita Drungilienė, Vieno kūrinio istorija, p. 36–37.

⁶⁷² Tą pastebėjo ir Tytuvėnų biblioteką tyrinėjusi J. Liškevičienė, žr.: Jolita Liškevičienė, Biblioteka, *Tytuvėnų Bernardinų bažnyčia ir vienuolynas*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2004, p. 57. Iškalbingas pavyzdys – „Aukso legendos“ inkunabulas (1492), skirtingu laiku priklausęs trims dominikonams – Dominykui Lukaševičiui, Ambraziejui Pliuščiui ir Dominykui Sivickiui, vėliau atitekęs Gardino dominikonų vienuolynui, žr.: Gita Drungilienė, Vieno kūrinio istorija, p. 38.

⁶⁷³ *Ten pat*, p. 27–36.

savininkų (žr. 3 diagramą⁶⁷⁴), o didžiausią savininkų dalį sudarė vienuolynai (daugiausia – įvairių konventų dominikonai⁶⁷⁵). Kita vertus, žymiai dažniau knygos atsidurdavo vienuolių asmeniniuose rinkiniuose. Matyt, palaipsniui regulų draudimas dėl asmeninių knygų vis labiau neteko prasmės ir vis daugiau vienuolių kaupė knygas, be to, viena kita vienuolyno bibliotekos knyga laikui bėgant „tapdavo“ asmenine tam tikras pareigas vykdančio vienuolio nuosavybe⁶⁷⁶.

Diagrama nr. 3: **Hagiografinės literatūros savininkai (pagal vienuolijas)**

Didesnioji dalis šių vienuolių – tai XVII–XVIII a. dominikonai, tarp kurių – ir garsūs bibliofilai⁶⁷⁷ Dominykas Sivickis ir Juozapas Tomas Grigalius Šimakas (Szymak). Kai kurie šių vienuolių (gvardijonas, generalinis pamokslininkas ir kt.) paprastai būdavo atsakingi už visą savo vienuolyno biblioteką bei patys galėjo turėti parankinius rinkinius nuolatiniam naudojimui⁶⁷⁸. Vėlesniu laikotarpiu gerokai išauga „Aukso legendos“ skaitytojų-pasauliečių skaičius (beveik ketvirtis visų savininkų), nors dažnai apie juos

⁶⁷⁴ Diagrama sudaryta remiantis proveniencijomis. Iš viso priskaičiuoti 43 knygų savininkai ar skaitytojai. Įtraukti ir nepilni, nevysiškaai aiškūs privačių asmenų nuosavybės ženklai, o Vilniaus viešosios bibliotekos, Vilniaus Stepono Batoro universiteto bei šiuolaikinės proveniencijos neįtrauktos.

⁶⁷⁵ Derečino, Paparčių, Gardino, Vilniaus Šv. Dvasios ir Šv. Pilypo ir Jokūbo, taip pat knygą turėjo bernardinai, benediktinai, misionieriai, jėzuitai. Išskyrus Vilniaus bernardinus ir dominikonus, kiti minėti vienuolynai pradėjo veikti XVII a., tad ir jų nuosavybę žyminčios proveniencijos yra vėlesnės, XVII–XVIII a. Plačiau žr.: Gita Drungilienė, Vieno kūrinio istorija, p. 27–28.

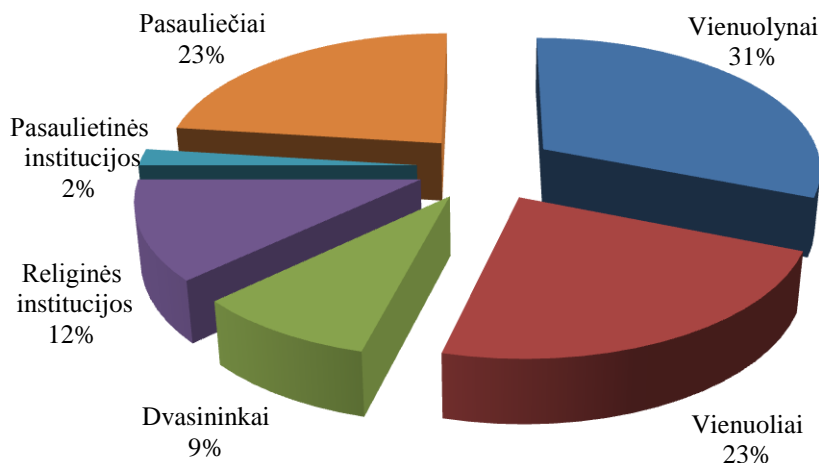
⁶⁷⁶ Apie tokią „praktiką“ taip pat žr.: Maria Barbara Topolska-Piechowiak, *Czytelnik i ksiązka w Wielkim Księstwie Litewskim*, p. 199.

⁶⁷⁷ Apie vienuolius bibliofilus žr.: Levas Vladimirovas, Lietuvos bibliofilija XVIII amžiuje, Levas Vladimirovas, *Apie knygas ir bibliotekas*, p. 176.

⁶⁷⁸ Levas Vladimirovas, Vienuolynų ir bažnyčių bibliotekos Lietuvoje (iki 1800 m.), p. 139.

nieko daugiau, išskyrus pavardę, nežinoma. Tad vėlesniais amžiais gerokai padaugėja hagiografija besidominčių individualių asmenų – tiek vienuolių, tiek ir pasauliečių (dėl apskritai padidėjusio knygų prieinamumo ir raštingumo).

Diagrama nr. 4: „Aukso legendos” senųjų leidinių savininkai (XVI–XVIII a.)

Reikia pridurti, jog katalikiški hagiografiniai kūriniai kartais atsidurdavo ir kitų krikščioniškų denominacijų atstovų ar religinių institucijų bibliotekose. Nestebina, kai šias knygas naudojo graikų apeigų katalikai – unitai (pavyzdžiui, greičiausiai Petro iš Paludės autorystės paleotipą – „Naująjį pamokslų lobyną“ (*de tempore ir de sanctis*) Žirovičių vienuolynui 1637 m. dovanojo Kijevo metropolitas Rapolas Korsakas⁶⁷⁹. Katalikiški šventųjų gyvenimai (pavyzdžiui, „Aukso legendos“ egzemplioriai) buvo saugomi ir Vilniaus stačiatikių dvasinės seminarijos bei evangelikų reformatų sinodo bibliotekose⁶⁸⁰. Ypač stebina, kad ši knyga atsidūrė pas evangelikus reformatus (kalvinistus), kurie kategoriškai kritikavo šventųjų kultą⁶⁸¹. Greičiausiai šiais atvejais knygos buvo saugomos kaip retenybė, pirmųjų spausdintų knygų pavyzdys, o galbūt naudojama ir polemikai prieš katalikus⁶⁸². Kita vertus, liuteronai šventųjų kulto neatmetė,

⁶⁷⁹ [Petrus de Palude], *Sermones tam de tempore quam de sanctis, inscripti Thesaurus novus <...> p. hyemalis*, Coloniae, 1543, *LMAVB RSS*, sign. V-16/1-848 (knygoje yra donacinis įrašas). Apie Rapolą Korsaką plačiau žr.: M. Čiurinskas, *XVI–XVII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės biografistika*, p. 170 ir toliau.

⁶⁸⁰ Gita Drungilienė, *Vieno kūrinio istorija*, p. 24, 33–34 (36 ir 77 išnašos).

⁶⁸¹ Plačiau žr.: Irena Vaišvilaitė, *Šventųjų kultas XVI a. antroje – XVII a. pirmoje pusėje*, p. 133–134.

⁶⁸² Štai ir Vilniaus evangelikų reformatų sinodo bibliotekos fonduose buvo sukaupta turtinga literatūra, atspindėjusi ne tik idėjinį protestantų veiklos kryptingumą, bet joje buvo ir poleminė priešingos

domėjosi ir šventųjų gyvenimais. Antai, vokiškai išleistą šventųjų kankinysčių knygą – *Pasijonalo* paleotipą⁶⁸³ (gali būti, jog tai „Aukso legendos“ vertimas ir perdirbinys⁶⁸⁴) – 1589 m. įsigijo LDK lotyniškosios raštijos kūrėjas, protestantų pastorius, Stepono Batoro žygių karo kapelionas Paulius Oderbornas (1555–1604)⁶⁸⁵, tuo metu gyvenęs Rygoje⁶⁸⁶. Protestantai leido ir savo šventųjų bei kankinių (žuvusių nuo pagonių ir katalikų rankos) „gyvenimus“. Viena garsiausių tokio pobūdžio knygų priklauso Jono Fokso plunksnai⁶⁸⁷, patekusi į Vilniaus Evangelikų reformatų sinodo biblioteką⁶⁸⁸.

Apibendrinami galime konstatuoti, kad didžiausia hagiografinės literatūros dalis telkėsi Bažnyčios aplinkoje, pirmiausia vienuolynuose, o pasauliečiams (valdovai, didikai ir kiti asmenys) teko labai menka jos dalis. Bažnyčia – pagrindinė šventųjų „gyvenimų“ skaitytoja ir žinovė – šias žinias per sielovados veiklą perdavė platesniems visuomenės sluoksniams.

stovyklos literatūra, žr.: Daiva Narbutienė, Lotyniškų knygų rinkiniai institucinėse LDK bibliotekose XVI–XVII a., p. 58–59.

⁶⁸³ *Passionael este dat leuent der hyllighe to dude oth dem latino mit velen nyen hystorien unde lere e beth heer to den mynschen vordunkert und vorborghen sind ghewesen, und nu up dat nye gade to laue und lynen leven hillighen und to nutte allen cristen mynschen ut dat lycht ghebracht*, [S. a., s. l.], LMAVB RSS, sign. Ca 2-4.

⁶⁸⁴ Plg.: Branka Budin, *Jacobus de Voragine: Passional oder Leben der Heiligen, Nürinberg, Anton Koberger, 1488*, Knjižnica [Ljubljana], 48 (2004)-2, p. 209–219.

⁶⁸⁵ Apie jį daugiau žr.: Sigitas Narbutas, „Paulius Oderbornas ir jo „Didžiojo Maskvos kunigaikščio Ivano Vasiljevičiaus gyvenimas“, Paulius Oderbornas, *Didžiojo Maskvos kunigaikščio Ivano Vasiljevičiaus gyvenimas*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1999, p. 7–46.

⁶⁸⁶ Antraštiniame lape išliko proveniencinis įrašas: *M. Paullj Oderbornij A^o. 89. Riga*. Vėliau knyga pateko į Valenrodų biblioteką (yra lipdė), žr.: *Passionael este dat leuent der hyllighe ...*, LMAVB RSS, sign. Ca 2-4.

⁶⁸⁷ John Foxe, *Rerum in ecclesia gestarum, quae postremis et periculosus his temporibus evenerunt maximarumq[ue] per Europam persecutionum, ac sanctorum dei martyrum caeterarumq[ue] rerum si quae insignioris exempli sint, digesti per regna et nationes commentarii*. P. 1: *in qua primum de rebus per Angliam et Scotiam gestis atque in primis de horrenda sub Maria nuper regina persecutione narratio continetur*, Basileae: per Nicolaum Brylingerum et Ioannem Oporinum, 1559–1563, LMAVB RSS, sign. V-16/2-295

⁶⁸⁸ Antspaudas knygoje. Beje, jos apatiniame viršelyje yra superekslibriai su LDK valdovų: Žygimanto Senojo, Bonos, Žygimanto Augusto portretais ir vardais.

5.2. Hagiografijos sklaida: pamokslavimas

„Nebyliojoje epochoje“ (jos paskutine stadija laikomas XV a.) Bažnyčioje reikšmingą vietą užėmė sakytinė kultūra⁶⁸⁹. Viduramžiais pamokslai naują impulsą įgavo su įkurtais elgetaujančiais ordinais⁶⁹⁰, reikšmingai prisidėdami prie Vidurio Europos visuomenės teologinės savimonės pakėlimo⁶⁹¹. Viena šių vienuolijų – dominikonai – buvo įkurti pamokslauti⁶⁹². Jų kruopščiai rengiamiems pamokslams prireikdavo įvairios papildomos literatūros.

Lietuvoje taip pat daugiausia žinoma apie elgetaujančių vienuolijų pamokslavimą. 1501 m. Vilniuje įsikūrę dominikonai buvo įpareigoti sekmdieniais ir švenčių dienomis skelbti pamokslus Katedroje⁶⁹³, vėliau pamokslavo ir kitur⁶⁹⁴, nors daugiausia dėmesio buvo skiriama savo bažnyčioms⁶⁹⁵. Vilniuje išugdyti dominikonų pamokslininkai šioms⁶⁹⁶ (arba prijų⁶⁹⁷) pareigybėms buvo skiriami ir kituose provincijos konventuose.

⁶⁸⁹ Arvydas Pacevičius, *Skaitymas*, p. 558–660.

⁶⁹⁰ Viduramžių Europoje reikšmingi ir ypač jaudinantys buvo keliaujančių pamokslininkų pasirodymai, žr.: Johan Huizinga, *Viduramžių ruduo*, p. 13.

⁶⁹¹ Hanna Krzyżostaniak, *Trzynastowieczne święte kobiety kręgu franciszkańskiego Polski i Czech*, Poznań: Wydawnictwo Nauka i Innowacje, 2014, p. 116.

⁶⁹² Apie dominikonų sielovados specifiką žr.: André Vauchez, *Duchowość średniowiecza*, p. 116–120.

⁶⁹³ 1501 05 20 d., Vilnius, *KDKW*, p. 584, nr. 491. Jie šias pareigas kurį laiką buvo apleidę. Po vysk. Pauliaus Alšėniškio skundo 1552 m. įsikišus popiežiui, dominikonai vėl ėmė uoliai vykdyti savo pareigas ir pagarsėjo žymiais pamokslininkais, žr.: Jan Kurczewski, *Kościół Zamkowy czyli Katedra Wileńska, w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju: na podstawie aktów kapitulnych i dokumentów historycznych*, d. 1, Wilno: Nakład i druk Józefa Zawadzkiego, 1908, p. 61–62.

⁶⁹⁴ Sławomir Brzozecki, *Klasztor Dominikanów w Łukiszkach w Wilnie 1642–1844, Litvano-Slavica Posnaniensia: studia historia*, t. XIII, Poznań: Wydaw. Naukowe uniw. im. Adama Mickiewicza, 2008, p. 257.

⁶⁹⁵ Antai, XVIII a. Lietuvos dominikonai savo bažnyčioms skirdavo po du ar net tris pamokslininkus (vienį pamokslaudavo sekmdieniais, kiti – švenčių dienomis), kai kurie vienuoliai gaudavo mokslo laipsnį atitikusį generalinio pamokslininko titulą, žr.: *ten pat*, p. 257–258.

⁶⁹⁶ Pavyzdžiui, 1514 m. dominikonas Jokūbas iš Vilniaus tapo pamokslininku ir kartu vargonininku Cešyne (Silezija). Šaltiniuose nenurodyta, kokia kalba pamokslauti buvo jis paskirtas, tad manoma, kad pamokslavo lenkiškai, nors randama netiesioginių užuominų, jog šiame konvente galėjo būti pamokslauta ir vokiškai, žr.: Jerzy Kłoczowski, *Polska prowincja dominikańska*, p. 174.

⁶⁹⁷ 1580 m. provincijos kapitula priuru Vladimiro Volynėje paskyrė Albiną iš Vilniaus, 1577 m. Lucko priuru – Dominyką iš Vilniaus, po keleto metų (1583) atsiuntė ir kunigą Sebastijoną iš Vilniaus, o apie 1604–06 m. tame pačiame vienuolyne gyveno ir konversas Simonas iš Vilniaus, žr.: Наталья Сінкевич, *Laudare, benedicere, praedicare*, p. 314–316, 349.

Aktyvia sielovada garsėjo ir pranciškonų ordinas. Vilniuje pamokslaudami keliomis kalbomis, pranciškonai observantai (bernardinai) pritraukdavo į bažnyčią minias žmonių⁶⁹⁸. Vienuolijoje tai buvo gerbiama ir privileijuota pareigybė (pavyzdžiui, palaiptisui įsigalėjo tradicija pamokslininkus, kaip ir nuodėmklausius, atleisti nuo visiems privalomo indų plovimo⁶⁹⁹). Šios elgetaujančios vienuolijos, nors ir gausiausios LDK, tačiau visgi nebuvo taip plačiai paplitusios, kad jų pamokslai pasiektų žymesnius tikinčiųjų sluoksnius. Tuo tarpu parapijose dar ir XVI a. antroje pusėje pamokslams nebuvo skiriama daug reikšmės⁷⁰⁰, nors jie ir buvo sakomi švenčių dienomis⁷⁰¹, atlaidų metu⁷⁰² (ši nedažna atlaidų sąlyga XVI a. visiškai išnyksta⁷⁰³), pamokslavimu buvo suinteresuoti ir patys parapijiečiai⁷⁰⁴. Situacija ženkliai ėmė keistis po Tridento susirinkimo. Katalikiškoji Reforma pabrėžė sielovadininkų pamokslavimo pareigą, tad pamokslas tapo neatskiriama šventadienio pamaldų parapijoje dalimi⁷⁰⁵, pradėdant aštuntuoju XVI a. dešimtmečiu įgaudamas vis svarbesnę vietą LDK kasdienėje religinėje praktikoje ir visuomenės gyvenime⁷⁰⁶. Keitėsi ir

⁶⁹⁸ Rūta Janonienė, Vilniaus buvęs bernardinų vienuolynas, p. 287–297.

⁶⁹⁹ *Igitur in omnibus predicatoribus et confessoribus usus inolevit scutellas non lavandi ab illo tempore <...>*, žr.: Joannes de Komorowo, *Memoriale Ordinis Fratrum Minorum*, p. 239.

⁷⁰⁰ *Krikščionybės Lietuvoje istorija*, p. 99–100.

⁷⁰¹ 1440 m. Aleksandro, kitaip Muntolto, užrašymas Vilniaus pranciškonams: prašo užrašyti jų vardus į atminų knygas ir juos švenčių dienomis po pamokslų skelbti, žr.: *KDKW*, p. 189–190, nr. 167.

⁷⁰² Pamokslas kaip viena iš atlaidų suteikimo sąlygų minimas aplankiusiems Vilniaus katedrą, pavyzdžiui, 1427 m. popiežiaus Martyno V bulėje, 1436 m. popiežiaus Eugenijaus IV bulėje, žr.: *KDKW*, p. 124–125, 159–160, nr. 97, 141 ir kt.

⁷⁰³ Wiktor Szyborski, *Odpusty w Polsce średniowiecznej*, Kraków: Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica“, 2011, p. 121–130 (11–13 lentelės).

⁷⁰⁴ Antai, Vilkijos miestelio parapijiečiai siūlėsi padidinti atlyginimą „geram“ kunigui, kuris sakytų pamokslus ir pan.; žr.: *Žemaičių vyskupijos vizitacija (1579)*, p. 24–25.

⁷⁰⁵ *Krikščionybės Lietuvoje istorija*, p. 207.

⁷⁰⁶ Viktorija Vaitkevičiūtė, Pamokslų raiška ir adresatas, *Senosios raštijos profiliai* (Senoji Lietuvos literatūra, 20), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005, p. 23. Baroko pamokslavimas lietuvių istoriografijoje yra sulaukęs nemažai tyrimų. Žr.: *ten pat*, p. 21–51; Viktorija Vaitkevičiūtė, Tridento visuotinio Bažnyčios susirinkimo nutarimai ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės katalikiškas Baroko pamokslas, *Tridento visuotinio Bažnyčios susirinkimo (1545–1563) įtaka Lietuvos kultūrai*, Vilnius: Kultūros filosofijos ir meno institutas, 2009, p. 156–173 ir kiti autorės darbai; *Gyvas žodis, gyvas vaizdas. Fabijono Birkowskio pamokslas apie šventuosius atvaizdus. Pamokslų faksimilė, vertimas ir studija*, sudarė Tojana Račiūnaitė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2009.

patys pamokslautojai: šias pareigas perėmė jėzuitai⁷⁰⁷; susirūpinta pamokslininkų pareigybėmis katedrose⁷⁰⁸.

Pamokslininkai rūpinosi, kad jų perduodamos mintys ir idėjos pasiektų tikinčiuosius, kad „<...>jų žodis kuo giliau įsmigtų ir prasmingai įsitvirtintų klausančiųjų sielose“⁷⁰⁹. Apskritai viduramžiais pamokslininkų žodis darė stiprų poveikį „nepersisotinusioms ir neišprususioms galvoms“⁷¹⁰. Kad šie žodžiai tikrai pasiektų tikinčiuosius, rūpintis pamokslauti vietine kalba. LDK tai buvo ir Bažnyčios, ir valdovų rūpestis⁷¹¹. Vilniaus bernardinai, pranciškonai bei jėzuitai pamokslavo keliomis kalbomis, kad pasiektų skirtingas miestiečių grupes, taip pritraukdami daugybę žmonių⁷¹².

Stengtasi suprantamai pateikti ir pačias pamokslų temas⁷¹³. Temos priklausydavo nuo liturginių metų dienos bei paties pamokslininko⁷¹⁴, o įprastos temos buvo kvietimas atgailai, Kristaus ir šventųjų gyvenimo įvykiai. Pamokslai apie šventuosius buvo įprasti jų švenčių dienomis, kartu jie buvo šventojo kulto išraiška⁷¹⁵. Pamoksluose šventųjų gyvenimus gausiai naudojo bernardinai⁷¹⁶. Evangelikas reformatas Andrius Volanas šią pamokslų temą net suabsoliutino. Pasak jo, katalikų pamokslai „yra arba šventųjų garbinimas, arba prasimanyti, melagingi pasakojimai apie statulomis vaizduojamų šventųjų stebuklus, arba

⁷⁰⁷ Vysk. V. Protasevičius juos kvietė pamokslauti į Vilniaus katedrą, o Žemaičių vyskupijos katedroje pamokslininko pareigybę jie perėmė 1623 m., žr.: *Krikščionybės Lietuvoje istorija*, p. 207–208.

⁷⁰⁸ Nuo XVI a. pabaigos vieno iš jų pareigoms buvo skiriamas kapitulos kanauninkas, žr.: *Krikščionybės Lietuvoje istorija*, p. 207.

⁷⁰⁹ Todėl pamokslininkai vaidino, stengdamiesi Evangelijos tiesą išversti gestais ir mimika, kvietė tikinčiuosius tiesiogiai dalyvauti – giedojimu ar mimu ir pan., žr.: Georges Duby, *Katedrų laikai*, p. 271–272.

⁷¹⁰ Johan Huizinga, *Viduramžių ruduo*, p. 13.

⁷¹¹ *Krikščionybės Lietuvoje istorija*, p. 100. 1501 m. Ldk Aleksandras Vilniaus vyskupui perdavė 28 bažnyčių patronato teises, su sąlyga, kad būtų parenkami lietuviškai mokantys vikarai. žr.: *KDKW*, p. 616–617, nr. 507.

⁷¹² Apie jėzuitų pamokslavimo sėkmę žr.: Marcel Kosman, *Reformacija i kontrreformacija w Wielkim Księstwie Litewskim*, p. 148.

⁷¹³ Pavyzdžiui, dominikonai supaprastindavo pamokslų temas, kad jos būtų suprantamos mažiau išprususiems klausytojams Georges Duby, *Katedrų laikai*, p. 260.

⁷¹⁴ Štai garsusis bernardinų poetas Vladislovas Gielniovietis tiek pamokslaudamas apie šventuosius, tiek ir eiliniu bažnytinių metų laiku pamokslų temai daugybę metų naudojo tuos pačius žodžius: „Jėzus Nazarietis, Žydų Karalius“, žr.: Joannes de Komorowo, *Memoriale Ordinis Fratrum Minorum*, p. 292.

⁷¹⁵ Štai bernardinai pal. Simonas iš Lipnicos, jau sirgdamas išgirdęs vienuolyne skaitant ką tik gautą ordino brolio Bonaventūros kanonizacijos bulę, išsakė savo troškimą paskelbti apie šį šventąjį nors vieną pamokslą, žr.: *ten pat*, p. 234.

⁷¹⁶ Kantak Kamil, *Bernardyni Polscy*, t. I, p. 140.

vadinami nurodymai, kaip išpirkti sielas iš skaistyklos ugnies“, remiantis senomis knygomis (Baraletta Gabriello *Sermones* bei „Išganymo Biga“)⁷¹⁷. Tad iš trijų A. Volano paminėtų LDK pamokslų temų net dvi skirtos šventųjų gerbimui (greičiausiai kiek perdedant ir taip siekiant stipresnio įspūdžio religinėje polemikoje). Be to, Volano teigimu, elgetaujantys vienuoliai populiarino šventųjų kultą, istorijas apie šventuosius bei jų stebuklus remdamiesi „ypač garsiomis laikomomis“ knygomis – *Lombartica* ir *Legenda aurea*⁷¹⁸, t. y. „Aukso legenda“⁷¹⁹. Toks (nors ir neigiamas) dėmesys patvirtina šių kūrinių populiarumą ir naudojimą Lietuvoje. Galime prisiminti, kad ir Petras Skarga paprastų žmonių evangelizavimui tinkamiausiu laikė šventųjų gyvenimų pavyzdžiais paremtą pamokslavimą⁷²⁰.

Pamokslų specifika priklausė nuo naudojamos literatūros: hagiografinių tekstų, dvasinių raštų ar naudojamų *exempla*. Tokiu būdu platesniam visuomenės ratui neprieinamų lotyniškų knygų turinys galėjo pasiekti ir juos⁷²¹. Tad dvasininkų perskaityta hagiografinė informacija neskaitančią visuomenę pasiekdavo per pamokslus, kurių savo ruožtu tikintieji galėjo perduoti vieni kitiems⁷²². LDK funkcionavusios hagiografinės knygos taip pat leidžia kalbėti apie pamoksluose skiriamą dėmesį šventųjų temai. Hagiografijos repertuare pamokslų apie šventuosius grupė yra gerokai gausesnė ir populiarsnė nei patys „gyvenimai“ (žr. 1 diagramą). Šie paruošti naudojimui pamokslai, atitikę ortodoksinį mokymą, buvo parankūs eilinių klebonų darbe⁷²³. Pamokslų

⁷¹⁷ Andrius Volanas, *Rinktiniai raštai*, p. 239.

⁷¹⁸ „Vilniaus lojolininkų stambeldystės pasmerkimas“ (1583 m.), žr.: *ten pat*, p. 231.

⁷¹⁹ Jokūbo Voraginiečio kūrinių jis palaikė dviem skirtingais kūrinių, žr.: *ten pat*, p. 376 (22 komentaras). Anot A. Pacevičiaus, gali būti, jog jis su populiaraus kūrinių pavadinimu supainiojo kito autoriaus – Petro Lombardo pavardę, kurio veikalai Lietuvoje taip pat buvo mėgiami, žr.: Arvydas Pacevičius, *Skaitymas*, p. 661.

⁷²⁰ Piotr Skarga, *Zywoty świętych* (1579), p. 19–20 (po šv. Gordijaus gyvenimo).

⁷²¹ Plg.: Krystyna Zawadzka, Biblioteka we Wrocławiu (1226–1810), *Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222–1972*, pod redakcją Jerzego Kłoczowskiego, t. 2, Warszawa: Wydawnictwo Polskiej Prowincji Dominikanów, 1975, p. 365; Hanna Krzyżostaniak, *Trzynastowieczne święte kobiety*, p. 116–117.

⁷²² Šią „sąlytinę komunikaciją“ plačiau pristato V. Ališauskas, pateikdamas 1585 m. atvejį iš Balninkų miestelio, kur nesant kunigo valstietis iš atminties tiksliai persakė girdėtą pamokslą, žr.: Vytautas Ališauskas, *Sakymas ir rašymas*, p. 610–611 (šią žinią pateikia S. Rostovskis: Stanisław Rostowski, *Litvanicarum Societatis Jesu historiarum provincialium pars prima*, Vilnae, 1768, p. 143).

⁷²³ *Krikščionybės Lietuvoje istorija*, p. 208.

knygomis rėmėsi ir garsūs pamokslininkai: štai bernardinai pal. Jonas Duklietis (m. 1484 Lvove), gyvenimo pabaigoje netekęs regėjimo, klausydavosi kito brolio skaitomų pamokslų, mokėsi juos atmintinai ir po to skelbdavo tikintiesiems⁷²⁴.

LDK funkcionavusių hagiografinių knygų savininkų analizė parodė, kad didelė jų dalis priklausė elgetaujančioms vienuolijoms, daug dėmesio skyrusioms pamokslams; tuo būdu šie ordinai šventųjų kultą laikė vienu pagrindinių elementų savo katechetiniame darbe⁷²⁵. Yra iki šiol išlikusių hagiografinių knygų su nuosavybės ženklais, kurie rodo knygų naudojimą Vilniaus bernardinų vienuolyne ar jų priklausymą atskiriems konvento pamokslininkams (žr. 6.3 skyrių). Žymi dalis LDK funkcionavusios hagiografinės literatūros buvo saugoma Vilniaus „brolių pamokslininkų“ vienuolyno bibliotekoje (žr. 2.4 skyrių). Verta prisiminti šio konvento priorą ir pamokslininką, Vilniaus sufraganą Kiprijoną, kurį ilga pamokslavimo praktika ėmė varginti: dėl nuolatinio pamokslavimo jam esą „plyšta krūtinės vena“⁷²⁶. Jo bibliotekoje taip pat buvo saugoma hagiografinių knygų (9 iš maždaug 134).

Kaip jau minėta, po Tridento Susirinkimo susirūpinta katedrų pamokslininkų pareigybe. Yra duomenų apie Vilniaus ir Žemaitijos katedrų pamokslininkus, kurie naudojami hagiografinėmis knygomis. Antai Žemaitijos katedros pamokslininkas Grigalius Dobricijus (XVI–XVII a. sandūra)⁷²⁷ turėjo įsigijęs Petro iš Natali „Šventųjų katalogą“⁷²⁸ (knygą paliko kun. Jonui Bernotavičiui). Kitas tos pačios katedros pamokslininkas (nuo 1609 m.) Grigalius Vrublevskis (m. ~1626), jau tapęs Virbalio klebonu, turėjo šv. Leopoldo gyvenimą ir stebuklus⁷²⁹, kurį paliko Kražių jėzuitams⁷³⁰. Kitas

⁷²⁴ *Legentem enim sermonem ab aliquot fratre eundem memoriter recipiebat et predicabat*, žr.: Joannes de Komorowo, *Memoriale Ordinis Fratrum Minorum*, p. 247.

⁷²⁵ Hanna Krzyżostaniak, *Trzynastowieczne święte kobiety*, p. 47.

⁷²⁶ *Ten pat*, p. 201, nr. 1108.

⁷²⁷ Liudas Jovaiša, *Žemaičių vyskupijos dvasininkai 1601–1650 m.*, p. 113, nr. 15.

⁷²⁸ Pietro de Natali, [*Catalogus sanctorum et gestorum eorum ex diversis voluminibus collectus...*], Argentine: impressum per ... Martinu[m] Flach, 1513, KAVB, sign. R 12356.

⁷²⁹ Balthazar Polizmannus, *Compendium vitae miraculorum s. Leopoldi, sexti marchionis Austriae...*, In archiducali Neuburgensi monasterio, 1591, VUB RSS, sign. II-3415.

paminėtinas pamokslininkas – tai Albertas Plocharskis (m. 1624), pamokslavęs Vilniaus katedroje (1594–1603), būsimasis Vilniaus kanauninkas⁷³¹. Jis savo knygų rinkinyje turėjo keletą parankinių, daugelio dvasininkų bibliotekėlėms įprastų knygų⁷³², taip pat nenustatytos autorystės „Šventųjų gyvenimus“ bei Petro iš Paludės Gavėnios pamokslų inkunabulą, kurie atiteko jo broliui Pauliui⁷³³. Šie Petro iš Paludės *Thesauri novi*⁷³⁴ išliko iki šiol, viename konvoliute su „Aukso legenda“⁷³⁵. Tad galbūt abi šios knygos jau tada buvo įrištos kartu, o paminėti „Šventųjų gyvenimai“ buvo Jokūbo Voraginiečio autorystės legendų rinkinys. A. Plocharskis turėjo įsigijęs ir kitą hagiografinę knygą – populiarųjį pranciškono Pelbarto iš Temešvaro pamokslų *de sanctis* rinkinį žiemos ir vasaros laikui. Šį paleotipą⁷³⁶ jis paliko Vilniaus bernardinams. Neabejotinai šia knyga jis naudojosi sakydamas pamokslus Vilniaus katedroje (žr. 5.2 skyrių). Kad jis rimtai ir atsakingai žiūrėjo į savo darbą, liudija jo bei kito pamokslininko Jono Tvardovskio 1596 m. liepos 5 d. skundas, kad Mikalojus Pacas nepamokslauja, tapęs Vilniaus kanauninku vietoje Mikalojaus Dacijaus⁷³⁷. Šios žinios daugiau kalba apie XVII a. pradžios katedrų pamokslininkus, kuriems knygos buvo reikalingos tiesioginiam darbui, o pamokslams apie šventuosius temų semtasi tiek šventųjų „gyvenimuose“, tiek hagiografiniuose pamoksluose.

Tad pamokslus galima laikyti vienu iš reikšmingiausių hagiografinės informacijos sklaidos kanalų LDK, kuris pasiekdavo platesnius tikinčiųjų

⁷³⁰ Proveniencinis įrašas: *Societatis Jesu residen. Wornen seu Mednicen*. Vėliau knyga atiteko garsiam XVIII a. dominikonui Dominykui Sivickiui, savo biblioteką palikusiam Gardino dominikonams, žr.: *VUB RSS*, sign. II-3415. Kražių jėzuitams jis paliko visą biblioteką, žr.: *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.*, p. 102, nr. 521.

⁷³¹ Apie jį plačiau žr.: *ten pat*, p. 38–39, nr. 131.

⁷³² Wujeko Bibliją, Romos mišiolą, agendą, brevijorių ir diurnalą, kuriuos testamentu paliko vargingų ir ligotų kunigų labui, žr.: *ten pat*, p. 38, nr. 131. Taip pat žr.: *LMAVB RS*, F. 43–26674, l. 2v.

⁷³³ *Ten pat*.

⁷³⁴ *VUB RSS*, sign. Ink. 262. Įrašas antraštiniame lape: *Alberti Plocharski Eccliae Cath. Wilnen. Concionatoris*.

⁷³⁵ *VUB RSS*, sign. Ink. 261–262. Konvoliuto pradžia defektuota, nėra „Aukso legendos“ titulinio lapo su galima A. Plocharskio proveniencija. Šios knygos į vieną konvoliutą galėjo patekti dar XVI a. pradžioje, kai priklausė Jonui Gardiniškiui (abi konvoliuto knygos rubruotos jo braižu, yra jo marginalijų). Knyga turi vėlesnę Vilniaus bernardinų provenienciją.

⁷³⁶ *Sermones Pomerii de Sanctis Hyemales et Estivales*, [Lugduni, 1509], *LMAVB RSS*, sign. V-16/2-421.

⁷³⁷ *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.*, p. 282, nr. 131, nr. 1596.

sluoksnius, ir kartu leidžia praplėsti netiesioginių hagiografijos naudotojų ratą. Šiuo atveju hagiografinė medžiaga sklisdavo subjektyviai atrinkta ir perfiltruota pamokslininko, atranką galėjo lemti šventojo populiarumo, reikšmingumo kriterijai, o galbūt ir paties pamokslininko asmeninis pamaldumas bei jo kaip skaitytojo interesai.

5.3. Skaitymo problema: marginalijos

Hagiografinė literatūra įvairiose LDK bibliotekose parodo jų savininkų domėjimosi kryptį, tačiau vien iš šio fakto negalima daryti pagrįstų išvadų apie savininkų intelektualinį lygį⁷³⁸ bei tvirtinti, kad šios knygos tikrai buvo skaitomos. Todėl senųjų bibliotekų tyrinėtojai atkreipia dėmesį ir į skaitymo problemą⁷³⁹. Skaitymas semiotine prasme suprantamas kaip reikšmių atskleidimo procesas, atskleidžiamas analizuojant skaitytojų paliktus įrašus knygoje: marginalijas, glosas, paratekstus⁷⁴⁰.

Skaitymo tyrimui galime pasitelkti iš pirmo žvilgsnio nereikšmingą ir dar nepakankamai išnaudotą skaitymo istorijos šaltinį⁷⁴¹ – *marginalijas*⁷⁴², kurios kartais turi svarbią išliekamąją vertę⁷⁴³ ir yra vienos iš „rūpestingo skaitymo pėdsakų“⁷⁴⁴. Visgi knygoje neišlikus susidomėjimo tekstu požymių dar nereiškia, kad kūrinys nebuvo skaitomas (pavyzdžiui, dominikonų bibliotekinės

⁷³⁸ Plg.: Krystyna Zawadzka, *Biblioteki klasztorne dominikanów na Śląsku (1239–1810)*, p. 104.

⁷³⁹ Skaitymo problemą Silezijos dominikonų vienuolynuose paliečia K. Zawadzka, tam skirdama atskirą skyrelį, žr.: Krystyna Zawadzka, *Biblioteki klasztorne dominikanów na Śląsku (1239–1810)*, p. 104–113. Autorė atkreipia dėmesį į istorinės perspektyvos (skaitymo praeityje tyrimo) trūkumą lenkų istoriografijoje, žr.: *ten pat*, p. 112.

⁷⁴⁰ Arvydas Pacevičius, *Skaitymas*, p. 655.

⁷⁴¹ Apie marginalijas, kaip skaitymo ir apskritai knygos istorijos šaltinį, taip pat pagrindinės istoriografijos apžvalgą žr.: Tomas Petreikis, *Marginalijos kaip knygos istorijos šaltinis: istoriografinis aspektas*, *Knygotyra*, 2011, t. 57, p. 67–85; Jolita Liškevičienė, *Knygos ženklų marginalijos*, *Knygotyra*, 2004, t. 42, p. 93–104.

⁷⁴² Šiuo atveju *marginalijomis* laikysime visas užtekstines pastabas, komentarus ir kitą medžiagą, užrašytą knygų paraštėse ar tuščiuose lapuose, tas, kurios susijusios ar nesusijusios su tekstu. Šį ir kitus marginalijų apibrėžimus žr.: Tomas Petreikis, *Marginalijos kaip knygos istorijos šaltinis*, p. 69–70.

⁷⁴³ Apie aukštos literatūrinės vertės XV–XVI a. humanistų marginalijas, pastabas su kritine analize ir kt. žr.: Энтон Графтон, Гуманист за чтением, *История чтения в западном мире от Античности до наших дней*, ред.-сост. Г. Кавалло, Р. Шартье; пер. с фр. М. А. Рыновой, Н. Н. Зубкова, Т. А. Недашковой, Москва: Издательство ФАИР, 2008, p. 261–262.

⁷⁴⁴ Plg.: *Krikščionybės Lietuvoje istorija*, p. 263.

instrukcijos draudė rašyti į knygas grasinant griežtomis bausmėmis)⁷⁴⁵, o ir aptiktus marginalinius įrašus sunku identifikuoti. Tad nors toks tyrimas yra gana subjektyvus, tačiau jis gali atskleisti atskirų skaitytojų interesus. Tyrimui pasirinkome keletą XVI a. LDK funkcionavusių hagiografinių knygų. Tai du šventųjų gyvenimų rinkiniai – Jokūbo Voraginiečio „Aukso legenda“ (1490)⁷⁴⁶ ir Petro iš Natali „Šventųjų katalogas“ (1513)⁷⁴⁷ – bei du hagiografinių pamokslų rinkiniai – Jono Verdeniečio *Sermones dormi secure de sanctis* (1493)⁷⁴⁸ ir *Sermones Pomerii de Sanctis Hyemales et Estivales* (1509)⁷⁴⁹. Atskirais atvejais bandysime identifikuoti ir aptarti konkrečių savininkų marginalijas, tačiau į tyrimą įtrauksime visas kūriniuose esančias marginalijas kaip kolektyvinės skaitymo patirties⁷⁵⁰ pavyzdį.

Chronologiškai ankstyviausios yra Jonui Gardiniškiui (*Johnes Grodno*) priskirtinos marginalijos⁷⁵¹, pasklidusios ne tik šioje, bet ir kartu įrištoje Petro iš Paludės knygoje *Thesauri novi*. Kilęs iš Gardino, studijavęs Krokuvos universitete ir tapęs menų bakaluru (1514)⁷⁵², tais pačiais metais (Krokuvoje?) jis galėjo įsigyti ir „Aukso legendos“ inkunabulą (1490). Šis būsimasis (1537–38) Vilniaus katedros zakristijonas 1516 m. baigė apipavidalinti minėtą šventųjų legendų rinkinį (raudonu ir žaliu rašalu įrašė inicialus į leidėjų tam paliktas vietas, atskyrė pastraipas), palikdamas savo parašą, skaitymo ir rubravimo datas (1514–1516)⁷⁵³. Tai bene ankstyviausia proveniencija, liudijanti, kad knyga pateko į LDK neilgai trukus po išspausdinimo ir čia funkcionavo jau XVI a. pirmoje pusėje⁷⁵⁴. Šiame kontekste mums svarbūs įvairūs Jono Gardiniškio

⁷⁴⁵ Krystyna Zawadzka, *Biblioteki klasztorne dominikanów na Śląsku (1239–1810)*, p. 113.

⁷⁴⁶ VUB RSS, sign. Ink. 261.

⁷⁴⁷ Petrus de Natali, *Catalogus sanctorum...Argentine*, [1513], *LMAVB RSS*, sign. V-16/2-419.

⁷⁴⁸ VUB RSS, sign. Ink. 155.

⁷⁴⁹ *Sermones Pomerii de Sanctis Hyemales et Estivales*, [Lugduni, 1509], *LMAVB RSS*, sign. V-16/2-421.

⁷⁵⁰ Plg.: Tomas Petreikis, *Marginalijos kaip knygos istorijos šaltinis*, p. 79.

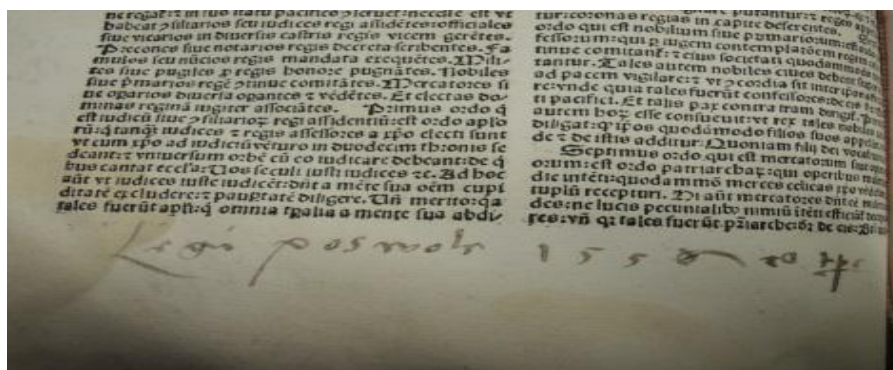
⁷⁵¹ *Anno 1514 ip'o die Nativitatis* [rašyta prie Marijos gimimo legendos- G. D.] *fra' sexta Moscovita* <...> *corruit cum suis exit; conclusit ano 1516 Joh'nes Grodno or[?]venarius*, žr.: VUB RSS, sign. Ink. 261, [l. 145v, 248]. Įrašas: *1517 die S. Elizbet' Horodno Joh[?]* <...> *finivit*, žr.: VUB RSS, sign. Ink. 262, [l. 141].

⁷⁵² Apie Joną Gardiniškį žr.: *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.*, p. 150, nr. 862.

⁷⁵³ VUB RSS, sign. Ink. 262, [l. 58].

⁷⁵⁴ Apie šį „Aukso legendos“ egzempliorių taip pat žr.: Gita Drungilienė, *Vieno kūrinio istorija*, p. 34.

pasižymėjimai: pabraukta, „bandyta plunksna“, piešti fantastinių gyvūnų atvaizdai⁷⁵⁵, *manicula* – „žyminti ranka“, „rankelė“⁷⁵⁶, rašyti skaičiai, pakartotas žodis. Šie pasižymėjimai palikti prie šventiesiems ap. Tomui, Pauliui Atsiskyrėliui (*Heremita*), Paulei, Julijonui, Baltramiejui, Augustinui, Mykolui, Jeronimui, 11000 mergelių, Simonui ir Judui, Barlaamui skirtų legendų⁷⁵⁷, taip pat prie Visų mirusiųjų atminimui, Kristaus ir Švč. Marijos gyvenimo įvykiams skirtų legendų. Panašu, kad Gardiniškis ne itin domėjosi pačių legendų turiniu, o daugiau dėmesio skyrė teksto vizualumui. Dalis šventųjų sulaukė jo dėmesio atsitiktinai, stabtelėjus rubruoti tekstą. Vėlesni knygos naudotojai (proveniencijos rodo, kad jais buvo Albertas Plocharskis bei Vilniaus bernardinai) įdėmiau skaitė (žymėjo, paliko įvairių priedašų) kitų šventųjų legendas (žr. 8 lentelę).

1 pav. LMAVB RSS, sign. V-16/2-419, l. cci.

Kitą knygą – Petro iš Natali „Šventųjų katalogą“ nežinomas skaitytojas XVI a. viduryje skaitė Pasvalyje (*Legi Poswole 1556 eo t[em]p[or]e*⁷⁵⁸, žr. 1 pav.). Toks miestelio akcentavimas rodytų, jog skaitytojas nebuvo nuolatinis Pasvalio gyventojas. Kaip žinoma, būtent XVI a. viduryje Pasvalys pateko į tarptautinių politinių įvykių sūkurį⁷⁵⁹, įgaudamas didesnę svarbą amžininkų

⁷⁵⁵ VUB RSS, sign. Ink. 262, [l. 175].

⁷⁵⁶ Apie šį ir kitus marginalijų ženklus žr.: Tomas Petreikis, *Marginalijos kaip knygos istorijos šaltinis*, p. 80.

⁷⁵⁷ VUB RSS, sign. Ink. 261, [l. 8v, 23, 34, 35, 134, 136 v, 161v, 174, 175, 205].

⁷⁵⁸ [Petrus de Natali, *Catalogus sanctorum...* Argentine, 1513], LMAVB RSS, sign. V-16/2-419, l. CCIV (knyga defektuota – nėra antraštinio lapo, pradžios).

⁷⁵⁹ 1557 m. rugsėjo 5d. ten buvo pasirašytos LDK ir Livonijos ordino sutartys, kurių trečioji, sudaranti LDK ir Livonijos ordino sąjungą prieš Rusiją, tapo pretekstu pastarajai 1558 m. Livonijoje pradėti karą,

akyse. Tuo metu Pasvalio klebonu (1546–1579) buvo vyskupas Valerijonas Protasevičius⁷⁶⁰, tačiau įrašas neprimena jo rašysenos. 1557 m. į Pasvalį valdovą Žygimantą Augustą lydėjo jo pamokslininkas (1556/57–1563) Jonas Pikarskis (m. 1577)⁷⁶¹, tad galima daryti atsargią prielaidą, kad galbūt jam priklausė šis šventųjų katalogas, skaitytas kelionėje ir naudotas ruošiantis pamokslams šventųjų dienomis. Skaitytojas (dvasininkas?) įdėmiausiai skaitė apie Visų šventųjų šventę (*De festivitate omnium sanctorum*), šalia kurios paliko minėtą įrašą ir su pačiu tekstu susijusių pastabų, pasižymėdamas 8 *ratio* (argumentus).

Šiame paleotipe yra ir kitomis rašysenomis paliktų marginalijų, kurių vieną galime laikyti vienalaike „pasvaliečiui“. Šia rašysena marginalijų palikta prie Lenkijoje ir LDK populiarių šventųjų, kurių gyvenimai ne tik pataisyti, bet ir papildyti prieraisais. Pavyzdžiui, pataisytas žodis šv. vyskupo Adalberto „gyvenime“, papildyta šventojo kankinio Florijono istorija, o prie anglų vyskupo šv. Augustino prirašyta *Anglia fidei suscepta*⁷⁶², atkreipiant dėmesį į christianizacijos pradžią. Tad skaitytojas buvo gerai susipažinęs su minėtų šventųjų gyvenimais. Svarbias vietas jis pasižymėjo ir prie kitų šventųjų gyvenimų: Jokūbo Jaunesniojo, Eustachijaus, Baltramiejaus, Pranciškaus, popiežiaus Leono, išpažinėjo Leonardo, kankinės Kotrynos, apaštalo Mato⁷⁶³. Skaitytojo išprusimą ir hagiografijos išmanymą rodo ir jo kritiškas atsiliepiamas apie Grigaliaus nuomonę, perskaitytą šv. abato Euzebijaus „gyvenime“⁷⁶⁴. Tad knygą įdėmiai skaitė, su ja polemizavo ne tik „pasvalietis“, bet ir kitas skaitytojas.

Trečioji pasirinkta knyga – Jono Verdeniečio pamokslų apie šventuosius rinkinys (1493), kuris Šiaurės Lietuvoje naudotas nuo XVI a. pirmosios pusės, o 1567 m. įrištas Vilniuje greičiausiai knygrišio Pranciškaus, tuomet rišusio

žr.: Rimantas Jاسas, Algirdas Matulevičius, Pasvalio sutartys, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 17, p. 591.

⁷⁶⁰ Plg. *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.*, p. 415–417, nr. 2526.

⁷⁶¹ *Ten pat.*, p. 159, nr. 918.

⁷⁶² [Petrus de Natali, *Catalogus sanctorum...*], *LMAVB RSS*, sign. V-16/2-419, [l. 74v, 80, 96 (t. b. 116)].

⁷⁶³ *Ten pat.*, [l. 77, 111, 153, 185, 294].

⁷⁶⁴ *Ten pat.*, [l. 147].

knygas Vilniaus kapitulai⁷⁶⁵. Inkunabulas vos per 15 metų iš spaustuvės pateko į Lietuvą. Pastabomis, prierasais lotynų kalba pažymėti pamokslai šventiesiems Ambraziejui, Steponui, ap. Jonui, Nekaltiesiems Vaikeliams, Motiejui, Petruir ir Pauliui (gausiai), Matui, Lukui, Simonui ir Judui, Visiems šventiesiems, Martynui, *De divisione apostolorum*⁷⁶⁶, arkangelui Mykolui, Švč. Marijos ir Kristaus šventėms. Sprendžiant pagal įvairius knygoje likusius pasižymėjimus, daugiausia skaitytojų dėmesio sulaukė pirmieji Kristaus sekėjai, apaštalai.

Paskutinė aptariamoji knyga – vengrų pamokslininko Pelbarto iš Temešvaro pamokslų apie šventuosius rinkinys⁷⁶⁷. Šią knygą savo bibliotekėlėje turėjo minėtas Vilniaus katedros pamokslininkas Albertas Plocharskis, vėliau ją palikęs Vilniaus bernardinams⁷⁶⁸. Kai kuriose marginalijose, atrodo, galima atpažinti Plocharskio rankos braižą pagal jo testamente išlikusį parašą⁷⁶⁹. Lotynų kalba rašytos pastabos ir įvairūs pasižymėjimai (kryželis, *manicula* ir kt.) liko prie pamokslų šv. ap. Matui, Jonui Krikštytojui, arkangelui Mykolui, vysk. Martynui, Visiems šventiesiems, taip pat Bažnyčios dedikacijai, Kristaus Apsireiškimui ir kitoms šventėms, daug pastabų prie pamokslo Mirusiųjų atminimui⁷⁷⁰. Galime manyti, kad pamokslams paminėtų šventųjų dienomis Plocharskis ruošėsi atsakingai, pasinaudodamas parankine literatūra. Kartu Vilniaus katedros pamokslininkas tikintiesiems greičiausiai suteikė ir nemažai žinių apie šventųjų gyvenimą, nes ne vienas knygoje išspausdintas pamokslas buvo papildytas ir šventojo legenda (*sermo ... cum legenda*). Tad čia galime kalbėti ir apie atitinkamą pamokslų lygį, ruošimąsi jiems.

⁷⁶⁵ Lietuvos inkunabulai, p. 205–206, nr. 260; Edmundas Laucevičius, *XV–XVIII a. knygų įrišimai Lietuvos bibliotekose*, p. 83.

⁷⁶⁶ Johannes de Verdena, *Sermones dormi secure de sanctis*, Strassburg, 1493, VUB RSS, sign. Ink. 155, l. 13, 20v, 23, 27, 38, 51, 70v, 94, 98v, 101v, 104, 105.

⁷⁶⁷ *Sermones Pomerii de Sanctis Hyemales et Estivales*, [Lugduni, 1509], LMAVB RSS, sign. V-16/2-421.

⁷⁶⁸ Įrašai knygos antraštiniame lape: *Opus Alb. Plocharscii Sn' Eccl. Cathe. Wilnen. p'dic'oris, R. Dnus. Albertus Plocharski [canonicq Vln. – įterpta virš eilutės, G.D.] Pro libraria P'rum Bernardinorū Vlnēsiū. Pro cella P'ris Vicarij.* (kita rašysena). Žr.: [Pelbartus de Themeswar], *Sermones Pomerii de Sanctis Hyemales et Estivales*, [Lugduni, 1509], LMAVB RSS, sign. V-16/2-421.

⁷⁶⁹ LMAVB RS, F. 43–26674, l. 2v.

⁷⁷⁰ *Sermones Pomerii de Sanctis Hyemales et Estivales*, [Lugduni, 1509], LMAVB RSS, sign. V-16/2-421, l. k versus, [6] versus, Eiii, Hii, riii versus, g [8] versus, Hiiii versus. Kai kurios Plocharskio pastabos vėliau, knygą įrišant, buvo nupjautos.

Toje pačioje knygoje išlikę ir daugiau pastabų, rašytų įvairiu laiku ir skirtingomis rašysenomis. Vieno braižo marginalijos, kuriomis primarginta knyga, manytina, paliktos jau po A. Plocharskio. Kaip minėta, knygą jis užrašė Vilniaus bernardinams, tad šio braižo savininką galima sąlygiškai pavadinti „bernardinu“. Tokią prielaidą patvirtintų ir marginalijų pobūdis. Šis skaitytojas pasižymėjo (*NB* ir kt.), pasibraukė, paliko pastabų lotynų kalba apie pamokslų ar legendų, skirtų šv. Paraskevei, Kryžiaus atradimui, šv. Bernardinui, *de electione sanctorum*, šv. Petriui, šv. Marijai Magdalietai, šv. Jokūbui Vyresniajam (priešais: *Calix irae Dei*, *Notabilis* ir kt.), šv. Laurynui (pastaba: *sermo notabilis*), šv. Liudvikui, šv. Pranciškui, šv. Elžbietai⁷⁷¹ (šalia išvingiuotas gražus ornamentas). Iš šių atidžiau skaitytų pamokslų, trečdalis yra skirti pranciškonų ordino šventiesiems⁷⁷². Be to, pažymėtas ir pamokslas šv. Paraskevei, kuri 1415 m. paskelbta Lenkijos ir Lietuvos stačiatikių globėja⁷⁷³, o aktyvias misijas tarp stačiatikių vykdė būtent bernardinai. Tad marginalijos patvirtintų prielaidą, jog jas paliko vienuolis bernardinai, kuri labiausiai domino ordino ir jų misijoms svarbūs šventieji.

Keturiose Lietuvoje naudotose knygose skirtingu laiku paliktos marginalijos rodo, kad skaitytojams buvo aktualus gausus šventųjų būrys – beveik 50 šventųjų ar jų grupių. Vienur marginalijos yra gausios, kitur palikti tik trumpi pažymėjimai. Skaitytojams buvo įdomūs beveik visų apaštalų ir evangelistų bei kitų populiariausių Katalikų Bažnyčios šventųjų „gyvenimai“, kurių šventes Vilniaus vyskupijos sinodai (1528 ir 1582 m.) paskelbė privalomomis, tad jų metu dvasininkams tekdavo sakyti pamokslus. Iš sinoduose nurodytų švenčių⁷⁷⁴, tik keli šventieji (apaštalai Pilypas ir Andriejus, evangelistas Morkus bei šv. Stanislovas, dažnoje knygoje net neminimas) nagrinėjamosiose knygose liko be „įdėmaus skaitymo ženklų“. Marginalijos rodo

⁷⁷¹ *Ten pat*, pamokslus žr.: nuo l. l[7], o[7], p[5], q[8], siii, yiii, zii, B *versus*, B[8], E [8], K.

⁷⁷² Šv. Pranciškus ir Bernardinas bei pranciškonų pasauliečių ordino globėjai – Prancūzijos karalius Liudvikas IX (1214–1270) ir Tiuringijos kunigaikštienė Elžbieta Vengrė (1207–1231).

⁷⁷³ Darius Baronas, Stačiatikiai, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra*, p. 680. Apie šv. Paraskevės kultą taip pat žr.: Кястутис Гудмантас, „Житие“ Парасковии-Пракседы в литовских летописях, *Археология и история Литвы и северо-запада России в средневековье*, редактор и составитель Гедиминас Вайткавичюс, Вильнюс: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2013, p. 197–214.

⁷⁷⁴ Jan Sawicki, *Concilia...* p. 118, 139–140.

susidomėjimą vienuolijų įkūrėjais (šv. Pranciškumi, Bernardinu, Dominyku), „vietiniais“ šventaisiais (šv. Adalbertu, Florijonu, Vladislovu), viduramžiais populiariais šventaisiais iš Keturiolikos pagalbininkų grupės (šv. Barbora, Kotryna, Jurgiu, Sebastijonu). Išsiskiria skaitytojų labiausiai pamėgti šventieji – tai Baltramiejus, Martynas, Matas, Simonas ir Judas (Tadas) bei Visi šventieji (visų šventės minimos rudenį, nuo rugpjūčio 24 iki lapkričio 11 d., kaip ir populiaraus arkangelo Mykolo šventė). Tad knygų savininkai (dvasininkai) domėjosi daugelio šventųjų gyvenimais ir, manytina, atsakingai ruošėsi jų švenčių pamokslams, taip atsiliepdami į privalomų švenčių liturgines nuorodas.

8 lentelė. *Marginalijos LDK naudotose hagiografinėse knygose*

Šventasis \ Knyga	<i>Sermones Pomerii de sanctis</i> ⁷⁷⁵	<i>Catalogus sanctorum</i> ⁷⁷⁶	<i>Lombardica historia...</i> ⁷⁷⁷	<i>Sermones dormi secure de sanctis</i> ⁷⁷⁸	Iš viso
Adalbertas		x			1
Ambraziejus				x	1
Anastazijus		x			1
Augustinas		x	x		2
Baltramiejus	x	x	x		3
Barbora			x		1
Barlaamas			x		1
Bažnyčios dedikacija	x				1
Bernardinas	x				1
Dominykas			x		1
<i>De divisione apostolorum</i>				x	1
<i>De electione s. sanctorum</i>	x				1
Elžbieta	x		x		2
Eustachijus		x			1
Euzebijus		x			1
Florijonas		x			1
Galas		x			1
Germanas		x			1
Jeronimas			x		1
Jokūbas jaunesnysis		x	x		2
Jokūbas vyresnysis	x				1

⁷⁷⁵ [Pelbartus de Themeswar], *Sermones Pomerii de Sanctis Hyemales et Estivales*, [Lugduni, 1509], *LMAVB RSS*, sign. V-16/2-421.

⁷⁷⁶ Petrus de Natali, *Catalogus sanctorum...* [Argentine, 1513], *LMAVB RSS*, sign. V-16/2-419.

⁷⁷⁷ [Jacobus de Voragine], *Lombardica historia que a plerisque Aurea legenda sanctorum appellatur*, Argentinae: 1490; *VUB RSS*, sign. Ink. 261.

⁷⁷⁸ Johannes de Verdena, *Sermones dormi secure de sanctis*, Strassburg, 1493, *VUB RSS*, sign. Ink. 155.

Jonas, apaštalas				x	1
Jonas Krikštytojas	x				1
Julijonas			x		1
Jurgis		x			1
Kotryna Aleksandrietė		x	x		2
Kozmas ir Damijonas		x			1
Laurynas	x	x			2
Leonardas		x			1
Pop. Leonas		x			1
Liudvikas	x				1
Lukas				x	1
M. Magdaliėtė	x				1
Martynas	x		x	x	3
Matas	x	x		x	3
Mikalojus			x		1
Mykolas arkangelas	x		x	x	3
Motiejus				x	1
Nekaltųjų vaikelių				x	1
Paraskevė	x				1
Paulė			x		1
Paulius Eremitas			x		1
Pelagijus			x		1
Petras	x				1
Petras ir Paulius				x	1
Pranciškus	x	x			2
Sebastijonas	x				1
Simonas ir Judas	x		x	x	3
Steponas				x	1
Ap. Tomas			x		1
Visi šventieji	x	x		x	3
Vladislovas	x				1
11000 mergelių			x		1

Knygose skaitytojai ne tik pasižymėdavo patikusias ar reikalingas vietas (pabraukymais, kryželiu, *NB (nota bene)*, *nota*, *diligiter notatum*, nupiešta *manicula* ir pan.), bet ir patikslindavo, apibendrindavo ar pakomentuodavo, polemizuodavo su autoriumi, įvertindavo tekstą. Šios marginalijos rodo skaitytojų išprusimą bei gyvą reagavimą, atskleidžia skaitymo procesą, suprantamą kaip teksto suvokimą (angl. *appropriation*) – aktualizaciją ir interpretaciją⁷⁷⁹. Kaip pavyzdį galime pasitelkti įvairaus laikotarpio „Aukso legendos“ marginalijas, kuriose galime atpažinti skaitytojų nuostatą skaitomo

⁷⁷⁹ Роже Шартъе, „Народные“ читатели и их чтение от эпохи возрождения до эпохи классицизма, *История чтения в западном мире от Античности до наших дней*, p. 348.

teksto atžvilgiu ar jo (ne)vertinimą. Antai, atskiri skaitytojai šiose knygose paliko palankumą, susižavėjimą išreiškiančius įrašus: *pulcherima exempla*, *pulchra historia*⁷⁸⁰, *sermo bonus*⁷⁸¹. Dar vieną skaitytoją šv. Kunigundai skirtas skaitinys įkvėpė prabilti eilėmis: *Haec Patrona est Polona, suis Bona/ Confert dona, tantum sona, orans tona*⁷⁸². Keleto knygų marginalijose atsispindi neigiamas kūrinio vertinimas. Vienas kritiškai nusiteikęs skaitytojas Jokūbo Voraginiečio pasakojimuose apie šventuosius įžiūrėjo tik juokingiausius niekus⁷⁸³, kitas skaitinyje „Apie visų mirusių tikinčių minėjimą“ rado baisių pavyzdžių ir dalykų⁷⁸⁴, trečiasis visą kūrinį prilygino „pragaro skaitiniams“, ranka „pataisydamas“ pavadinimą – *Piakielna Legenda*⁷⁸⁵. Į itin aršaus ir kritiško skaitytojo rankas buvo pakliuvęs dar vienas „Šventųjų skaitinių“ paleotipas. Nuosekliai skaitydamas knygą, skaitytojas pasibraukė papiktinusias vietas, o šalia išsakė savo kritišką požiūrį ne tik į tekstą („klaida“, „melas“, „pasakos“, „prietarai“⁷⁸⁶), jo autorių (Voraginetis išvadintas piktžodžiautoju,

⁷⁸⁰ Prirašyta šalia skaitinių apie šv. Barlaamą, šv. Jokūbą sukapotąjį, žr.: *LNB RKRS*, sign. R. XV: D. 4, [f. F₃v, H₂], taip pat šalia pasakojimo apie šv. Pelagijų, žr.: *Jacobus de Voragine, [Legenda aurea sanctorum, sive Lombardica historia]*, Lyon per Iacobum Saccon: impensis Jacobi Huguetan, 1512, *VUB RSS*, sign. II-3015, l. cliv, clii.

⁷⁸¹ Dominikono V. Vaitiekavičius marginalija prie 1689 m. skaityto šv. Apolinaro gyvenimo aprašymo: *Jacobus de Voragine, Longobardica historia que a plerisque Aurea legenda sanctorum appellatur, sive Passionale sanctorum*, [Hagenau]: expensis circumspecti viri Joannis Rynman de Oringau: in officina industrii Henrici Gran, 1516, *VUB RSS*, sign. II-3044, [f. o₆v–o₇].

⁷⁸² „Ši globėja yra lenkė, saviesiems neša geras dovanas. Taip skambėk, meldama griaudėk!“ Bene vienintelė knygos proveniencija – įrašas II viršelio išorinėje pusėje *Reverend[us] Pater Jektar*, žr.: *Jacobus de Voragine, Lombardica historia que a plerisque Aurea legenda sanctorum appellatur*, Argentinae: Georg Husner 1502.[12.12], *VUB RSS*, sign. II-2706, [f. M₄]. Skaitytojas – poetas greičiausiai supainiojo dvi šventąsias: imperatorieneį šv. Kunigundą (~978–1033), kuriai ir skirta legenda, ir Lenkijos šventąją, labiau žinomą vengrišku vardo trumpiniu Kinga (1234–1292 m.), kuri beatifikuota 1690 m., o 1715 m. paskelbta Lenkijos ir Lietuvos globėja, žr.: Henryk Fros, Franciszek Sowa, *Twoje imię*, p. 344–345.

⁷⁸³ *Nugae sunt in tota hac historia* (prie šv. Mikalojaus, kita ranka nubraukta), *nugae nugacissimae* (prie šv. Lauryno, šv. Baltramiejaus skaitinio), *nugae incipiunt* (prie šv. Augustino), *nugae sunt o[mn]ia quae continentur hic* (prie šv. Eustachijaus), žr.: *Jacobus de Voragine, Lombardica historia que a plerisque Aurea legenda sanctorum appellatur*, Argentinae Georg Husner 1502.[XII.12], *VUB RSS*, sign. II-2706, [f. a₆, s₂, t₈v, L₂] ir kt.

⁷⁸⁴ *Terribilis est res* ir kt., žr.: *Jacobus de Voragine, [Legenda aurea sanctorum, sive Lombardica historia]*, Basel Nicolaus Kessler [1486.VI.25], *VUB RSS*, sign. Ink. 245, [f. E₃v, E₄v].

⁷⁸⁵ *VUB RSS*, sign. II-3044. Vargu, ar tai padarė kuris nors iš proveniencijose įsiamžinusių knygų savininkų. Vienintelis katalikų dvasininkijai nepriklausęs savininkas – Viežbovskis – paliko užkeikimo tipo įrašą konvoliuto priešlapyje, kuris jį liudija knygą branginus: *Ego sum possessor huius libri, quis illum qverit, hoc nomen erit To[...] Vierzbowski*, žr.: *ten pat*, priešlapis. Apie tokius užkeikimus plačiau žr.: Arvydas Pacevičius, *Senųjų knygų nuosavybės ženklų tipologija*, p. 53.

⁷⁸⁶ *Czytay tu iedno o guslach y baykach*, žr.: *Jacobus de Voragine, Revere[n]dissimi fratris Jacobi de Voragine Genuensis Archiepi. ordinis predicatorum, sanctorum ac festoru[m] per totum annum*, In alma

žydu, melagiu, piktadariu, begėdžiu ir ištvirkusiu suvedžiotoju, nevidonu⁷⁸⁷), bet ir apskritai į Katalikų Bažnyčią ir jos tikėjimo tiesas⁷⁸⁸. Atrodo, šis skaitytojas knygos pabaigoje buvo įrašęs ir užkeikimą, kurį vėlesnis, kūriniui palankus skaitytojas nubraukė ir pirmajam pagrasino prakeiksmu po mirties dėl nepagarbos „angelų duonai“⁷⁸⁹. Tokie emocionalūs poleminiai įrašai ar net agresyvaus skaitymo pavyzdžiai⁷⁹⁰ gali būti siejami su atsiradusiu kritiškumu hagiografijos atžvilgiu, kartais primena protestantų kritiką. Tad Jokūbo Voraginiečio „Aukso legendos“ leidiniuose išlikusios marginalijos atspindi skirtingą skaitytojų vertinimą (nuo susižavėjimo iki kritikos ir smerkimo), o kartu rodo, kad kūrinys savotiškai tebeaktualus ir po Reformacijos (XVII–XVIII a.).

Visos įvairiose hagiografinėse knygose paliktos marginalijos liudija atidų skaitymą, gilinimąsi į skaitomus tekstus. Vienas skaitytojas, eidamas dar toliau, pabrėžė ne tiek šventųjų gyvenimų skaitymo, kiek gyvenimo jais naudą (*Sanctorum vitas, legere et non vivere, frustra est*)⁷⁹¹. Ši sentencijos tipo marginalija atitinka dažnos hagiografinės knygos pradžioje spausdintas citatas iš Šv. Rašto (psalmių), atspindinčias šventųjų kulto prasmę ar skatinančias šventųjų gerbimą („Džiaukitės Dievu Jo šventuosiuose“⁷⁹², „Nuostabus Dievas

Venetiarum urbe impensa[ue]... Nicolai de Franckfordia, 1512, *LNB RKRS*, sign. R.XVI:C.169, l. 256 ir kt.

⁷⁸⁷ <...> *wszeteczny balamucie, niewstydlivy balamucie, o bluźnier Boga, zyd <...> ir pan.*, žr.: *ten pat*, l. 140, 152, 197, 258v ir kt.

⁷⁸⁸ *Tu się czytelniku miły przypatrz klamstwie księżey papieskicy, co ono mowią y tak do gardła przą...*, kitoje vietoje, šalia pasakojimų apie šv. Bonifacą ir šv. Skolastiką: *Ecclesia romana multa festa cęlebrat, quorum nomina sepulta sunt in inferno*, arba dar, šalia pasakojimo apie šv. Bernardą: *złodzieiu <...> Gratia Dei Salvat[or]i <...> non Mariae*, žr.: *ten pat*, l. 99v, 258, 273.

⁷⁸⁹ *Ten twoy Koncept wżęty / Jest u nas wykłęty / Pozeyściu, y sam bądz przekłęty / zes chleb Anielski nieuszcziles Święty*, žr.: *ten pat*, paskutinis lapas *versus*. Knygoje – tik Tytuvėnų bernardinų vienuolyno proveniencija.

⁷⁹⁰ Arvydas Pacevičius, *Skaitymas*, p. 666.

⁷⁹¹ Marginalija A. Lipomano „Šventųjų gyvenimų“ antro tomo priešlapyje, žr.: Aloysius Lippomanus, *Secundus tomus vitarum sanctorum priscorum patrum numero ducentum et vigintiquinque, per Gravissimos et probatissimos Authores descriptarum. Et nuper per R. P. D. Aloysium Lipomanum Episcopum Veronensem in unum volumen redactae. Cum scholiis eiusdem omnium praesentium haeticorum blasphemias et delyramenta profligantibus*, Venetiis: 1553, *VUB RSS*, sign. II-613.

⁷⁹² *Gaudate dominum in sanctis eius Ita scribitur psalmo. cl;* Mefreto pamokslų šventiesiems pradžia: žr.: Meffret, *Sermones de tempore et de sanctis, sive Hortulus reginae*, Nürnberg: expensis Anthonii Kobergers Nurenbergen[is] incole, 1487, *LMAVB RSS*, sign. I-41

savo šventuosiuose⁷⁹³). Šios psalmių eilutės – pamokslų knygų moto – atitiko bei perdavė skaitytojams Bažnyčios mokymą apie šventųjų kultą: gerbdami šventuosius, garbiname juose esantį Dievą.

Kaip šventųjų „gyvenimai“ (perskaityti ar išgirsti) buvo įsimenami ir savaip interpretuojami, pritaikomi savo gyvenimiškai situacijai, atskleidžia LDK ir Lenkijos unitų metropolito (buvusio stačiatikio) Ipatijaus Pociejaus (1541–1613) atvejis. Prisimindamas Samuelio Senčilos organizuotas riaušės ir patirtus sužalojimus, metropolitas pasinaudoja šv. Januarijaus kraujo stebuklo⁷⁹⁴ pavyzdžiu. Save laikydamas nuodėmingu ir nedrįsdamas lygintis su šventuoju Januarijumi, visgi kaip pavyzdį pateikia Neapolyje žinomą stebuklą: kai šio šventojo galvos relikvija atnešama prie kraujo ampulės, kurioje jis „kaip akmuo sustingęs“, iš karto kraujas suskystėjęs ir tarsi nuo ugnies užverdąs. Emocingame laiške Pociėjus rašo negalintis garantuoti, kad ir jo žaizdos neims vėl kraujuoti jį sužeidusiojo akivaizdoje⁷⁹⁵. Matyt, metropolitas iš dalies susitapatino ne tik su šiuo „kraujo stebuklu“, bet ir su paties arijonų persekioto vyskupo Januarijaus gyvenimu. Tiesa, Pociėjus neužsimena, iš kur jis sužinojo apie šio šventojo gyvenimą ir vykstančius stebuklus, tačiau jo žinios buvo gana tikslios.

Tad atskirų knygų marginalijos liudija teksto skaitymą ir suvokimą, jo (ne)vertinimą, daugiausia dėmesio sulaukusius šventuosius. Įdėmiausiai studijuotus „gyvenimus“ galėjo lemti šventojo populiarumo, reikšmingumo kriterijai, o galbūt ir paties pamokslininko asmeninis pamaldumas.

⁷⁹³ *Mirabilis DEVS in SANCTIS suis. Psalm. 47*; Liudviko Granadiečio pamokslų šventiesiems titulinis lapas, žr.: Granatensis Ludovicus, *Conciones de praecipvis sanctorvm festis, a festo Beatissimae Mariae Magdalenae, vsque ad finem anni. Auctore R. P. F. Ludovico Granatensi, sacrae Theologiae professore, monacho Dominicano*, Antverpiae: Ex officina Christophori Plantini Architypographi Regij, 1580, VUB RSS, sign. III P 307. Ši knyga ir pabaigiama panašia citata: *Tam bene qui mores SANCTORUM scribit et acta; Non hunc SANCTORUM SPIRITUS intus agit?*

⁷⁹⁴ Neapolio katedroje saugomas šv. vyskupo Januarijaus (m. ~305) kraujas, kuris keletą kartų per metus (dažniausiai šventojo švenčių dienomis) staiga „atgyja“, iš sudžiuvusio vėl tampa skystas, o jo kiekis induose padidėja. Stebuklas pirmą kartą minimas 1389 m., žr.: Franciszek Sowa, *Twoje imię*, p. 314; *The Oxford dictionary of Saints*, p. 270.

⁷⁹⁵ *Alie za to nieszliubie zebysie rany moie wezrzawszy na tego Judasza odnowic niemialy, iako więc pospolicie to bywa. <...> Mamy piękny przykład y cudo wszystkimu swiatu iawne y teraz wiadome, o męczenniku świętym Januariuszu Biskupie ktorego głowę y krew zebraną chowaią w Neapolim miescie, y kiedy kolwiek głowę iego przyniosą do krwie ktora iako kamien w ampulie iednej stwardziala, zarazem ona krew iako swieza rosplyniesie y zorec jakoby na ogniu podnieconym pocznie*, žr.: 1609 m., Ipatijaus Pociejaus laiškas Slanimo pavieto maršalkai Grigaliui Tryznai, VUB RS, F. 5 (A83)–12262, l. 2.

* * *

Apibendrinant galima pasakyti, kad sukaupti duomenys leidžia konkrečiau ir pagrįsčiau kalbėti apie hagiografijos naudotojus – skaitytojus, išskirti pagrindines jų grupes. Didžiausia hagiografinės literatūros dalis telkėsi Bažnyčios aplinkoje, ypač vienuolynuose (pirmiausia – dominikonų), o pasauliečiams (valdovai, didikai ir kiti asmenys) teko labai menka jos dalis. Bažnyčia – pagrindinė šventųjų „gyvenimų“ skaitytoja ir žinovė – šias žinias per pamokslus skleidė platesniuose visuomenės sluoksniuose, taip išplėsdama netiesioginių hagiografijos naudotojų ratą. Šiuo atveju hagiografinė medžiaga sklisdavo subjektyviai atrinkta pamokslininko. Atskirų knygų marginalijos liudija teksto skaitymą ir suvokimą, jo (ne)vertinimą, daugiausia dėmesio sulaukusius šventuosius. Atranką galėjo lemti šventojo populiarumo, reikšmingumo kriterijai, o galbūt ir paties pamokslininko asmeninis pamaldumas. Pasirinktų knygų marginalijos rodo skaitytojų domėjimąsi dideliu šventųjų skaičiumi, be to, galima išvesti sąsajas tarp įdėmiau skaitytų šventųjų „gyvenimų“ ir populiariausių Katalikų Bažnyčios šventųjų, kurių šventės Vilniaus vyskupijoje buvo privalomos.

6. SKAITANČIOS VISUOMENĖS PAMALDUMAS ŠVENTIESIEMS

Viduramžiais rašto kultūra lydėjo krikščionybės diegimo ir evangelizacijos procesą. Taip atsirado neišardomas ryšys tarp religinio auklėjimo ir literatūrinio išsilavinimo, gimė poreikis „skaityti dėl sielos išganymo“⁷⁹⁶. Raštingų, skaitančių žmonių buvo nedaug, bet šis skaičius pamažu augo.

Išskirtinę padėtį šiuo atžvilgiu užėmė visuomenės elitas ir dvasininkai, kuriems buvo lengviausiai prieinamas išsilavinimas ir knygos – Lietuvoje net iki XVI a. raštas ir skaitymas buvo jų „privilegija“⁷⁹⁷. Antai vienuoliai viduramžiais buvo ne tik dvasinės kultūros nešėjai, bet ir būrė intelektualinį elitą, vystė raštiją⁷⁹⁸. Šiuo atveju norėdami atskleisti, kaip hagiografinės literatūros poveikis atsispindėjo visuomenėje, pasirinkome skirtingų LDK socialinių sluoksnių atstovus. Valdovų sluoksnį atstovauja Ldk Vytauto žmona Ona – bene pirmoji moteris LDK, turėjusi knygų. Visuomenės elito, didikų pamaldumą šventiesiems atskleidžia žymus didikas Albertas Goštautas, turėjęs didelę asmeninę biblioteką. Dvasininkų sluoksniui reprezentuoti pasirinkome vienuolius – Vilniaus pranciškonų observantų (bernardinų) vienuolyną, kuris XVI–XVII a. turėjo didžiausią biblioteką⁷⁹⁹. Šiuo atveju atkreipsime dėmesį ne tik į pačių vienuolių dvasingumą ir pamaldumą šventiesiems, bet ir į tai, kaip jie šį pamaldumą skleidė visuomenėje – šioje „neskaitančioje daugumoje“.

6.1. Valdovų pamaldumas: kunigaikštienė Ona ir Daratos iš Montau „gyvenimas“

Nors knygos viduramžiais valdančiajam sluoksniui buvo prieinamos, visgi valdovai ir didikai viduramžiais retai skaitydavo sau, dažniau klausydavosi

⁷⁹⁶ Малколм Паркс, Читать, переписывать и толковать тексты: монастырские практики раннего средневековья, *История чтения в западном мире от Античности до наших дней*, p. 123.

⁷⁹⁷ Arvydas Pacevičius, *Skaitymas, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūra*, p. 656.

⁷⁹⁸ Henryk Samsonowicz, *Złota jesień polskiego średniowiecza*, Poznań: Wydawnictwo poznańskie, 2001, p. 203.

⁷⁹⁹ Arvydas Pacevičius, *Vienuolynų bibliotekos Lietuvoje 1795–1864 metais*, p. 55–56.

skaitomų specialiai jiems sukurtų rankraščių⁸⁰⁰. Tyrinėtojai pabrėžia, kad vis labiau plito skaitymas tarp aukštą statusą turinčių moterų, kurios turėjo daugiau laiko nei svarbiais valstybės reikalais užsiėmę jų vyrai⁸⁰¹. Lietuvos viduramžių istorijoje viena ryškiausių moterų yra laikoma kunigaikštienė Ona⁸⁰² (mirusi 1418 m. Trakuose, palaidota Vilniaus katedroje), kuri aktyviai dalyvavo savo vyro, Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto politikoje. Ji žinoma kaip viena pirmųjų moterų LDK, turėjusi knygų. Istoriografijoje dažniausiai tik lakoniškai paminima, kad 1400 m. lankydamosi Marienverderyje kunigaikštienė Ona gavo dvi knygeles apie palaimintosios Daratos gyvenimą. Tad toliau pasigilinsime, kokias knygeles ir kokiomis aplinkybėmis gavo Ona ir ką tai pasako apie ją pačią.

Minėtoji Darata iš Montau (1347–1394)⁸⁰³, kurios gyvenimo aprašymą turėjo Ona Vytautienė, gyveno Prūsijoje, o po aštuonių (iš devynių) savo vaikų ir vyro mirties atsidėjo karitatyvinei veiklai ir maldingumui, patirdama vis intensyvesnių mistinių potyrių. Nuo 1391 m. ją ėmė globoti žymus teologas, Pamedės katedros kapitulos dekanas bei Vokiečių Ordino kapelionas Jonas iš Marienverderio⁸⁰⁴ (*Johannes Marienwerder, Jan z Kwidzyna*; 1343–1417), kuris pirmasis išvelgė jos išskirtines dvasines ir mistines dovanas. Paskutinius gyvenimo metus Darata praleido užmūryta celėje prie Marienverderio⁸⁰⁵ bažnyčios, ten 1394 m. ir mirė. Šios paprastos miestietės mistinės patirtys ir

⁸⁰⁰ Пол Зенгер, Чтение в позднем средневековье, *История чтения в западном мире от Античности до наших дней*, p. 179.

⁸⁰¹ Arvydas Pacevičius, Skaitymas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūra*, p. 664.

⁸⁰² Ldk Vytauto pirmoji žmona, manoma, buvo Smolensko kunigaikščio Sviatoslavo Ivanovičiaus duktė, už Vytauto ištekėjo vėliausiai 1376 m., žr.: Jan Tęgowski, *Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów*, Poznań; Wrocław: Wydawnictwo Historyczne, 1999, p. 208–209.

⁸⁰³ Pagrindiniai biografijos faktai pateikti: Henryk Fros, Franciszek Sowa, *Twoje imię*, p. 188; *Encyklopedia katolicka*, Lublin, 1985, t. 4, p. 141. Taip pat žr. vokišką istoriografiją: Hilde Firtel, *Dorothea von Montau. Eine deutsche Mystikerin*, Freiburg (Schweiz): Kanisius Verlag, 1968; Petra Hörner, *Dorothea von Montau: Überlieferung - Interpretation; Dorothea und die osteuropäische Mystik*, Frankfurt am Main: Lang, 1993 ir kt.

⁸⁰⁴ Po 20 metų mokymosi Prahos universitete, 1387 m. grįžo į gimtąjį miestą ir įstojo į Vokiečių ordiną. Apie jį daugiau žr.: Marian Boryszkowski, Johannes Marienwerder, *Encyklopedia katolicka*, t. 7, Lublin: KUL, 1997, p. 913–914.

⁸⁰⁵ 1233 m. Vyslos saloje, Kvedine buvusią prūsų gyvenvietę užėmė Vokiečių ordinas ir pasistatė pilį, kurią pavadino Marienverderiu (vok. „Marijos sala“). Dabar šis miestas, esantis Lenkijos šiaurėje, į pietus nuo Malborko, vadinamas Kvidzynu (Kwidzyn), žr.: *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 11, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2007, p. 388.

gyvenimo būdas buvo neįprasti aplinkiniams. Dar jai esant gyvai, jos celė (išlikusi iki šiol) traukė žmonių dėmesį: ji buvo rodoma atvykusiems į kasmetinę mugę⁸⁰⁶. Iš karto po mirties pasklido garsas apie Daratos šventumą ir pradėta rūpintis jos kanonizacija – oficialiu pripažinimu šventąja. Kaip žinoma kanonizacijos byloje svarbią vietą užėmė šventumu garsėjančio asmens gyvenimo aprašymas, vadinamasis *vita*, kur buvo pabrėžiamos jo dorybės ir stebuklai. Daratos atveju tokį „gyvenimą“ ėmėsi rašyti jos nuodėmklausys Jonas iš Marienverderio.

Daratos laidotuvėse (1394 m. birželio 28 d.) Jonas iš Marienverderio, atrodo, pasižadėjo paskelbti platų veikalą apie Daratą. Po pasiruošimo darbų 1396 m. jis parašė pirmąją knygelę apie Daratą – *Vita Lindana*. Tai buvo trumpas jos gyvenimo aprašymas, tarsi pagrindinio darbo įvadas. Maždaug po metų, remdamasis savo užrašais iš Daratos pasakojimų, jos buvęs nuodėmklausys baigė antrąją knygelę – *Liber de festis*. Joje pasakojama, kaip Darata ruošdavosi Kristaus, Švč. Mergelės Marijos ir šventųjų šventėms bei kokias gaudavo vidines įžvalgas ir regėjimus⁸⁰⁷. Manoma, jog kelis skyrius knygos pabaigoje pridėjo pats hagiografas (aprašydamas ką tik mirusio ordino magistro Konrado Valenrodo kančias pragare, taip išsakydamas Vokiečių ordino dvasininkijos prastą nuomonę apie šį į viklifizmą linkusį magistrą)⁸⁰⁸. Pagaliau 1399 m. Jonas iš Marienverderio parašė trečiąją knygą *Vita latina*⁸⁰⁹ – išsamų Daratos gyvenimo aprašymą. Knygoje atsispindi Daratos piligrimystės, apsimarinimai, gyvas ir stiprus pamaldumas Dievui ir jo šventiesiems, apreiškimai, kančia ir mirties ilgesys⁸¹⁰. Didesnė knygos dalis skirta Dievo veikimo ir gautų malonių aprašymui. Dar po metų baigtoje ketvirtojoje knygoje

⁸⁰⁶ Richard Kieckhefer, *Unquiet Souls: Fourteenth-Century Saints and Their Religious Milieu*, Chicago, London: The University of Chicago Press, 1984, p. 30.

⁸⁰⁷ Wprowadzenia, *Księga o świętych mistrza Jana z Kwidzyna: Objawienia błogosławionej Doroty z Mątów*, Z krytycznego wydania Dr Anneliese Birch-Hirschfeld Triller, przy współpracy Ernesta Borcherta, po przygotowaniach Jana Westpfala, przełożył Biskup Julian Wojtkowski, Olsztyn: Zakład Poligraficzny „Gutgraf“, 2013, p. 12–13. Yra išlikę du šio kūrinio XV a. rankraščiai, žr.: *ten pat*, p. 12.

⁸⁰⁸ *Księga o świętych mistrza Jana z Kwidzyna*, p. 14, 229 (158 išnaša).

⁸⁰⁹ Iki šiol išliko tik trys ankstyvi šio „gyvenimo“ rankraščiai, žr.: Jan z Kwidzyna, *Żywot Doroty z Mątów*, p. 15.

⁸¹⁰ Jan z Kwidzyna, *Żywot Doroty z Mątów*, p. 13–14. Taip pat žr. Daratos *Lotyniškojo gyvenimo* skyrių sąrašą: *ten pat*, p. 419–426 („Spis rozdziałów“).

– *Septililium* (sudaryta iš septynių traktatų) – taip pat atsispindi Daratos dvasinis gyvenimas, jos gautos malonės⁸¹¹. Tad per 5 metus Jonas iš Marienverderio parašė 4 knygas apie Daratos gyvenimą ir dvasingumą⁸¹².

Nors tyrinėtojai iki galo nesutaria dėl šių knygų eiliškumo ir tikslų parašymo metų, bet daugelis sutinka, kad 1399 (ar bent 1400 m.) galima laikyti darbų pabaiga⁸¹³. Būtent tais metais kunigaikštienė Ona ir gavo dvi knygeles apie Daratą. Manoma, kad greičiausiai tai buvo *Vita Latina* arba *Vita Lindana*⁸¹⁴, taigi, ilgesnis ar trumpesnis šventąja laikomos Daratos gyvenimas. Manytume, kad Ona galėjo gauti ir skirtingas knygas iš minėto „daratianos“ repertuaro. Bet kuriuo atveju tai buvo Jono iš Marienverderio lotynų kalba parašytos „šviežios“ hagiografinės knygos, kuriose atsispindėjo Daratos gyvenimas ir dvasingumas.

Viduramžiais tokie šventųjų gyvenimų aprašymai buvo viena populiariausių literatūros rūšių, o ir Lietuvoje ši literatūra pasirodė beveik su krikštu. Po pirmojo žinomo hagiografijos kūrinio (Jokūbo Voraginiečio „Aukso legendos“) pasirodymo Lietuvoje praėjus vos porai metų, Ona Vytautienė įsigijo knygelę apie Daratą – pirmąjį žinomą atskiro šventojo „gyvenimą“ (vadinamąjį *vita*) Lietuvoje. Tad Ona savo lektūra patenka į viduramžių Europos skaitytojų būrį, itin besidomėjusių šventųjų gyvenimais.

Kitas klausimas, kaip Ona sužinojo apie Daratą ir kokios buvo šio hagiografinio kūrinio gavimo aplinkybės? Žinoma, kad Daratos šventumo šlovė (*fama sanctitatis*) ir kultas ėmė sparčiai skliti iš karto po jos mirties. Viduramžiais naujo šventojo kulto plitimą bene labiausiai nulemdavo jo užtarimu gauti stebuklai. Daratos kanonizacijos byla, A. Vauchez duomenimis, išsiskyrė dideliu stebuklų skaičiumi – jų išvardyta 225, nors tik 2,2% įvyko jai

⁸¹¹ Apie ją daugiau žr.: Antoni Blasucci, *Duchowość późnego średniowiecza*, p. 454–455.

⁸¹² Šiuos ir kitus Daratos gyvenimo šaltinius žr.: *Bibliotheca hagiographica latina, Antiquae et mediae aetatis*, ediderunt Socii Bollandiani (Subsidia Hagiographica, 6), Bruxelles: Société des Bollandistes, (1898–1899) réimpression anastatique, 1992, p. 350–351; *Bibliotheca hagiographica latina antiquae et mediae aetatis. Novum Supplementum*, edité par Henryk Fros, (Subsidia Hagiographica, 70), Bruxelles: Société des Bollandistes, 1986, p. 270–273.

⁸¹³ Wprowadzenie, Jan z Kwidzyna, *Żywot Doroty z Mątów*, p. 12, išnaša 18, 20, 20a; taip pat žr.: Wprowadzenia, *Księga o świętych mistrza Jana z Kwidzyna*, p. 11–12.

⁸¹⁴ *Akta procesu kanonizacyjnego Doroty z Mątów od 1394 do 1521*, p. 279 (397 nuoroda).

esant gyvai (*in vita*), tie, kurie kanonizacijos procesui buvo reikšmingiausi⁸¹⁵. Pamaldumas Daratai buvo pasklidęs ir tarp aukščiausių Vokiečių ordino narių. Pavyzdžiui, didysis ordino magistras Konradas Jungingenas liudijo, kaip savo pirmojo „reizo“ į Lietuvą metu Daratos užtarimu patyrė 4 stebuklus, išvengdamas lietuvių grėsmės⁸¹⁶. Tuo metu atskiri Vokiečių ordino pareigūnai ir Lietuvos valdovai⁸¹⁷, taip pat ir kunigaikštienė Ona palaikė artimus ryšius⁸¹⁸, keletą metų gyveno Prūsijoje, o lietuvių ir kryžiuočių karas nešė ne tik destruktiją, bet ir buvo svarbus kontaktų su Vakarų krikščioniškuoju pasauliu kanalas⁸¹⁹. Tad per asmeninius kontaktus su Vokiečių ordinu Ona greičiausiai ir sužinojo apie Prūsijoje stebuklais garsėjančią Daratą.

Šventąja laikytos Daratos kapo aplankymas buvo vienas iš Onos piligriminės kelionės tikslų, į kurią ji išsirusė 1400 m. su gausia palyda, joje minima apie 400 žirgų⁸²⁰. Į Prūsiją atvykusi šv. Margaritos (liepos 13 d.) dieną, savo palydos prašmatnumu atkreipė visų dėmesį. Šioje kelionėje ji aplankė ne tik Daratos kapą, bet ir šv. Kotrynos relikvijas Brandenburge, šv. Barboros Althauze, susitiko su Konradu Jungingenu⁸²¹, nes šia kelione siekta sutvirtinti tuometinius draugiškus Ordino ir Vytauto santykius⁸²².

Daugiau detalių apie šį Onos apsilankymą Marienverderyje ir knygelį įsigijimą randame Daratos kanonizacijos byloje, kuri pradėta 1404 m. birželio 24 d. po pakartotinių Prūsijos žemės vyskupų, kapitulų, vienuolynų abatų ir

⁸¹⁵ André Vauchez, *Sainthood in the later Middle Ages*, p. 502, 503, 34 lentelė.

⁸¹⁶ *Scriptores rerum Prussicarum, Die Geschichtsquellen der Preussichen Vorzeit bis zum Untergange der Ordensherrschaft*, Herausgegeben von Dr. Theodor Hirsch, Dr. Max Töppen und Dr. Ernst Strehle, Zweiter Band, Leipzig: Verlag von S. Hirzel, 1863, p. 654–655 (2029 išnaša); plg.: *Akta procesu kanonizacyjnego Doroty z Mąków od 1394 do 1521*, p. 112–113.

⁸¹⁷ Rimvydas Petrauskas, Tolima bičiulystė: asmeniniai Vokiečių ordino pareigūnų ir Lietuvos valdovų santykiai, *Kryžiaus karų epocha Baltijos regiono tautų istorinėje sąmonėje: Mokslinių straipsnių rinkinys*, sudarė Rita Regina Trimonienė, Robertas Jurgaitis, Šiauliai: Saulės delta, 2007, p. 206–222.

⁸¹⁸ Ona gaudavusi ir dovanų iš Ordino, žr.: Ignas Jonynas, *Lietuvos didieji kunigaikščiai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996, p. 151; Rimvydas Petrauskas, Ona Vytautienė, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 17, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2010, p. 10.

⁸¹⁹ Darius Baronas, Lietuvių ir vokiečių taikaus bendravimo bruožai XIV a. karo sukuryje, *Lituanistica*, 2010, t. 56, Nr. 1–4 (79–82), p. 3.

⁸²⁰ Rimvydas Petrauskas, Ona Vytautienė, p. 10.

⁸²¹ Apie šią Onos Vytautienės kelionę daugiau žr.: Marek Radoch, *Walki Zakonu Krzyżackiego o Żmudź od połowy XIII wieku do 1411 roku*, Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 2011, p. 161–163.

⁸²² *Ten pat*, p. 161, Rimvydas Petrauskas, Ona Vytautienė, p. 10.

Ordino magistro Konrado Jungingeno prašymų. Popiežiaus Bonifaco IX paskirta komisija daugiau kaip pusantrų metų tyrė Daratos gyvenimą ir jos užtarimu įvykusius stebuklus, apklausdama net 257 liudytojus pagal iš anksto sudarytą klausimyną iš 149 klausimų⁸²³. Ldk Vytauto žmona Ona paminėta atsakymuose į 146 klausimą, kuriuo teirautasi apie Daratos šventumo garsą. Liudytojai mini daugelį maldininkų, atvykstančių prie Daratos kapo, o Lietuvos kunigaikštienės apsilankymą paminėjo 13 liudytojų (žr. 9 lentelę). Reikia pasakyti, kad iki šiol Lietuvos istoriografijoje buvo žinomos tik 3 iš šių 13 liudytojų parodymų ištraukos⁸²⁴, išanalizuotos istoriko Igno Jonyno⁸²⁵. Beveik visi liudytojai-vyrai buvo susiję su Pamedės katedra (dvasininkai ar patarnautojai). Ona lankė būtent prie šios katedros esančią Daratos celę, tad minėti liudytojai Oną galėjo sutikti tiesiogiai ir gerai įsiminti šį įspūdingą garsios piligrimės apsilankymą. Atsakydami į kanonizacijos proceso klausimą apie Daratos šventumo garsą liudytojai suponavo, kad Oną vertina kaip toli pasklidusios Daratos šventumo šlovės įrodymą.

9 lentelė. *Liudytojai apie Vytauto žmoną prie Daratos kapo:*

1. Repschlager Jadvyga, >50 m., našlė, Gdanskas (nr. 42⁸²⁶),
2. Lichtenszyt Kotryna, >50 m., Marienverderis (nr. 51),
3. Brettschneider Kotryna, >30 m., našlė, Marienverderis (nr. 62),
4. Głogow Liucija, beginė, 31 m., Marienverderis, Gdanskas (nr. 66),
5. Schlegel Veronika, >30 m. (nr. 68),
6. Steinbrugk Margarita, 44 m., Marienverderis (nr. 69),
7. Heyen Barbora, >40 m., Marienverderis (nr. 74),
8. Rymanas Jonas, Pamedės katedros kanauninkas, kanonų teisės daktaras, profesorius, 64 m., Marienverderis (nr. 79),
9. Kozlov (Coslaw) Kristijonas, Vokiečių ordino brolis (nr. 103),
10. Jonas iš Marienverderio, Pamedės katedros dekanas, 61 m. (nr. 107).
11. Magistras Bertrandas, Pamedės katedros prepozitas (nr. 175)
12. Rote Jonas, Pamedės vyskupo kamerdineris, 60 m. (nr. 186),
13. Jonas iš Tyvenzo, Pamedės katedros kustodas (nr. 255).

⁸²³ Žr. knygą: *Akta procesu kanonizacyjnego Doroty z Mąków od 1394 do 1521*.

⁸²⁴ Tai Jono iš Marienverderio, Jono Rymano ir Kristijono Coslaw liudijimų ištraukos, kurios yra pateiktos: *SRP, Bd. 2*, p. 331 (3 išnaša).

⁸²⁵ Ignas Jonynas, *Lietuvos didieji kunigaikščiai*, p. 149.

⁸²⁶ Nurodytas liudytojo eilės numeris iš knygos: *Akta procesu kanonizacyjnego Doroty z Mąków od 1394 do 1521*.

Liudytojų atsakymuose paminėta, kad Lietuvos kunigaikštienė pamaldžiai lankė Daratos kapą, savo pagarbą išreiškė ir dovanomis (aukojo šilko audinius bei kitas brangias aukas). Daratos nuodėmklausys ir hagiografas Jonas iš Marienverderio taip pat mini, kad Vytauto žmona su dideliu pamaldumu meldėsi koplyčioje prie Daratos kapo. Tuomet jis pats papasakojo Onai apie sunkų būsimos šventosios gyvenimą tarp žmonių, kuri išgirdusi ši labai susijaudino, apsisverkė ir paprašė knygos apie Daratos gyvenimą, kurią kunigas Pamedės vyskupas Jonas padovanojo⁸²⁷.

Tad išgirstas gyvas pasakojimas dar labiau paskatino Onos pamaldumą Daratai, norą gilintis į šios šventumu pagarsėjusios moters gyvenimą bei pačiai turėti jos gyvenimo aprašymą. Sunku pasakyti, kas labiausiai patraukė Oną. Kaip minėta, Jono iš Marienverderio knygelėse Daratos gyvenimo faktų buvo nedaug, labiau koncentruotasi į jos vidinį gyvenimą. Pati Darata turėjo savo laikmečiui būdingo „naujojo pamaldumo“ bruožų, buvo artima Dievo bičiulių, *devotio moderna*, o ypač – šv. Brigitos dvasingumui⁸²⁸. Kartu ji laikytina atstove, anot A. Vauchez, religinio moterų emancipacijos judėjimo, kuris prasidėjo XIII a. ir pasireiškė masiniu moterų dalyvavimu religiniame gyvenime, specifiniu moterų dvasingumu ir mistika⁸²⁹. Kaip ir kiti mistikai (pavyzdžiui, šv. Brigita), Darata pasižymėjo pranašystėmis: šios buvo susijusios su Bažnyčios schizma, Vokiečių ordino padėties pasikeitimu ir lietuvių atsivertimu⁸³⁰. Šis amžininkės, pasaulietės, šeimos moters paveikslas ir mistinis dvasingumas⁸³¹ pasiekė ir paveikė Oną – tiek per hagiografo pasakojimą, tiek ir per gautą literatūrą.

⁸²⁷ *Et inter alios dixit se vidisse uxorem Witoldi, ducissam Litwanię, cum multis aliis nobilibus et magno apparatu, que cum magna devocione in capella circa sepulchrum predictum oravit, et audiens vitam austeram dicte domine Dorothee, quam habuit in humanis, intime lacrimata est, et librum de vita ipsius domine Dorothee editum desideranter petivit, quem dominus Johannes episcopus Pomezaniensis sibi donavit, žr.: SRP, Bd. 2, p. 331, 3 išnaša; plg.: Akta procesu kanonizacyjnego Doroty z Mątów od 1394 do 1521, p. 356–357.*

⁸²⁸ Marian Borzyszkowski, Krystyna Kuźmak, Dorota z Mątów, *Encyklopedia katolicka*, Lublin, 1985, t. 4, p. 141.

⁸²⁹ André Vauchez, *Duchowość średniowiecza*, p. 128–129.

⁸³⁰ *Ten pat*, p. 524, 86 išnaša.

⁸³¹ Plačiau apie Daratos dvasingumą žr.: Richard Kieckhefer, *Unquiet Souls*, p. 22–33.

Pamedės katedros kanauninkas Jonas Rymanas paliudijo, kad kunigaikštienė gavo dvi knygeles, kurias labai branginusi dėl savo pamaldumo⁸³². Kaip pastebi I. Jonynas, Ona galėjo prašyti ir gauti kokią nors Daratos relikviją, tačiau ji norėjo būtent knygos. Nors apie pačios Onos raštingumą sunku spręsti, šaltiniuose tai patvirtinančių duomenų nėra, tačiau šis faktas liudija ją branginus mokslą ir turėjus savo aplinkoje raštingų ir svetimas kalbas suprantančių žmonių⁸³³, o tai netiesiogiai rodo jos išsilavinimą⁸³⁴. Norą gauti būtent „gyvenimą“ galėjo paskatinti ir išgirstas gyvas hagiografo pasakojimas.

Kita vertus, šis faktas rodo ir Lietuvos kunigaikštienės pamaldumą. Paminėti Daratos kanonizacijos bylos liudytojai neturėjo vienos nuomonės dėl Onos tikėjimo⁸³⁵: vieni ją vadino ką tik atsivertusia krikščione (Jonas Rymanas ir Jonas Rote), kiti ją laikė dar ne krikščione (ordino brolis Kristijonas) arba net pagone (Barbora Heyen, magistras Bertrandas). Tačiau jie pabrėžė didelį Onos pamaldumą, su kuriuo ji lankiusi Daratos kapą, nors tokį pamaldumą sutapatinti su pagonybe yra aiškiai klaidinga. Kaip žinoma, kryžiuočiai, turėdami savų tikslų, 1387 m. krikštą priėmusių lietuvių dar ilgai nelaikė tikrais krikščionimis, matyt, taip buvo nusiteikę ir kanonizacijos byloje liudiję vietiniai Prūsijos gyventojai. Šią piligrimystę ir įvairiais būdais rodomą pamaldumą Daratai galime laikyti pirmosios lietuvių krikščionių kartos tikėjimo išraiška, tai patvirtina ir kitas faktas. Anot to paties Jono iš Marienverderio, kartu su Ona buvo atvykęs ir Vytauto brolis Žygimantas, kuris taip pat su dideliu pamaldumu lankė Daratos kapą vykdydamas duotą įžadą⁸³⁶. Viduramžiais tai buvo paplitusi

⁸³² *Insuper dixit deponens, quod vidit uxorem magni ducis Litwanię, videlicet Witoldi, visitantem dictum sepulchrum cum magna comitiva necnon cum fratre Witoldi et cum maxima devocione facientem oblationes suas videlicet pannos sericeos. Ceterum deponens dixit eidem tradidisse duos libelos de vita matris Dorothee, ad quos ipsa duxissa erat valde affecta propter devocionem, licet tamen ipsa duxissa esset noviter conversa ad fidem christianam*, žr.: SRP, Bd. 2, p. 331, 3 išnaša; plg.: *Akta procesu kanonizacyjnego Doroty z Mą́tów od 1394 do 1521*, p. 279.

⁸³³ Ignas Jonynas, *Lietuvos didieji kunigaikščiai*, p. 151–152.

⁸³⁴ Rimvydas Petrauskas, *Ona Vytautienė*, p. 10.

⁸³⁵ Tai pastebėjo jau I. Jonynas, žr.: Ignas Jonynas, *Lietuvos didieji kunigaikščiai*, p. 134–135, 149. Taip pat žr.: SRP, Bd. 2, p. 331.

⁸³⁶ *Insuper dixit deponens se vidisse fratrem dicti Witoldi ducis Litwanię, nomine Sigismundus, similiter visitantem cum magna devocione sepulchrum predictum, exsolvens votum promissum*, žr.: SRP, Bd. 2, p. 331, 3 išnaša; plg.: *Akta procesu kanonizacyjnego Doroty z Mą́tów od 1394 do 1521*, p. 357.

praktika: davus įžadą ir šventojo užtarimu patyrus stebuklą, vėliau buvo įprasta aplankyti bėdoje pagelbėjusio šventojo kapą. Kaip tik tokia intencija, dėkodamas už patirtą stebuklą, Marienverderyje meldėsi Žygimantas. Tad tiek Ona, tiek Žygimantas rodė gilią pagarbą šiai šventajai.

Kaip žinoma, Darata galutinai taip ir nebuvo kanonizuota. Po minėto pirmojo kanonizacijos proceso, nesėkmingai nutrūkusio dėl pasikeitusių politinių aplinkybių, Vokiečių ordino pralaimėto Žalgirio mūšio, amžiams bėgant buvo keletą kartų mėginta ją atnaujinti. Tačiau tik 1976 m. popiežius patvirtinto įsišaknijusį jos kultą⁸³⁷, ir dabar Lenkijoje ji gerbiama kaip palaimintoji, o Vokietijoje – kaip šventoji.

Tad galime apibendrinti, kad kunigaikštienės Onos gautos knygelės apie Daratą liudija jos pamaldumą šventiesiems, praktikuotą įvairiomis viduramžiais įprastomis formomis, bei jos domėjimąsi šventųjų gyvenimais. Taip pat šie Jono iš Marienverderio parengti kūriniai atskleidžia naujojo moterų dvasingumo atstovės, viduramžių mistikės gyvenimo kelią ir dvasingumą, kurie rado atgarsį tarp Lietuvos valdovų, o pirmiausia – kunigaikštienės širdyje. Kita vertus, visa tai rodo, kad Ona Vytautienė pateko į naujo ir sparčiai augančio Daratos kulto sukurį, o jos turėtas Daratos iš Montau „gyvenimas“ laikytinas vienu pirmųjų LDK vadinamųjų *vita* tipo hagiografiniu kūrinium.

6.2. Didikų asmeninis pamaldumas: Alberto Goštauto atvejis

Vilniaus vaivada, LDK kancleris Albertas Goštautas (m. 1539)⁸³⁸ yra viena žymiausių savo laikmečio politinių figūrų, kurio veikloje ir gyvenime apčiuopiama daug gilaus tikėjimo ženklų. Tyrinėtojai yra pastebėję išskirtinį Goštauto pamaldumą. Tam įtaką galėjo padaryti jo tėvas, LDK valstybės veikėjas Martynas Goštautas (m. po 1483), žinomas kaip vienuolynų steigėjas ir

⁸³⁷ Henryk Fros, Franciszek Sowa, *Twoje imię*, p. 188.

⁸³⁸ Apie jį plačiau žr.: Marja Kuźmińska, Olbracht Marcinowicz Gasztołd. Działalność Olbrachta Gasztołda 1503–1522, *Ateneum Wileńskie*, rok IV, s. 13, Wilno, 1927, p. 349–391; Władysław Pocięcha, Gasztołd Olbracht, *PSB*, t. VII, Kraków: Wydawnictwo zakładu narodowego im. Ossolińskich, 1948–1958, p. 299–303.

geradaris, motina Ona Alšėniškė bei giminaitis, Vilniaus vyskupas Paulius Alšėniškis (m. 1555)⁸³⁹. Mus labiausiai domina viena jo dvasinio gyvenimo sričių – pagarba šventiesiems. Toks tyrimas, dėkingas dėl įvairių išlikusių šaltinių, padės geriau pažinti šio XVI a. didiko pamaldumą šventiesiems.

Žinoma, kad Albertas Goštautas turėjo turtingą biblioteką⁸⁴⁰, kurioje būta ir **hagiografinės literatūros**. Jau vien pažvelgus į Goštautui priskiriamos⁸⁴¹ turtingos ir vertingos bibliotekos sąrašą⁸⁴² matyti, kad didžiąją jos dalį sudarė religinės (katalikų ir stačiatikių) knygos, tarp kurių buvo ir skirtų šventiesiems. Šiame knygų sąrašė yra šv. Brigitos „gyvenimas“ (populiarus tarp LDK ir Lenkijos valdančiojo elito), Jeronimo „Tėvų gyvenimai“, „Aukso legenda“, „Pavyzdžių veidrodis“. Visos minėtos knygos yra būdingos viduramžiams, jos taip pat buvo žinomos bei funkcionavo Lietuvoje (žr. 2 dalį). Pastarojoje bibliotekoje buvo ir Jono Laskio parengtas Statutas⁸⁴³ su išspausdinta Švč. Mergelei Marijai, Dievo Motinai, skirta *Bogurodzicos* giesmė (apie ją žemiau). Taigi Goštautas turėjo tik atskirą šv. Brigitos gyvenimą, o apie kitų šventųjų gyvenimus ir kankinystes žinių jis galėjo semtis iš viduramžiais populiarių rinkinių („gyvenimų“, legendų), talpinančių informaciją apie daugelį šventųjų. Viduramžiais šventųjų „gyvenimai“ buvo laikomi pavyzdiniams riteriams (kurių luomui galime priskirti ir Goštautą) tinkama literatūra. Antai pamaldus, apsišvietęs ir gerų manierų riteris Jean le Meingre, vadinamas *le maréchal Boucicaut*, vaizduojamas (1409 m. parašytoje jo gyvenimo istorijoje)

⁸³⁹ Apie A. Goštauto ir Pauliaus Alšėniškio giminystę ir asmeninius ryšius žr.: Kęstutis Gudmantas, Vilnius ir Krokva. Keletas XVI amžiaus pirmosios pusės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės literatūrinio gyvenimo štrichų, *Pirmasis Lietuvos Statutas ir epocha: straipsnių rinkinys*, sudarė Irena Valikonytė ir Lirija Steponavičienė, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2005, p. 290.

⁸⁴⁰ Šios bibliotekos sąrašo publikaciją, knygų rekonstrukciją ir analizę žr.: Kęstutis Gudmantas, Alberto Goštauto biblioteka ir Lietuvos metraščiai, *Knygotyra*, 2003, t. 41, p. 9–24. Apie šią biblioteką taip pat žr.: Edvardas Gudavičius, Universiteto įkūrimas, p. 20–21; Konstantinas Jablonskis, *Lietuvių kultūra ir jos veikėjai*, Vilnius: Mintis, 1973, p. 355–357; Joachim Lelewel, *Bibliograficznych ksiąg dwoje*, t. 2, Wilno: Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1826, p. 98–99; Levas Vladimirovas, *Knygos istorija*, Vilnius: Mokslas, 1979, p. 136–137.

⁸⁴¹ Prieš kurį laiką tyrinėtojai šią biblioteką priskyrė Albertui Goštautui, o ne Žygimantui Senajam, kaip buvo manyta iki tol. Dabar atsiranda naujos abejonės ir pasigirsta naujų svarstymų, jog ši biblioteka visgi turėjo priklausyti karaliui. Net ir šiuo atveju Goštautas galėjo disponuoti šia biblioteka (plg. S. Peterburgo Nacionalinės bibliotekos Rankraščių skyriaus darbuotojo Sergejaus Žemaičio žodinę informaciją). Kol neįrodyta kitaip, mes šią biblioteką laikysime Goštauto nuosavybe.

⁸⁴² Kęstutis Gudmantas, Alberto Goštauto biblioteka, p. 11.

⁸⁴³ *Ten pat*, p. 12, 24.

sekmadieniais ir šventadieniais besiklausęs skaitymų iš šventųjų gyvenimo, o kalbėjęs dažniausiai apie Dievą, šventuosius, dorybes arba riteriškumą⁸⁴⁴.

Goštauto gilų maldingumą, ypatingą jo pagarbą Švč. Mergelei Marijai ir šventiesiems liudija daugybė faktų. Vienas iš svarbiausių – tai rankraštinė, puošniai iliustruota jo asmeninė **maldaknygė** (1528), kasdieninio ir privataus naudojimo knygelė. Tyrinėtojai nustatė, kad pirmoji maldaknygės dalis (*Szczyt duszny*) yra lotyniško maldų rinkinio *Clipeus spiritualis* vertimas, antroji – tai Švč. Mergelės Marijos valandos (*Godziny*), o paskutinę dalį sudaro maldos šventiesiems⁸⁴⁵ (manoma, pastarosios galėjo būti perrašytos iš populiaros maldų knygos *Hortulus Polski* arba XV a. pabaigos „Rankraštinio maldyno“⁸⁴⁶). Šios maldos, kaip ir pati maldaknygė, iki šiol nesusilaukė daug dėmesio⁸⁴⁷, tad jas verta aptarti detaliau.

To meto maldynėliuose valdovų ar didikų dangiškojo globėjo pamaldumas buvo išryškinamas parenkant atitinkamas maldas⁸⁴⁸. Goštauto maldyne pirmuoju iš šventųjų eina savininko globėjas, vyskupas ir kankinys šv. Adalbertas, kuriuo pradedama maldų šventiesiems dalis. Pamaldumas globėjui pabrėžtas ir maldaknygės miniatiūroje, kurioje pavaizduotas šalia šv. Adalberto klūpantis pats Goštautas, atpažįstamas iš herbo ir ant krūtinės kabančio kanclerio ženkl⁸⁴⁹. Krenta į akis išskirtinė šv. Onos vieta – jai vienintelei skirtos net keturios maldos, pradedamos šv. Onos „Pačios trečiosios“ miniatiūra. Toks išskirtinumas susisieja su kaip tik XV a. pabaigoje – XVI a.

⁸⁴⁴ Johan Huizinga, *Viduramžių ruduo*, p. 87–88.

⁸⁴⁵ Išsamų šio maldyno turinio aprašą žr.: Wiesław Wydra, Wstęp, *Modlitewnik Olbrachta Gasztolda*, p. 22–35.

⁸⁴⁶ *Ten pat*, p. 15–19.

⁸⁴⁷ Reikia pasakyti, kad iki šiol iš šių dešimties maldų buvo transkribuotos ir publikuotos trys. Dar XIX a. pabaigoje maldas šv. Onai (vieną iš buvusių keturių) bei „Penkiolikai šventųjų pagalbininkų“ iš šio maldyno (tada laikyto Žygimanto Senojo nuosavybe) publikavo J. Hanusz (Jan Hanusz, O książce do nabożeństwa króla Zygmunta I, *Rozprawy i sprawozdania z posiedzeń wydziału filologicznego Akademii Umiejętności*, tom XL, W Krakowie: Nakładem Akademii, W drukarni Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1886, p. 73–76. XX a. pabaigoje buvo publikuota ta pati malda „Šventiesiems Pagalbininkams“ bei šv. Jurgiui (Wiesław Wydra, Wojciech Ryszard Rzepka, *Chrestomatia staropolska*, p. 44–45).

⁸⁴⁸ Urszula Borkowska, *Królewskie Modlitewniki*, p. 216.

⁸⁴⁹ Wiesław Wydra, Wstęp, *Modlitewnik Olbrachta Gasztolda*, p. 12–13, l. 206v (miniatiūra).

pirmoje pusėje ryškiai išaugusiu šiuo kultu⁸⁵⁰, skleidžiamu Vilniaus bernardinų vienuolyne, su kuriuo A. Goštautas palaikė ypač glaudžius ryšius⁸⁵¹, be to, Onos vardą turėjo ir jo motina. Maldaknygėje įrašytos maldos šventiesiems Mikalojui ir Jurgiui. Mikalojaus kultas LDK susiformavo vienas pirmųjų ir buvo pats populiariausias; taip pat ankstyvas ir populiarus, specifinis LDK yra šv. Jurgio kultas⁸⁵²: abu šventieji itin gerbiami ir stačiatikių Bažnyčioje⁸⁵³. Prie šios grupelės pritampa ir šv. Kristoforas, kurio miniatiūra užbaigia maldaknygę. Šalia miniatiūros esančiame lape paliktos tuščios, tik suliniuotos eilutės⁸⁵⁴, matyt, buvo numatytos maldai į šį šventąjį – Vilniaus globėją, tačiau dėl kažkokių priežasčių to nebuvo padaryta. Trūkstantį maldą atstotų šioje maldaknygėje anksčiau įrašyta malda už miestą (*Modlitwa za miasto*), kuria prašoma Dievo globos⁸⁵⁵. Maldos ir miniatiūros skirtos ir šventosioms kankinėms mergelėms, vienoms populiariausių šventųjų moterų Lietuvoje⁸⁵⁶ – Barborai ir Kotrynai Aleksandrietei. Maldaknygėje taip pat yra šv. Mikalojaus bei šv. Jeronimo miniatiūros (šis liko be maldos, kaip ir šv. Kristoforas). Šventiesiems skirtos maldos tarsi vainikuojamos kreipimusi į Penkiolika šventųjų gelbėtojų (*Modlitwa ku piętnaście świętym pomocnikom*) – tai paskutinis tekstas maldaknygėje. Šią A. Goštautui svarbių šventųjų grupę, papildytą maldaknygės miniatiūromis, galima praplėsti dar keliais vardais. Antai, kiekvienos Švč. Marijos „Valandos“ pabaigoje, be kita ko, nurodyta melstis ir šv. Jonui Evangelistui, Visiems šventiesiems, o po *Laudes* – ir šv. Stanislovui, kurį galėtume priskirti „vietinių“ šventųjų grupei. Tad maldaknygėje maldomis ir/ar miniatiūromis pagerbtas gana gausus būrys

⁸⁵⁰ Mindaugas Paknys, Šventųjų kultai LDK XV–XVII a. pradžioje, p. 56.

⁸⁵¹ Vilniaus bernardinai buvo kaltinami labiau klausę Goštauto nei savo ordino vadovų, plg.: Joannes de Komorowo, *Memoriale Ordinis Fratrum Minorum*, p. 342 ir kt.

⁸⁵² Mindaugas Paknys, Šventųjų kultai LDK XV–XVII a. pradžioje, p. 54–55.

⁸⁵³ Plg.: *Kult świętego Mikołaja w tradycji prawosławnej*, wybór i opracowanie: Agnieszka Dejniewicz, autorzy przekładów: Jan Stradomski, Małgorzata Skowronek [et al.], Gniezno: Fundacja Collegium Europaeum Gnesnense, 2004.

⁸⁵⁴ Žr. faksimilinio leidinio paskutinius lapus: *Modlitewnik Olbrachta Gasztolda*, l. 231r–v.

⁸⁵⁵ *Ten pat*, l. 84–85v.

⁸⁵⁶ Mindaugas Paknys, Šventųjų kultai LDK XV–XVII a. pradžioje, p. 57.

šventųjų, iš kurių išsiskiria šv. Adalbertas ir šv. Ona. Iš šios maldaknygės išryškėja LDK didikui A. Goštautui svarbūs šventieji.

Alberto Goštauto pamaldumą atskleidžia ir kiti šaltiniai. Verta atkreipti dėmesį į 1529 m. priimtą **Pirmąjį Lietuvos Statutą** (toliau – PLS), pavadintą „krikščioniškąja teise“. XVI a. pradžioje Lenkijoje gimė tradicija teisės rinkinius pradėti seniausia religine giesme *Bogurodzica* („Dievo Gimdytoja“), Jono Dlugošo pavadinta *Carmen patrium* – Tėvynės giesme, ji taip pat vadinta pirmuoju lenkų įstatymu⁸⁵⁷. Tokia tradicija tęsėsi daugiau kaip du šimtmečius⁸⁵⁸. Ši giesmė Laskio Statuto pavyzdžiu buvo įtraukta į PLS⁸⁵⁹, kurio rengimui vadovavo LDK kancleris Albertas Goštautas⁸⁶⁰. Ji išliko trijuose žinomuose oficialaus pobūdžio, su tradiciniu oficialių aktų rinkiniu, PLS nuorašuose: rusėniškame Zamoiskių⁸⁶¹ ir lotyniškuose Pulavų⁸⁶² bei Lauryno⁸⁶³.

Ši unikali Dievo Motinai skirta giesmė iki šiol traukia įvairių sričių mokslininkų dėmesį⁸⁶⁴. *Bogurodzica* yra nevienalytis kūrinys, o seniausia giesmės dalis yra laikoma tikrąja *Bogurodzica* (pirmieji du posmai), kuri dažniausiai datuojama XIII a.⁸⁶⁵ Ši giesmė – tai malda prašant tarpininkavimo ir

⁸⁵⁷ Wiesław Wydra, *Polskie pieśni średniowieczne. Studia o tekstach*, Warszawa: Instytut badań literackich Polskiej Akademii Nauk, 2003, p. 39 (skyrius: „Es ist ein Text mit Sieben Siegeln...“). *O Bogurodzicy*“).

⁸⁵⁸ Pirmą kartą *Bogurodzicos* giesmė buvo įtraukta į kanclerio Jono Laskio parengtą Statutą (1506) ir tuomet pirmą kartą išspausdinta, o paskutinis ja pradėtas teisės rinkinys buvo *Volumina legum* (1732), žr.: Janina Stręciwilk, *Bogurodzica*, *Encyklopedia katolicka*, t. 2, Lublin: Wydawnictwo KUL, 1985, p. 724.

⁸⁵⁹ Tadeusz Czacki, *O litewskich i polskich prawach, o ich duchu, źródłach, związku i o rzeczach zawartych w pierwszym Statucie dla Litwy 1529 roku wydanem*, t. 1, W Warszawie: w Drukarni J. C. G. Ragozkiego [...], 1800, p. 56.

⁸⁶⁰ Stasys Lazutka, Edvardas Gudavičius, *Pirmasis Lietuvos Statutas*, [t.] 1, d. 1, Paleografinė ir tekstologinė nuorašų analizė, Vilnius: Mintis, 1983, p. 54, 289–290.

⁸⁶¹ Zamoiskių nuorašo originalas, saugomas Varšuvoje (BN, sign. BOZ 77), yra skaitmenintas, žr.: [Statut litewski pierwszej redakcji z 1529 r. oraz przywileje dla W. Ks. Litewskiego], [Vilnius?, ~1522–1529], [Prieiga per internetą:] <<http://polona.pl/item/5796185/0/>> [žiūrėta 2014–05–15]. *LMAVB RSS* saugomas šio nuorašo mikrofilmas: Mf. 218.

⁸⁶² Nuorašo originalas saugomas Lenkijoje, Poznanėje: *Biblioteka Kórnicka Polskiej Akademii Nauk*, sign. 898.

⁸⁶³ Nuorašo originalas saugomas Vokietijoje: *Schulpforte, Bibliothek der Heimoberschule*, sign. MScR, A-59.

⁸⁶⁴ Pagrindinę *Bogurodzicos* bibliografiją (iki 1995 m.) žr.: Teresa Michałowska, *Średniowiecze*, p. 805–806. Pilna 1744–2015 m. bibliografija pateikta: *Bogurodzica. Bibliografia w układzie chronologicznym*, opracował Roman Mazurkiewicz, [Prieiga per internetą], in: <http://staropolska.pl/średniowiecze/poezja_religijna/bogurodzica/2001.html>, [žiūrėta 2015–08–07].

⁸⁶⁵ Galimas sukūrimo laikas svyruoja nuo X a. pabaigos – XI a. iki XIV–XV a. ribos, žr.: Jerzy Woronczak, *Wstęp filologiczny, Bogurodzica*, p. 14–15.

užtarimo: joje kreipiamasi į Švč. Mergele Mariją, Kristų, prašoma šv. Jono Krikštytojo užtarimo⁸⁶⁶. Dėl šio siužeto ji siejama su ikonografijoje žinoma *Deesis* (gr. prašymas, malda, meldimas) kompozicija⁸⁶⁷ ir *Trina sanctitas* motyvais⁸⁶⁸. *Bogurodzica* LDK funkcionavo įvairiose srityse, atspindėdama Lenkijoje turėtą reikšmę: ji giedota Žalgirio ir kituose bendruose su lenkais mūšiuose, kitų svarbių įvykių metu, spausdinta kai kuriuose leidiniuose, Bažnyčios aplinkoje *Bogurodzica* buvo skatinama giedoti ir suvokiama kaip katechetinė priemonė, nors jos paplitimą ir populiarumą sunku įvertinti⁸⁶⁹.

Šiame kontekste mums svarbiausia yra kita su šia giesme susijusi detalė. XVI a. pradžioje kilo legenda, šios giesmės autorystę priskyrusi vyskupui šv. Adalbertui. 1506 m. išleisto Statuto įžangoje kancleris Jonas Laskis aiškino, kad jis Karūnos išde atradęs seną karaliaus privilegiją su liudijimu, kad būtent Lenkijos apaštalas šv. Adalbertas liaudžiai paliko nurodymą giedoti *Bogurodzicą*. Taip, pasak Jano Fijałeko, buvo tarsi įtvirtinta šv. Adalberto autorystė⁸⁷⁰, kuri buvo atmesta tik XIX a. viduryje⁸⁷¹. Šv. Adalbertas *Bogurodzicos* autoriumi laikomas ir PLS Pulavų nuoraše (čia giesmė pavadinta *Canticum a sancto Adalberto compositum*). Prisiminus išryškėjusį Goštauto pamaldumą savo šventajam globėjui, šis faktas yra itin reikšmingas: tariama

⁸⁶⁶ Tekstą šiuolaikine lenkų kalba žr.: Roman Mazurkiewicz, *Deesis. Idea wstawiennictwa Bogarodzicy i Św. Jana Chrzyciela w kulturze średniowiecznej*, Kraków: TAIWPN Universitas, 1994, p. 172. Pažodinį vertimą į lietuvių kalbą žr.: Gita Drungilienė, Krikščioniškosios savimonės atspindžiai Pirmajame Lietuvos Statute: giesmė *Bogurodzica*, *Lietuvos katalikų akademijos metraštis*, t. 38, Vilnius: 2014, p. 26 (20 išnaša).

⁸⁶⁷ *Deesis* siužete vaizduojamas teisėjas ir išganytojas Kristus, šalia kurio maldos pozose tapomi tikinčiųjų užtarėjai – Dievo Motina ir šv. Jonas Krikštytojas.

⁸⁶⁸ Romanas Mazurkiewiczius išsamiausiai analizavo *Deesis* vaizdinį ir jo reikšmę giesmėje *Bogurodzica*, žr.: Roman Mazurkiewicz, *Deesis. Idea wstawiennictwa Bogarodzicy i Św. Jana Chrzyciela w kulturze średniowiecznej*, Kraków: TAIWPN Universitas, 1994; Roman Mazurkiewicz, *Tradycja Świętojańska w literaturze staropolskiej*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej, 1993, taip pat žr. Januszo K. Golińskiego recenziją šioms knygoms: *Pamiętnik literacki*, [t.] 87, sąs. 2, 1996, p. 187–193.

⁸⁶⁹ Plačiau apie giesmės funkcionavimą Lietuvoje žr.: Gita Drungilienė, Krikščioniškosios savimonės atspindžiai, p. 37–41.

⁸⁷⁰ Jan Fijałek, *Bogurodzica*, *Pamiętnik literacki*, t. 2, Lwów, 1903, p. 12.

⁸⁷¹ Tuomet pasipylė naujos hipotezės, įvardijusios kaip giesmės autorių pranciškoną Boguchvalą, Albertą Didįjį, dominikoną šv. Hiacintą (Jackų), kažkokį čeką ir t. t. Šias ir daugiau autorystės hipotezių pateikia Wiesławas Wydra, žr.: Wiesław Wydra, *Polskie pieśni średniowieczne. Studia o tekstach*, Warszawa: Instytut badań literackich Polskiej Akademii Nauk, 2003, p. 48–51.

šv. Adalberto autorystė galėjo būti dar vienas argumentas įtraukiant giesmę į PLS.

Reikia pabrėžti, kad *Bogurodzicos* giesmė minėtuose trijuose PLS foliantuose įrašyta pirmiau nei karaliaus Žygimanto pagyrimo ir privilegijų tekstai⁸⁷². Tokiu būdu giesmei buvo suteikta krikščionių praktikuojamos maldos prieš darbą ar svarbų įvykį prasmė, prašant Dievo malonės ir pagalbos⁸⁷³, patikint jam šį darbą – teisės nuostatų kūrimą, kartu parodant krikščionių tikėjimo svarbą. Zamoiskių nuoraše, surašytame valstybinį statusą LDK įgijusia rusėnų kalba⁸⁷⁴, ši giesmė (*Песнь о велебной панне Марии*) buvo parašyta kirilica, aplenkinta rusėnų kalba⁸⁷⁵ – „keista lenkų ir baltarusių kalbų maišalyne“⁸⁷⁶. Galbūt šiuo būdu Lenkijoje valstybinės giesmės statusą turėjusią *Bogurodzica* buvo bandyta pakelti į tokį pat lygį LDK (tuo labiau, kad visi aptariamieji PLS nuorašai laikomi oficialaus pobūdžio)? Vis dėlto apie šio giesmės varianto tolesnį paplitimą duomenų nėra – tai vienintelis žinomas *Bogurodzicos* variantas, perfrazuotas rusėniškai⁸⁷⁷. Šis Dievo Motinai skirtas tekstas siejasi su kitais, jau nuo XV a. LDK pasirodžiusiais katalikų religiniais teksta rusėnų kalba, kurie taip pat nebuvo labai paplitę⁸⁷⁸.

Zamoiskių nuorašas (surašytas XVI a. 3–4 dešimtmečio sandūroje Vilniuje) mums svarbus dar ir tuo, kad jis yra tiesiogiai susijęs su LDK kanceliarija ir galėjo būti LDK kanclerio Alberto Goštauto, vadovavusio PLS rengimui, „tarnybiniu“ egzemplioriumi⁸⁷⁹. Šio nuorašo viršeliai taip pat išskirtiniai ir vėlgi susiję su šventaisiais. Juose (Vilniaus knygrišių darbo) yra

⁸⁷² T. y., po įžangos (Pulavų ir Lauryno nuorašai) ar (Zamoiskių nuorašo atveju) po Statuto registro, žr.: Stasys Lazutka, Edvardas Gudavičius, *Pirmasis Lietuvos Statutas*, [t.] 1, d. 1, p. 50, 95, 110.

⁸⁷³ Plg.: „Dėl to Bažnyčia mus ragina kasdien kreiptis į Šventąją Dvasią, ypač pradedant ir baigiant kiekvieną svarbų darbą“, žr.: *Katalikų Bažnyčios katekizmas*, [Kaunas]: Tarpdiecezinė katechetikos komisijos leidykla, 1996, p. 541, nr. 2670.

⁸⁷⁴ Apie rusėnų kalbos vartojimą ir jos statusą daugiau žr.: Sergejus Temčinas, *Bažnytinės knygos rusėnų kalba*, p. 131–139 ir toliau.

⁸⁷⁵ Edvardas Gudavičius, *Knygos kelias į Lietuvą*, *Knygotyra*, t. 35, 1999, p. 59.

⁸⁷⁶ <...> *Bogurodzica pisana jest cyrylicą z przedziwnej mieszaninie językowej polsko-białoruskiej*, žr.: *Bogurodzica*, p. 125.

⁸⁷⁷ Nuorašas *Bb*, žr. grafinę nuorašų lentelę: *Bogurodzica*, p. 23. Šio varianto apžvalgą taip pat žr.: Gita Drungilienė, *Krikščioniškosios savimonės atspindžiai*, p. 32–35.

⁸⁷⁸ Sergejus Temčinas, *Bažnytinės knygos rusėnų kalba*, p. 150.

⁸⁷⁹ Stasys Lazutka, Edvardas Gudavičius, *Pirmasis Lietuvos Statutas*, [t.] 1, d. 1, p. 54, 289–290.

įspaustos dviejų šventųjų figūros: šv. Kotryna Aleksandrietė su savo atributais – karūna, kalaviju, knyga ir ratu – bei šv. apaštalas Jonas⁸⁸⁰. Šie šventieji greičiausiai nesietini su Goštauto protėviais, tad jie buvo pasirinkti kaip mokslų globėjai apskritai⁸⁸¹. Antai, šv. apaštalas Jonas yra teologų, rašytojų ir visų ruošiančių knygas globėjas, o šv. Kotryna Aleksandrietė laikoma studentų, dvasininkų, filosofų ir apologetų dangiškąja globėja⁸⁸². Tad abu šventieji siejami su mokslu bei knygų ruošimu. Matyt, tai buvo aliuzija į PLS kaip „krikščionių teisių“ knygos ruošimą, pabrėžiant teisės kūrimo darbo, paties teisės kodekso sakralumą. Greičiausiai panašią reikšmę turėjo ir to paties šv. apaštalo Jono Evangelijos prologas, įtrauktas į LDK pareigūnų priesaikos davimo ceremoniją – ja taip pat siekta suteikti sakralumo, pabrėžti krikščionių tikėjimo išmanymą⁸⁸³.

Tad PLS Zamoiskių nuorašo viršelio apdaila rodo šventųjų ir jų užtarimo svarbą nuorašo savininkui, liudija jo krikščionišką savimonę. A. Goštauto pamaldumas jo dangiškajam globėjui šv. Adalbertui galėjo būti viena iš priežasčių įtraukti *Bogurodzicą* į PLS.

Dar viena sritis, kuri taip pat atskleidžia A. Goštauto asmeninį pamaldumą – tai jo sukauptas **šventųjų relikvijų rinkinys**. Jis 1539 m. lapkričio 29 d. testamente⁸⁸⁴ mini 7 relikvijorius su 9 įvardintomis šventųjų relikvijomis. Vilniaus katedros Goštautų koplyčiai Albertas Goštautas užrašė tris monstrancijas, kurių pirmoji, priklausiusi žmonai Sofijai, buvo su šv. Jono Krikštytojo kaulų relikvijomis, antroji – su vyskupo šv. Alberto kaulų⁸⁸⁵, trečioji – su šventųjų mergelių Margaritos, Daratos ir Apolonijos dantų relikvijomis bei

⁸⁸⁰ Edmundas Laucevičius, *XV–XVIII a. knygų įrišimai Lietuvos bibliotekose*, p. 73; Stasys Lazutka, Edvardas Gudavičius, *Pirmasis Lietuvos Statutas*, [t.] 1, d. 1, p. 50.

⁸⁸¹ Stasys Lazutka, Edvardas Gudavičius, *Pirmasis Lietuvos Statutas*, [t.] 1, d. 1, p. 58.

⁸⁸² *The Oxford dictionary of Saints*, p. 95, 275–276.

⁸⁸³ *Lietuvos Metrika, Kn. nr. 530 (1566–1572): Viešųjų reikalų knyga 8*, parengė Darius Baronas ir Liudas Jovaiša, Vilnius: Žara, 1999, p. 21.

⁸⁸⁴ 1539 11 29 d., Geranainys, Jan Kurczewski, *Kościół Zamkowy czyli Katedra Wileńska, w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju*, Wilno: nakł. i druk Józefa Zawadzkiego, 1910, cz. 2, p. 103–107.

⁸⁸⁵ Čia minima šv. Adalberto relikvija žr.: 1552 01 26 d. iš Vilniaus katedros Goštautų koplyčios į kapitulos išdą perkeltų auksinių ir sidabrinių daiktų sąrašas, *LMAVB RS*, F. 43–19857, l. 5–5v.

krištolinį kryžių su šv. Eustachijaus relikvijomis⁸⁸⁶. Geranainių Šv. Mikalojaus bažnyčia Goštautas paliko lentelę su vieno iš Nekaltųjų vaikelių galva ir su daugeliu kitų šventųjų relikvijų, taip pat dvi medines paausutas rankas su 11 000 mergelių relikvijų kaulais. Tad Goštauto pamaldumas relikvijoms yra ryškus. Jo testamente relikvijos įvardijamos tiksliai, jų priklausomybė nebuvo pamiršta – jos neliko tik anoniminės „kažkokių šventųjų“ relikvijos. Neaišku, kaip ir kokiomis intencijomis jos buvo sukauptos. Galbūt atsižvelgdamas į savo sveikatos reikmes Goštautas įsigijo smulkią šv. Apolonijos, kaip tikėta, padedančios skaudant dantims⁸⁸⁷, relikviją. Toks jo sukauptas relikvijų rinkinys liudija krikščionišką pamaldumą, būdingą visai Europai⁸⁸⁸.

Alberto Goštauto pamaldumo šventiesiems atspindžių galima pastebėti ir jo užsakytuose **liturginiuose reikmenyse**. Pavyzdžiui, 1535 m. jo užsakymu pagaminta Geranainių Šv. Mikalojaus bažnyčia skirta didžioji monstrancija yra puošta Švč. Mergelės Marijos su Kūdikėliu, Nukryžiuo kompozicija bei įvairių šventųjų figūrėlėmis: Barboros, Margaritos, Adalberto ir Mikalojaus⁸⁸⁹. Ši monstrancija yra unikali menotyrene ir ikonografinė prasme, viena monumentaliausių Vidurio Europoje⁸⁹⁰. Po šio didiko mirties praėjus 13 metų, jo giminės koplyčioje yra minima ir daugiau daiktų (kryžius, monstrancijos, arnotai ir kt.) su pavaizduotais šventaisiais – Adalbertu, Jonu Krikštytoju,

⁸⁸⁶ Apie šį relikvijorių daugiau žr.: *Jėga ir grožis Jo šventovėje (Ps 96, 6)...*: Vilniaus arkivyskupijos sakralinės vertybės Bažnytinio paveldo muziejuje, sudarytoja Dalia Vasiliūnienė, Vilnius: Bažnytinio paveldo muziejus, 2013, p. 130; *Lietuvos sakralinė dailė XI–XX a. pradžia*, t. 4: *Auksakalystė XIII–XX a. Pirmoji knyga: kolekcijos*, sudarytoja Jolita Liškevičienė, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2006, p. 243–244.

⁸⁸⁷ *Krikščioniškosios ikonografijos žodynas*, sudarė Dalia Ramonienė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1997, p. 35.

⁸⁸⁸ Apie relikvijų gerbimą Lietuvoje daugiau žr.: Liudas Jovaiša, *Šventųjų relikvijos ir jų gerbimas Lietuvoje (1387–1655)*, p. 185–228; Gita Drungilienė, *Relikvijos ikitridentinėje Lietuvoje*, p. 9–19.

⁸⁸⁹ *Lietuvos sakralinė dailė XI–XX a. pradžia*, t. 4: *Auksakalystė XIII–XX a. Pirmoji knyga: kolekcijos*, p. 246–247.

⁸⁹⁰ Dar apie šią monstranciją žr.: *Jėga ir grožis Jo šventovėje*, p. 56; *Skarbiec katedry wileńskiej: Zamek Królewski w Warszawie 2 lipca – 28 września 2008, Zamek Królewski na Wawelu 15 października 2008 – 15 stycznia 2009*, redakcija naukowa katalogu: Dariusz Nowacki, Anna Saratowicz-Dudyńska, Warszawa: Zamek Królewski, 2008, p. 116–119; *Vilniaus katedros lobynas: albumas*, sudarytojai Romualdas Budrys, Vydas Dolinskas, Vilnius: Savas takas, 2002, p. 236, 269–271; 284; iliustr. nr. 20–27.

Barbora, Ona, Andriejumi, Aleksiejumi, Marija Magdaliete⁸⁹¹. Sunku pasakyti, kam jie priklausė, visgi, sprendžiant pagal šv. Adalberto paminėjimą, bent dalis daiktų turėjo priklausyti šį vardą turėjusiam Goštautui.

Šie pavyzdžiai rodo užsakovo – A. Goštauto – asmeninį pamaldumą šventiesiems, nors jie patys nebuvo kulto objektas: pavyzdžiui, šventųjų figūrėlės monstrancijoje buvo svarbios donatoriui, bet kitiems tikintiesiems ši monstrancija tikrai nesisiejo su atskirais pavaizduotais šventaisiais. Tad Goštauto akivaizdus pamaldumas jo šventajam globėjui šv. Adalbertui pasireiškė visur, net ir ne sau skirtuose meno kūrinuose – jis ne tik pats jį gerbė, bet, galima sakyti, ir platino jo kultą.

Albertas Goštautas ir šventieji. Kaip rodo įvairūs šaltiniai, Albertas Goštautas vienaip ar kitaip buvo susijęs su nemažu skaičiumi šventųjų. Galime išskirti 15 pavienių asmenų ir 4 šventųjų grupes (žr. 10 lentelę), kurie jam buvo svarbūs. Švč. Dievo Motinos kultas, į Lietuvą atėjęs drauge su krikščionybe, buvo itin stiprus ir giliai įsišaknijęs – A. Goštauto dvasiniame gyvenime šis pamaldumas taip pat buvo stipriausias⁸⁹², nors nė kiek ne mažesnis ir pamaldumas šventajam globėjui Adalbertui. Pagarbą ir pamaldumą šiam šventajam didikas stengėsi išreikšti įvairiausiais būdais (malda ir miniatiūra maldaknygėje, relikvija ir kt.). Šv. Adalberto figūrėlėmis buvo papuošti ir jo užsakymu pagaminti liturginiai reikmenys, tad savo globėjo kultą Goštautas pabrėžė visur.

10 lentelė. *Alberto Goštauto gerbti šventieji*

	Šventieji	Maldaknygė: Malda/ miniatiūra /(15 šventųjų grupė)	Relikvijos/ relikvijorius	Didžioji monstrancija	PLS	Iš viso
1.	Adalbertas	+/+	+	+	+	5
2.	Apolonija		+			1
3.	Barbora	+/+/(+)		+		3+1
4.	Darata		+			1

⁸⁹¹ 1552 01 26 d. Vilniaus katedros Šv. Kazimiero koplyčios auksinių ir sidabrinių daiktų sąrašas; auksinių ir sidabrinių daiktų, perkeltų iš Goštauto koplyčios į kapitulos išdą, sąrašas, *LMAVB RS*, F. 43–19857, l. 5.

⁸⁹² Be kita ko, A. Goštautas testamente pageidavo, kad virš kapo (jis palaidotas Vilniaus katedroje) būtų pakabintas Švč. Mergelės Marijos paveikslas, papuoštas brangakmeniais: žr.: Jan Kurczewski, *Kościół Zamkowy czyli Katedra Wileńska*, cz. 2, p. 103–107.

5.	Eustachijus	(+)	+			1+1
6.	Jeronimas	/+				1
7.	Jonas evangelistas/ Nukryžiuavimo kompozicija			/+	+	2
8.	Jonas Krikštytojas		+		+	2
9.	Jurgis	+/(+)				1+1
10.	Kotryna Aleksandrietė	+/(+)			+	3+1
11.	Kristoforas	/+/(+)				1+1
12.	Margarita Antiochietė	(+)	+	+		2+1
13.	Mikalojus	+/+		+		3
14.	Nekalti Vaikeliai		+			1
15.	Ona	+/+				2
16.	Penkiolika šventųjų pagalbininkų	+/				1
17.	Stanislovas	+/				1
18.	Visi šventieji	+/				1
19.	11000 mergelių		+			1

Remiantis lentelės duomenimis, A. Goštautui buvo reikšmingi devyni šventieji vyrai ir šešios moterys, kurių dauguma – pirmųjų amžių krikščionys, kankiniai. Dalis jų įeina ir į šventųjų pagalbininkų (gelbėtojų bėdoje) grupę. Iš vietinių šventųjų (šalia konkurentų neturinčio savo globėjo) prisimenamas tik šv. Stanislovas, kurio vardą buvo davęs savo sūnui Stanislovui (1507–1542), o visi kiti jo dėmesio nepatraukė. Svarbiausias Goštautui buvo jo patronas, maldaknygėje pabrėžtas šv. Onos – jo motinos šventosios globėjos reikšmė⁸⁹³, svarbūs buvo senieji, tradiciniai šventieji, viduramžių kultai. Jo buvo gerbtos ir šventosios mergelės kankinės – Barbora, Kotryna Aleksandrietė ir Margarita Antiochietė priklauso šventųjų pagalbininkų grupei (žr. žemiau) ir yra laikomos šios grupės „pradininkėmis“ (drauge su šv. Darata jos sudarė vadinamąją 4

⁸⁹³ Apie pamaldumo šventajam globėjui apraiškas bažnytinėse fundacijose plačiau žr.: Rimvydas Petrauskas, Didikas ir patronas: LDK diduomenės bažnytinės fundacijos XV a., *Šviesa ir šešėliai Lietuvos evangelizacijos istorijoje*, p. 161–183.

mergelių grupę⁸⁹⁴). Šios trys mergelės, kurioms (po šv. Adalberto) parodyta didžiausia Goštauto pagarba, buvo susijusios su vadinamais riterių kultais, o jų titulai viduramžių Europos bažnyčiose buvo populiarūs ir ypač pastovūs⁸⁹⁵. A. Goštautui, kaip ne kartą dalyvavusiam mūšiuose ir jiems vadovavusiam, paminėtas jų kulto aspektas, be abejo, buvo svarbus. Panaši pagarba parodyta ir šv. Mikalojui. Prisiminus A. Goštauto protėvių funduotą ir jo paties remtą Šv. Mikalojaus titulo Geranainių bažnyčią, šio šventojo kulto reikšmė dar labiau išauga. Minėtieji šventieji sulaukė daugiausia Goštauto dėmesio. Minėtame jo rinkinyje atsidūrė 11000 mergelių relikvija, sietina su šv. Uršulės asmeniu (ją lydėjusioms mergelėms ir buvo lemta tapti kankinėmis). Čia prisimintini A. Goštauto aplinkoje kurti vėlyvieji Lietuvos metraščiai, į kuriuos kaip tik buvo įtraukta šv. Uršulės legenda⁸⁹⁶, tad neatmestina jo įtaka ir sąsaja su šiuo kultu.

Iš atskirai paminėtų šventųjų kai kurie įeina ir į bendrą **šventųjų pagalbininkų** grupę, kuriai skirta malda taip pat buvo įtraukta į Goštauto maldyną. Kolektyvinis šventųjų grupės kultas („Keturiolika šventųjų pagalbininkų“) gimė 1346–1349 m. Europoje siaučiant marui, kai daugybė žmonių mirdavo staiga, be sakramentų⁸⁹⁷. Pamaldumas šventiesiems pagalbininkams didžiausią pakilimą pasiekė XV a., iš Reino žemių pasklisdamas į kitas šalis⁸⁹⁸. Paprastai tai buvo keturiolikos šventųjų grupė, tačiau kartais grupę sudarydavo penki, aštuoni, dešimt ar penkiolika šventųjų-gelbėtojų bėdoje⁸⁹⁹. Goštauto maldaknygėje įdėtoje maldoje yra didžiausias šventųjų skaičius. Taip atsitiko prie visų šiai grupei įprastų šventųjų pridėjus dar vieną – šv. Sebastijoną (kulto istorijoje jis buvo vienas iš „atsarginių“ šventųjų, „pakeisdavęs“ kurį nors iš pagrindinio sąrašo⁹⁰⁰). Manoma, kad ši, kaip ir kitos,

⁸⁹⁴ Fernando ir Gioia Lanzi, *Šventieji globėjai ir jų simboliai*, iš italų kalbos vertė Algimantas Gudaitis, Vilnius: Alma littera, 2005, p. 29.

⁸⁹⁵ Gieysztor Aleksandr, Szymański Józef, Patrocinia, *Słownik starożytności słowiańskich*, t. 4, cz. 1, Wrocław, Warszawa, Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1970, p. 45.

⁸⁹⁶ Kęstutis Gudmantas, *Vėlyvųjų Lietuvos metraščių erdvė*, p. 108.

⁸⁹⁷ Rosemary Ellen Guiley, *The Encyclopedia of Saints*, [New York]: Facts on File, Inc., 2001, p. 109.

⁸⁹⁸ Fourteen Holy Helpers, *The Oxford Dictionary of Saints*, p. 202.

⁸⁹⁹ Johan Huizinga, *Viduramžių ruduo*, p. 213.

⁹⁰⁰ Fourteen Holy Helpers, *The Oxford Dictionary of Saints*, p. 202.

maldos galėjo būti perrašyta iš populiaraus maldyno *Hortulus*⁹⁰¹. Šis maksimalus šventųjų pagalbininkų pasirinkimas rodo troškimą išgyti kiek įmanoma daugiau šventųjų užtarėjų danguje. Šią tendenciją galima susieti su viduramžiams būdingu įsitikinimu, kad didelis kiekis yra neatsiejama pamaldumo dalis⁹⁰².

11 lentelė. „Penkiolikos šventųjų pagalbininkų“ grupė A. Goštauto maldyne

Jurgis	Vitas	Erazmas	Egidijus (<i>Jidzi</i>)	Kotryna
Pantaleonas	Kristoforas	Eustachijus	Akacijus	Margarita
Blažiejus	Dionizas (<i>Dziwiesz</i>)	Kirijakas	Sebastijonas	Barbora

Šioje maldaknygėje penkiolika šventųjų buvo sugrupuoti po tris, taip sudarant penkias grupes (žr. 11 lentelę). Tai tradicinių šventųjų grupė. Skirtingose vietovėse šių šventųjų pagalbininkų pasirinkimas skyrėsi, bet atrankos kriterijus buvo bendras – jų galia užtariant įvairiose nelaimėse, ypač mirties valandą, kad užtariamasis asmuo galėtų pasiekti išganymą⁹⁰³. Tad atskiri šios grupės šventieji buvo laikomi gelbstinčiais nuo maro, galvos, gerklės, virškinimo ligų, epilepsijos, apsaugantys nuo staigios mirties⁹⁰⁴, gundymų mirties valandą, rūpesčių šeimoje, padedantys naminiams gyvūnams⁹⁰⁵. J. Huizinga pastebi, kad visų šių šventųjų atvaizduose yra vaizduotę dirginančio juslingumo, ir būtent atributai galėjo pelnyti ypatingą dėmesį šiems keturiolikai asmenų⁹⁰⁶. Goštauto maldyne įtraukta šiai šventųjų grupei skirta malda, siekiant

⁹⁰¹ Wiesław Wydra, Wstęp, *Modlitewnik Olbrachta Gasztolda*, p. 15–19. Jis remiasi L. Bernackio atliktais *Hortulus* maldaknygės tyrimais; apie maldą „Penkiolikai pagalbininkų“ žr.: Ludwik Bernacki, *Pierwsza książka polska: Studium bibliograficzne z 86 podobiznami*, Lwów: Nakładem Zakładu Narodowego Imienia Ossolińskich, 1918, p. 330–332.

⁹⁰² *Europos mentaliteto istorija: pagrindinių temų apybraižos*, sudarytojas Peter Dinzeltbacher, [Vilnius], Aidai, 1998, p. 113.

⁹⁰³ Fourteen Holy Helpers, *The Oxford Dictionary of Saints*, p. 202.

⁹⁰⁴ Vėlyvaisiais viduramžiais buvo ypač sureikšmintos paskutinės gyvenimo akimirkos, žr.: Bogdan Rok, *Człowiek wobec śmierci w kulturze staropolskiej*, Wrocław: Wydawn. Uniwersytetu Wrocławskiego, 1995, p. 57.

⁹⁰⁵ Rosemary Ellen Guiley, *The Encyclopedia of Saints*, p. 109–110. Apie šv. Sebastijoną, saugantį nuo maro, ir šv. Vitą, padedantį sergantiems epilepsija, plačiau žr.: Jowita Jagła, *Boska Medycyna i Niebiescy Uzdrówiciele wobec kalectwa i chorób człowieka*, p. 99–120, 165–180.

⁹⁰⁶ Šventasis Dionizas vaizduojamas su savo galva rankoje, Eustachijus – su kryžių nešančiu briedžiu, Kirijakas – su velniu, prirakintu prie grandinės, Margarita – su slibinu ir kt., žr.: Johan Huizinga, *Viduramžių ruduo*, p. 214.

įgyti kuo didesnę apsaugą nuo ligų ir kitų nelaimių. Tikėjimą, kad atskiri šventieji globoja tam tikras gyvenimo, veiklos, sveikatos sritis, protestantai ypač kritikavo⁹⁰⁷, tačiau viduramžių žmogui tai buvo svarbu, net ligos buvo vadinamos šventųjų vardais. Šiuos pagalbininkus vėlyvaisiais viduramžiais liaudis suvokė kaip visagalius ir akimirksniu ateinančius į pagalbą, pamirštant, kad šventieji gali tik užtarti, tad po Tridento susirinkimo buvo uždraustos atskiros keturiolikos pagalbininkų mišios, kad tikėjimas jais nevirstų tikėjimu talismanu⁹⁰⁸.

Galima teigti, kad Albertas Goštautas ypač gerbė šventuosius, įvairiais būdais išreiškdamas tikėjimą jų užtarimo galia. Išryškėja ypatingas Goštauto pamaldumas savo dangiškajam globėjui – vyskupui šv. Adalbertui, taip pat trims šventosioms mergelėms – Kotrynai, Barborai ir Margaritai. Goštautui buvo svarbūs kolektyviniai kultai (šventųjų pagalbininkų, visų šventųjų ir kt.), kuriuos galima laikyti jo siekiu būti apsuptam kuo gausesnio būrio šventųjų, globojančių įvairias gyvenimo sritis.

6.3. Vienuolijų platinti kultai: šventųjų gerbimas Vilniaus bernardinų vienuolyne

Vėlyvaisiais viduramžiais LDK yra „tradicinis pranciškonų veiklos domenas“, čia XV a. pabaigoje buvo jau 5 pranciškonų ir 4 bernardinų vienuolynai⁹⁰⁹. Pirmasis pranciškonų observantų (bernardinų) vienuolynas LDK valdovo Kazimiero buvo funduotas 1469 m. Vilniuje⁹¹⁰, netrukus buvo įsteigti šių, grįžusių prie autentiškos šv. Pranciškaus regulos, vienuolių konventai Kaune (1471), Tikocine (1479) ir Polocke (1498). Daugiausia duomenų turime

⁹⁰⁷ Plg.: Vytautas Ališauskas, *Jono Lasickio pasakojimas apie žemaičių dievus: tekstas ir kontekstai*, Vilnius: Aidai, 2012.

⁹⁰⁸ Johan Huizinga, *Viduramžių ruduo*, p. 213–214.

⁹⁰⁹ Małgorzata Maciszewska, *Klasztor bernardyński w społeczeństwie polskim 1453–1530*, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2001, p. 31, 2 lentelė.

⁹¹⁰ Daugiau apie vienuolyną ir jo įkūrimą žr.: Rūta Janonienė, *Bernardinų bažnyčia ir konventas Vilniuje*; Gidžiūnas Viktoras, Pranciškonų observantų – bernardinų gyvenimas ir veikla Lietuvoje XV ir XVI amž., *LKMA Suvažiavimo darbai*, t. IX, Roma: LKMA, 1982, p. 64–134; Kantak Kamil, *Bernardyni Polscy*, tom I, 1453–1572, Lwów: Nakładem Prowincji Polskiej OO. Bernardynów, 1933.

apie Vilniaus bernardinų vienuolyną, kuris jau nuo įsikūrimo ėmė garsėti knygos kultūra. Nuo XV a. pabaigos čia veikė skriptorijus⁹¹¹, kur perrašinėtos choralinės knygos⁹¹². Vienuolyne nuo pat pradžių turėjo būti kaupiamos knygos⁹¹³, rūpintis biblioteka⁹¹⁴, o XVI a. pirmojoje pusėje Vilniaus bernardinų knygų rinkinys buvo didžiausia katalikiškos institucijos biblioteka⁹¹⁵. Visgi šio ankstyvojo laikotarpio rinkinį smarkiai apnaikino 1560 ir 1564 m. vienuolyno gaisrai⁹¹⁶, neišliko knygų sąrašų, kurie labai pagelbėtų tiriant brolių pamaldumą šventiesiems ir atskirų kultų populiarumą.

Iš gausios bibliotekos Vilniaus bernardinams neabejotinai galime priskirti (pagal proveniencijas) tik 8 **hagiografines knygas** (žr. 12 lentelę). Iš jų išsiskiria tik viena konkrečiam šventajam skirta knyga – Kartaginos vyskupo Kiprijono veikalas, kurio pabaigoje pridėta Fortūnato kankinystė⁹¹⁷. Šioje knygoje, kurią brolis Kiprijonas 1581 m. užrašė Vilniaus bernardinų vienuolyno lenkų pamokslininko celei, buvo įdėtas ir kankinio Kiprijono garbei skirtas šv. Augustino pamokslas⁹¹⁸. Proveniencija liudija jos savininko bernardinų pamokslininko Kiprijono Pšemišliečio asmeninį pamaldumą „brangiam“ savo dangiškajam globėjui⁹¹⁹. Tad šiuo atveju svarbus ne Fortūnatas, kurio

⁹¹¹ Arvydas Pacevičius, Skriptorius ir raštinių kultūra Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, *Tipas ir individas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūroje*, sudarė: Jolita Liškevičienė ir Tojana Račiūnaitė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2002, p. 36–39.

⁹¹² <...>*libros corales etc. comparabant* <...>, žr.: Joannes de Komorowo, *Memoriale Ordinis Fratrum Minorum*, p. 352.

⁹¹³ Būtiniausiomis liturginėmis knygomis 1469 m. Vilniuje įsikūrusius bernardinus tikriausiai aprūpino konvento fundatorius Ldk Kazimieras, reikalingas liturgines knygas, giesmynus, šv. Pranciškaus regulą turėjo atsigabenti pirmieji iš Lenkijos konventų atvykę broliai, žr.: Rūta Janonienė, *Bernardinų bažnyčia ir konventas Vilniuje*, p. 385–386.

⁹¹⁴ Pavyzdžiui, Bernardinų kronikininkas Jonas iš Komorovo mini, kad jo, kaip gvardijono, rūpesčiu buvo atnaujintas bibliotekos patalpos, žr.: Joannes de Komorowo, *Memoriale Ordinis Fratrum Minorum*, p. 304.

⁹¹⁵ Arvydas Pacevičius, *Vienuolynų bibliotekos Lietuvoje 1795–1864 m.*, p. 55. Apie bibliotekos istoriją žr.: Rūta Janonienė, *Bernardinų bažnyčia ir konventas Vilniuje*, p. 385–401.

⁹¹⁶ Rūta Janonienė, *Bernardinų bažnyčia ir konventas Vilniuje*, p. 386.

⁹¹⁷ Caecilius Cyprianus Thasius, *Universa ...opera, Cum accessione libelli Cypriano inscripti ... de martyrio duplici ad Fortunatum*, Coloniae: ex officina typographica Petri Quentel, 1544, sign. VUB RSS, II 3040; plg.: *Vilniaus universiteto bibliotekos paleotipų katalogas*, p. 122–123, nr. 443.

⁹¹⁸ *Sermo Augustini de sancto Cypriano martyre, pius ac lectu dignus*, p. 432.

⁹¹⁹ *Hunc librū dilecti sui patroni F. Cyprianus premislianus pro cella pris predicatoris polonor. S. Francisci et Bernardini reliqt 1581 9 Junij: Pro cenobio Wilnensi*, žr.: *ten pat.* Apie šio pamokslininko Vilniaus bernardinams užrašytas kitas knygas žr.: Arvydas Pacevičius, Lietuvos knygos kultūra ir paleotipų proveniencijos, *Vilniaus universiteto bibliotekos paleotipai: katalogas*, p. xxii.

kankinystė aprašyta knygoje, bet pats kūrinio autorius, Kartaginos vyskupas ir kankinys Kiprijonas.

12 lentelė. *Hagiografija Vilniaus bernardinų vienuolyno bibliotekoje*

- 1–2. Alcuinus Flaccus, *Homiliae seu mavis sermones ... Hieronymi, Augustini, Ambrosii, Gregorii, Origenis, Chrysostomi, Bedae, Herici, Haymonis aliorumque...* Coloniae, 1530 (2 egz.)
3. Cyprianus Thasius Caecilius, *Universa ... Cum accessione libelli Cypriano inscripti ... de martyrio duplici ad Fortunatum*, Coloniae, 1544.
4. Herolt Johannes, *Sermones discipuli de tempore et de sanctis cum Promptuario exemplorum*, Nürnberg, 1483.
5. Jacobus de Voragine, [*Legenda aurea sanctorum, sive Lombardica historia*], Basel, [1486].
6. Nicolaus de Blony, *Sermones de tempore et de sanctis, sive Viridarius*, Strassburg, 1494–95.
7. Pelbartus de Themeswar, *Sermones Pomerii de sanctis hyemalis et estivales...* Lugduni, 1509.
8. Petrus de Palude, *Sermones thesauri novi de sanctis*, Strassburg, 1484.

Likusios knygos yra universalaus pobūdžio, nesusijusios su konkrečiau šventojo kultu. Daugiausia tai pamokslai *de sanctis*, taip pat „Aukso legendos“ rinkinys. Paminėtina ir Alkuino knyga, kurioje surinkti įvairių autorių pamokslai, dalis kurių skirti šventiesiems (*Homilie et sermones de sanctis*)⁹²⁰. Iš autorių tik vienas yra pranciškoniškojo dvasingumo atstovas – tai Pelbartas iš Temešvaro, kurio hagiografiniai pamokslai buvo patys populiariausi LDK (žr. 2 dalį). Dar keli autoriai (Jokūbas Voraginetis, Jonas Heroltas ir Petras iš Paludės) priklauso kitai elgetaujančiai vienuolijai – dominikonų ordinui. Šių hagiografinių kūrinių bruožas – jų viduramžiškas pobūdis (kaip išimtį atmetus vieną III a. kūrinių).

Didžioji dalis aptariamų bernardinams priklausiusių kūrinių – hagiografiniai pamokslai. Galime teigti, kad šios knygos konstatuoja aktyvią bernardinų pamokslininkų veiklą⁹²¹. Išlikę hagiografiniai pamokslai leidžia teigti, kad per bernardinų pamokslus tikinčiuosius – šią „neskaitančią daugumą“ – pasiekdavo žinios apie Visuotinės Bažnyčios šventųjų gyvenimus, kankinystes

⁹²⁰ Alcuinus Flaccus, *Homiliae seu mavis sermones ... Hieronymi, Augustini, Ambrosii, Gregorii, Origenis, Chrysostomi, Bedae, Herici, Haymonis aliorumque...* Coloniae, 1530, VUB RSS, sign. II-4136.

⁹²¹ [Rūta Janonienė], Vilniaus buvęs bernardinų vienuolynas ir Šventųjų Pranciškaus ir Bernardino bei Šv. Onos bažnyčia, p. 287–297.

ir jų dorybes. Dažnas šių knygų savininkas buvo pamokslininkas, kuriam buvo pavedama prižiūrėti knygų rinkinį⁹²². Tačiau XV a. bernardinai knygos naudojimą asmeninei maldai, jos skaitymą vietoj pamokslo vertino nevienodai: vieni ja siekė gyvumo, kiti (pavyzdžiui, Angelas iš Ostrovo, pirmasis Lietuvos bernardinų komisarijus, m. 1479 Vilniuje⁹²³) labiau vertino nuoširdų pamaldumą, o ne sausą skaitymą⁹²⁴. Tad vienuoliai skaitė dvasines knygas, jas naudojo maldoje ir pamokslams, tik jos reikšmė vertinama skirtingai. Pagarbą rašytiniam žodžiui liudija knygų įrišai ir bernardinų bendradarbiavimas su knygrišiais⁹²⁵.

Išlikusios hagiografinės knygos specifinio bernardinų pamaldumo neatskleidžia, bet pagrindžia domėjimąsi šventųjų gyvenimais apskritai. Kita vertus, patys Vilniaus bernardinai taip pat buvo hagiografinės literatūros kūrėjai (plačiau žr. 3 dalį). Galime prisiminti pirmuoju lietuvių bernardinu laikomą Melchizedeką, kuris aprašinėjo Jono Kapistrano veiklą, vykdytus stebuklus ir sakytų pamokslų temas. Paminėtinas ir bernardino tėvo Stanislovo, vadinamo Magistru, 1483 m. parengtas šv. Stanislovo „gyvenimas“ (*Vita sancti Stanislai*) bei Jono iš Komorovo *Memoriale Ordinis Fratrum Minorum*, kur aprašomas šventumo šlovėje mirusių provincijos bernardinų gyvenimas, dorybės, stebuklai po mirties, relikvijų perkėlimas. Kontrreformacijos epochoje bernardinai įsitraukė į šventųjų kulto apologetiką. Antai, būsimasis Vilniaus konvento kustodas Florijonas Kolenckis (Kolęcki, ~1580–1641)⁹²⁶. 1612 m. išleido knygą apie šventųjų gerbimo ir šaukimosi mokslą (*Dulia to jest nauka o czci i wzywaniu Świątych Katolickiego*, Poznań, 1612)⁹²⁷. Tad bernardinai ir patys

⁹²² Rūta Janonienė, *Bernardinų bažnyčia ir konventas Vilniuje*, p. 399.

⁹²³ Rūta Janonienė, Šventųjų relikvijų kultas Vilniaus bernardinų bažnyčioje, *Šventųjų relikvijų Lietuvos kultūroje*, p. 22, 3 nuoroda.

⁹²⁴ Bernardinas Mykolas Balis iš Rusios manė, kad sausą maldą gali pagyvinti knyga, o Angelas iš Ostrovo jam atsakęs pavyzdžiu: kai jis meldžiasi, žmonės klauso jo pamokslo kaip Dievo angelo, o kai tik jis pradeda skaityti be pamaldumo ir maldos, žmonės jį palieka (pokalbis vyko Krokuvoje), žr.: Joannes de Komorowo, *Memoriale Ordinis Fratrum Minorum*, p. 210.

⁹²⁵ Rūta Janonienė, *Bernardinų bažnyčia ir konventas Vilniuje*, p. 396.

⁹²⁶ Florijonas Kolenckis (Koleckis – R. J.) į bernardinų vienuolyną įstojo 1601 m. Vilniuje. 1608 m. Krokuvoje tapo kunigu, priklausė Mažosios Lenkijos ir Lietuvos bernardinų provincijos valdybai, ~1630 m. buvo Vilniaus konvento kustodu, žr.: Rūta Janonienė, *Bernardinų bažnyčia ir konventas Vilniuje*, p. 447 (68 nuoroda).

⁹²⁷ Rūta Janonienė, *Bernardinų bažnyčia ir konventas Vilniuje*, p. 394.

kūrė hagiografinio pobūdžio literatūrą, atsižvelgdami į laikmečio iššūkius, aktualius kultus (šv. Stanislovas) ir garsindami savo vienuolijos narius (Melchizedeko užrašai, Jono iš Komorovo kronika).

Negausią išlikusių hagiografinių knygų informaciją apie bernardinišką pamaldumą kiek papildė **liturginės knygos**. Pirmiausia tai XV–XVI a. Vilniaus bernardinų bažnytiniai giesmynai⁹²⁸ (gradualai ir antifonalai), kurie yra vieni ankstyviausių LDK. Manoma, kad iš 12 iki šiol išlikusių Vilniaus bernardinų giesmynų bent keletas galėjo būti perrašyti 1469–1494 m. vienuolyno skriptorijuje⁹²⁹, kas pirmiausia pasakytina apie Vilniuje galbūt dirbusio⁹³⁰ bernardinų perrašinėtojo Ambrozijaus Klodaviečio (*Fr. Ambrosius de Clodava*, m. 1494) plunksnai priskirtus giesmynus.

Vilniaus bernardinų giesmynuose atsispindi pagrindinės jų kulto kryptys. Antai viename iš šių giesmynų greta Kristaus ir Švč. Mergelės Marijos švenčių yra šv. Pranciškui skirta antifona⁹³¹. Kitame giesmyne yra antifonos šventiesiems Juozapui, Kotrynai Bolonietei (1413–1463) ir Margaritai Kortonietei (1247–1297)⁹³², neabejotinai įterptos po pastarųjų kanonizacijos ir vėlgi rodo savo vienuolijos kultų propagavimą⁹³³. Kadangi nuo XV a. antrosios pusės daugelio ordinų giesmynuose atsiskleidžia nusistovėję vienuoliškos liturgijos bruožai ir tradicijos, o tos pačios vienuolijos gradualai skiriasi tik

⁹²⁸ Apie bažnytinį giedojimą plačiau žr.: Jonas Vilimas, *Grigališkojo choralo tradicijos bruožai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. XV–XVIII amžių atodangos ir rekonstrukcijos bandymas*. Daktaro disertacija. Humanitariniai mokslai, istorija (05 H), Vilnius, 2012; Mikas Vaicekuskas, *Lietuviškos katalikiškos XVI–XVIII amžiaus giesmės*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005.

⁹²⁹ Erikas Slavėnas, Trys manuskriptai iš Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos, *Menotyra*, t. 18, 1991, p. 41–56. Čia kalbama apie giesmynus: *LMAVB RS*, F. 22–102, 103 (pastarajame ryški ne Lenkijos, o Prancūzijos mokyklos įtaka), 106. Panašaus stiliaus giesmynų yra ir daugiau.

⁹³⁰ Taip nurodo: Rūta Janonienė, *Bernardinų bažnyčia ir konventas Vilniuje*, p. 386; Jūratė Trilupaitienė, Iš Lietuvos bernardinų muzikinio gyvenimo istorijos, *Menotyra*, 2005, t. 38, Nr. 1, p. 23. Tuo tarpu A. Pacevičius mano, kad trūkstant daugiau duomenų taip tvirtinti galima tik hipotetiškai, anot jo, kad ir labai sunkūs, šie giesmynai į Lietuvą galėjo būti įvežti iš Kališo, kur dirbo ir mirė šis perrašinėtojas, žr.: Arvydas Pacevičius, Skriptorius ir raštinių kultūra Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, p. 36–38.

⁹³¹ <http://www.musicalia.lt/aprasas.php?id=78>, giesmynas saugomas *LMAVB RS*, F. 22–101.

⁹³² <http://www.musicalia.lt/paveikslai.php?id=51> (vaizdas); <http://www.musicalia.lt/aprasas.php?id=51> (aprašas). Giesmynas saugomas *LMAVB RS*, F. 22–102.

⁹³³ Abi šventosios, priklausiusios pranciškonų ordino šakoms (pirmoji – klarisė, antroji – pranciškonė tretininkė), buvo kanonizuotos XVIII a. pirmoje pusėje (1712 ir 1728 m.).

smulkiomis detalėmis⁹³⁴, tad į tyrimą galime įtraukti dar vieną XV a. pabaigoje (manytume, Ambraziejaus Klodaviečio perrašytą) giesmyną, saugomą Krokovoje. Jame įrašytoje „Visų šventųjų litanijoje“⁹³⁵ įtraukti svarbiausi šios vienuolijos šventųjų vardai (Pranciškus, Antanas, Bernardinas), taip pat ir vietinis kankinys šv. Stanislovas (giesmyno sekvencijoje *Exultet* paminėtas ir valdovo Kazimiero vardas⁹³⁶). Tad bernardinų liturgijoje ypač buvo akcentuojamas šv. Pranciškus ir ordino šventieji (neatsitiktinai 1524 m. Vartos kapituloje nutarta po *Kompletos* palikti tik tris antifonas: Švč. Marijai, šv. Pranciškui ir ordino šventiesiems – *Floret Francisci ortulus*⁹³⁷). Vienuolijai svarbus pamaldumas atsispindėjo ir bernardino Vladislovo Gielnioviečio (m. 1505) sukurtose giesmėse, iš kurių vienos populiariausių buvo giesmės šv. Onai; žinomos jo giesmės ir visiems metų šventiesiems⁹³⁸.

Bernardinų vienuolijos kultai atsiskleidžia ir per jiems svarbias liturgines šventes. Antai, *duplex maius* rangų su oktava nuo ordino pradžios buvo minimos Kristaus Dangun Žengimo bei šv. Pranciškaus šventės, taip pat iškilmingai švęstos (nuo 1482) pranciškono šv. Bonaventūros bei Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo ir Apsilankymo bei Visų šventųjų šventės, o tokiu pat rangų be oktavos minėti (nuo 1481 m.) pirmieji pranciškonų kankiniai – Penki broliai, nužudyti Maroke (1220)⁹³⁹. Ne taip iškilmingai, *duplex minus* rangų, 1520 m. ordino generolas bernardinams nurodė minėti šventąsias mergeles: Agotą, Liuciją, Ceciliją, Uršulę, Barborą, Margaritą, Daratą, Kotryną ir Mortą – dėl brolių prisiimto „švento skaistumo didingumo“ (*ut pro sancte castitatis excelencia, in ordine conservanda*)⁹⁴⁰, taip akcentuodamas vienuolių pasirinktą gyvenimo būdą ir įžadus.

⁹³⁴ Jerzy Pikulik, *Polskie gradualy Średniowieczne*, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, 2001, p. 21.

⁹³⁵ *Cantionale* [Bernardinų [Krokuvos?] giesmynas, prieš 1492], *BCz*, 3606 V, l. 47–49.

⁹³⁶ *Ten pat*, l. 38. Būtent dėl to jo kilmė hipotetiškai siejama su Krokuvos bernardiniais (žr.: inventorinis aprašas: *Tymczasowy katalog rękopisów średniowiecznych Biblioteki Książąt Czartoryskich. Sygnatury 2317–3982*, Kraków, 1984–1995), nors Kazimierą savo geradariu laikė ir Vilniaus bernardinai.

⁹³⁷ Joannes de Komorowo, *Memoriale Ordinis Fratrum Minorum*, p. 344.

⁹³⁸ *Ten pat*, p. 292.

⁹³⁹ *Ten pat*, p. 230, 234, 335.

⁹⁴⁰ *Ten pat*, p. 335.

Tad bernardiniškas pamaldumas – Jėzaus (ypač kenčiančio) ir Eucharistijos kultas, ypatingas Dievo Motinos gerbimas ir šv. Pranciškaus bei kitų ordino šventųjų gerbimas⁹⁴¹ – iš dalies atsispindi liturgijoje (giesmynai ir švenčių minėjimai). Be vienuolijos šventųjų, didesnio dėmesio sulaukė vietos šventasis Stanislovas ir mergelės kankinės, primenančios vienuoliams jų skaistumo įžadus. Likę neįvardyti šventieji tilpo universalioje „Visų šventųjų“ šventėje. Pamaldumą atskleidžia ir atlydai, štai 1501 m. prie bernardinų esančiai Šv. Onos koplyčiai (bažnyčiai) popiežius Aleksandras VI suteikė atlydus šv. Onos, šv. Pranciškaus, šv. Antano, Kristaus Dangun Žengimo, bažnyčios pašventinimo dienomis⁹⁴², tad šalia bažnyčios titulo pabrėžtas ordino šventųjų gerbimas.

Tyrimams reikšminga yra **ikonografinė medžiaga** – tai Vilniaus bernardinų konvento architektūra ir meno kūriniai. Šiuo atžvilgiu itin svarbi apie 1513–1521 m. sukurta ir iki šiol išlikusi sienų tapyba⁹⁴³. Freskos pasižymi temų įvairove ir ikonografijos programos sudėtingumu⁹⁴⁴, jose atsispindi ir bernardiniškas šventųjų kultas. Freskose pavaizduotas šv. Pranciškaus gyvenimo ciklas yra labiausiai išplėtotas iš visų XVI a. pradžioje Lenkijos bernardinų provincijai priklausiusių bažnyčių⁹⁴⁵. Nutapyta ir šv. Pranciškaus pasekėjams itin svarbi jo stigmatizacija⁹⁴⁶, bendruose su šv. Pranciškumi bei atskiruose siužetuose galima išskirti kitus garsiausius pranciškonų observantų ordino šventuosius – Bonaventūrą, Liudviką Tulūzietį, Antaną Paduvietį, Bernardiną Sienietį, Joną Kapistraną⁹⁴⁷, Klarą, Maroko kankinius⁹⁴⁸. Ikonografijoje

⁹⁴¹ Apie bernardinų dvasingumą daugiau žr.: Viktoras Gidžiūnas, Pranciškonų observantų – bernardinų gyvenimas ir veikla Lietuvoje XV ir XVI amž., p. 79–84.

⁹⁴² *KDKW*, nr. 492, p. 585–586; Wiktor Szymborski, *Odpusty w Polsce średniowiecznej*, p. 522, nr. 1403.

⁹⁴³ Rūta Janonienė, XVI a. pradžios sienų tapybos idėjinės programos Vilniaus bernardinų bažnyčioje, p. 209–223.

⁹⁴⁴ Rūta Janonienė, *Bernardinų bažnyčia ir konventas Vilniuje*, p. 82.

⁹⁴⁵ *Ten pat*, p. 133.

⁹⁴⁶ Pranciškoniškosios šeimos užsidegimas, su kuriuo stengiasi atkreipti popiežiaus ir tikinčiųjų dėmesį į stigmas, yra laikomas jų siekiu fiziškai sutapatinti Kristų ir šv. Pranciškų, jį parodant kaip *alter Christus*, žr.: André Vauchez, *Duchowość średniowiecza*, p. 115. Apie šv. Pranciškaus stigmų kultą, prieš kurį XV a. antroje pusėje Prancūzijoje kilo pasipriešinimas ir kurį apgynė bei platino popiežius Sikstas IV (1471–1484), žr.: Joannes de Komorowo, *Memoriale Ordinis Fratrum Minorum*, p. 207–208.

⁹⁴⁷ Rūta Janonienė, *Bernardinų bažnyčia ir konventas Vilniuje*, p. 114–116.

perteiktas ir elgetaujančių ordinų vaidmuo bei jų bendrystė (scena „Šv. Pranciškus ir šv. Dominykas – Viešpaties rūstybės permaldautojai“)⁹⁴⁹. Be ordinui svarbių šventųjų, freskose pavaizduoti šv. Kristoforas ir šv. Jurgis⁹⁵⁰. Abu atvaizdai XV a. pabaigoje – XVI a. pradžioje tapyti daugelyje Lenkijos bažnyčių⁹⁵¹. Šv. Kristoforo įspūdingo dydžio atvaizdas dažnai tapytas netoli įėjimo (arba ant laukųjų sienų) – jis sietinas su viduramžių maldingumui būdingu vizualinio komponento sureikšminimu, mat tikėta, kad pamatęs šį atvaizdą žmogus tą dieną išvengs netikėtos mirties, nemirs be išpažinties⁹⁵². Anot Vilniaus bernardinų architektūrinio ansamblio tyrinėtojos R. Janonienės, šių šventųjų paveikslai perteikė vienuolių tikėjimą Mažesniųjų brolių misija – apaštalauti tarp pagonių ir eretikų, nevengiant nė kankinio mirties, skelbti Dievo žodį visoms tautoms, o krikščionis raginti atsiversti ir atgailauti, kad kuo daugiau sielų išsigelbėtų amžinajam gyvenimui⁹⁵³. Tyrinėtoja atkreipia dėmesį į valstybinės ir bažnytinės simbolikos sąsają ir gretina šv. Jurgį su heraldiniu Vyčio ženklu⁹⁵⁴. Galime pridurti, kad šv. Kristoforas yra žinomas kaip Vilniaus globėjas.

R. Janonienė pabrėžia, kad šioje unikaloje sienų tapyboje pavaizduoti ordino šventieji – ankstyviausi išlikę pranciškonų šventųjų ikonografijos pavyzdžiai Lietuvoje, o kai kurie jų galėjo būti pavaizduoti pirmą kartą⁹⁵⁵. Visgi už bernardinų bažnyčių ribų labiau išplito tik šv. Antano kultas⁹⁵⁶. Mūsų tyrimui ypač reikšminga tai, kad sienos tapyboje įkūnytose idėjos glaudžiai siejamos su pranciškonų literatūriniais tekstais⁹⁵⁷. Manoma, kad kai kurios scenos galėjo būti tapytos pagal pamokslų rinkinius ir kitus bernardinų literatūrinius tekstus, o

⁹⁴⁸ *Ten pat.*, p. 86 (2.24 lentelė)

⁹⁴⁹ *Ten pat.*, p. 110–111.

⁹⁵⁰ *Ten pat.*, p. 86 (2.24 lentelė)

⁹⁵¹ *Ten pat.*, p. 133.

⁹⁵² *Europos mentaliteto istorija*, p. 113; Johan Huizinga, *Viduramžių ruduo*, p. 214; Rūta Janonienė, *Bernardinų bažnyčia ir konventas Vilniuje*, p. 86.

⁹⁵³ Rūta Janonienė, *Bernardinų bažnyčia ir konventas Vilniuje*, p. 95, 97.

⁹⁵⁴ *Ten pat.*, p. 441 (96 nuoroda).

⁹⁵⁵ *Ten pat.*, p. 130–131.

⁹⁵⁶ Viktoras Gidžiūnas, *Pranciškonų observantų – bernardinų gyvenimas ir veikla Lietuvoje XV ir XVI amž.*, p. 82.

⁹⁵⁷ Rūta Janonienė, *Bernardinų bažnyčia ir konventas Vilniuje*, p. 131.

ikonografinių pavyzdžių ieškota knygų iliustracijose bei grafikos būdu platinamuose šventųjų atvaizduose⁹⁵⁸. Tad šiose freskose atsiskleidžia glaudus hagiografijos ir ikonografijos ryšys.

Vilniaus bernardinų sienų tapyba buvo didaktinė priemonė, kaip ir pamokslai, ja buvo įamžinamas šventųjų atminimas, vaizdai mokė tikėjimo tiesų ir išreiškė pagrindines pranciškoniškojo dvasingumo nuostatas⁹⁵⁹, ikonografija nemažai prisidėjo ir prie liaudies dvasinės kultūros augimo⁹⁶⁰. Šitaip tikintiesiems buvo perduotas vienuolijos pamaldumas ir nurodyta sektinų šventųjų paletė – ordino įkūrėjai ir pagrindiniai šventieji, miesto ir valstybės globėjai.

Vilniaus bernardinų ordino šventųjų gerbimą puikiai atskleidžia jų aplinkoje XV a. pabaigoje – XVI a. pradžioje sukurtas Švč. Marijos su Kūdikieliu Jėzumi atvaizdas, išlikęs iki mūsų dienų ir žinomas kaip Sapiegų Madona⁹⁶¹. Kaip žinoma, jame šalia Švč. Mergelės Marijos iš pradžių buvo nutapyti šv. Petras ir Paulius, o XVII a. pradžioje paveikslas pertapytas (pernešant jį į Vilniaus Šv. arkangelo Mykolo bažnyčią), ir apaštalų vietą užėmė šv. Pranciškus ir Bernardinas Sienietis. Toks pakitimas atspindi pamaldumą, jo kaitą ir laiko poreikius – pertapytas nepaisant šio paveikslo garsėjimo malonėmis (dar XVI a. įvyko du stebuklai).

Ikonografinė medžiaga atspindėjo pamaldumą šventiesiems, kuris buvo skleidžiamas ir tarp tikinčiųjų. Bernardiniški kultai tikintiesiems buvo perduodami jau pačiais bažnyčių titulais, juos atspindinčiais paveikslais⁹⁶². Kaip Lenkijos provincijos **bernardinų platinti kultai sklido visuomenėje**, koks jų plitimo kelias, atspindi Jono iš Komorovo *Memoriale Ordinis Fratrum Minorum*. Kronikoje atsiskleidžia įprasta šventųjų šaukimosi praktika. Štai

⁹⁵⁸ *Ten pat*, p. 132.

⁹⁵⁹ *Ten pat*, p. 81, 131.

⁹⁶⁰ Plg.: Antoni Blasucci, *Duchowość późnego średniowiecza*, p. 461.

⁹⁶¹ Apie „Sapiegų Madoną“ žr.: Rūta Janonienė, Sapiegų Švč. Mergelė Marija – Vilniaus globėja, *Dailė LDK miestuose: poreikiai ir užsakymai*, sud. A. Paliušytė, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2006, p. 117–133; Irena Vaišvilaitė, *Baroko pradžia Lietuvoje*, Vilnius: Vilniaus dailės akademija, 1995, p. 53. Paveikslas nuo 1989 m. saugomas Vilniaus katedros Goštautų koplyčioje.

⁹⁶² Viktoras Gidžiūnas, Pranciškonų observantų – bernardinų gyvenimas ir veikla Lietuvoje XV ir XVI amž., p. 66.

1514 m. riteris Motiejus Piotrovskis iš Čersko (*Czersk*) paliudijo, kaip, mirus jo trimečiam sūneliui Stanislovui, pirmiausia jis su žmona garsiai su savo prašymais kreipėsi į daugelį šventųjų, bet nebuvo išklaustyti (<...>*ad sanctos diversos vota emittebant, nec tamen exauditi sunt*<...>). Tada prisiminė girdėję apie didelę bernardino Vladislovo Gielnioviečio šventumo šlovę, todėl davė įžadą aplankyti jo kapą ir padėti auką, šaukėsi jo ir sūnelis atsimerkė⁹⁶³. Kokių šventųjų šaukėsi prieš tai, nenurodyta – čia autorius pabrėžia savo ordino brolių šventumą ir didesnę galią daryti stebuklus, taip pat išryškina šventojo šaukimosi schemą.

Kitas pavyzdys ypač pabrėžia votų svarbą naujam kultui. Štai Varšuvoje šventumo šlovėje miręs brolis Mikalojus Kožlietis (*Koźla*, m. 1476) netrukus ėmė garsėti stebuklais, o prie jo kapo kabėjo daugybė votų. Tačiau nuo žvakių kilus gaisrui ir votams sudegus, stebuklų garsas nutilo, tikintieji nustojo ateiti ir votų ten nebedėta (o „juk jie skatino paprastų žmonių pamaldumą“) – taip palaipsniui užgeso ir kultas⁹⁶⁴. Tad bernardinų kronikininkas akcentuoja, kaip stipriai šventumu garsėjančių asmenų gerbimas yra susijęs su prie jų kapų kabančiais votais ir jų gausa.

Šventumo šlovės ir votų santykis išryškėja dar viename pasakojime. Varšuvos vienuolyne mirus tėvui Liudvikui Varkiečiui (m. ~1482/85) – uoliam pamokslininkui ir „turingam dorybėmis“, jis iš karto ėmė garsėti stebuklais, o prie kapo sukabinta daug padėkos ženklų. Tačiau tuometis gvardijonas Auktas pareiškė: „Jeigu yra šventas, tegul turi garbę danguje, o į mūsų gyvenimą tegul neįneša sumaišties ir rūpesčių dėl besirenkančių žmonių,“ – ir votus liepė sudeginti⁹⁶⁵. Anot kronikininko, taip palaipsniui sunyko žmonių pamaldumas ir stebuklų šlovė⁹⁶⁶. Čia gvardijono nuomonė ypač radikali ir neįprasta tiems laikams, o poelgis netgi drastiškas: jis kovoja su šio brolio šventumo šlove, nors jos ir nepaneigia. Šis pavyzdys parodo, kad tokia šlovė vienuolynui buvo ne tik

⁹⁶³ Joannes de Komorowo, *Memoriale Ordinis Fratrum Minorum*, p. 293–294.

⁹⁶⁴ *Sicque cessavit coruscare miraculis, populis non confluentibus et insigniis non existentibus, quibus vulgus, ut rudis, in devocionem ducitur et elevatur*, žr.: *ten pat*, p. 236–237.

⁹⁶⁵ <...> *dixit: Si sanctus est, in celo habeat gloriam, nobis autem propter concursum populi non inferat distractionem et displicenciam, et tandem omnia insignia fecit conflagrari*, žr.: *ten pat*, p. 236.

⁹⁶⁶ *Ten pat*, p. 236.

garbė, bet ir vargas. Čia ypač išryškėja regimybės, šventųjų kapų – *loca sanctorum* – reikšmė, tikėjimas, kad danguje esantis šventasis „yra“ ir savo kape žemėje⁹⁶⁷. Būtent šiose vietose galima pamatyti vykstančių stebuklų ženklus – votus. Kita vertus, votai, jų gausa yra ir kulto populiarumo garantas. Užtarimo kreipiantis į geografiškai artimus šventuosius, galima duoti ir nesunkiai ištesėti įprastą įžadą – aplankyti kapą. Kaip matyti, bernardinų aplinkos tikintieji uoliai meldėsi prašydami ordino šventųjų (taip pat ir nekanonizuotų) užtarimo.

Tad vienuolių skaityta hagiografija, jų pamaldumas šventiesiems ir platinti kultai susiejami į darnią visumą. Vilniaus bernardinų vienuolyne skirtingomis apraiškomis atsiskleidęs pamaldumas išryškina pagrindinę kryptį – savo ordino šventųjų kultą. Šie šventieji artimiausi ir bernardinų aplinkos tikintiesiems, nuo kurių pasitikėjimo (užtarimo prašymo ir votų) taip pat priklausė naujų bernardinų kultų plitimas. Kitas aspektas – viduramžių pamaldumui būdingi kultai, kuriuos rodo šventųjų mergelių šventės, išlikusios hagiografijos viduramžiškas pobūdis bei šventųjų Kristoforo ir Jurgio paveikslai.

⁹⁶⁷ Peter Brown, *Šventųjų kultas*, p. 17–42 („Šventenybė ir kapas“).

IŠVADOS

1. Kartu su oficialiu Lietuvos krikštu (1387 m.) imtas diegti ir šventųjų gerbimas. Svarbia šventųjų gyvenimo pažinimo, jų kulto sklaidos priemone tapo katalikiška hagiografinė literatūra. Tokios literatūros poreikį ilgai tenkino „atvežtinė“ hagiografija. XIV a. pabaigoje – XVII a. pradžioje hagiografija LDK perėjo skirtingus etapus: nuo pirmųjų hagiografinių kūrinių (Jokūbo Voraginiečio „Aukso legendos“ ir pal. Daratos iš Montau „gyvenimo“) recepcijos iki originalių šv. Kazimiero „gyvenimų“ sukūrimo.

2. XIV a. pabaigoje – XVII a. pradžioje LDK funkcionavusią „atvežtinę“ hagiografiją (nustatyta 114 egzempliorių) sudarė atskirų šventųjų „gyvenimai“ (~10%), „gyvenimų“ rinkiniai (27%) ir hagiografinių pamokslų rinkiniai (63%). Šio laikotarpio negausūs atskiri šventųjų „gyvenimai“ (pal. Daratos, šv. Brigitos, šv. Stanislovo ir kiti) pirmiausia laikytini šių šventųjų kulto išraiška. Iki XVI a. pradžios tirtame repertuare dominuoja šventųjų „gyvenimų“ rinkiniai, reprezentuojami „Aukso legendos“. Nuo XV a. pabaigos LDK jau žinomi praktiniam naudojimui patogesni hagiografiniai pamokslai, kurie, kaip liudija gausus jų kiekis, veikiai tapo pagrindiniu žinių apie šventuosius šaltiniu. Ankstyviausiai (XVI a. pradžioje) žinomi *Speculum exemplorum*, Jono Verdeniečio pamokslai, o labiausiai paplitę Pelbarto iš Temešvaro *Pomerium Sermonum de Sanctis*. Į LDK patekusi literatūra paprastai buvo gerai žinoma Europoje ir atitiko laikmečio dvasią, ką patvirtina ir XVI a. vidurio, ir antrosios pusės garsių hagiografų bei pamokslininkų pavardės tirtame repertuare. Kita vertus, pastebimas tradicinių viduramžių autorių populiarumas potridentiniu laikotarpiu, tai atskleidžia ir XVII a. pradžios Vilniaus dominikonų bibliotekos hagiografijos rinkinys, turėjęs bene visus labiausiai LDK paplitusius kūrinius.

3. Jokūbo Voraginiečio „Lombardiškoji istorija, arba Aukso legenda“ anksčiausiai pateko į LDK, dominavo iki XV a. pabaigos ir tiriamuoju laikotarpiu buvo labiausiai paplitusi (sudaro 12,3% viso repertuaro). Ši populiariausių istorijų apie šventuosius kompiliacija, parašyta paprastu

stiliumi, pasižyminti gausiais stebuklų aprašymais ir sužavėjusi Europos viduramžių skaitytojus, rado stiprų atgarsį ir LDK, čia plito rankraščiais ir spaudiniais bei per visą laikotarpį neprarado aktualumo. Tad ją galima laikyti vienu iš svarbiausių žinių apie šventuosius šaltiniu.

4. Įsišaknijus krikščionybei ir įsigalint rašto kultūrai, LDK gimė vietinė literatūra, kurią paveikė vietinių šventųjų (ne)buvimas. Šios raštijos užuomazgos siekia XV a. pabaigą, o XVI a. ji ėmė vystytis sparčiau ir skirtingomis formomis, bet didžiausią impulsą jai suteikė vietinio šventojo (šv. Kazimiero) kultas, paskatinęs originalių „gyvenimų“ sukūrimą. Vietinėje raštijoje dėmesys skirtas „saviems ar/ ir naujiems“ šventumu pagarsėjusiems asmenims, laukiantiems kanonizacijos (šv. Kazimieras, šv. Hiacintas, Keturiolika pranciškonų kankinių), kartu atsiskleidė senųjų vietinių kultų (ypač šv. Stanislovo) įsitvirtinimas, įvairių epochos įvykių ar nelaimių paskatintas kultų populiarumas (šv. Sebastijonas, šv. Brigita), asmeninis (maldaknygių atveju) ar bendruomenės (vienuolijos) pamaldumas. Ši vietinė raštija bei jos siužetai, kuriuos galima vertinti kaip pirmuosius LDK hagiografijos kūrinius, atspindi gyvą šventųjų kultą ir jų spektrą. Tapusi gyva ir sava, šventųjų gerbimo praktika buvo ginama ne tik poleminiuose-apologetiniuose, bet ir hagiografiniuose kūriniuose.

5. Petro Skargos Vilniuje parengtų bei 1579 m. išleistų „Šventųjų gyvenimų“ šaltinių analizė atskleidė, kad tuo metu Vilniuje autoriui buvo prieinama pagrindinė hagiografinė literatūra. Autorius greičiausiai naudojo Vilniaus jėzuitų kolegijos biblioteka, tad joje turėjo būti saugomas pakankamai platus, laikmečio reikalavimus atitikęs hagiografinių knygų rinkinys. „Šventųjų gyvenimų“ *Obrok duchowny* skiltyse (remiantis 1579 ir 1610 m. leidimais) rasta 10 pasakojimų, kuriuose atskleistos LDK kontreformacijos laikotarpio aktualijos bei jėzuitų misijų kryptys, akcentuojant tamsiąją vietinio dvasinio gyvenimo pusę ir išskiriant tik jėzuitų veiklą. Kūrinio populiarumą visuomenėje rodo išlikusių egzempliorių būklė, kurie yra defektuoti, sukompiluoti, atskleidžiantys intensyvų šio kūrinio naudojimą, studijavimą ir jo „suskaitymą“.

6. Sukaupti LDK hagiografijos repertuaro duomenys leido konkrečiau kalbėti apie šios literatūros naudotojus-skaitytojus, kurios didžiausia dalis telkėsi Bažnyčios aplinkoje, ypač vienuolynuose, o pasauliečiams teko labai menka jos dalis. Bažnyčia – pagrindinė šventųjų „gyvenimų“ skaitytoja ir žinovė – šias žinias per pamokslus skleidė platesniuose visuomenės sluoksniuose, taip didindama netiesioginių hagiografijos naudotojų ratą. Atskirose hagiografinėse knygose aptiktos marginalijos liudija teksto skaitymą ir įsisavinimą, gyvą reagavimą ir polemiką su tekstu (kritinės pastabos, žavėjimasis). Marginalijos leidžia pastebėti skaitytojų domėjimąsi dideliu šventųjų skaičiumi, be to, galima surasti sąsają tarp įdėmiau skaitytų šventųjų „gyvenimų“ ir privalomų minėti liturginių šventųjų švenčių. Be to, knygose naujai išaiškintos proveniencijos suteikė naujų žinių apie to meto LDK bibliotekas (pavyzdžiui, identifikuotos Vilniaus kanauninkų Alberto Plocharskio, Andriejaus Jurgevičiaus, Virbalio klebono Grigaliaus Vrublevskio, Šiaulių klebono Petro Tarvainio, Joniškio klebono Benedikto Sviechausko ir kitų savininkų knygos, Vilniaus vyskupo sufragano dominikono Kiprijono rinkinys).

7. Skirtingų „skaitančių“ LDK socialinių sluoksnių atstovų pavyzdžiai parodė, kaip hagiografinė literatūra susijo su jų pamaldumu šventiesiems. Pirmuoju LDK vadinamųjų *vita* tipo hagiografiniu kūriniumi laikytinas Daratos iš Montau „gyvenimas“, kurį įsigijo Ldk Vytauto žmona Ona. Šios knygelės labiau išryškino kunigaikštienės pamaldumą šventiesiems, jos praktikuotą įvairiomis viduramžiais įprastomis formomis (piligrimystė – malda – įžadas – pagarba relikvijoms) bei parodo domėjimąsi šventųjų gyvenimais. Minėtose Jono iš Marienverderio parengtose knygelėse atsiskleistas naujojo moterų dvasingumo atstovės, viduramžių mistikės Daratos gyvenimas rado atgarsį kunigaikštienės širdyje.

8. LDK kanclerio Alberto Goštauto atvejo tyrimas parodė, kad šis didikas ypač gerbė šventuosius, tikėjo jų užtarimo galia, tai rodo įvairūs šaltiniai (šventųjų „gyvenimai“, asmeninė maldaknygė, relikvijų rinkinys ir kt.). Jis puoselėjo ypatingą pamaldumą savo dangiškajam globėjui šv. vyskupui

šv. Adalbertui (Vaitiekui), kitiems viduramžių šventiesiems (šv. Mikalojui, šv. Barborai, šv. Kotrynai, šv. Margaritai). A. Goštautui buvo svarbūs kolektyviniai šventųjų kultai (šventųjų pagalbininkų, visų šventųjų ir kt.), kurių pasirinkimą galima laikyti jo siekiu būti apsuptam kuo gausnesnio būrio šventųjų, globojančių įvairias gyvenimo sritis.

9. Vilniaus bernardinų išlikusios hagiografinės knygos, giesmynai, ikonografija, minėtos liturginės šventės atskleidė jų pamaldumą šventiesiems ir platintus kultus, kurių pagrindinė kryptis – savo ordino šventųjų kulto sklaida. Šventumu pagarsėję bernardinai (dažnai dar nekanonizuoti) buvo artimiausi ir bernardinų aplinkos tikintiesiems, nuo kurių pasitikėjimo (užtarimo prašymo, votų) taip pat priklausė naujų kultų plitimas. Šioje aplinkoje suvokta hagiografinės literatūros poreikį ir jos reikšmę rodo Melchizedeko, Stanislovo Magistro, Jono iš Komorovo pavyzdžiai.

10. Katalikiška hagiografija LDK XIV a. pabaigoje – XVII a. pradžioje buvo neatsiejamas krikščionybės ir šventųjų kulto sklaidos elementas, nulėmęs šio kulto įsitvirtinimą visuomenės religinėje praktikoje. Imliai recipuoti populiarūs europiniai hagiografijos kūriniai ugdė šios literatūros pažinimo lygį bei sudarė sąlygas rasti vietinei raštijai apie šventuosius, kartu parodė augantį hagiografijos poreikį bei visuomenės tikėjimo brandumą.

SANTRUMPOS

- ADK* – Archiwum Polskiej Prowincji oo. Dominikanów w Krakowie
- AFK* – Archiwum Prowincji św. Antoniego Padewskiego i bł. Jakuba Strzemię Franciszkanów w Krakowie
- BCz* – Biblioteka Czartoryskich w Krakowie
- BJ* – Biblioteka Jagiellońska w Krakowie
- CMSD* – *Codex Mednicensis seu Samogitiae Dioecesis*, vol. 1, collegit Paulus Jatulis, Roma: Academia Litwana Catholica Scientiarum, 1984
- KAVB* – Kauno apskrities valstybinė biblioteka
- KDKW* – *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej = Codex diplomaticus ecclesiae Cathedralis necnon dioeceseos Vilnensis*, t. 1 (1387–1507), wydali Jan Fijałek, Władysław Semkowicz, Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1948
- LMAVB RS* – Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius
- LMAVB RSS* – Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Retų spaudinių skyrius
- LNB RKRS* – Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka Retų knygų ir rankraščių skyrius
- LVIA* – Lietuvos valstybės istorijos archyvas
- PSB* – Polski Słownik Biograficzny
- SRP, Bd. 2* – *Scriptores rerum Prussicarum, Die Geschichtsquellen der Preussischen Vorzeit bis zum Untergange der Ordensherrschaft*, Herausgegeben von Dr. Theodor Hirsch, Dr. Max Töppen und Dr. Ernst Strehle, Zweiter Band, Leipzig: Verlag von S. Hirzel, 1863
- VUB RS* – Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius
- VUB RSS* – Vilniaus universiteto bibliotekos Retų spaudinių skyrius

RANKRAŠTINIAI ŠALTINIAI

Archiwum Polskiej Prowincji oo. Dominikanów w Krakowie (*ADK*):

Se. 2;

Wd. 1.

Archiwum Prowincji św. Antoniego Padewskiego i bł. Jakuba Strzemię Franciszkanów w Krakowie (*AFK*):

E-I-364.

Biblioteka Czartoryskich w Krakowie (*BCz*):

II 3793;

3606 V.

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius (*LMAVB RS*):

F. 22-101;

F. 22-102;

F. 22-103;

F. 22-106 [Prieiga per internetą:] <<http://www.musicalia.lt>>

F. 43-19857;

F. 43-26674.

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Retų spaudinių skyrius (*LMAVB RSS*):

Mf. 218 [Prieiga per internetą:] <<http://polona.pl/item/5796185/0/>>

Lietuvos valstybės istorijos archyvas (*LVIA*):

f. 1135, ap. 4, b. 471;

f. 1671, ap. 4, b. 367.

Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius (VUB RS):

F. 4–35808 (A–2472);

F. 4–39097 (A–338);

F. 5 (A83) –12262.

SENIEJI SPAUDINIAI

1. Alcuinus Flaccus, *Homiliae seu mavis sermones ... Hieronymi, Augustini, Ambrosii, Gregorii, Origenis, Chrysostomi, Bedae, Herici, Haymonis aliorumque...* Coloniae, 1530, VUB RSS, sign. II-4136.
2. Cyprianus Thasius Caecilius, *Universa... opera, Cum accessione libelli Cypriano inscripti... de martyrio duplici ad Fortunatum*, Coloniae: ex officina typographica Petri Quentel, 1544, VUB RSS, sign. II-3040.
3. Foxe John, *Rerum in ecclesia gestarum, quae postremis et periculosis his temporibus evenerunt maximarumq[ue] per Europam persecutionum, ac sanctorum dei martyrum caeterarumq[ue] rerum si quae insignioris exempli sint, digesti per regna et nationes commentarii. P. 1: in qua primum de rebus per Angliam et Scotiam gestis atque in primis de horrenda sub Maria nuper regina persecutione narratio continetur*, autore Ioanne Foxo Anglo, Basileae: per Nicolaum Brylingerum et Ioannem Oporinum, 1559–1563, LMAVB RSS, sign. V-16/2-295.
4. Granatensis Ludovicus, *Conciones de praecipvis sanctorvm festis, a festo Beatissimae Mariae Magdalenae, vsque ad finem anni. Auctore R. P. F. Ludovico Granatensi, sacrae Theologiae professore, monacho Dominicano*, Antverpiae: Ex officina Christophori Plantini Architypographi Regij, 1580, VUB RSS, sign. III P 307.
5. Hieronymus, *Vitae sanctorum patrum, sive Vitas patrum*, Ulm. [ca 1478–1480], VUB RSS, sign. Ink. 150.
6. Iurgiewicius Andreus, *De pio et in sancta Ecclesia iam inde ab Apostolis receptissimo sacrarum imaginum usu, deq[ue] sacrilega novorum iconoclastarum in exterminandis illis, per summam Christi contumeliam,*

immanitate ; itemq[ue] De Sanctorum veneratione et invocatione theses, in Academia Vilnensi disputandae, adversus impium et famosum libellum, a Volano quodam, recenti iconomachorum archiministro, editum, propugnatore Andrea Iurgevicio, s. theologiae candidato et artium liberalium ac philosophiae magistro; praeside r. p. Emanuele a Vega, in eadem Academia ss. theologiae professore ordinario, [Vilnae: typis Academicis S. I.], 1586, LMAVB RSS, sign. L-16/23.

7. Iurgiewiczus Andreus, *Quinti evangelii, professores antiquissimi et celeberrimi Nullus et Nemo, qui in Ecclesia mathematica, fugitiva, latitante, incognita et inuisibili protestantium, usq[ue] ad Lutherum, Zvinglium et Caluinum latuerunt e tenebris eruti*, Vilnae: excudebat Daniel Lancicius, 1599, LMAVB RSS, sign. L-16/12.
8. Jacobus de Voragine, [*Legenda aurea sanctorum, sive Lombardica historia*], Basel: Nicolaus Kessler, [1486.VI.25], VUB RSS, sign. Ink. 245.
9. Jacobus de Voragine, [*Legenda aurea sanctorum, sive Lombardica historia*], Lyon: per Iacobum Saccon; impensis Jacobi Huguetan, 1512, VUB RSS, sign. II-3015.
10. Jacobus de Voragine, [*Lombardica historia que a plerisque Aurea legenda sanctorum appellatur*], Argentinae: [typogr. operis Jordani de Quedlinburg], 1490; VUB RSS, sign. Ink. 261.
11. Jacobus de Voragine, *Lombardica historia que a plerisque Aurea legenda sanctorum appellatur*, Argentinae: Georg Husner, 1502.[XII.12], VUB RSS, sign. II-2706.
12. Jacobus de Voragine, *Longobardica historia que a plerisque Aurea legenda sanctorum appellatur, sive Passionale sanctorum*, [Hagenau]: expensis circumspetti viri Joannis Rynman de Oringau: in officina industrii Henrici Gran, 1516, VUB RSS, sign. II-3044.
13. Jacobus de Voragine, *Revere[n]dissimi fratris Jacobi de Voragine Genuensis Archiepi. ordinis predicatorum, sanctorum ac festoru[m] per totum annum*, In alma Venetiarum urbe impensa[ue]... Nicolai de Franckfordia, 1512, LNB RKRS, sign. R. XVI: C. 169.

14. Johannes de Verdena, *Sermones dormi secure de sanctis*, Strassburg, 1493, VUB RSS, Ink. 155.
15. Lippomanus Aloysius, [*Sanctorum vitae*], lib. I–IV, [Datae Salzburg, Venetiis, 1550], VUB RSS, sign. II-339.
16. Lippomanus Aloysius, *Secundus tomus vitarum sanctorum priscorum patrum numero ducentum et vigintiquinque, per Gravissimos et probatissimos Authores descriptarum. Et nuper per R. P. D. Aloysium Lipomanum Episcopum Veronensem in unum volumen redactae*, Venetiis: ad signum Spei, 1553, VUB RSS, sign. II-613.
17. *Litaniae Domini Nostri Iesu Christi, Beatae Virginis Marię, et Omnium Sanctorum. Ex Scriptura sacra et Sanctis Patribus depromptae*, Vilnae, Typis Illustriss: Dni D. Nico: Christ: Radiuili, Ducis in Olyca etc. Supr: M. D. L. Marschalci, [1582], BJ, sign. Cim O. 981.
18. *Martyrologium, sive Viola sanctorum*, Strassburg, 1487, LNB RKRS, sign. B3-282.
19. *Martyrologium, sive Viola sanctorum*, Strassburg, 1499, LMAVB RSS, sign. I-3b.
20. Meffret, *Sermones de tempore et de sanctis, sive Hortulus reginae*, Nürnberg: expensis Anthonii Kobergers Nurenbergen[is] incole, 1487, LMAVB RSS, sign. I–41.
21. Michael de Hungaria, *Sermones de sanctis perutiles a quodam fratre Hungaro ordis minorum de observantia...*, Hagenau, 1516, LMAVB RSS, sign. V1-556.
22. *Passionael este dat leuent der hyllighe to dude oth dem latino mit velen nyen hystorien unde lere e beth heer to den mynschen vordunkert und vorborghen sind ghewesen, und nu up dat nye gade to laue und lynen leven hillighen und to nutte allen cristen mynschen ut dat licht ghebracht*, [S. a., s. 1.], LMAVB RSS, sign. Ca 2-4.
23. Pelbartus de Themeswar, *Sermones Pomerii de sanctis hyemalis et estivales...*, Lugdunum, 1509, LMAVB RSS, sign. V-16/2-421.

24. Petrus de Natali, *Catalogus sanctorum...*, Argentine, 1513, *LMAVB RSS*, sign. V-16/2-419.
25. Petrus de Palude, *Sermones tam de tempore quam de sanctis, inscripti Thesaurus novus ... p. hyemalis*, Coloniae: Novesianus, 1543, *LMAVB RSS*, sign. V-16/1-848
26. Platina Bartolommeo, *Bap. Platinae Cremonensis, De vitis ac gestis summorum pontificum, ad sua usque tempora, Liber unus...*, Coloniae: apud Iasparem Gennepaeum, 1551, *VUB RSS*, sign. II 107.
27. Polizmannus Balthazar, *Compendium vitae miraculorum s. Leopoldi, sexti marchionis Austriae...*, In archiducali Neuburgensi monasterio, 1591, *VUB RSS*, sign. II-3415.
28. *Pytania niektore od prawowiernych katolików adwersarzom zadane, aby na nie directe y categorice odpowiedzieli*, [Kraków], 1606, *LMAVB RSS*, sign. L-16/57/1-2.
29. *Sermones Pomerii de Sanctis Hyemales et Estivales*, [Lugduni: Koberger, 1509], *LMAVB RSS*, sign. V-16/2-421.
30. Skarga Piotr, *Zywoty świętych Starego i Nowego zakonu na każdy dzień przez cały rok, wybrane z poważnych pisarzy doktorów kościelnych ...*, W Wilnie: z drukarni [...] Mikołaja Chryzstofa Radziwiła, 1579, *LMAVB RSS*, sign. L-16/2-3
31. Skarga Piotr, *Zywoty Świętych: Starego y nowego zakonu na każdy dzień przez cały rok wybrane z poważnych Pisarzy y Doktorow...*, W Krakowie: z Drukarniey Andrzeia Piotrkowczyka, 1592, *VUB RSS*, sign. II-4564.
32. Skarga Piotr, *Zywoty świętych Starego y Nowego zakonu na każdy dzień przez cały rok... wybranych z poważnych pisarzy y doktorow kościelnych...*, W Krakowie: z druk. A. Piotrkowczyka, 1603, *LMAVB RSS*, sign. XVII/2-150.
33. Skarga Piotr, *Zywoty świętych Starego y Nowego zakonu na każdy dzień przez cały rok... wybranych z poważnych pisarzy y doktorow kościelnych...*, W Krakowie: z druk. A. Piotrkowczyka, 1603, *VUB RSS*, sig. III-18159.

34. Skarga Piotr, *Zywoty świętych Starego y Nowego zakonu na każdy dzień przez cały rok: wybrane z poważnych pisarzow y doktorow kościelnych...*, W Krakowie: w drukarni Andrzeia Piotrkowczyka, 1610, *LMAVB RSS*, sign. XVII/2-41.
35. *Theatrum S. Casimiri, in quo ipsius prosapia, vita, miracula, et illustris pompa in sollemni eiusdem apotheoseos instauratione Vilnae Lithuaniae metropoli, V. Id. Maii, anno D[omi]ni M.DC.IV. instituta graphice proponuntur*, [Vilnae]: operis typographicis Academiae Societatis Iesu, [1604], *VUB RSS*, sign. III 17860.
36. *Thesaurus orationum, meditationum, ac aliarum piarum exercitationum, ex varijs probatis Authoribus collectus*, Vilnae: typis Ill.mi D. D. Nic. Christo Radiuili, Ducis in Olyca, et Nieswiesz, etc. [1576–86], *BCz*, sign. Cim 1191 I.
37. *Thesaurus orationum, meditationum, ac aliarum piarum exercitationum, ex varijs probatis Authoribus collectus*, Vilnae: typis Ill.mi D. D. Nic. Christo Radiuili, Ducis in Olyca, et Nieswiesz, etc. [1576–86], *BJ*, sign. Cim O. 985.
38. Vincentius Ferrerius, *Sermones de tempore et de sanctis*, P. 1, 3, Köln: [Heinrich Quentell], [s. a.], *VUB RSS*, sign. Ink. 254.
39. *Vita beatissimi Stanislai Cracoviensis episcopi; Necnon legende sanctorum Polonie, Hungarie, Bohemie, Moravie, Prussie et Silesie patronorum, in Lombardica historia non contente*, Cracoviae: impr. Joannes Haller, 1511, *LMAVB RSS*, sign. XVI/90.
40. Wicelius Georgius, *Postilla, Hoc est, Enarratio Epistolarum et Evangeliorum de tempore et de sanctis per totum annum*, Latine sedulo reddita per Gerardum I orichium Hadamarien, recognita nunc demum secundari per eundem et aucta..., Coloniae: ex Officina Haeredum Ioannis Quentel, 1553, *VUB RSS*, sign. II-700.

SPAUSDINTI ŠALTINIAI

1. *Akta procesu kanonizacyjnego Doroty z Mąków od 1394 do 1521*, z krytycznego wydania Ryszarda Stachnika przy współpracy Annelizy Birch-Hirschfeld Triller oraz Jana Westpfahla przełożył biskup Julian Wojtkowski, Olsztyn: Zakład Poligraficzny „Gutgraf“, 2014.
2. Ališauskas Vytautas, *Jono Lasickio pasakojimas apie žemaičių dievus: tekstas ir kontekstai*, Vilnius: Aidai, 2012.
3. *Ankstyvieji šv. Kazimiero „Gyvenimai“ = Casimiriana II. Vitae antiquiores S. Casimiri*, sudarė, įvadą ir paaiškinimus parašė Mintautas Čiurinskas, Vilnius: Aidai, 2004.
4. *Codex Mednicensis seu Samogitiae Dioecesis*, vol. 1, collegit Paulus Jatulis, Roma: Academia Litwana Catholica Scientiarum, 1984.
5. *Concilia Poloniae. Źródła i studia krytyczne*, II: *Synody diecezji wileńskiej i ich statuty*, oprac. Jakub Sawicki, Warszawa, 1948.
6. Czacki Tadeusz, *O litewskich i polskich prawach, o ich duchu, źródlach, związku i o rzeczach zawartych w pierwszym Statucie dla Litwy 1529 roku wydanem*, t. 1, W Warszawie: w Drukarni J. C. G. Ragoczego [...], 1800.
7. *Histoire des conciles d'après les documents originaux*, t. X, 1 partie: *Les décrets du concile de Trente*, par Albert Michel, Paris: A. Le Clère, 1938.
8. Husovianas Mikalojus, *Raštai*, iš lotynų kalbos vertė Benediktas Kazlauskas, Sigitas Narbutas, Eugenija Ulčinaite, Tomas Veteikis, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007.
9. *Istorijos archyvas*. I tomas: *XVI amžiaus Lietuvos inventoriai*, surinko Konstantinas Jablonskis, Kaunas, 1934.
10. Jacopo da Varazze, *Legenda aurea*, edizione critica a cura di Giovanni Paolo Maggioni, [t.] 1, 2, Firenze: SISMEL – Edizioni del Galluzzo, 1998, t. 1–2.
11. Jan Kurczewski, *Kościół Zamkowy czyli Katedra Wileńska, w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju*, d. 2, Wilno: nakł. i druk Józefa Zawadzkiego, 1910.

12. Jan z Komorowa, *Kronika Zakonu Braci Mniejszych Obserwantów (1209–1536)*, przetłumaczył O. Kazimierz Żuchowski OFM, Kalwaria Zabrzędowska: Wydawnictwo Calvarianum, 2014.
13. Jan z Kwidzyna, *Żywot Doroty z Mątów*, z krytycznego wydania (Hans Westphal, Anneliese Birch-Hirschfeld-Triller, BH LAU Verlag KLN Graz), przełożył biskup Julian Wojtkowski, Lublin: Wydawnictwo KUL, [2012].
14. Joannes de Komorowo, *Memoriale Ordinis Fratrum Minorum a fr. Ioanne de Komorowo compilatum*, wydali Xawery Liske i Antoni Lorkiewicz, (Pomniki dziejowe Polski=Monumenta Poloniae historica, t. 5), Lwów: W komisie Księgarni Gubrynowicza i Schmidta, 1888, [prieiga internete:] <<http://www.kpbc.ukw.edu.pl/dlibra/plain-content?id=17389>>
15. Jokūbas Voraginietis, *Aukso legenda, arba šventųjų skaitiniai*, vertė Veronika Gerliakienė, Sigitas Narbutas, Vaidilė Stalioraitytė ir Tomas Veteikis, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008, I–II knygos.
16. *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej = Codex diplomaticus ecclesiae Cathedralis necnon dioeceseos Vilnensis*, t. 1 (1387–1507), wydali Jan Fijałek, Władysław Semkowicz, Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1948.
17. *Księga o świętych mistrza Jana z Kwidzyna: Objawienia błogosławionej Doroty z Mątów*, Z krytycznego wydania Dr Anneliese Birch-Hirschfeld Triller, przy współpracy Ernesta Borcherta, po przygotowaniach Jana Westpfala, przełożył Biskup Julian Wojtkowski, Olsztyn: Zakład Poligraficzny „Gutgraf“, 2013.
18. *Lietuvos Metrika, Kn. nr. 530 (1566–1572): Viešųjų reikalų knyga 8*, parengė Darius Baronas ir Liudas Jovaiša, Vilnius: Žara, 1999.
19. *Listy ks. Piotra Skargi z lat 1566–1610*, podług autografów wydał i objaśnił ks. Jan Sygański T. J., Kraków: Nakładem Wydawnictw Towarzystwa Jezusowego, 1912.
20. *Listy polskie XVI wieku*, pod redakcją Kazimierza Rymuta, t. I: Listy z lat 1525–1548 ze zbiorów Władysława Pociechy, Witolda Taszyckiego i

- Adama Turasiewiczza, Kraków: Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, 1998.
21. Lojola Ignacas, *Autobiografija. Dvasinės pratybos*, iš ispanų k. vertė kun. Lionginas Virbalas SJ, Vilnius: Aidai, 1998.
 22. Mažvydas Martynas, *Katekizmas ir kiti raštai*, Vilnius: Baltos lankos, 1993.
 23. *Modlitewnik Olbrachta Gasztołda kanclerza wielkiego litewskiego 1528 r.: facsimile*, wstęp Wiesław Wydra, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2015.
 24. *Scriptores rerum Prussicarum, Die Geschichtsquellen der Preussichen Vorzeit bis zum Untergange der Ordensherrschaft*, Herausgegeben von Dr. Theodor Hirsch, Dr. Max Töppen und Dr. Ernst Strehlke, Zweiter Band, Leipzig: Verlag von S. Hirzel, 1863.
 25. *Šv. Kazimiero gyvenimo ir kulto šaltiniai =Casimiriana: fontes vitae et cultus S. Casimiri*, sudarė, vertė, įvadą ir paaiškinimus parašė Mintautas Čiurinskas, Vilnius: Aidai, 2003.
 26. Valančius Motiejus, *Raštai*, t. 2: *Žyvatai šventųjų. Gyvenimai šventųjų Dievo*, parengė Vytautas Vanagas; tekstus redagavo Birutė Vanagienė, Vilnius: LLTI, 2003.
 27. Volanas Andrius, *Rinktiniai raštai*, sudarė Marcelinas Ročka ir Ingė Lukšaitė, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų l-kla, 1996.
 28. *Žemaičių vyskupijos vizitacija (1579)*, tekstą parengė, iš lotynų k. vertė ir rodykles sudarė Liudas Jovaiša; įvadą ir paaiškinimus parašė Juozas Tumelis ir Liudas Jovaiša, Vilnius: Aidai, 1998.
 29. *Węgierskie legendarium Andegaweńskie* (wydanie faksymilne), opracował, regesty legend zestawił, całość do druku przygotował Ferenc Levárdy, Wrocław: Ossolineum, 1978.

KATALOGAI, ŽINYNAI

1. Ališauskas Vytautas, Jaszczolt Tomasz, Jovaiša Liudas, Paknys Mindaugas, *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.*, Vilnius: Aidai, 2009.

2. *Bibliotheca hagiographica latina antiquae et mediae aetatis. Novum Supplementum*, edité par Henryk Fros, (Subsidia Hagiographica, 70), Bruxelles: Société des Bollandistes, 1986.
3. *Bibliotheca hagiographica latina, Antiquae et mediae aetatis*, ediderunt Socii Bollandiani (Subsidia Hagiographica, 6), Bruxelles: Société des Bollandistes, (1898–1899) réimpression anastatique, 1992.
4. *Bogurodzica. Bibliografia w układzie chronologicznym*, opracował Roman Mazurkiewicz, [Prieiga per internetą:]
<http://staropolska.pl/sredniowiecze/poezja_religijna/bogurodzica/2001.htm
l>.
5. Borkowska Małgorzata, *Słownik mniszek benedyktyńskich w Polsce*, Tyniec: Nakładem opactwa benedyktynów, 1989.
6. Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 8–34, Kraków: członkami drukarni Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1883–1951.
7. Fros Henryk, Sowa Franciszek, *Twoje imię*, Kraków: Wydawnictwo WAM, 2000.
8. Guiley Rosemary Ellen, *The Encyclopedia of Saints*, [New York]: Facts on File, Inc., 2001.
9. *Hagiografia polska. Słownik bio-bibliograficzny*, red. R. Gustaw, t. 1–2, Poznań, Warszawa, Lublin: Księgarnia Św. Woiciecha, 1971–1972.
10. *Jėga ir grožis Jo šventovėje (Ps 96,6)...: Vilniaus arkivyskupijos sakralinės vertybės Bažnytinio paveldo muziejuje*, sudarytoja Dalia Vasiliūnienė, Vilnius: Bažnytinio paveldo muziejus, 2013
11. Jovaiša Liudas, *Žemaičių vyskupijos dvasininkai 1601–1650 m., Bažnyčios istorijos studijos*, (Lietuvių katalikų mokslų akademijos metraštis, t. 36B), 2012, p. 99–208.
12. Kaeppli Thomas, *Scriptores Ordinis Praedicatorum Medii Aevi*, vol. 2, Romae: Typis Polyglottis Vaticanis, 1975
13. *Katalikų Bažnyčios katekizmas*, [Kaunas]: Tarpdiecezinė katechetikos komisijos leidykla, 1996.

14. *Kriščioniškosios ikonografijos žodynas*, sudarė Dalia Ramonienė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1997.
15. Lanzi Fernando ir Gioia, *Šventieji globėjai ir jų simboliai*, iš italų kalbos vertė Algimantas Gudaitis, Vilnius: Alma littera, 2005.
16. *Lietuvos inkunabulai*, parengė Nojus Feigelmanas, Vilnius: Vaga, 1975.
17. *Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos inkunabulai: katalogas*, sudarytoja Viktorija Vaitkevičiūtė, Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2014.
18. *Lietuvos sakralinė dailė XI–XX a. pradžia*, t. 4: *Auksakalystė XIII–XX a. Pirmoji knyga: kolekcijos*, sudarytoja Jolita Liškevičienė, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2006.
19. *Lietuvos vienuolynų dailė = The art of Lithuanian cloisters: parodos katalogas, 1998-2000*, rengėjai: Vytautas Balčiūnas... [et al.], Vilnius: R. Paknio I-klā, 1998.
20. Michałowska Teresa, *Leksykon: Literatura polskiego średniowiecza*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2011.
21. *Nasi święci. Polski słownik hagiograficzny*, red. Aleksandra Witkowska, Poznań: Księgarnia Św. Woiciecha, 1999.
22. Niesiecki Kaspar, *Herbarz polski Kaspra Niesieckiego S. J.: powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych i wydany przez Jana Nep. Bobrowicza*, t. V, W Lipsku: Nakładem i drukiem Breitkopfa i Haertela, 1840.
23. *Nomenclator literarius theologiae catholicae, theologos exhibens aetate, natione, disciplinis distinctos*, edidit et commentariis auxit H. Hurter S. J., T. 2, Oenipotentē: Libreria Academica Wagneriana, 1906.
24. Pasierb Janusz, Janocha Michał, *Polonica artystyczna w zbiorach watykańskich*, Warszawa: Wydawnictwo Krupski i S-ka, 2000.
25. Rackevičius Gintautas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai Vilniuje. XVI a. koklinių krosnių rekonstrukcija. XVI a. koklių katalogas*, Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2012.

26. *Scriptores ordinis minorum: Quibus accessit syllabus illorum qui ex eodem ordine pro fide Christi fortiter occubuerunt*, recensuit fr. Lucas Wadding, Romae: Ex typographia S. Michaelis ad Ripam, apud Linum Contedini, 1806, [Prieiga per internetą:] <<http://fondosdigitales.us.es/fondos/libros/4456/10/scriptores-ordinis-minorumb-quibus-accessit-syllabus-illorum-qui-ex-eodem-ordine-pro-fide-christi-fortiter-occubuerunt/>>
27. *Skarbiec katedry wileńskiej: wystawa, Zamek Królewski w Warszawie, 2 lipca - 28 września 2008, Zamek Królewski na Wawelu, 15 października 2008 - 15 stycznia 2009*, redakcja naukowa katalogu: Dariusz Nowacki, Anna Saratowicz-Dudyńska, Warszawa: Zamek Królewski, 2008.
28. Sondel Janusz, *Słownik łacińsko – polski dla prawników i historyków*, Kraków: Universitas, 2009.
29. *The Oxford dictionary of Saints*, by David Hugh Farmer, Oxford: Oxford University Press, 2004.
30. *Tymczasowy katalog rękopisów średniowiecznych Biblioteki Książąt Czartoryskich. Sygnatury 2317–3982*, Kraków, 1984–1995.
31. *Viduramžių žodynas: sąvokos, reiškiniai, dalykai*, sudarytojas Peter Dinzlbacher, iš vokiečių kalbos vertė Giedrė Sodeikienė, [Vilnius]: Aidai, 2004.
32. *Vilniaus akademijos spaustuvės leidiniai, 1576–1805: bibliografija*, Konstancija Čepienė, Irena Petrauskienė, Vilnius: Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Centrinė biblioteka, 1979.
33. *Vilniaus katedros lobynas, albumas = Vilnius Cathedral Treasury, Album*, sudarytojai Romualdas Budrys, Vydas Dolinskas, Vilnius: Savas takas, 2002.
34. *Vilniaus universiteto bibliotekos paleotipai*, sudarė Nojus Feigelmanas, Irena Daugirdaitė, Petras Račius, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003.
35. *Vilniaus universiteto bibliotekos plantenai: katalogas*, sudarė Vidas Račius, Vilnius: Petro ofsetas, 2015.

36. Witkowska Aleksandra, Nastalska Joanna, *Staropolskie piśmienictwo hagiograficzne*, t. 1–2, Lublin: Wydawnictwo KUL, 2007.
37. *XVII a. Lietuvos lenkiškos knygos: kontrolinis sąrašas*, parengė Marija Ivanovič, Vilnius: Bibliografijos ir knygotyros centras, 1998.
38. *XVII a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas*, sudarė Daiva Narbutienė, Sigitas Narbutas, Vilnius: LLTI, 1998.
39. *XVI–XVII a. lituanika Lietuvos mokslų akademijos bibliotekoje. Katalogas*, sudarė Daiva Narbutienė, Violeta Radvilienė, Dalia Rauckytė-Bikauskienė, Vilnius: LLTI, 2007.
40. *XV–XVI amžių knygos Kauno bibliotekose: katalogas*, sudarė Sigitas Lūžys, Rita Urbaitytė, Irena Vitkauskienė, Vilnius, 2006.
41. *XV–XVI a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas*, sudarė Daiva Narbutienė, Sigitas Narbutas, Vilnius: LLTI, 2002.
42. *Латинские рукописи Библиотеки АН СССР: описание рукописей латинского алфавита X–XV в в.*, составитель Л. И. Киселева, Ленинград: Наука, 1978.

LITERATŪRA

1. Aigrain René, *L'hagiographie: ses sources, ses méthodes, son histoire*, Paris: Mayenne: Bloud & Gay, 1953.
2. Ališauskas Vytautas, Dievai po Lietuvos dangumi, 1619 metai... : Vienos dėlionės gabalėliai, *Naujasis židinys-Aidai*, 2012, nr. 2, p. 95–102.
3. Ališauskas Vytautas, Sakymas ir rašymas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*, sudarė Vytautas Ališauskas, Liudas Jovaiša, Mindaugas Paknys, Rimvydas Petrauskas, Eligijus Raila, [Vilnius]: Aidai, 2001, p. 603–622.
4. Ambrasaitė Ūla, Ikonoklastinė polemika LDK. Vieno veikalo istorijos pinklės, *Literatūra*, 2012, t. 54 (1), p. 7–18.

5. Ameisowa Zofia, *Cztery polskie rękopisy iluminowane z lat 1524–1528 w zbiorach obcych*, Kraków: Uniwersytet Jagielloński; Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1967.
6. Balčienė Irena, Juzefo Jasinskio asmeninė biblioteka, *Knygotyra*, t. 34, 1998, p. 20–29.
7. Baronas Darius, Didaktinis Petro Skargos požiūris į rusėnus, *Petras Skarga ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūra* (Senoji Lietuvos literatūra, 35–36), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2013, p. 217–238.
8. Baronas Darius, Hagiografija kaip istorijos šaltinis, *Naujasis Židinys-Aidai*, 1999, nr. 9–10, p. 454–460.
9. Baronas Darius, Lietuvių ir vokiečių taikaus bendravimo bruožai XIV a. karo sukuryje, *Lituanistica*, 2010, t. 56, Nr. 1–4 (79–82), p. 2–18.
10. Baronas Darius, Ligos ir epidemijos, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*, sudarė Vytautas Ališauskas, Liudas Jovaiša, Mindaugas Paknys, Rimvydas Petrauskas, Eligijus Raila, [Vilnius]: Aidai, 2001, p. 293–302.
11. Baronas Darius, Pal. Mykolo Giedraičio gyvenimas ir jo kultas Lietuvoje (XVI–XIX a. pr.), *Šventieji vyrai, šventosios moterys. Šventųjų gerbimas LDK XV–XVII a.*, sudarė Mindaugas Paknys, [Vilnius]: Aidai, 2005, p. 229–315.
12. Baronas Darius, Rowell S. C., *The Conversion of Lithuania: From Pagan Barbarians to Late Medieval Christians*, Vilnius: The Institute of Lithuanian Literature and Folklore, [2015].
13. Baronas Darius, Stačiatikiai, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*, sudarė Vytautas Ališauskas, Liudas Jovaiša, Mindaugas Paknys, Rimvydas Petrauskas, Eligijus Raila, [Vilnius]: Aidai, 2001, p. 674–689.
14. Baronas Darius, *Vilniaus pranciškonų kankiniai ir jų kultas XIV–XX a.: (istorinė studija ir šaltiniai)*, (Studia Franciscana Lithuanica; 4), Vilnius: Aidai, 2010.

15. Barycz Henryk, *Z epoki renesansu, reformacji i baroku. Prądy – idee – ludzie – książki*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1971.
16. Beinert Wolfgang, Saints, veneration of, *The Encyclopedia of Christianity*, edited by Erwin Fahlbusch, Jan Milič Lochman [et al.], vol. 4, Michigan: Eerdmans Pub. Co, Leiden: Brill, 2005, p. 816–817.
17. Bernacki Ludwik, *Pierwsza książka polska: Studium bibliograficzne z 86 podobiznami*, Lwów: Nakładem Zakładu Narodowego Imienia Ossolińskich, 1918.
18. Bieś Andrzej Paweł, Stanisław Kostka h. Dąbrowa, *Polski Słownik Biograficzny*, t. XLI, Warszawa, Kraków: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego Societas Vistulana, 2002, p. 589–593.
19. Birškytė-Klimienė Lijana, Ankstyvosios šv. Onos kulto apraiškos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, *Menotyra*, 2013, t. 20, nr. 1, p. 1–19.
20. Blasucci Antoni, Duchowość późnego średniowiecza, B. Calati, R. Grégoire, A. Blasucci, *Historia duchowości*, tom IV: *Duchowość średniowiecza*, Kraków: Homo Dei, 2005, p. 247–464.
21. Borkowska Urszula, Hagiografia Polska (wiek XVI–XVIII), *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*. t. II: *Od Odrodzenia do Oświecenia*. Cz. I: *Teologia humanistyczna*, Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1975, p. 471–503.
22. Borkowska Urszula, *Królewskie Modlitewniki. Studium z kultury religijnej epoki Jagiellonów (XV i początek XVI wieku)*, Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1999.
23. Borowski Andrzej, Staropolska „książka dla wszystkich“, czyli „Żywoty świętych“ ks. Piotra Skargi SJ, *Retoryka a tekst literacki*, t. 1, pod redakcją Michała Hanczakowskiego i Jakuba Niedźwiedzia, Kraków: TAIWPN Universitas, 2003.
24. Borzyszkowski Marian, Kuźmak Krystyna, Dorota z Mątów, *Encyklopedia katolicka*, Lublin: KUL, 1985, t. 4, p. 141.
25. Boureau Alain, *La légende dorée: Le système narratif de Jacques de Voragine*, Paris: Les Éditions du Cerf, 1984.

26. Braziūnienė Alma, *Inkunabulų paveldas Lietuvoje ir pasaulyje. Mokomasis leidinys*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014. [Prieiga per internetą:]
<http://www.kf.vu.lt/dokumentai/publikacijos/INKUNABULU_paveldas_mokomasis_leidinys_2014.pdf>
27. Braziūnienė Alma, Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos XVII a. *lituanikos* fondo knygų ženklai, *Knygotyra*, 1992, t. 19, p. 5–10.
28. Broda Michał, *Biblioteka klasztoru cystersów w Henrykowie do końca XV wieku*, Kraków: Księgarnia Akademicka, 2014.
29. Brown Peter, *Šventųjų kultas. Jo atsiradimas ir vaidmuo lotyniškoje krikščionybėje*, iš anglų k. vertė Rasa Balčikonytė, [Vilnius]: Aidai, 1999.
30. Brzozeczki Sławomir, Klasztor Dominikanów w Łukiszkach w Wilnie 1642–1844, *Litvano-Slavica Posnaniensia: studia historica*, t. XIII, Poznań: Wydaw. Naukowe uniw. im. Adama Mickiewicza, 2008, p. 217–286.
31. Budin Branka, *Jacobus de Voragine: Passional oder Leben der Heiligen, Nürnberg, Anton Koberger, 1488*, Knjižnica [Ljubljana], 48 (2004)-2, p. 209–219, [Prieiga per internetą:] <<http://revija-knjiznica.zbds-zveza.si/Izvodi/K0412/budin.pdf>>
32. Calma Clarinda E., Rzegocka Jolanta, O nazywaniu rzeczy po imieniu: wileńskie tłumaczenia dzieł Edmunda Campiona SJ, *Petrus Skarga ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūra*, Senoji Lietuvos literatūra, 35-36), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2013, p. 370–375.
33. Ceccherelli Andrea, *Od Suriusa do Skargi. Studium parównancze o „Żywotach świętych“*, Izabelin: Świat Literacki, 2003.
34. Chrzanowski Collection, *Vitas patrum*, [Prieiga per internetą:]
<<http://www.clarklibrary.ucla.edu/chrzanowski-collection/48-vitas-patrum-saint-jerome-westminster-wynkyn-de-worde-1495>>
35. Cicėnienė Rima, LDK ankstyvoji knygos visuomenė: genezė ir raida (iki XVI a. vidurio), *Knygotyra*, 2010, t. 55, p. 7–26.

36. Cicėnienė Rima, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės rankraštinės knygos kultūra (iki XVI a. antrosios pusės)*, Daktaro disertacija. Humanitariniai mokslai, komunikacija ir informacija (06 H), Vilnius, 2011.
37. Cicėnienė Rima, Rankraštinė knyga Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XIV a. pradžioje – XVI a. viduryje: sklaidos ir funkcionavimo sąlygos, *Knygotyra*, 2009, t. 53, p. 7–36.
38. Čiurinskas Mintautas, Įvadas, *Ankstyvieji šv. Kazimiero „Gyvenimai“= Casimiriana II. Vitae antiquiores S. Casimiri*, sudarė, įvadą ir paaiškinimus parašė Mintautas Čiurinskas, Vilnius: Aidai, 2004, p. 7–43.
39. Čiurinskas Mintautas, Petro Skargos “Šv. Kazimiero, Lenkijos karalaičio, gyvenimas (1610)” ir tuometė lietuviškoji hagiografinė tradicija, *Petras Skarga ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūra (Senoji Lietuvos literatūra, 35–36)*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2013, p. 269–301.
40. Čiurinskas Mintautas, *XVI–XVII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės biografistika*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006.
41. Czwojdrak Bożena, *Zofia Holszańska: Studium o dworze i roli królowej w późnośredniowiecznej Polsce*, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2012.
42. Delehaye Hippolyte, *Les légendes hagiographiques*, Bruxelles: Bureaux de la Société des bollandistes, 1906.
43. Delehaye Hippolyte, *L'oeuvre des Bollandistes à travers trois siècles, 1615–1915* (Subsidia Hagiographica, 13a), Brussels: Société des Bollandistes, 1959.
44. Ditchfield Simon, *Liturgy, sanctity, and history in Tridentine Italy: Pietro Maria Campi and the preservation of the particular*, Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2002.
45. Dolinskas Vydas, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūrinių ryšių atspindžiai Vilniaus katedros lobyne, *LDK sakralinė dailė: atodangos ir naujieji kontekstai* (Ser.: Acta academiae artium Vilmensis, 51), Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2008, p. 43–57.

46. Dolinskas Vydas, Lietuvos krikštą menanti knyga iš Vatikano atkeliavo į Vilnių, *Literatūra ir menas*, 2003-08-29, nr. 35, p. 10.
47. Drėma Vladas, *Vilniaus Šv. Jono bažnyčia*, Vilnius: R. Paknio leidykla, 1997.
48. Drungilienė Gita, Jokūbas Voraginietis, „Aukso legenda“ ir Lietuva, Jokūbas Voraginietis, *Aukso legenda, arba šventųjų skaitiniai*, vertė Veronika Gerliakienė, Sigitas Narbutas, Vaidilė Stalioraitytė ir Tomas Veteikis, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008, I knyga, p. 11–19.
49. Drungilienė Gita, Kauno ir Kražių benediktinių įžadų aktai (XVII a. – XIX a. 2 pusė), *Benediktiniškoji tradicija Lietuvoje*, sudarė Liudas Jovaiša, [Vilnius]: Aidai, 2008, p. 95–114.
50. Drungilienė Gita, Krikščioniškosios savimonės atspindžiai Pirmajame Lietuvos Statute: giesmė *Bogurodzica*, *Lietuvos katalikų akademijos metraštis*, t. 38, Vilnius: 2014, p. 29–48.
51. Drungilienė Gita, Relikvijos ikitridentinėje Lietuvoje, *Šventųjų relikvijos Lietuvos kultūroje* (Ser.: Acta Academiae Artium Vilmensis, 41), Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006, p. 9–19.
52. Drungilienė Gita, Vieno kūrinio istorija: Jokūbo Voraginiečio „Aukso legenda“ senojoje Lietuvos kultūroje, *Senoji Lietuvos literatūra*, 34, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012, p. 15–58.
53. DUBY Georges, *Katedrų laikai: Menas ir visuomenė 980–1420*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, ALK, 2004.
54. Ehrhard Albert, *Überlieferung und Bestand der hagiographischen und homiletischen Literatur der Griechischen Kirche*, Leipzig: J. C. Hinrich t. 1, Bd. 1.
55. *Europos mentaliteto istorija: pagrindinių temų apybraižos*, sudarytojas Peter Dinzlbacher, [Vilnius], Aidai, 1998.
56. Fijałek Jan, *Bogurodzica, Pamiętnik literacki*, t. 2, Lwów, 1903, p. 1–27.

57. Fijałek Jan, Uchrześcianienie Litwy przez Polskę, *Polska i Litwa w dziejowym stosunku: praca zbiorowa*, Kraków: Nakład Gebethnera i Wolffa, 1914.
58. Firtel Hilde, *Dorothea von Montau. Eine deutsche Mystikerin*, Freiburg (Schweiz): Kanisius Verlag, 1968.
59. Fros Henryk, *Pamiętając o mieszkańcach nieba. Kult świętych w dziejach i w liturgii*, Tarnów: Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos, 1994.
60. Fros Henryk, Źródła „Żywotów świętych“ Piotra Skargi, *Pamiętnik literacki: Czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury Polskiej*, Wrocław, Warszawa, Kraków, 1991, t. LXXXII, s. 3, p. 172–194.
61. Frymire John M., *The Primacy of the Postills: Catholics, Protestants, and the Dissemination of ideas in early modern Germany*, Leiden: Koninklijke Brill NV, 2010, [Prieiga per internetą:] <https://books.google.lt/books?id=DosW5YnHfhsC&printsec=frontcover&dq=isbn:9789004180369&hl=lt&sa=X&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false>
62. Gidžiūnas Viktoras, Pranciškonų observantų – bernardinų gyvenimas ir veikla Lietuvoje XV ir XVI amž., *LKMA Suvažiavimo darbai*, t. IX, Roma: LKMA, 1982, p. 64–134.
63. Gieysztor Aleksandr, Szymański Józef, Patrocinia, *Słownik starożytności słowiańskich*, t. 4, cz. 1, Wrocław, Warszawa, Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1970, p. 45.
64. Giniūnienė Asta, Dievo tarno Mykolo Giedraičio ikonografija, *Pirmavaizdis ir kartotė: vaizdinių transformacijos tyrimai* (Ser.: Acta Academiae artium Vilnensis, 35), 2004, p. 123–135.
65. Goliński Janusz K., [Recenzja], *Pamiętnik literacki*, [t.] 87, s. 2, 1996, p. 187–193.
66. Goodich Michael, *Vita perfecta: the ideal of sainthood in the thirteenth century*, Stuttgart: Hiersemann, 1982.

67. Grzebień Ludwik, Chronologia pobytu i działalności Piotra Skargi SJ w Wilnie (1573–1584), *Petrus Skarga ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūra* (Senoji Lietuvos literatūra, 35–36), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2013, p. 15–41.
68. Grzebień Ludwik, *Organizacja bibliotek jezuickich w Polsce od XVI do XVIII wieku*, Kraków: Wydawnictwo WAM, Akademia Ignatianum, 2013.
69. Gudavičius Edvardas, Knygos kelias į Lietuvą, *Knygotyra*, t. 35, 1999, p. 47–65.
70. Gudavičius Edvardas, Matulevičius Algirdas, Sofija Jogailienė, Sofija Alšėniškė, Sonka, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 22, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2012, p. 249.
71. Gudavičius Edvardas, Universiteto įkūrimas, *Vilniaus universiteto istorija, 1579–1994*, Vilnius: Valst. leidybos centras, 1994, p. 17–40.
72. Gudmantas Kęstutis, Alberto Goštauto biblioteka ir Lietuvos metraščiai, *Knygotyra*, 2003, t. 41, p. 9–24.
73. Gudmantas Kęstutis, Vėlyvųjų Lietuvos metraščių erdvė, *Senoji Lietuva: Viduramžiai. Renesansas. Barokas*, [mokslinis redaktorius Leonas Gudaitis], (Darbai ir dienos, 44), Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2005, p. 105–124.
74. Gudmantas Kęstutis, Vėlyvųjų Lietuvos metraščių veikėjai ir jų prototipai: „Romėnai“, *Istorijos rašymo horizontai*, sudarytojai ir redaktoriai Aušra Jurgutienė ir Sigitas Narbutas, (Senoji Lietuvos literatūra, 18), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004, p. 113–139.
75. Gudmantas Kęstutis, Vilnius ir Krokuva. Keletas XVI amžiaus pirmosios pusės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės literatūrinio gyvenimo štrichų, *Pirmasis Lietuvos Statutas ir epocha: straipsnių rinkinys*, sudarė Irena Valikonytė ir Lirija Steponavičienė, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2005, p. 284–300.
76. Gy Pierre-Marie, Cult of Saints, *Encyclopedia of Christian Theology*, volume 1, A-F, editor Jean-Yves Lacoste, New York, London: Routledge, 2005, p. 402–403.

77. *Gyvas žodis, gyvas vaizdas. Fabijono Birkowskio pamokslas apie šventuosius atvaizdus. Pamokslo faksimilė, vertimas ir studija*, sudarė Tojana Račiūnaitė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2009.
78. *Hagiographie, Lexikon des Mittel–Alters*, [Hrsg. u. Berater: Bautier, Robert-Henri ...], München, Zürich: Artemis-Verlag, 1989, t. 4, p. 1841–1856.
79. *Hagiography, The Oxford Dictionary of the Middle Ages*, edited by Robert E. Bjork, Volume 2, Oxford: Oxford University Press, 2012, p. 761.
80. Halecki Oskar, *Jadwiga Andegaweńska i kształtowanie się Europy Środkowowschodniej*, przełożyła Maria Borowska-Sobotka, Kraków: Universitas, 2000.
81. Halkin François, *Hagiography, The New Catholic Encyclopedia*, Detroit, New York [et al.]: The Catholic University of America, Washington, D. C., 2003, t. 6, p. 613–616.
82. Hanusz Jan, O książce do nabożeństwa króla Zygmunta I, *Rozprawy i sprawozdania z posiedzeń wydziału filologicznego Akademii Umiejętności*, tom XL, W Krakowie: Nakładem Akademii, W drukarni Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1886, p. 44–146.
83. Head Thomas, *Hagiography and the Cult of Saints: The Diocese of Orléans, 800–1200*, Cambridge, New York [et al.]: Cambridge University Press, 1990.
84. Heffernan Thomas J., *Sacred biography: Saints and Their Biographers in the Middle Ages*, New York, Oxford: Oxford University Press, 1988.
85. *Historia i genealogia Rodu Kielaków i spokrewnionych*, [Prieiga per internetą:]
<<http://www.kielakowie.pl/tng/getperson.php?personID=I23416&tree=tree381>>
86. Hoppen Jotha, Wilno w „Żywotach świętych“ ks. P. Skargi, *Słowo*, 1936, 6 grudnia, nr. 335, p. 4.
87. Hörner Petra, *Dorothea von Montau: Überlieferung - Interpretation; Dorothea und die osteuropäische Mystik*, Frankfurt am Main: Lang, 1993.

88. Huizinga Johan, *Viduramžių ruduo: Studija apie keturiolikto ir penkiolikto šimtmečio gyvenimą ir mąstymą Prancūzijoje ir Nyderlanduose*, iš nyderlandų kalbos vertė Antanas Gailius, Vilnius: Amžius, ALK, 1996.
89. Ivinskis Zenonas, *Rinktiniai raštai*, T. IV: *Krikščionybė Lietuvoje*, Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1987.
90. Jablonskis Konstantinas, *Lietuvių kultūra ir jos veikėjai*, Vilnius: Mintis, 1973.
91. Jägerstad H., Birgitta v. Schweden; Birgittenorden, *Lexicon für Theologie und Kirche*, beründet von dr. Michael Buchberger, herausgegeben von Josef Höfer, Rom, und Karl Rahner, Innsbruck, Freiburg im Breisgau: Herder & CO. GMBH, 1958, Bd. 2, p. 486–487.
92. Jagla Jowita, *Boska Medycyna i Niebiescy Uzdrawiciele wobec kalectwa i chorób człowieka: Ikonografia „Patronów od Chorób“ i „Świętych Miłujących Żebraków“ w sztuce polskiej XIV–XVII w.*, Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2004.
93. Jagminas Leonardas, Brigitietės, Šv. Brigitos ordinas, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 3, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003, p. 486.
94. Jankowska Ludmila, Recepcja Żywotów świętych ks. Piotra Skargi SJ w twórczości św. Dymitra z Rostowa, *Acta Universitatis Lodzianensis, Folia Litteraria Polonica*, 3 (21) 2013, p. 297–315.
95. Janonienė Rūta, *Bernardinų bažnyčia ir konventas Vilniuje: pranciškoniškojo dvasingumo atspindžiai ansamblio įrangoje ir puošyboje*, Vilnius: Aidai, 2010.
96. Janonienė Rūta, Sapiegų Švč. Mergelė Marija – Vilniaus globėja, *Dailė LDK miestuose: poreikiai ir užsakymai*, sud. A. Paliušytė, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2006, p. 117–133.
97. Janonienė Rūta, Šventųjų relikvijų kultas Vilniaus bernardinų bažnyčioje, *Šventųjų relikvijos Lietuvos kultūroje* (Ser.: Acta Academiae Artium Vilmensis, 41), Vilnius, Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006, p. 21–34.

98. Janonienė Rūta, Vilniaus buvęs bernardinų vienuolynas ir Šventųjų Pranciškaus ir Bernardino bei Šv. Onos bažnyčia, *Lietuvos vienuolynai: vadovas*, sudarė Rūta Janonienė, Dalia Klajumienė, [Vilnius]: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1998, p. 287–297.
99. Janonienė Rūta, Vilniaus buvęs bonifratrų vienuolynas ir Šv. Kryžiaus bažnyčia, *Lietuvos vienuolynai: vadovas*, sudarė Rūta Janonienė, Dalia Klajumienė, [Vilnius]: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1998, p. 309–313.
100. Janonienė Rūta, XVI a. pradžios sienų tapybos idėjinės programos Vilniaus bernardinų bažnyčioje, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gotika: sakralinė architektūra ir dailė*, sud. A. Jankevičienė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2003, p. 209–223.
101. Janów Jan, Resztki biblioteki królowej Jadwigi? (Nowe urywki Legendy Złotej w oprawach dzieł K. Druźbickiego)“, *Sprawozdania z czynności i posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności*, Styczeń-grudzień 1948, t. 49, Nr. 7, Kraków: Secesja, 1949, p. 345–350.
102. Jasas Rimantas, Matulevičius Algirdas, Pasvalio sutartys, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 17, p. 591.
103. Jonynas Ignas, *Lietuvos didieji kunigaikščiai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.
104. Jovaiša Liudas, Brolijos, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*, sudarė Vytautas Ališauskas, Liudas Jovaiša, Mindaugas Paknys, Rimvydas Petrauskas, Eligijus Raila, [Vilnius]: Aidai, 2001, p. 109–128.
105. Jovaiša Liudas, Korzeniewska Kotryna, Piligrimystė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*, sudarė Vytautas Ališauskas, Liudas Jovaiša, Mindaugas Paknys, Rimvydas Petrauskas, Eligijus Raila, [Vilnius]: Aidai, 2001, p. 464–478.
106. Jovaiša Liudas, Krikšto vardai XVII a. pirmos pusės Lietuvoje, *Šventieji vyrai, šventosios moterys. Šventųjų gerbimas LDK XV–XVII a.*, sudarė Mindaugas Paknys, [Vilnius]: Aidai, 2005, p. 147–184.

107. Jovaiša Liudas, Šventųjų relikvijos ir jų gerbimas Lietuvoje (1387–1655), *Šventieji vyrai, šventosios moterys. Šventųjų gerbimas LDK XV–XVII a.*, sudarė Mindaugas Paknys, [Vilnius]: Aidai, 2005, p. 185–228.
108. Jovaiša Liudas, Tridento susirinkimas ir Lietuva, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 16, Vilnius, 2000, p. 35–48.
109. Jučas Mečislovas, Pirmosios Vilniaus katalikų bažnyčios, *Lietuvos krikščionėjimas Vidurio Europos kontekste = Die Christianisierung Litauens im mitteleuropäischen Kontext: straipsnių rinkinys*, sudarė Vydas Dolinskas, Vilnius: Savas takas, 2005, p. 238–243.
110. Kaliszuk Jerzy, *Mędracy ze Wschodu: Legenda i kult Trzech Króli w średniowiecznej Polsce*, Warszawa: Efekt, 2005.
111. Kamuntavičienė Vaida, Kauno benediktinių vienuolyno fundacija, *Lietuvos istorijos metraštis*, 2012/2, Vilnius, 2013, p. 23–39.
112. Kantak Kamil, *Bernardyni Polscy*, tom I, 1453–1572, Lwów: Nakładem Prowincji Polskiej OO. Bernardynów, 1933.
113. Kapuścińska Anna, *Żywoty Świętych Piotra Skargi: Hagiografia – parenetyka – duchowość*, Szczecin: Wydawnictwo naukowe uniwersytetu Szczecińskiego, 2008.
114. Kaunas Domas, Knygos nuosavybės ženklai, *Tarp knygų*, 1993, nr. 11, p. 19–22.
115. Kempa Tomasz, Piotr Skarga jako propagator unii kościoła katolickiego z prawosławnym, *Petras Skarga ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūra* (Senoji Lietuvos literatūra, 35–36), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2013, p. 181–216.
116. Kieckhefer Richard, *Unquiet Souls: Fourteenth-Century Saints and Their Religious Milieu*, Chicago, London: The University of Chicago Press, 1984.
117. King Margot H., Hagiography, Western European, *Dictionary of the Middle Ages*, Joseph R. Strayer, editor in chief, Volume 6, New York: Charles Scribner's Sons, 1985, p. 66.

118. Kłoczowski Jerzy, *Dominikanie Polscy na Śląsku w XIII–XIV wieku*, Lublin: [Drukarnia Loretańska, Warszawa], 1956.
119. Kłoczowski Jerzy, *Polska prowincja dominikańska w średniowieczu i Rzeczypospolitej obojga (wielu) narodów*, [Poznań: Wydawnictwo Polskiej Prowincji Dominikanów] W Drodze, 2008.
120. Komorowska Magdalena, *Prolegomena do edycji dzieł Piotra Skargi*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2012.
121. Kosiński Józef Adam, Biblioteka w Sieradzu XVI/XVII w., *Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222–1972*, pod redakcją Jerzego Kłoczowskiego, t. 2, Warszawa: Wydawnictwo Polskiej Prowincji Dominikanów, 1975, p. 394–404.
122. Kosman Marcel, *Reformacja i kontrreformacja w Wielkim Księstwie Litewskim w świetle propagandy wyznaniowej*, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1973.
123. Kowalski Krzysztof Maciej, *Księgozbiory parafialne archidiakonatu Pomorskiego w XVI–XVIII w.: Studium z dziejów kultury intelektualnej Prus Królewskich*, Gdańsk: Wykonano w drukarni Przedsiębiorstwa Handlowo-Usługowego “Intercor”, 1993.
124. *Krikščionybės Lietuvoje istorija*, sudarytojas Vytautas Ališauskas, autoriai Darius Baronas, Remigijus Černius, Liudas Jovaiša, Mindaugas Paknys, Eligijus Raila, Arūnas Streikus, Paulius Subačius, [Vilnius]: Aidai, 2006.
125. Krzyżostaniak Hanna, *Trzynastowieczne święte kobiety kręgu franciszkańskiego Polski i Czech*, Poznań: Wydawnictwo Nauka i Innowacje, 2014.
126. *Kult świętego Mikołaja w tradycji prawosławnej*, wybór i opracowanie: Agnieszka Dejniewicz, autorzy przekładów: Jan Stradomski, Małgorzata Skowronek [et al.], Gniezno: Fundacja Collegium Europaeum Gnesnense, 2004.

127. Kumor Bolesław, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės seniausiųjų bažnyčių patrocinių (iki 1430), *Lietuvos krikščionėjimas Vidurio Europos kontekste=Die Christianisierung Litauens im mitteleuropäischen Kontext: straipsnių rinkinys*, sudarė Vydas Dolinskas, Vilnius: Savas takas, 2005, p. 224–229.
128. Kurczewski Jan, *Kościół Zamkowy czyli Katedra Wileńska, w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju: na podstawie aktów kapitulnych i dokumentów historycznych*, d. 1, Wilno: Nakład i druk Józefa Zawadzkiego, 1908.
129. Kuźmińska Marja, Olbracht Marcinowicz Gasztołd. Działalność Olbrachta Gasztołda 1503–1522, *Ateneum Wileńskie*, rok IV, sąs. 13, Wilno, 1927, p. 349–391.
130. Kwiatkowski Stefan, *Powstanie i kształtowanie się chrześcijańskiej mentalności religijnej w Polsce do końca XIII w.*, Warszawa, Poznań, Toruń: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1980.
131. Kwidzyn (Kvidzynas), *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 11, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2007, p. 388.
132. Laucevičius Edmundas, *XV–XVIII a. knygų įrašimai Lietuvos bibliotekose*, Vilnius: Mokslas, 1976.
133. Lazutka Stasys, Gudavičius Edvardas, *Pirmasis Lietuvos Statutas*, [t.] 1, d. 1, Paleografinė ir tekstologinė nuorašų analizė, Vilnius: Mintis, 1983.
134. Le Brun J., Saints, Legends of the, *New Catholic Encyclopedia*, t. 12, Detroit, New York, San Diego [et al.]: The Catholic University of America, Washington, D. C., 2003, p. 605–606.
135. *Legenda aurea: sept siècles de diffusion. Actes du colloque international sur la Legenda aurea: texte latin et branches vernaculaires à l'Université du Québec à Montréal 11–12 mai 1983*, ouvrage publié sous la direction de Brenda Dunn-Lardeau, Montréal: Éditions Bellarmin, Paris: Librairie J. Vrin, 1986.

136. Lelewel Joachim, *Bibliograficznych ksiąg dwoje*, t. 2, Wilno: Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1826.
137. Leonavičiūtė Inga, *Šv. Brunonas Kverfurtietis ir 1009 m. misija: šaltinotyrisinis aspektas*, Daktaro disertacija, Humanitariniai mokslai, istorija (05 H), Vilnius, 2014.
138. Liškevičienė Jolita, Biblioteka, *Tytuvėnų Bernardinų bažnyčia ir vienuolynas*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2004, p. 47–67.
139. Liškevičienė Jolita, Knygos ženklų marginalijos, *Knygotyra*, 2004, t. 42, p. 93–104.
140. Maciszewska Małgorata, *Klasztor bernardyński w społeczeństwie polskim 1453–1530*, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2001.
141. Marian Boryzkowski, Johannes Marienwerder, *Encyklopedia katolicka*, Lublin: KUL, 1997, t. 7, p. 913–914.
142. Maslauskaitė Sigita, *Šv. Kazimiero kultas ir ikonografija XVI–XIX a. pradžioje: daktaro disertacija*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2005.
143. Maslauskaitė Sigita, *Šventojo Kazimiero atvaizdo istorija XVI–XVIII a.*, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2010.
144. Mazurkiewicz Roman, *Deesis. Idea wstawiennictwa Bogarodzicy i Św. Jana Chrzciciela w kulturze średniowiecznej*, Kraków: TAIWPN Universitas, 1994.
145. Mazurkiewicz Roman, *Tradycja Świętojańska w literaturze staropolskiej*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej, 1993.
146. Michałowska Teresa, *Średniowiecze*, Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, 2003.
147. Miodońska Barbara, *Małopolskie malarstwo książkowe*, Warszawa: Wydaw. Naukowe PWN, 1993.
148. Mitchell Margaret M., Emergence of the written record, *The Cambridge History of Christianity*, vol. 1: *Origins to Constantine*, edited by

- Margaret M. Mitchell and Frances M. Young, Cambridge: Cambridge University Press, 2008, p. 175–194.
149. Molinari P., Saints, Intercession of, *New Catholic Encyclopedia*, t. 12, Detroit, New York, San Diego [et al.]: The Catholic University of America, Washington, D. C., 2003, p. 602–605.
150. Narbutas Sigitas, „Paulius Oderbornas ir jo „Didžiojo Maskvos kunigaikščio Ivano Vasiljevičiaus gyvenimas“, Paulius Oderbornas, *Didžiojo Maskvos kunigaikščio Ivano Vasiljevičiaus gyvenimas*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1999, p. 7–46.
151. Narbutas Sigitas, *Nuo Mindaugo raštų iki Karpavičiaus pamokslų: XIII–XVIII amžiaus LDK raštijos apžvalga*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000.
152. Narbutas Sigitas, Valdovė ir jos tarnaitės: Lietuvos lotyniškoji raštija dominavimo laikotarpiu, *Senoji Lietuvos literatūra*, 26, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008, p. 19–54.
153. Narbutienė Daiva, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos lotyniškoji knyga XV–XVII a.*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004.
154. Narbutienė Daiva, Lotyniškų knygų rinkiniai institucinėse LDK bibliotekose XVI–XVII a., *Lietuvos mokslų akademijos biblioteka, 2001–2002*, Vilnius: Margi raštai, 2004, p. 53–61.
155. Nickel Rainer, Nachwort, Jacobus de Voragine, *Legenda aurea* (Lateinisch/ Deutsch), Ausgewählt, übersetzt und herausgegeben von Rainer Nickel, Stuttgart: Reclam, 2002, p. 269–280.
156. Niedźwiedz Jakub, *Kultura literacka Wilna (1323–1655)*, Kraków: TAIWPN Universitas, 2012.
157. Nowak Jacek, Litanía do Wszystkich Świętych, *Warszawskie Studia Pastoralne*, t. 4, 2006, p. 122–140, [Prieiga per internetą:] <http://mazowsze.hist.pl/27/Warszawskie_Studia_Pastoralne/620/2006/22782/>.

158. Nowak-Dłużewski Juliusz, *Żywoty świętych Piotra Skargi, Życie i myśl*, Warszawa, listopad-grudzien 1962, rok XII, nr. 11–12, p. 9.
159. Okoń Jan, Piotr Skarga jako promotor kultu św. Kazimierza, *Petras Skarga ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūra*, (Senoji Lietuvos literatūra, 35–36), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2013, p. 239–268.
160. Pacevičius Arvydas, Bibliotekos, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*, sudarė Vytautas Ališauskas, Liudas Jovaiša, Mindaugas Paknys, Rimvydas Petrauskas, Eligijus Raila, [Vilnius]: Aidai, 2001, p. 94–108.
161. Pacevičius Arvydas, Lietuvos knygos kultūra ir paleotipų proveniencijos, *Vilniaus universiteto bibliotekos paleotipai*, sudarė Nojus Feigelmanas, Irena Daugirdaitė, Petras Račius, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, p. xvii–xxxv.
162. Pacevičius Arvydas, Senųjų knygos nuosavybės ženklų tipologija, *Knygotyra*, 2004, t. 43, p. 50–57.
163. Pacevičius Arvydas, Skaitymas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*, sudarė Vytautas Ališauskas, Liudas Jovaiša, Mindaugas Paknys, Rimvydas Petrauskas, Eligijus Raila, [Vilnius]: Aidai, 2001, p. 655–673.
164. Pacevičius Arvydas, Skriptorius ir raštinių kultūra Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, *Tipas ir individas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūroje*, sudarė: Jolita Liškevičienė ir Tojana Račiūnaitė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2002, p. 25–50.
165. Pacevičius Arvydas, *Vienuolynų bibliotekos Lietuvoje 1795–1864 m. Dingęs knygos pasaulis*, Vilnius: Versus aureus, 2005.
166. Paknys Mindaugas, Kult świętych na Litwie od XV do początku XVII wieku: efekt polityki Kościoła katolickiego czy przejawy odmiennosci kulturowej?, *Środowiska kulturotwórcze i kontakty kulturalne Wielkiego Księstwa Litewskiego od XV do XIX wieku = Kultūros židiniai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje nuo XIV iki XIX amžiaus*, pod redakcją Urszuli

- Augustyniak, Warszawa: Instytut Historii PAN, Instytut Historyczny UW, Instytut Historii Prawa UW, Wydawnictwo Neriton, 2009, p. 131–151.
167. Paknys Mindaugas, Šventųjų kultai XV–XVII a. pradžioje, *Šventieji vyrai, šventosios moterys. Šventųjų gerbimas LDK XV–XVII a.*, sudarė Mindaugas Paknys, [Vilnius]: Aidai, 2005, p. 15–102.
168. Panuś Kazimierz, *Zarys historii kaznodziejstwa w Kościele katolickim*, Cz. 1: *Kaznodziejstwo w Kościele powszechnym*, Kraków: Wydawnictwo M, 1999.
169. Patiejūnienė Eglė, *Petro Roizijaus ir Laurencijaus Bojerio kūryba: teorinės medžiagos papildymai bei patikslinimai. Metodinė priemonė*, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2010.
170. Pawlikowska-Butterwick Wioletta, Księgozbiór biblioteki katedralnej w Wilnie z końca XVI w., *Odrodzenie i Reformacja w Polsce*, t. LVI, Warszawa, 2012, p. 161–190.
171. Petkus Viktoras, *Dominikonai Lietuvos kultūroje*, Vilnius: Petro ofsetas, 2004.
172. Petrauskas Rimvydas, Didikas ir patronas: LDK diduomenės bažnytinės fundacijos XV a., *Šviesa ir šešėliai Lietuvos evangelizacijos istorijoje=Light and Shadows in the History of Lithuanian's Evangelisation*, sudarytojai dr. Jonas Boruta SJ, dr. Vacys Vaivada, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2011, p. 161–183.
173. Petrauskas Rimvydas, Ona Vytautienė, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 17, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2010, p. 10.
174. Petrauskas Rimvydas, Tolima bičiulystė: asmeniniai Vokiečių ordino pareigūnų ir Lietuvos valdovų santykiai, *Kryžiaus karų epocha Baltijos regiono tautų istorinėje sąmonėje: Mokslinių straipsnių rinkinys*, sudarė Rita Regina Trimonienė, Robertas Jurgaitis, Šiauliai: Saulės delta, 2007, p. 206–222.
175. Petreikis Tomas, Marginalijos kaip knygos istorijos šaltinis: istoriografinis aspektas, *Knygotyra*, 2011, t. 57, p. 67–85.

176. Pietrkiewicz Iwona, *Księgozbiory kanoników regularnych laterańskich z ziem Wielkiego Księstwa Litewskiego w świetle wizytacji zakonnych, Wilno i ziemia mickiewiczowskiej pamięci: materiały III międzynarodowej konferencji w Białymstoku 9-12 IX 1998 r. w trzech tomach*. T. 1: *W kręgu spraw historycznych*, red. Elżbieta Feliksiak i Elżbieta Konończuk, Białystok: Towarzystwo Literackie im. Adama Mickiewicza Oddział Białostocki, 2000.
177. Pikulik Jerzy, *Polskie graduaty Średniowieczne*, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, 2001.
178. Piotrowska Ewa, Piotrowski Bernard, *Święta Brygida Szwedzka na tle swoich czasów*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2005.
179. Plezia Marian, Wstęp, Jakub de Voragine, *Złota legenda. Wybór*, tłumaczyła z języka łacińskiego Janina Pleziowa, wyboru dokonał, wstępem i przypisami opatrzył Marian Plezia, Warszawa: Prószyński i S-ka, 1983, p. 7–53.
180. *Preaching in Medieval England: An Introduction to Sermon Manuscripts of the Period c.1350–1450*, By G. R. Owst, Cambridge: Cambridge University Press, 1926, [Prieiga per internetą:] https://books.google.lt/books?id=TSg8AAAIAAJ&printsec=frontcover&hl=lt&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q=dormi%20secure&f=false
181. Rabikauskas Paulius, *Krikščioniškoji Lietuva: istorija, hagiografija, šaltiniotyra*, Lietuvių katalikų mokslo akademija; sudarė Liudas Jovaiša, Vilnius: Aidai, 2002.
182. Rabikauskas Paulius, *Lietuvos globėjas šv. Kazimieras*, Vilnius; Kaunas: Liet. katalikų MA, 1993.
183. Račiūnaitė Tojana, *Tarpkonfesinė polemika: kam reikalingi šventųjų atvaizdai?*, [Prieiga per internetą:] <http://m.ldkistorija.lt/index.php/istoriniai-faktai/tarpkonfesine-polemika-kam-reikalingi-sventuju-atvaizdai/589>

184. Radoch Marek, *Walki Zakonu Krzyżackiego o Żmudź od połowy XIII wieku do 1411 roku*, Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 2011.
185. Raila Eligijus, Barokas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*, sudarė Vytautas Ališauskas, Liudas Jovaiša, Mindaugas Paknys, Rimvydas Petrauskas, Eligijus Raila, [Vilnius]: Aidai, 2001, p. 58–71.
186. Reames L. Sherry, *The Legenda aurea, a reexamination of its paradoxical history*, Madison, Wis.: University of Wisconsin Press, 1985.
187. Rimša Edmundas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų antspaudai*, Vilnius: Žara, 1999.
188. Ročka Marcelinas, Jono Andruševičiaus eilės, *Rinktiniai raštai* (Senoji Lietuvos literatūra, 11), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002, p. 219–224.
189. Rok Bogdan, *Człowiek wobec śmierci w kulturze staropolskiej*, Wrocław: Wydawn. Uniwersytetu Wrocławskiego, 1995.
190. Rowell Stephen C., Kaip šaukė, taip ir atsiliepė: XV a. lietuvių katalikų gyvenimas ir pagonybės liekanų mitas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos kraštovaizdis: mokslinių straipsnių rinkinys: skiriama profesorės Jūratės Kiaupienės 65-mečiui*, sudarytoja Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2012, p. 295–315.
191. Rowell Stephen C., Keletas pamokslininkų ordino veiklos aspektų lotynizuojant Bažnyčią LDK (iki 1501 m.), *Šviesa ir šešėliai Lietuvos evangelizacijos istorijoje=Light and Shadows in the History of Lithuanian's Evangelisation*, sudarytojai dr. Jonas Boruta SJ, dr. Vacys Vaivada, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2011, p. 184–196.
192. Rowell Stephen C., Procesy rozwoju i zaniku kultu świętych na Litwie i w Polsce w drugiej połowie XV wieku, *Zapiski historyczne*, t. LXX, sąs. 4, 2005, p. 7–26.

193. Rowell Stephen C., Was Fifteenth-Century Lithuanian Catholicism as Lukewarm as Sixteenth-Century Reformers and Later Commentators Would have Us Believe?, *Central Europe*, Vol. 8, No. 2, November, 2010, p. 86–106.
194. Rozyrkowski Waldemar, *Studia nad liturgiã w zakonie Krzy¿ackim w Prusach: Z badañ nad religijnoœciã w pó¿ym œredniowieczu*, Toruñ: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2012.
195. *Saints and their Cults: Studies in Religious Sociology, Folklore and History*, Edited with Introduction and Annotated Bibliography by Stephen Wilson, Cambridge, London [et al.]: Cambridge University Press, 1985.
196. Samsonowicz Henryk, *Złota jesieñ polskiego œredniowiecza*, Poznañ: Wydawnictwo poznañskie, 2001.
197. Šiaučiūnaitė-Verbickienė Jurgita, *Žydai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenėje: sambūvio aspektai*, Vilnius: Žara, 2009.
198. Slavėnas Erikas, Trys manuskriptai iš Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos, *Menotyra*, t. 18, Vilnius, 1991, p. 41–56.
199. Starnawska Maria, *Świętych życie po życiu: relikwie w kulturze religijnej na ziemiach polskich w œredniowieczu*, Warszawa: Wydawnictwo DiG; Siedle: Akademia Podlaska, 2008.
200. Starnawski Jerzy, *Drogi rozwojowe hagiografii polskiej i łacińskiej w wiekach œrednich*, Kraków: Polskie Towarzystwo Teologiczne, 1993.
201. Stawecka Krystyna, Staropolska proza hagiograficzna XVI–XVIII wiek, *Proza polska w kręgu religijnych inspiracji*, redakcja Maria Jasińska-Wojtowska, Krzysztof Dybciak, Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1993, p. 91–107.
202. Stręciwilk Janina, Bogurodzica, *Encyklopedia katolicka*, t. 2, Lublin: Wydawnictwo KUL, 1985, p. 722–726.
203. Streikuvienė Diana, Šv. Juozapo kultas Lietuvoje XVI–XIX a., *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. XIII, Vilnius, 1998, p. 87–124.

204. *Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222–1972*, pod redakcją Jerzego Kłoczowskiego, t. 2, Warszawa: Wydawnictwo Polskiej Prowincji Dominikanów, 1975.
205. Sułkowska-Kurasiowa Irena, Moskorzowski Klemens (Klemens z Moskorzowa), *Polski Słownik Biograficzny*, Warszawa, Kraków, 1977, t. XXII/1, s. 92, p. 52.
206. Szyborski Wiktor, *Odpusty w Polsce średniowiecznej*, Kraków: Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica“, 2011.
207. Tamošiūnienė Aušra, *Pilietiškumas Petro Roizijaus (~1505–1571) kūryboje*, Daktaro disertacija, Humanitariniai mokslai, filologija (04 H), Kaunas, 2007.
208. Tazbir Janusz, *Piotr Skarga: szermierz kontrreformacji*, Warszawa: Wiedza Powszechna, 1978.
209. Tazbir Janusz, Skarga Piotr, *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXXVIII/1, s. 156, Warszawa, Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1997, p. 35–43.
210. Tęgowski Jan, *Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów*, Poznań; Wrocław: Wydawnictwo Historyczne, 1999.
211. Temčinas Sergejus, Bažnytinės knygos rusėnų kalba ir religiniai identitetai slaviškose Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos žemėse XIV–XVIII a.: stačiatikių tradicija, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos tradicija ir paveldo „dalybos“*, leidinį sudarė Alfredas Bumblauskas, Šarūnas Liekis, Grigorijus Potašenko, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008, p. 129–156.
212. Temčinas Sergejus, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos rusėniškoji literatūra kaip kultūrinės integracijos modelis, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos tradicija ir tautiniai naratyvai*, Vilnius: Vilniaus Universiteto leidykla, 2009, p. 53–85.
213. Thomas Head, Hagiography, *Medieval France: An Encyclopedia*, Editors William W. Kibler, Grover A. Zinn, New York, London: Garland Publishing, Inc., 1995, p. 433–437.

214. Topolska-Piechowiak Barbara Maria, *Czytelnik i książka w Wielkim Księstwie Litewskim w dobie Renesansu i Baroku*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1984.
215. Trilupaitienė Jūratė, Iš Lietuvos bernardinų muzikinio gyvenimo istorijos, *Menotyra*, 2005, t. 38, Nr. 1, p. 20–26.
216. Trilupaitienė Jūratė, *Martynas Mažvydas: pirmųjų lietuviškų knygų giesmės*, Vilnius: Baltos lankos, [1998].
217. Trimonienė Rita Regina, Šv. Jono Kapistrano misija ir Lietuva, *LKMA, Suvažiavimo darbai*, XIX, I knyga, Vilnius: Katalikų akademija, 2005, p. 291–305.
218. Ulčinaitė Eugenija, *Lietuvos Renesanso ir Baroko literatūra*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2001.
219. Vaicekuskas Mikas, *Lietuviškos katalikiškos XVI–XVIII amžiaus giesmės*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005.
220. Vaišvilaitė Irena, *Baroko pradžia Lietuvoje*, Vilnius: Vilniaus dailės akademija, 1995.
221. Vaišvilaitė Irena, Petras Skarga ir potridentinė hagiografija, *Petras Skarga ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūra*, (Senoji Lietuvos literatūra, 35–36), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2013, p. 383–391.
222. Vaišvilaitė Irena, Šventųjų kultas XVI a. antroje – XVII a. pirmoje pusėje, *Šventieji vyrai, šventosios moterys. Šventųjų gerbimas LDK XV–XVII a.*, sudarė Mindaugas Paknys, [Vilnius]: Aidai, 2005, p. 103–146.
223. Vaitkevičiūtė Viktorija, Pamokslo raiška ir adresatas, *Senosios raštijos profiliai* (Senoji Lietuvos literatūra, 20), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005, p. 21–51.
224. Vaitkevičiūtė Viktorija, Tridento visuotinio Bažnyčios susirinkimo nutarimai ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės katalikiškas Baroko pamokslas, *Tridento visuotinio Bažnyčios susirinkimo (1545–1563) įtaka Lietuvos kultūrai*, Vilnius: Kultūros filosofijos ir meno institutas, 2009, p. 156–173.

225. Vauchez André, *Duchowość średniowiecza*, Gdańsk: Wydawnictwo Marabut, 1996.
226. Vauchez André, *Sainthood in the later Middle Ages*, translated by Jean Birrell, Cambridge University Press, 2009.
227. Veteikis Tomas, Mikalojus Husovianas epochą ir tapatybių sankirtose, *Mikalojus Husovianas. Raštai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007, p. 205–302.
228. Veteikis Tomas, Šv. Hiacinto biografijos – švento gyvenimo testamentas ir apologija, *Literatūra: Antikinė literatūra*, 2000, t. 42 (3), p. 108–119.
229. Vilimas Jonas, *Grigališkojo choralo tradicijos bruožai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. XV–XVIII amžių atodangos ir rekonstrukcijos bandymas*. Daktaro disertacija. Humanitariniai mokslai, istorija (05 H), Vilnius, 2012.
230. *Vilniaus legendos*, sudarė Stasys Lipskis, Vilnius: „Žuvėdra“, 2003.
231. Vladimirovas Levas, *Knygos istorija*, Vilnius: Mokslas, 1979.
232. Vladimirovas Levas, Lietuvos bibliofilija XVIII amžiuje, L. Vladimirovas, *Apie knygas ir bibliotekas: straipsnių rinkinys*, Vilnius: VU I-kla, 2002, p. 158–181.
233. Vladimirovas Levas, Vienuolynų ir bažnyčių bibliotekos Lietuvoje (iki 1800 m.), L. Vladimirovas, *Apie knygas ir bibliotekas: straipsnių rinkinys*, Vilnius: VU I-kla, 2002, p. 130–148.
234. Werbiński Ireneusz, *Problemy i zadania współczesnej hagiologii*, Toruń: Wydawnictwo uniwersytetu, 2004.
235. Witkowska Aleksandra, Hagiografia, *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. 1: *Średniowiecze*, red. M. Rechowicz, Lublin, 1974, p. 339–356.
236. Witkowska Maria Helena, Wstęp, *Hagiografia polska. Słownik bibliograficzny*, red. R. Gustaw, Poznań, Warszawa, Lublin: Księgarnia Św. Woiciecha, 1971–1972, t. 1, p. 11–48.

237. Władysław Pocięcha, Gasztołd Olbracht, *Polski Słownik Biograficzny*, t. VII, Kraków: Wydawnictwo zakładu narodowego im. Ossolińskich, 1948–1958, p. 299–303.
238. Wolny Jerzy, Kaznodziejstwo, *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, tom I: *Średniowiecze*, Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1974, p. 275–307.
239. Wolny Jerzy, Uwagi o kaznodziejstwie dominikańskim w Polsce średniowiecznej, *Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222–1972*, pod redakcją Jerzego Kłoczowskiego, t. 2, Warszawa: Wydawnictwo Polskiej Prowincji Dominikanów, 1975, p. 543–552.
240. Woronczak Jerzy, Wstęp filologiczny, *Bogurodzica: wstęp filologiczny Jerzy Woronczak, wstęp językoznawczy Ewa Ostrowska, opracowanie muzykologiczne Heronim Feicht*, Wrocław, Warszawa, Kraków: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1962, p. 7–25.
241. Wyczawski Hieronim, Biblioteki parafialne w diecezji krakowskiej u schyłku XVI wieku, *Polonia sacra*, 1955, Rok 7, s. 1, p. 27–68.
242. Wydra Wiesław, *Polskie pieśni średniowieczne. Studia o tekstach*, Warszawa: Instytut badań literackich Polskiej Akademii Nauk, 2003.
243. Wydra Wiesław, Rzepka Wojciech Ryszard, *Chrestomatia staropolska. Teksty do roku 1543*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1984.
244. Wydra Wiesław, Wstęp, *Modlitewnik Olbrachta Gasztołda kanclerza wielkiego litewskiego 1528 r.: facsimile*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2015, p. 8–13.
245. Zawadzka Krystyna, Biblioteka klasztoru Dominikanów we Wrocławiu (1226–1810), *Studia nad historią dominikanów w Polsce*, pod redakcją Jerzego Kłoczowskiego, t. 2, Warszawa: Wydawnictwo Polskiej Prowincji Dominikanów, p. 289–389.

246. Zawadzka Krystyna, *Biblioteki klasztorne dominikanów na Śląsku (1239–1810)*, (Ser.: Bibliothecalia Wratislaviensia, V), Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1999.
247. Бърлиева Славия, Агиографските творби за св. Кирил и Методий в *Legenda aurea* на Яков Ворагински, *Кирило-Методиевски студии*, Книга 11, София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 1998, р. 5–120.
248. Графтон Энтон, Гуманист за чтением, *История чтения в западном мире от Античности до наших дней*, ред.-сост. Г. Кавалло, Р. Шартье; пер. с фр. М. А. Рыновой, Н. Н. Зубкова, Т. А. Недашковской, Москва: Издательство ФАИР, 2008, р. 225–265.
249. Гудмантас Кястутис, „Житие“ Парасковии-Пракседа в литовских летописях, *Археология и история Литвы и северо-запада России в средневековье*, редактор и составитель Гедиминас Вайткавичюс, Вильнюс: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2013, р. 197–214.
250. Зенгер Пол, Чтение в позднем средневековье, *История чтения в западном мире от Античности до наших дней*, ред.-сост. Г. Кавалло, Р. Шартье; пер. с фр. М. А. Рыновой, Н. Н. Зубкова, Т. А. Недашковской, Москва: Издательство ФАИР, 2008, 161–189.
251. Паркс Малколм, Читать, переписывать и толковать тексты: монастырские практики раннего средневековья, *История чтения в западном мире от Античности до наших дней*, ред.-сост. Г. Кавалло, Р. Шартье; пер. с фр. М. А. Рыновой, Н. Н. Зубкова, Т. А. Недашковской, Москва: Издательство ФАИР, 2008, р. 122–137.
252. Рудаков Петрович Александр, *Очерки византийской культуры по данным греческой агиографии*, вступительная статья, комментарии, послесловие: Г. Е. Лебедева, Г. Л. Курбатов, Санкт-Петербург: Алетейя, 1997.

253. Сінкевич Наталія, *Laudare, benedicere, praedicare: Домініканський орден на Волині в кінці XVI – на початку XIX ст.*, Київ: Кайрос, 2009.
254. Шартъе Роже, „Народные“ читатели и их чтение от эпохи возрождения до эпохи классицизма, *История чтения в западном мире от Античности до наших дней*, ред.-сост. Г. Кавалло, Р. Шартъе; пер. с фр. М. А. Рыновой, Н. Н. Зубкова, Т. А. Недашковской, Москва: Издательство ФАИР, 2008, р. 339–358.

PRIEDUOSE NAUDOJAMOS SANTRUMPOS

- AFK – 1597 m. Vilniaus pranciškonų vizitacija, *Archiwum Prowincji św. Antoniego Padewskiego i bł. Jakuba Strzemię Franciszkanów w Krakowie*, sign. E–I–364.
- Gudmantas K., A. Goštauto biblioteka – Gudmantas Kęstutis, Alberto Goštauto biblioteka ir Lietuvos metraščiai, *Knygotyra*, 2003, t. 41, p. 9–24.
- Jovaiša L., Žemaičių dvasininkai – Jovaiša Liudas, Žemaičių vyskupijos dvasininkai 1601–1650 m., *Bažnyčios istorijos studijos*, (Lietuvių katalikų mokslų akademijos metraštis, t. 36B), 2012, p. 99–208.
- LCV, ADK – Libri Conventus Vilmensis, *Archiwum Polskiej Prowincji oo. Dominikanów w Krakowie*, sygn. Wd. 1.
- LI – Lietuvos inkunabulai, parengė Nojus Feigelmanas, Vilnius: Vaga, 1975.
- LKD XIV–XVI a. – Ališauskas Vytautas, Jaszczolt Tomasz, Jovaiša Liudas, Paknys Mindaugas, *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.*, Vilnius: Aidai, 2009.
- RLCS, ADK – Regestrum librorum Conventus Seynensis, *Archiwum Polskiej Prowincji oo. Dominikanów w Krakowie*, sygn. Se. 2.
- SPH – Witkowska Aleksandra, Nastalska Joanna, *Staropolskie piśmienictwo hagiograficzne*, t. 1–2, Lublin: Wydawnictwo KUL, 2007.
- VASL 1576–1805 – Vilniaus akademijos spaustuvės leidiniai, 1576–1805: bibliografija, Konstancija Čepienė, Irena Petrauskienė, Vilnius: Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Centrinė biblioteka, 1979.
- VUB paleotipai – Vilniaus universiteto bibliotekos paleotipai, sudarė Nojus Feigelmanas, Irena Daugirdaitė, Petras Račius, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003.
- XVII a. LLKS – XVII a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas, sudarė Daiva Narbutienė, Sigitas Narbutas, Vilnius: LLTI, 1998.
- XVI–XVII a. lituanika LMAB – XVI–XVII a. lituanika Lietuvos mokslų akademijos bibliotekoje. Katalogas, sudarė Daiva Narbutienė, Violeta Radvilienė, Dalia Rauckytė-Bikauskienė, Vilnius: LLTI, 2007.
- XV–XVI a. Kauno – XV–XVI amžių knygų Kauno bibliotekose: katalogas, sudarė Sigitas Lūžys, Rita Urbaitytė, Irena Vitkauskienė, Vilnius, 2006.
- XV–XVI a. LLKS – XV–XVI a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas, sudarė Daiva Narbutienė, Sigitas Narbutas, Vilnius: LLTI, 2002.
- BAH – Библиотека Российской академии наук в С. Петербурге.

PRIEDAS 1. LDK FUNKCIONAVĘ ŠVENTŪJŲ „GYVENIMAI“

Nr.	Autorius	Kūrinys	Leidimo metai/ paminėjimas	Proveniencijos, nuosavybė	Pastabos	Dabartinė saugojimo vieta	Bibliografija
1.	S. Birgitta	<i>Liber Reuelationum S. Birgittae de Regno Sueciae.</i>		Turėjo Ldk Aleksandras, greičiausiai atiteko Žygimantui Senajam			Piotrowska E., Piotrowski B., <i>Święta Brygida ...</i> , p. 257.
2.	S. Birgitta	[Apreiškimai, su trumpu šventosios gyvenimo aprašymu]	Minima 1510 1511 m.	Alberto Goštauto knygų sąrašas			Gudmantas K., A. Goštauto biblioteka, p. 16, 21, 23 (nr. 54).
3.	S. Birgitta	<i>Liber Reuelationum S. Birgittae de Regno Sueciae.</i>	XVII a. pr.	Vilniaus dominikonų konvento biblioteka			LCV, ADK, 1. 3 (15).
4.		<i>Bulla sanctorum.</i>	Minima 1597 m.	Vilniaus pranciškonų vienuolyno biblioteka			AFK, 1. 202.
5.	Cyprianus Thasius, Caecilius	<i>D. Caecilii Cypriani episcopi Carthaginensis ac Martyris, Universa... opera, Cum accessione libelli Cypriano inscripti... de martyrio duplici ad Fortunatum. Coloniae: ex officina typographica Petri Quentel, 1544</i>	1544 m.	Hunc librū dilecti sui patroni F. Cyprianus premislianus pro cella pris predicatoris polonor' S. Francisci et Bernardini religit 1581 9 Junij: Pro cenobio Wilnensi; Pro Bibliotheca Viln. Frum Minorum		VUB RSS, II- 3040.	VUB <i>paleotipai</i> , p. 122–123, nr. 443.
6.	Haer, Franciscus	<i>Vitae sanctorum, ex probatissimis authoribus</i>	1594	Ex libris Valentini Adaucti Karszten	Karštenas Valentinas	KAVB: R 15791.	XV–XVI a. <i>Kauno</i> , p. 153,

	van der	<i>et potissimum ex rmo. d. Aloysio Lipomano et r.p. Laur. Surio, brevi compendio summa fide collectae per r.d. Franciscum Haraeum Ultraiectinum, s. theologiae licentiatum, Antverpiae : ex officina Plantiniana: apud viduam et Ioannem Moretum, 1594.</i>		parochi Szwekszneñ	Adauktas, Švėkšnos kleb. (1613–1647), min. XVI a. pab. – XVII a. pr. (Jovaiša L., Žemaičių dvasininkai, p. 138, nr. 88).		nr. 279.
7.	Hieronimus	<i>Vitas patrum.</i>	Minima 1510 1511 m.	Alberto Goštauto knygų sąrašas			Gudmantas K., A. Goštauto biblioteka, p. 16, 22, 24 (nr. 84).
8.	[Hieronimus]	<i>Vita patrum.</i>	Minima 1597 m.	Vilniaus pranciškonų vienuolynas, br. Inocentas zakristijonas	.		AFK, l. 207.
9.	[Hieronimus]	<i>Vitae Patrum. In quarto.</i>	Minima 1610 m.	Seinų dominikonų vienuolyno biblioteka			RLCS, ADK, l. [2]
10.	[Jacobus de Voragine]	„Aukso legendos“ fragmentas, vadinamoji „Polocko pasija“.	XIV a. pab.	Rankraštis siejamas su Jadvygos vardu ir jos biblioteka. Polocko jėzuitų akademijos biblioteka.	Kristaus kančios aprašymo „Aukso legendoje“ vertimas į lenkų kalbą.		Wydra W., Rzepka W. R., <i>Chrestomatia staropolska...</i> , p. 115–116.
11.	[Jacobus de Voragine]	<i>Liber passionalis.</i>	1398 m. minima.	(1) Vilniaus katedrai dovanojo Jogaila ir			(1) <i>Lenkijos Karūnos Metrika,</i>

				Jadvyga; (2) priėmė pirmasis Vilniaus katedros kustodas Martynas			1459–1460 m., t. XI, l. 124; <i>KDKW</i> , p. 57 (33.4).
12.	[Jacobus de Voragine]	„Aukso legendos“ fragmentai (Pasakojimas apie Kristaus kančią, legendos apie šv. Aleksą, Judą).	XV a.	funkcionavo LDK	Išversta į rusėnų kalbą (iš lotynų ir galbūt lenkų kalbų).		Temčinas S., Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos rusėniškoji..., p. 70, 76–77. Plezia M., <i>Wstęp...</i> , p. 49.
13.	[Jacobus de Voragine]	[<i>Legenda aurea</i>]	Surašyta apie 1440 m.		Lot. k., yra šv. Stanislovo, Adalberto, Kiprijono gyvenimai.	<i>BAH</i> , F. No. 157.2 3.	<i>Латинские рукописи...</i> , p. 224–226; Cicėnienė R., Rankraštinė knyga LDK..., p. 12.
14.	[Jacobus de Voragine]	<i>Historia Lombardica.</i>	Minima 1510–1511 m.	Alberto Goštauto knygų sąrašas			Gudmantas K., A. Goštauto biblioteka, p. 16, 21, 23 (nr. 52).
15.	[Jacobus de Voragine]	<i>Lombardica historia que a plerisque Aurea legenda sanctorum appellatur, Argentinae: [typographus Jordani de Quedlinburg = Georg Husner], 1490. VIII. 16</i>	1490 m.	<i>Joh'nes Grodno</i> , 1514–1516 m. apipavidalino inkunabulą.	Jonas Gardiniškis, mokėsi Krokuvos Univ. (imatr. 1507), Vilniaus katedros zakristijonas	<i>VUB RSS</i> , Ink. 261.	<i>LI</i> , p. 252, nr. 345.

					(1537–1538), (<i>LKD XIV–XVI a.</i> , p. 150, nr. 862.)		
16.	[Jacobus de Voragine]	<i>Lombactyka.</i>	1563 m. sąrašė	Rokiškio klebonijos daiktų sąrašė (klebonas Jonas Lipovskis)	Rankraštis		<i>Istorijos archyvas...</i> , p. 677, nr. 158.
17.	[Jacobus de Voragine]	<i>Lombartica Historia.</i>	Minima 1579 m.?	Vilniaus vysk. V. Protasevičius padovanojo Šv. Kryžiaus altoriui			<i>VUB RS</i> , F. 4–39097 (A–338), l. 15.
18.	[Jacobus de Voragine]	[<i>Legenda aurea sanctorum, sive Lombardica historia</i>]. Basel: Nicolaus Kessler, [1486. VI. 25].	[1486. VI. 25]	Vilniaus bernardinai	XVI a. pask. deš. įrišta vienuolyno bibliotekai dirbusio knygrišio (Laucevičius E., <i>XV–XVIII a. knygų įrišimai</i> , p. 72.)	<i>VUB RSS</i> , Ink. 245.	<i>LI</i> , p. 195, nr. 241.
19.	[Jacobus de Voragine]	<i>Liber legendor[um] sive Historia Lombardica.</i>	Minima 1598 m.	Vilniaus katedros biblioteka			<i>VUB RS</i> , F. 4–35808 (A–2472), l. 79; <i>LVIA</i> , f. 1135, ap. 4, b. 471, l. 36, nr. 34.
20.	[Jacobus de Voragine]	<i>Lombardica.</i>	Minima 1597 m.	Vilniaus pranciškonų vienuolyno biblioteka	<i>Ex utraque parte lacera</i>		<i>AFK</i> , l. 201.
21.	[Jacobus de Voragine]	<i>Lombardica Historia.</i>	XVII a. pr.	Vilniaus dominikonų			<i>LCV, ADK</i> , l. 7

	Voragine]			konvento biblioteka,			(19).
22.	[Jacobus de Voragine]	<i>Lombardica Hystoria.</i>	XVII a. pr.	Vilniaus dominikonų biblioteka			LCV, ADK, l. (25).
23.	[Jacobus de Voragine]	<i>Longobardica Hystoria.</i>	XVII a. pr.	Vilniaus dominikonų biblioteka			LCV, ADK, l. (28).
24.		<i>Librum de vita ipsius domine Dorothee...</i>	[sigijo 1400 m	Įsigijo Ona (m. 1418), Ldk Vytauto žmona			SRP, Bd. 2, p. 331, 3 išnaša; <i>Akta procesu kanonizacyjnego Doroty...</i> , p. 356–357.
25.	Lippomanus Aloysius	[<i>Sanctorum vitae</i>], lib. II–V, [Datae Salzburg, Venetiis, [1550].	[1550].	nuplėšto lapo pakraštyje išlikęs įrašas: R. D. Canonicus [sic] Nicol // Vilnensi; PP Bernardinor: Vilnen.	Vilniaus kan. Mikalojus Jasinskis? (min. nuo 1599 – m. 1635), (LKD XIV–XVI a., p. 285–286, nr. 1602).	VUB RSS, II-339.	
26.	[Natali, Petrus de]	<i>Prologus totius operis Cathalogi Sanctoru[m] et gestorum eorum. 12 libri.</i>	XVII a. pr.	Vilniaus dominikonų biblioteka			LCV, ADK, l. (26).
27.	Natali, Petrus de	<i>Catalogus sanctorum...</i> , Argentine, 1513.	1513	Legi Poswole 1556 eot[em]p[or]e (fol. CCIv)	Def.	LMAVB RSS, V-16/2-419.	
28.	Natali, Petrus de	[<i>Catalogus sanctorum et gestorum eorum ex diversis voluminibus</i>	1513	Hoc libro vsus est R Gregorius Dobricius Concionator	Grigalius Dobricijus (XVI–XVII a. sąvarta)	KAVB: R 12356.	XV–XVI a., <i>Kauno</i> , p. 219, nr. 384.

		<i>collectus, editus a Petro de Natalibus de Venetiis... episcopo Equilino</i>], Argentine: impressum per... Martinu[m] Flach, 1513.		Medniceñ.; Joannes Bernatowijcz parochus polongensis MPr.	Žemaitijos katedros pamokslininkas; Bernotavičius Jonas (m. 1653), Palangos (1610–1626) klebonas (Jovaiša L., Žemaičių dvasininkai, p. 113, 197; nr. 15).		
29.		<i>Passionael este dat leuent der hyllighe to dude oth dem latino mit velen nyen hystorien unde lere...</i> [S. a., s. 1.]	[S. a., s. 1.]	M. Paulj Oderbornij A°. 89. Riga; Valenrodų biblioteka (ekslibris).	Def.	<i>LMAVB</i> <i>RSS</i> , Ca 2-4.	
30.	Polizmannus Balthazar	<i>Compendium vitae miraculorum s. Leopoldi, sexti marchionis Austriae..., In archiducali Neuburgensi monasterio</i> , 1591.	1591	Ex libris Gregori Wroblewij[?] paroch. Wierzbolowiësis. Societatis Jesu, residen. Wornen seu Mednicen. D. Sivickio OP antsp. Gardino OP vnl biblioteka	Grigalius Vrublevskis (m.~1626), Virbalio klebonas, Žemaitijos katedros pamokslininkas (nuo 1609) (<i>LKD XIV–XVI a.</i> , p. 102, nr. 521).	<i>VUB</i> <i>RSS</i> , II-3415.	
31.		<i>Praefatio in Vitam S. Stanislaj.</i>	Minima XVII a. pr.	Vilniaus dominikonų biblioteka			<i>LCV</i> , I. (25). <i>ADK</i> ,

32.		<i>Praefatio in vitam S[anc]ti Stanislai Episcopi Cracovien[sis].</i>	Minima 1597 m.	Vilniaus pranciškonų vienuolyno biblioteka			AFK, l. 203.
33.	Skarga, Petras	<i>Petrus Skarga de Sanctis.</i>	Minima XVII a. pr.	Vilniaus dominikonų biblioteka			LCV, ADK, l. 9 (21).
34.	[Skarga, Petras]	<i>Żywoty świętych.</i>	Minima XVII a. pr.	Lahoisko bažnyčios knygos			Reiestr ... koscielowy Łohojskiemu, ADK, Wd. 1, l. [29].
35.	[Surius, Laurentius]	<i>Chronica Surij.</i>	Minima 1606 m.	Vilniaus arkidiakono Jono Riškovskio knygos, dovanotos Vilniaus katedros bibliotekai			VUB RS, F. 4–35808 (A–2472), l. 88; LVIA, f. 1135, ap. 4, b. 471, l. 40, nr. 15.
36.	[Surius, Laurentius]	<i>Sury Tomus Septimus in uno volumine. In folio.</i>	Minima 1610 m.	Seinų dominikonų vienuolyno biblioteka	[ištaisyta į Surii]		RLCS, ADK, l. [2].
37.		Pasakojimas apie Tris karalius ir kt.	XV a. pab.		Rankraštis vertimas į rusėnų kalbą	[Saugoma Rusijos, Lenkijos bibl.]	Cicėnienė R., Rankraštinė knyga LDK..., p. 15.
38.		„Trijų karalių istorija“.	Minima 1490	Žemaitijos kanauninkas Motiejus Luokės klebonui Simonui Gardiniškiui užrašė „Trijų karalių istoriją“			CMSD, vol. 1, p. 124–125, nr. 73.
39.		<i>Vita sancti Adalberti.</i>	Minima	Vilniaus vysk.	Laiškas prelatui		Listy polskie XVI

			1542 m. (dingusi)	Paulius Alšėniškis	J. Jasinskiui		wieku..., p. 251, nr. 98.
40.		<i>Vitae Patrum ordinis Praedicator[um].</i>	Minima XVII a. pr.	Vilniaus dominikonų biblioteka			LCV, ADK, l. (26).
41.		<i>Vitae Sanctorum Poloniis.</i>	Minima XVII a. pr.	Vilniaus dominikonų biblioteka			LCV, ADK, l. (26).
42.		<i>Viola sanctorum.</i>	Minima 1597 m.	Vilniaus pranciškonų vienuolyno biblioteka			AFK, l. 202.
43.		[Šventųjų gyvenimai].	Minima 1624 VIII 8 d.	1624 VIII 8 d. testamentu kan. Albertas Plocharskis paliko broliui Pauliui			LMAVB RS, F. 43–26674, l. 2v; LKD XIV– XVI a., p. 38–39, nr. 131.
44.		[Šventųjų gyvenimai lenkų k.].	Minima 1621 m.	Žemaitijos kanauninkas Kristupas Dirvoniškis (m. 1621)	paliko broliui Laurynei		CMSD, t. II, p. 126, nr. 81; LKD XIV–XVI a., p. 206, nr. 1129.

PRIEDAS 2. LDK FUNKCIONAVĘ HAGIOGRAFINIŲ PAMOKSLŲ RINKINIAI

Nr	Autorius	Kūrinys	Leidimo metai/ paminėta	Proveniencijos/ priklausomybė	Pastabos	Saugojimo vieta	Bibliografija
1.	Albertus Magnus	<i>Sermones Alb. Mag. De Temp[ore] et Sanct[is].</i>	XVII a. pr.	Vilniaus dominikonų biblioteka			LCV, ADK, 1. 4 (16).
2.	Alcuinus, Flaccus	<i>Homiliae seu mavis sermones... Hieronymi, Augustini, Ambrosii, Gregorii, Origenis, Chrysostomi, Bedae, Herici, Haymonis aliorumque ...</i> , Coloniae, 1530.	1530	Iste liber est donatus pro fratribus minoribus de observancia loci Vilnen. per honorabilem D. Paulum de hriebe prepositum ecclesiae S. Mariae Magdalenae apud Vilnam 1579, ... Pro cella P Praedicat. Poloni., Bernard. Viln.	nuo fol. CLXXVI prasideda <i>Homilie et sermones de sanctis</i>)	VUB RSS, II-4136.	VUB paleotipai, p. 7–8, nr. 25.
3.	Alcuinus, Flaccus	<i>Homiliae seu mavis sermones... Hieronymi, Augustini, Ambrosii, Gregorii, Origenis, Chrysostomi, Bedae, Herici, Haymonis aliorumque...</i> , Coloniae, 1530.	1530	Is liber comp[ar]atus est per fr̄em Cyprianum de Premislia per tunc concionatorem eccl. S. Bernardini Vilnae et fiat pro cella patris predicatoris polonorum Cenobii eiusdem AD 1578 8 Julii.		VUB RSS, II-382.	VUB paleotipai, p. 7–8, nr. 25; LKD XIV–XVI a., p. 157, nr. 915.
4.	Augustinus Aurelius	<i>Sermones de tempore et de sanctis. P. VI–VII</i> , Basel: Johann Amerbach, 1495.	1495	Alexander Radunius lituanus sibi et suis comparavit; 1541... grossis ... eius Alexander		LMAVB RSS, I-34.	LI, p. 38–40, nr. 53.

				Radunius Lithuanus; 2) Valenrodų bibl.			
5.	[Pseudo-Bonaventura]	<i>S. Bonaventurae de Temp.[ore] et Sanct.[is].</i>	XVII a. pr.	Vilniaus dominikonų biblioteka			LCV, ADK, l. (25).
6.	Pseudo-Bonaventura	<i>Sermones de tempore et de sanctis</i> , [Reutlingen, 1484].	[1484]	Minsko klebonas Mikalojus Morisas (m. po 1613) dovanėjo Rakovo prepozitui Jonui Bialkovskiui			LKD XIV–XVI a., p. 280, nr. 1593.
7.	[Caracciolus, Robertus]	<i>Sermones de laudibus sanctor[um]</i> , F. Roberti de Licio in 4 ^o .	Minima 1598 m.	Vilniaus kanaun. Mikalojaus Koriznos knygos, Vilniaus katedros bibliotekoje			VUB RS, F. 4–35808 (A–2472), l. 83; LVIA, f. 1135, ap. 4, b. 471, l. 38v, nr. 27.
8.	[Caracciolus] Robertus	<i>Robertus de laudibus Sanctorum.</i>	Minima XVII a. pr.	Vilniaus dominikonų biblioteka			LCV, ADK, l. 4 (16).
9.	Caracciolus, Robertus de Licio	<i>Sermones... De beatitudine sanctorum</i> Lugduni: impressum per Johannem Cleyn: venduntur a Stephano Gueygnardi, 1513.	1513	Pro cella P. Praedicatoris Fr. Ludovicus casuum conscientiae Lector assignavit Anno Christi 1615		VUB RSS, II-1813.	VUB paleotipai, p. 86, nr. 299.
10.	Clichtoveus Judocus	<i>Homiliae Jodoci Clichtovei de tem[pore] et Sanctis.</i>	Minima XVII a. pr.	Vilniaus dominikonų biblioteka			LCV, ADK, l. 4 (16).
11.	Clichtoveus Judocus	<i>Homiliarum Judoci Clichtovei tripartitarum pars II. Quae</i>	1541	Turėjo kun. Jonas Kazimieras Vaitkevičius	Vaitkevičius J. K. (kun. 1624–62)	LNB RKRS, B2-1037.	

		<i>peculiariter est de sanctis...</i> , Coloniae, 1541.			Plungės klebonas (min. 1636–53), (Jovaiša L., Žemaičių dvasininkai, p. 183, nr. 208).		
12.		<i>Dialectica sanctorum.</i>	Minima XVII a. pr.	Vilniaus dominikonų biblioteka			LCV, ADK, I. 9 (21).
13.	Diez Philippus	<i>Contionum quadruplicium super Evangelia omnium sanctorum...</i> P. 2, t. 6, Lugduni, 1588.	1588	Pro cella p. Prędicatoris loci Kawro[?]nen F. Andreas wilnen [?] deputat. cū licētia R: P: Gabrielis Cernen[w?]ien Ministri 1592; Fr Josephus Berenkiszko O.P. Co'tus Caunensis mp; 4) D. Sivickio antsp.; 5) Gardino dominikonų bibl.	apačioje perrašyta: Expressivis sic: ...loci Kawnensis ...Wilwid.. Gabrielis Cauniensis...	VUB RSS, II-844.	
14.	Diez Philippus	<i>Contionum quadruplicium super Evangelia omnium sanctorum...</i> p. 2, t. 6, Lugduni, 1588.	1588	1) Contus Ros[...].tociensis Ord. Praed. 2)... P.. Kalinowski P. S., ištaisyta į: 3)Petrus Kilczewicz S[i?] ... ir kt.	Viršelyje - plokštelė su Jėzaus galva, aplink: IESVS CHRISTUS FILIUS D[EI VIVI] SALVATOR MVNDI REX REGVM [ET]	VUB RSS, II-745.	

					DOMINVS DOMIN[ANT IVM]“. Pagal Laucevičių, tokia plokštelė išraižyta Vilniaus pinigų kalyklos graverio ne vėliau 1569 m. ar XVI a. 2 p., Laucevičius E. <i>XV– XVIII a. knygų jrišimai</i> , p. 79–80, (plg. nr. 354, 361, 362).		
15.	[Dionysius Carthusianus]	<i>Dionisius in Libros Josuie. et de Sanctis. Homiliae eiusdem.</i>	Minima XVII a. pr.	Vilniaus dominikonų biblioteka			LCV, ADK, l. 7 (19).
16.	[Dionysius Carthusianus]	<i>D. Dionisij in Evang: et Ep[isto]las. de Sanct.[is]</i>	Minima XVII a. pr.	Vilniaus dominikonų biblioteka			LCV, ADK, l. (25).
17.	[Dionysius Carthusianus]	<i>D. Dijonisij Carthusiani opera quatuor in folio. 4m. Sermonum de sanctis pars altera ir folio.</i>	Minima 1598 m.	Vilniaus kanauninko Mikalojaus Koriznos knygos, Vilniaus katedros bibliotekoje			VUB RS, F. 4– 35808 (A–2472), l. 82; LVIA, f. 1135, ap. 4, b. 471, l. 38,

							nr. 6.4.
18.	Granada, Luis de	<i>Conciones de praecipuis sanctorum festis</i> , Antverpiae: Ex officina Christophori Plantini Architypographi Regij, 1580.	1580	Coll. Dünebur. S. Jesu; Residentiae Düneburgensis Soc: Jesu; Inscip's Catalõ Collegij Rigen: Soc: Jesu ã 1589		VUB RSS, III P 307.	<i>Vilniaus universiteto bibliotekos plantenai...</i> , p. 210–211, nr. 146.
19.	Granada, Luis de	<i>Conciones de tempore et de sanctis...</i> , Antverpiae: Ex officina Plantiniana apud Ioannem Moretum, 1599.	1599	Ex libris Pauli Simonovicz Curati Gorzd.; pro loco Cretingensi; p Cella Pris Guardianj	Simonavičius Paulius, Gargždų kleb. (1613), (Jovaiša L., Žemaičių dvasininkai, p. 171–172, nr. 180).	KAVB: R 41933; KAVB: R 12620.	XV–XVI a. <i>Kauno</i> , p. 140–141, nr. 256.
20.	Granada, Luis de	<i>Duo Tomi Granatensis, Tertius de Sanctis.</i>	Minima XVII a. pr.	Vilniaus dominikonų biblioteka			LCV, <i>ADK</i> , l. 5 (17).
21.	Granada, Luis de	<i>Concionum quae de praecipuis sanctorum festis in ecclesia habentur...</i> [T. 1]: <i>A festo sancti Andreae usque ad festum b. Mariae Magdalenae</i> [T. 2]: <i>Conciones de praecipuis sanctorum festis a festo beatissimae Mariae Magdalenae usque ad finem annit,</i>	1580	Pro Conuentu Telszensi Stanisla' Dobrika Canonic' Samogae Paroch' Szkudeñ Legauit	Stanislovas Dobrika (1613–45), Skuodo kleb., kamendorius: (Jovaiša L., Žemaičių dvasininkai, p. 202, nr. 41).	KAVB: R 13310.	XV–XVI a. <i>Kauno</i> , p. 141–142, nr. 258.

		Antverpiae: ex officina Christophori Plantini architypographi regii, 1580.					
22.	Granada, Luis de	<i>R. p. Ludovici Granatensis Conciones totius anni in epitomen redactae et in duos tomos distinctae... Homilias in praecipua sanctorum festa continens</i> , Antverpiae: ex officina Plantiniana apud viduam et Ioannem Moretum, 1591.	1591	1. Fris Pauli Szawleñ. ad vsum An 1609. 2. Pro Loco Cretingensi.	Vienuolis Paulius Šiaulietis turėjo daugiau knygų	KAVB: R 21939.	XV–XVI a. Kauno, p. 148, nr. 268.
23.	Helm Heinrich	<i>Homiliarum F. Henrici Helmesii germopolitani, in Epistolas et Evangelia de Sanctis...</i> Coloniae, 1566.	1556.	1) Alb[e]rtus Conopnicen...[nutrupėje] possessor meus 2).... Suprasl. Ord. D. Basiliij m....	Įrišimas: valdovų atvaizdai ir įrašai: SABELLA, 1540, BONA, AH), Sig. AVGVS, SIGISMV. Laucevičius nurodo dvi knygas, kurių ruletėje yra inicialai AH, ir spėja, kad knyga galbūt	VUB RSS, II-1256.	

					įrišta XVI a. pab. Vilniuje. (Laucevičius E., XV–XVIII a. knygų įrišimai, p. 88, taip pat žr. pav. 322, 421).		
24.	Helm, Heinrich	<i>Homiliarum... tomus primus [-tertius]: In epistolas et evangelia de sanctis per totum anni circulum, ex meris divinae scripturae sententiis miro artificio ac eruditione concinnatarum...</i> , Lugduni: sumptibus Philippi Tinghi Florentini, 1575.	1575	1. Pro Cella P. Praedicat Cretingae assignatur Anno 1612.		KAVB: R 12458.	XV–XVI a. <i>Kauno</i> , p. 157–158, nr. 286.
25.	[Herolt Johannes]	<i>Sermones discipuli de temp. et Sanct.</i>	Minima XVII a. pr.	Vilniaus dominikonų biblioteka			LCV, ADK, l. (25).
26.	Herolt Johannes	<i>Sermones discipuli de tempore et de sanctis cum Promptuario exemplorum</i> , Nürnberg, Anton Koberger, 1483. 09. 02.	1483.09.02	Pro Cella p'is predicatoris polonor' Scti francisci et Bernardini Vilnae		VUB RSS, Ink. 265.	LI, p. 175–176, nr. 203.
27.	[Petrus]	<i>Petri Hyeremiae de</i>	Minima	Vilniaus dominikonų			LCV, ADK, l. 4

	Hieremias]	<i>Tempore et Sanct[is] per totum annu[m].</i>	XVII a. per.	biblioteka			(16)
28.	[Hoffmeister Johannes]	<i>Johannis Hofmisterij Homiliae in Evang[elia]. De Temp[ore] et Sanct[is].</i>	Minima XVII a. pr.	Vilniaus dominikonų biblioteka			LCV, ADK, I. 4.
29.	[Honorius Augusto dunensis]	<i>Speculu[m] Eccl[esi]ae. sive sermon. de temp. et Sanct.</i>	Minima XVII a. pr.	Vilniaus dominikonų biblioteka			LCV, ADK, I. 9 (21).
30.	Jacobus de Voragine	<i>Sermones. Jacobi de Voragine. De Temp[ore] et Sanct[is]. Hye. Aest.</i>	Minima XVII a. pr.	Vilniaus dominikonų biblioteka			LCV, ADK, I. 4 (16)
31.	Johannes de Verdena	<i>Sermones dormi secure de sanctis.</i> Strassburg: [typogr. operis Jordani de Quedlinburg], 1493. III. 18.	1493	Johanes Staphanaiczys de Balsagola ir kt. 1508–1545 įrašai; (2) 1545 m. knyga priklausė Norvaišai Vaišvidavičiui; Ex libris Mathaei Rapsza Sies[icensis] et Danilt.; Conv. Vilnen. carm. Discal. S. M. V. Theresiae	(2) Knyga įrišta Vilniuje 1567 m., greičiausiai knygrišio Pranciškaus, kuris tuo metu rišo knygas Vilniaus kapitulai.	VUB RSS, Ink. 155.	(1) LI, p. 205–206, nr. 260; (2) Laucevičius E., <i>XV–XVIII a. knygų įrišimai</i> , p. 83.
32.	Johannes de Verdena	<i>Sermones dormi secure de tempore et de sanctis.</i> Hagenau, 1493.	1493	Įrašas: Collegij Vilmensis.	Įrišta Vilniuje, XVI a. 1 p.	BAH, Ink. 551, Bobr. 468.	Laucevičius E., <i>XV–XVIII a. knygų įrišimai</i> , p. 40, 55 išnaša.
33.	[Lochmaier, Michael]	<i>Sermo[nes] Michaelis Lochmair. de Sanct[is] in eodem volumine sermo: 23 Pauli</i>	Minima XVII a. pr.	Vilniaus dominikonų biblioteka			LCV, ADK, I. 4 (16)

		<i>Coan[?].</i>					
34.	Maillard, Olivier	<i>Sermones de sanctis... Oliverii Maillardi Ordinis Fratru[m] Minoru[m] d[e] Observa[n]tia prop[ri]a manu scripti aut exami[n]ati, Coloniae: per Cornelium de Zyryckzee ..., 1507.</i>	1507	Benedict[us] Szwiekowski Paroch[us] Janiscen ... Krozen Soc. Jesu donat dicatq Ano ...	Benediktas Sviechauskas (m. 1626), Joniškiu klebonas (1594–1621), <i>LKD XIV–XVI a.</i> , p. 79, nr. 381.	<i>KAVB</i> , R. 72863.	<i>XV–XVI a. Kauno</i> , p. 203, nr. 356.
35.	[Michael de Hungariae]	<i>Sermones de sanctis Biga salutis intitlati in 4°.</i>	Minima 1598 m.	Vilniaus kanaun. Mikalojaus Koriznos knygos, Vilniaus katedros bibliotekoje			<i>VUB RS</i> , F. 4–35808 (A–2472), l. 83; <i>LVIA</i> , f. 1135, ap. 4, b. 471, l. 38.
36.	[Michael de Hungariae]	<i>Biga Salutis de Sanctis.</i>	Minima XVII a. pr.	Vilniaus dominikonų konvento biblioteka			<i>LCV</i> , <i>ADK</i> , l. 5 (17).
37.	Michael de Hungaria	<i>Sermones de sanctis perutiles a quodam fratre Hungaro ordi minorum de observantia...</i> , Hagenau, 1516.	1516	1) Conventus Citovianensis PP Bernardinor. 2) R. Pr. P... Tarwoyn Parochus Szawleń pro Claustro Citowianeń testamento legavit; Oretur pro Aña defunc. 3) Aušros muziejus 4) „Ex libris Petrauskas“	Tarvainis Petras (1607–36), Šiaulių kleb. (1614–36); (Jovaiša L., Žemaičių dvasininkai, p. 180, nr. 200).	<i>LMAVB RSS</i> , V1-556	

38.	Nicolaus de Blony	<i>Sermones de tempore et de sanctis, sive Viridarius</i> , Strassburg, [typogr. operis Jordani de Quedlinburg]. 1494 [11. 22]–95.	1494 [11. 22] – 95.	Anno dni 1574 10 octobris Ego Adam Comendarius Eccl. Daugovien; possessor huius opis; 1598, herbas ADPSM [domus principum Sapiehorum?]; Derečino OP vnl; D. Sivickis; Gardino OP vnl. 6. Fr. Martinus Gurnitius ordinis 'dicator (Feigelmano praleista).	Įrišta apie 1600 m. Vilniaus bernardinams dirbusio knygrišio (Laucevičius E. <i>XV–XVIII a. knygu įrišimai</i> , p. 71); Adomas, Daugų komendorius, min. 1574 (<i>LKD XIV–XVI a.</i> , p. 25, nr. 42.)	VUB RSS, Ink. 177.	<i>LI</i> , nr. 320.	p. 240,
39.	Osorio, Juan	<i>R. p. Ioannis Osorii, Lusitani, Societatis Iesu, Concionum epitome: de sanctis ecclesiae Dei, quorum festa per totum annum in catholica ecclesia celebrantur ...</i> , Coloniae Agrippinae: in officina Birckmannica: sumptibus Arnoldi Mylii, 1598.	1598	P'ris Pauli Szawlen. Conuentui Carolstadiensi hic Liber applicat. de mandato ARP Bonaventurae...	Vienuolis Paulius Šiaulietis	KAVB: R 42033.	<i>XV–XVI a. Kauno</i> , nr. 395.	p. 229,
40.	[Pelbartus de Themeswar]	<i>Sermones Pomerij De Temp[ore] et Sanct[is]</i> .	Minima XVII a. pr.	Vilniaus dominikonų biblioteka			LCV, <i>ADK</i> , l. 4 (16)	

41.	[Pelbartus de Themeswar]	<i>Pomerius de Sanct.</i>	Minima XVII a. pr.	Vilniaus dominikonų konvento biblioteka			LCV, ADK, l. 10 (22).
42.	[Pelbartus de Themeswar]	<i>Pomerius de Sanct. in quarto.</i>	Minima XVII a. pr.	Vilniaus dominikonų biblioteka			LCV, ADK, l. (26).
43.	[Pelbartus de Themeswar]	<i>Pomerium Sermonum de Sanctis pars Hiemalis. In quarto.</i>	Minima 1610 m.	Seinų dominikonų vienuolyno biblioteka			RLCV, ADK, l. [2].
44.	[Pelbartus de Themeswar]	<i>Sermones Pomerij de sanctis in folio.</i>	Minima 1598 m.	Vilniaus kanaun. Mikalojaus Koriznos knygos, Vilniaus katedros bibliotekoje			VUB RS, F. 4–35808 (A–2472), l. 82; LVIA, f. 1135, ap. 4, b. 471, l. 38, nr. 14.
45.	Pelbartus de Themeswar	<i>Sermones Pomerii de sanctis hyemales et estivales...</i> Hagenau: impressi per Henricum Gran: expensis ac sumptibus Johannis Rynmann, 1502.	1502	Pro loco Citowin[ensi] fr[atrum] minoru[m] de observa[n]tia 1616 a Fr[at]r[e] Antonio Rasimowicz; Pro loco Citowianensi PP. Bernardinorum assignatur; Pro Reffectorio Cittowiensi		VUB RSS, II-4689.	VUB paleotipai, p. 293–294, nr. 1051.
46.	Pelbartus de Themeswar	<i>Sermones Pomerii de sanctis hyemalis et estivales...</i> , Lugduni, 1509.	1509	Opus Alb. Płocharscii Sn' Eccl. Cath. Wilnen P'dicōris; R. Dnus. Albertus Płocharski [canonicus Viln. - įterpta] Pro libraria P'um Bernardinoru Vilnesiū. Pro cella P'is Vicarij.		LMAVB RSS, V-16/2-421.	

				Liber iste applicatus ē Bibliotheca PP Bernardinorū Vilnensium Vilniaus mokslo mylėtojų draugija			
47.	Petrus de Palude	<i>Sermones tam de tempore quam de sanctis...</i> , Coloniae: ex officina Melchioris Novesiani, 1538.	1538	Vilniaus bernardinai; Ego, Albertus Stankowski donavi librum istum Re[vere]ndo Patri Bernardino [?] Jasienski in pignus amoris Anno D[omi]n[i] 1620 die 14 Augusti		VUB RSS, II-1943.	VUB paleotipai, p. 299–300, nr. 1078.
48.	Petrus de Palude	<i>Sermones thesauri novi de sanctis</i> , Strassburg: [typogr. operis „Vitas Patrum“], 1484.	1484.	Collegij Vilnen. Societ. Jesu; Bibliotheca Magna	Knyga gali būti įrišta XVII a. 1 p. Vilniaus akad. bibliotekai dirbusio knygrišio (plokštelė su IHS, Vilniaus knygrišio naudota ~1630), (Laucevičius E., XV– XVIII a. knygų įrišimai, p. 65)	BAH, Ink. 397, Bobr. 605.	LI, p. 461, nr. 167.
49.	Petrus de	<i>Sermones thesauri novi</i>	1484	[XVI ar XVII a.] Vilniaus		VUB RSS,	LI, p. 254,

	Palude	<i>de sanctis</i> , [typogr. operis „Vitas Patrum“], 1484.		bernardinų pamokslininkas; Tytuvėnai [XVII ar XVIII a.]		Ink. 271b.	nr. 347.
50.	Petrus de Palude	<i>Sermones thesauri novi de sanctis</i> , Strassburg: [typogr. operis „Vitas Patrum“], 1486.	1486	[XVIII a.] Vilniaus SJ noviciatas; Joanne Juraha SJ 1748...	Įrišta 1569 m. Vilniuje (Laucevičius E., <i>XV–XVIII a. knygų įrišimai</i> , p. 79).	VUB RSS, Ink. 157.	LI, p. 254, nr. 348.
51.		<i>Sermones Thesauri. de Temp[ore] et Sanct[is]</i> .	Minima XVII a. pr.	Vilniaus dominikonų biblioteka			LCV, ADK, 1. 4 (16).
52.	Polygranus, Franciscus	<i>Postillae, sive Enarrationes in evangelia, prout iuxta ritum sanctae ecclesiae per singulas anni totius sanctorum ferias distributa sunt ... Ps. 3</i> , Köln: apud haeredes Arnoldi Birckmanni, 1562.	1562	Hunc ego possideo librum Charissime lect. Quem cum perdidero, reddere quaeso velis; Martinus Martijs nominū sol' habeo P. Commendarius Krokinouensis; Ex libris Patris Martini Lelejkiewicz Commendarij Krokinouensis protunc.; Fr Andreas Colerd Ord. Carm. MP.	Leleikevičius Martynas (1628–47) Krekenavos kamendorius (1628) ir kt., (Jovaiša L., <i>Žemaičių dvasininkai</i> , p. 148, nr. 116).	KAVB: R 17178.	XV–XVI a. Kauno, p. 247, nr. 432.
53.		<i>Postilla de Sanctis.</i>	Minima XVII a. pr.	Vilniaus dominikonų biblioteka	[Galimi autoriai: Johannes Ferus,		LCV, ADK, l. (27).

					Ludovicus Granatensis?]		
54.	Radulphus Ardens	<i>D. Radulphi Ardentis Pictavi... in Epistolas et Evangelia sanctorum homiliae...</i> , Antverpiae, 1570.	1570	Ex libris Matthiae Tarczeń[...]; Matthiae Tarcinat Lit. Mgri. et Phil. Doctoris; Inscript Cat. Coll. Lubl. ... Jesu [...]	Gal Matas Tarčiniėtis, Vilniaus kat. vikaras (1584–99)?; (<i>LKD XIV–XVI a.</i> , p. 240–241, nr. 1364).	<i>VUB RSS</i> , II-3509.	
55.	Royardus, Joannes]	<i>[Homiliae] in Evangelia. De Temp[or]e et Sanct[is]</i> .	Minima XVII a. pr.	Vilniaus dominikonų biblioteka			<i>LCV, ADK</i> , 1. 4 (16)
56.	Royardus, Joannes	<i>Homiliae in omnes epistolas dominicales et festivitates sanctorum iuxta literam</i> , Antverpiae, 1567.	1567	Fr Christophorus Cazimirien. fri Bonifatio Brzezinen. amoris ergo Ao. Do. 1590 Fr Bonifacius Brzezinenensis R[N?] pro loco Grodnen. 1597.	Greičiausiai bernardinai, Gardine įkurti Ldk Aleksandro	<i>VUB RSS</i> , II-26.	
57.	Porta, Santius de	<i>Sanctorale, vel Sermones de sanctis...</i> , Hagenaw: industria et labore in off. Henrici Gran: iussu et aere Ioannis Rynman, 1515.	1515	Inscriptus catalogo Collī Viln. Soc. Jesu. 1613. – Vilniaus bernardinai (Bibliotheca Magna)		<i>VUB RSS</i> , II-2700.	<i>VUB paleotipai</i> , p. 338, nr. 1224.
58.		<i>Sermones de sanctis.</i>		Motiejus, Žemaičių kanauninkas	Žinomas 1490 m. jo testamentas		<i>CMSD</i> , vol. 1, p. 124–125, nr. 73.

59.	[Peregrinas iš Opolės/, Jokūbas Voraginietis ?]	<i>Liber sermonum suict per anni circulum.</i>		1598 m. Vilniaus katedros knygų sąrašas	Peregrino iš Opolės <i>Sermones de tempore et de sanctis per anni circulum</i> , arba Jokūbo Voraginiečio <i>Sermones de sanctis per anni totius circulum</i> (1573), (rekonstr.: W. Pawlikowska-Butterwick, Księgozbiór biblioteki..., p. 186, nr. 65).		<i>LVIA</i> , F. 1135, ap. 4, b. 471, l. 36–37.
60.		<i>Speculum exemplorum.</i>	Minima 1510–1511 m.	Alberto Goštauto knygų sąrašas			Gudmantas K., A. Goštauto biblioteka, p. 16, 21, 24 (nr. 73).
61.		<i>Speculum exemplorum</i> , Strassburg, [typogr. operis Jordani de Quedlinburg, 1490. [03. 01].	1490.[03. 01].	P. P. Bernardin: Vilnen: (XVIII a.)	(1, 2) Įrišo XVI a. 1 deš. Vilniaus bernardinams dirbęs knygrišys	<i>VUB RS</i> , Ink. 232.	(1) <i>LI</i> , p. 280, nr. 398; (2) Laucevičius E., <i>XV–XVIII a. knygų įrišimai Lietuvoje</i> , p. 38.

62.		<i>Speculu[m] exemploru[m.]</i>	Minima XVII a. pr.	Vilniaus dominikonų biblioteka			LCV, ADK, l. (26).
63.	Schöpfer, Jacob	<i>Conciones in epistolas et evangelia, quae feriis sanctorum in Ecclesia catholica recitari solent: eleganti stilo faciliq[ue] methodo conscriptę per d. Iacobum Schoepperum praesbyterum... Pars hyemalis. Pars aestivalis, Coloniae : apud Maternum Cholinum, 1570.</i>	1570	Joannes Pamowski 1621 mp.; Joannes Pamowski Conuentui Carolstadien Ord: Min: Obs donauit Anno 1622. Dño Martino Tolgsdorff donat' à Suo Ertsmanno (?) Tolgsdorffio (užbraukyta).	Pamovskis Jonas – Pelvos (Polva, Estija) kleb. 1621, Žagarės kleb. (1641–1644); (Jovaiša L., Žemaičių dvasininkai, p. 161, nr. 155).	KAVB: R 39667, KAVB: R 39667a.	XV–XVI a. <i>Kauno</i> , p. 263, nr. 462.
64.	Schöpfer, Jacob	<i>Conciones ..., eleganti stilo faciliq[ue] conscriptae methodo, in epistolas et evangelia, quae feriis sanctorum in Ecclesia catholica recitantur... Pars hyemalis. Pars aestivalis, Coloniae: apud Iacobum Soterem, 1561.</i>	1561	Pauli D...kij. Ex libris Alberti Niewardowskj Parochi Olsiadeñ Siadeñ MP Anno D. 1618 Pro loco Cretin.	Neverdauskas Albertas - Alsėdzių kleb. (1618–19); Sedos kleb. (1618), (Jovaiša L., Žemaičių dvasininkai, p. 158, nr. 148).	KAVB: R 32983.	XV–XVI a. <i>Kauno</i> , p. 262– 263, nr. 461.
65.	Stapleton, Thomas	<i>Promptuarium catholicum: ad instructionem contra haereticos nostri temporis, super omnia</i>	1594	Matas Kubilinskas	Matas Kubilinskas (~1568/69– 1652), Josvainių,	LNB RKRS, B 2-596.	XV–XVI a. LLKS, p. 241, nr. 1365.

		<i>Evangelia totius anni, tam Dominicalia quàm de festis...</i> , Coloniae Agrippinae Mylius, 1594.			Kėdainių klebonas, Žemaitijos kanauninkas (1622).		
66.	[Truxillo, Thomas?]	<i>Thesaurus concio: de Temp.[ore] et Sanct.[is].</i>	Minima XVII a. pr.	Vilniaus dominikonų biblioteka			LCV, ADK, 1. 9 (21).
67.	[Taulerus Johannes?]	<i>Taulerus[?] de Sanctis.</i>	Minima XVII a. pr.	Vilniaus dominikonų biblioteka			LCV, ADK, 1. 8 (20).
68.	[Turrecremata, Joannes de]	<i>Questiones evangelioru[m] de Turrecrema[a]tam de Temp.et de Sanct.</i>	Minima XVII a. pr.	Vilniaus dominikonų biblioteka			LCV, ADK, 1. 9 (21).
69.	[Wicelius, Georgus]	<i>Postilla Georgij Wicelij de Temp. et Sanct.</i>	Minima XVII a. pr.	Vilniaus dominikonų biblioteka			LCV, ADK, 1. (25).
70.	Wicelius Georgius	<i>Dn. Georgii Wicelij Postilla, Hoc est, Enarratio Epistolarum et Evangeliorum de tempore et de sanctis per totum annum secure, Coloniae, 1553.</i>	1553.	Benedicti Swiechowii Parochi Janiscensis ab eodem dona[...] Collegio Krožen Soctis JESU. Ano 1626		VUB RSS, II-700.	
71.	[Vincentius Ferrerius]	<i>Beati Vincentii... sermones de sanctis... per Damianum Diaz recogniti..., Antverpiae, 1570.</i>	1570.	Ex libris Resedentiae [sic] Vornensis sc̄t̄s Jesu Donat[us] a pell[?] R Dño Babinowski; D. Sivickio OP antsp.	Matas Babinauskas (~1582–1644), Žemaitijos kanauninkas (1619–44) ir kt.	VUB RSS, II-415.	

					(Jovaiša L., Žemaičių dvasininkai, p. 108–109, nr. 4).		
72.	[Vincentius Ferrerius]	<i>S. Vincentij Temp.[ore] et Sanct.[is]</i>	Minima XVII a. pr.	Vilniaus dominikonų biblioteka			LCV, ADK, l. (25).

PRIEDAS 3. LDK FUNKCIONAVUSIŲ HAGIOGRAFINIŲ PAMOKSLŲ AUTORIAI⁹⁶⁸

Nr.	Autorius	Gyvenimo metai	Apie jį	Vienuolija ⁹⁶⁹	Kūrinių skaičius
1.	Albertus Magnus	1193/1205–1280	Bažnyčios mokytojas, vienas žymiausių savo laikmečio mokslininkų, scholastinio metodo pradininkas, teologas, vyskupas. Šventasis.	OP	1
2.	Alcuinus, Flaccus	apie 732–804	anglosaksų dvasininkas, poetas, pedagogas, liturgistas, žymiausias Karolingų Renesanso mokslininkas.		2
3.	Augustinus, Aurelius	354–430	vienas įtakingiausių Katalikų Bažnyčios teologų, filosofas ir bažnyčios mokslo skleidėjas. Hipono vyskupas. Daugelis protestantų jį laiko vienu iš teologinių Reformacijos įkvėpėjų. Šventasis.		1
4.	Beda Venerabilis	~672–735	Anglosaksų mokytojas vienuolis iš Nortamberlendo. Teologas ir istorikas, maždaug 40-ies veikalų lotynų kalba autorius, Bažnyčios mokytojas. Šventasis.		1
5.	Bonaventura da Bagnoregio (Giovanni (di) Fidanza)	1221–1274	Italų pranciškonas, teologas ir filosofas, Bažnyčios mokytojas, vienas žymiausių savo laikmečio mokslininkų, „Scholastinės teologijos šviesa“, kardinolas ir vyskupas. Iš išlikusių gausių jam priskiriamų pamokslų tik nedaugelis yra pripažinti originaliais. Šventasis.	OFM	2
6.	Caracciolus, Robertus (de Latio)	1425–1495	teologijos magistras ir profesorius, vienas žymiausių Italijos savo laikmečio pamokslininkų, pranciškonas. Nežiūrint per daug įspūdingo ir trivialaus pamokslų	OFM	3

⁹⁶⁸ Duomenys apie autorius rinkti iš: *Nomenclator literarius theologiae catholicae, theologos exhibens aetate, natione, disciplinis distinctos*, edidit et commentariis auxit H. Hurter S. J., t. 1–3, Oenipotent: Libraria Academica Wagneriana, 1903–1913; Kazimierz Panuś, *Zarys historii kaznodziejstwa w Kościele katolickim*, Cz. 1: *Kaznodziejstwo w Kościele powszechnym*, Kraków: Wydawnictwo M, 1999 ir kt.

⁹⁶⁹ Čia ir toliau vartojamos vienuolijų pavadinimų santrumpos: OCart (*Ordo Cartusianensis*) – kartūzai, OFM (*Ordo Fratrum Minorum*) – pranciškonai (konventualai ir observantai), OP (*Ordo Praedicatorum*) – dominikonai, OSA (*Ordo Sancti Augustini*) – augustinai, OSsS (*Ordo sanctissimi Salvatoris*) – brigietietės, SJ (*Societatis Jesu*) – jėzuitai.

			stiliaus, jie buvo plačiai paplitę.		
7.	Clichtoveus, Judocus, (Josse van Clichtove)	~1472–1543	Nyderlandų teologas, vyskupas, žymus Liuterio priešininkas		2
8.	Diez, Philippus (Dias, Filippe)	m. 1601	portugalų pranciškonų vienuolis, garsus pamokslininkas, teologijos profesorius	OFM	2
9.	Dionysius Carthusianus (žinomas kaip Denys Ryckel, Denys van Leeuven)	1402/1403–1471	vienas žymiausių flamandų teologų, mistikas, kartūzų vienuolis	OCart	3
10.	Helmesius, Henricus (Helm, Heinrich)	m. 1554	Kelno katedros pamokslininkas, Saksonijos provincijos pranciškonų observantų prepozitas	OFM	2
11.	Herolt Johannes (Johann Herolt, žinomas kaip Discipulus)	m. 1468	vienas žymiausių dominikoniško dvasingumo XV a. Vokietijoje atstovų, Niurnbergo dominikonų prioras, pamokslininkas.	OP	2
12.	Hoffmeister, Johannes	ca. 1509/1510–1547	teologas, augustinų vienuolis, Rheni ir Sveviae provincijolas (1543), karaliaus Ferdinando <i>concionator aulicus</i> , Vokietijos generalinis vikaras (1546). Dėl jo darbų ostendunt – vienas iš pirmaujančių katalikų tikėjimo apologetų Vokietijoje. Vormacijos ir Augsburgio seimų pamokslininkas.	OSA	1
13.	Honorius Augustodunensis	1080–1154	vienuolis, nukeliavęs į Angliją, Škotijos ir Bavarijos vienuolynus. Vienas žymiausių XII a. teologų, rašęs ne scholastine maniera, laisvu stiliumi, daugiausia pasauliečiams, populiarinės dvasininkų mokymą.	OSA	1
14.	Jacobus de Voragine	–1293	Palaimintasis.	OP	1
15.	Johannes de Verdena	m. 1437/40	garsus pranciškonų pamokslininkas.	OFM	2
16.	Lochmayer, Michael	1471–1497, (1491?, 1499?)	žymus Vienos? universiteto profesorius, rektorius, kanauninkas, teologijos daktaras ir katedros pamokslininkas.		1

17.	Ludovicus Granatensis (Luis de Granada, Louis de Sarría)	1505–1588	dominikonų mistikas, 1557–1572 Portugalijos provincijolas, karalienės nuodėmklausys.	OP	4
18.	Maillard, Olivier (Oliverius Maillardus)	1430–1502	Paryžiaus teologas, žymus savo laikmečio pamokslininkas, išsiskyręs sąmojingais pamokslais, kuriuos (kaip retas kuris) sakė kasdien.	OFM	1
19.	Michael de Hungaria	m. 1498	Pranciškonas observantas (bernardinus)	OFM	3
20.	Nicolaus de Blony (Mikołaj z Błonia; Nicolaus Warsaviensis)	g. prieš 1400–?	Kilęs iš Mazovijos, studijavo ir vėliau dėstė Krokuvos akademijoje, vyskupo Stanislovo Ciołeko kapelionas, Varšuvos kolegijos kanauninkas.		1
21.	Osorio, Juan de	1542–1594	ispanų jėzuitų pamokslininkas.	SJ	1
22.	Pelbartus Ladislaus de Temesvár (Temeswar)	1430–1504	Vengras, teologiją studijavo Krokuvos universitete, žymus pranciškonų pamokslininkas ir rašytojas.	OFM	7
23.	Petrus Hieremias (de Hieremia, Geremia)	1381/99–1452	Studijavo Bolonijoje, buvo dominikonų prioru, žinomas pamokslininkas.	OP	1
24.	Petrus de Palude (Peter Paludanus)	~1275/80–1342	Prancūzijos teologas scholastas, dominikonų ordino generalinis vikaras, titulinis Jeruzalės patriarchas.	OP	4+1?
25.	Polygranus, Franciscus	m. 1560	vokiečių pranciškonų dvasininkas.	OFM	1
26.	Porta, Santius de	m. 1429	ispanų dominikonų pamokslininkas, apaštališkas kapelionas ir nuodėmklausys	OP	1
27.	Radulphus Ardens	m. apie 1200	garsus prancūzų pamokslininkas ir teologas.	OFM	2
28.	Royardus, Johannes	m. 1547	žymus flamandų pranciškonų pamokslininkas.	OFM	2
29.	Schöpffer, Jacob	1512–1554	vokiečių teologijos profesorius ir žymus pamokslininkas.		2
30.	Stapleton, Thomas	1535–1598	Žymus anglų teologas, Šventojo Rašto profesorius Levine, apaštalinis protonotaras.		1
31.	Taulerus, Johannes	~1300–1361	Žymiausias XIV a. Vokietijos pamokslininkas, pasižymėjęs mistiniais (jį labiausiai domino <i>unio mystica</i>), labai susijusiais su liturgija pamokslais. Jo pamoksluose pastebima tuomet dažnai naudota pamokslavimo technika (tipologizavimas, retoriniai klausimai ir kt.), bet ne visiškai	OP	1

			atitinka komplikotos viduramžių homilijos kanoną. Dėl gilių žinių dažnai vadintas „Doctor illuminatus“.		
32.	Truxillo, Thomas (Tomàs de Trujillo)	XVI a.		OP	1
33.	Turrecremata, Joannes de (Johannes, Juan de Torquemada)	1388–1468	Valladolido universiteto profesorius, ispanų kardinolas, dominikonas	OP	1
34.	Vincentius Ferrerius	1340/46 (ar 1350)– 1419	Dominikonų vienuolis, filosofijos ir teologijos dėstytojas, garsus pamokslininkas, akcentavęs atgailą. Šventasis.	OP	1
35.	Witzel, Georg (Wicelius, Vicelius Georgius)	1501–1573	vokiečių teologas, Mainco universiteto profesorius, iš protestantizmo grįžęs į katalikybę.		2

PRIEDAS 4. HAGIOGRAFIJA VILNIAUS DOMINIKONŲ VIENUOLYNO BIBLIOTEKOJE (XVII a. pr.): rekonstrukcija⁹⁷⁰

Eil. nr.	Rinkinys	Knygos įvardinimas šaltinyje	Rekonstruotas knygos autorius ir / arba pavadinimas	Autoriaus vienuolija
1.	I	Liber Reuelationum S. Brigittae de Regno Sueciae	<i>Revelationes celestes preelecte sponse Christi beate Birgitte vidue de regno Svecie octo libris divise...</i>	OSsS
2.	I	Sermones. Jacobi de Voragine. De Temp[ore] et Sanct[is]. Hye. Aest.	Jacobus de Voragine, <i>Sermones de tempore et de sanctis per anni circulum</i>	OP
3.	I	[Homiliae] in Evangelia. De Temp[or]e et Sanct[is]	Royardus, Johannes, <i>Homiliae in omnes epistolas dominicales et festiuitates sanctorum iuxta literam</i>	OFM
4.	I	Johannis Hofmisterij Homiliae in Evang[elia]. De Temp[ore] et Sanct[is]	Johannes Hofmeister, <i>Homiliae in Evangelia, quae in dominicis et aliis festis diebus leguntur per totum annum</i>	OSA
5.	I	Petri Hieremiae de Tempore et Sanct[is] per totum annu[m]	Petrus Hieremias, <i>Sermones: Petri Hieremie Parnormitani ex Sicilia: F. co[n]uent[us] ordinis Predicatoru[m] bononiensiu[m]... De aduentu vsq[ue] ad quadragesimam [...] De sanctis per anni circulu[m]</i>	OP
6.	I	Sermones Alb. Mag. De Temp[ore] et Sanct[is]	Albertus Magnus, <i>Sermones de tempore et de sanctis</i>	OP
7.	I	Sermones Pomerij De Temp[ore] et Sanct[is]	Pelbartus de Themeswar, <i>Sermones Pomerii de sanctis hyemales et estivales...</i>	OFM
8.	I	Sermones Thesauri. de Temp[ore] et Sanct[is]	Petrus de Palude, <i>Sermones thesauri novi de sanctis; Sermones thesauri novi de tempore</i>	OP
9.	I	Sermo[nes] Michaelis Lochmair. de Sanct[is] in eodem volumine sermo: 23 Pauli Coan[?]	Michael Lochmayer, <i>Sermones perutiles de sanctis p' circulu' anni Eximij doctoris: ac ecclie Patavien' canonici dn'i Michaelis Lochmair: cu' viginitribus sermonibus magistri Pauli wann annexis feliciter incipiunt:</i>	–

⁹⁷⁰ Šaltinis: Libri Conventus Vilmensis, *Archiwum Prowincji Polskiej OO. Dominikanów w Krakowie*, sygn. Wd. 1, l. 1(13)–(28).

10.	I	Robertus [Sermones] de laudibus Sanctorum	Robertus Caracciolus, <i>Sermones de laudibus sanctorum</i>	OFM
11.	I	Homiliae Jodoci Clichtovei de tem[pore] et Sanctis	Judocus Clichtoveus, <i>Homiliarum Judoci Clichtovei tripartitarum...</i>	–
12.	I	Thomae Stapletone Promptuarium Catholicum	Thomas Stapleton, <i>Promptuarium catholicum ad instructionem concionatorum</i>	–
13.	I	Duo Tomi Granatensis, Tertius de Sanctis	Ludovicus Granatensis, <i>Conciones de tempore et de sanctis</i> (t. 1–3)	OP
14.	I	Liturgiae sive Missae Sanctorum Patrum. [In ?] volumine Difensio Ecclesiasticae Liturgiae	Claudio de Sainctes, <i>Liturgiae, sive Missae Sanctorum Patrum: Iacobi Apostoli & Fratris Domini: Basilii Magni, e Vetusto Codice Latinae Tralationis: Ioannis Chrysostomi...</i>	
15.	I	Biga Salutis de Sanctis	Michael de Hungaria, <i>Sermones de sanctis Biga salutis intitlati</i>	OFM
16.	S	Dionisius in Libros Josuie. et de Sanctis. Homiliae eiusdem	Dionysius Carthusianus, <i>Enarrationes piae ... in libros Josue, Judicum, Ruth...</i>	OCart
17.	S	Lombardica Historia	Jacobus de Voragine, <i>Legenda aurea, sive Historia Lombardica</i>	OP
18.	S	Tauleri[?] de Sanctis	Taulerus Johannes (?), <i>Sermones de tempore et de sanctis totius anni</i>	OP
19.	S	Melchioris Cani Loci Theologici	Melchiorus Canus, <i>De Locis theologicis</i> , Salamanca, 1562.	OP
20.	S	Questiones evangelioru[m] de Turrecrem[a]tam de Temp.[ore] et de Sanct.	Joannes de Turrecremata, <i>Questiones Evangeliorum de tempore et de sanctis et Flos theologiae</i>	OP
21.	S	Dialectica sanctorum		
22.	S	Thesaurus concio: de Temp.[ore] et Sanct.	Thomas Truxillo (?), <i>Thesauri concionatorum libri sex</i> (plg. VUB RSS, II 1841).	OP
23.	S	Speculu[m] Eccl[esi]ae. sive sermon. de temp. et Sanct.	Honorius Augustodunensis, <i>Speculum Ecclesiae sive sermones aliquot evangelici tam de tempore quam de</i>	OSA

			<i>sanctis, divi Honorii presbyteri Augustodunensis, qui floruit ante annos quadringentos et inter illustres Ecclesiae scriptores connumeratus est</i>	
24.	S	Petrus Skarga de Sanctis	Petrus Skarga, <i>Żywoty świętych</i>	SJ
25.	S	Pomerius de Sanct.	Pelbartus de Themeswar, <i>Sermones pomerii de sanctis ...</i>	OFM
26.	II	D. Dionisij in Evang: et Ep[isto]las. de Sanct.	Dionysius Carthusianus, <i>Epistolarum et Evangeliorum de sanctis per totum annis circulum Enarratio...</i>	OCart
27.	II	S. Vincentij de Temp.[ore] et Sanct.	Vincentius Ferrerius, <i>Sermones sancti Vincentij ordinis predicatorum de tempore et de sanctis</i>	OP
28.	II	S. Bonaventurae de Temp.[ore] et Sanct.	Bonaventura, <i>Sermones de tempore et de sanctis</i>	OFM
29.	II	Sermones discipuli de temp. et Sanct.	Johann Herolt, <i>Sermones Discipuli de tempore et de sanctis</i>	OP
30.	II	Postilla Georgij Wicelij de Temp. et Sanct.	Georgius Vicelius, <i>Postilla, Hoc est, Enarratio Epistolarum et Evangeliorum de tempore et de sanctis per totum annum</i>	–
31.	II	Praefatio in Vitam S. Stanislaj	Jan Dlugosz, <i>Praefatio in Vitam S. Stanislaj</i>	–
32.	II	Lombardica Hystoria	Jcobus de Voragine, <i>Legenda aurea, sive Historia Lombardica</i>	OP
33.	II	Vitae Patrum ordinis Praedicator[um]	Giovanni Antonio Flaminio (tikr. Zarrabini, 1464–1536), <i>Vitae patrum in clyti ordinis Praedicatorum ab Jo. An. Flamin. Foroconeliensi contextae, Bononiae: per haeredes H. de Benedictis, 1529.</i>	–
34.	II	Prologus totius operis Cathalogi Sanctoru[m] et gestorum eorum. 12 libri.	Petrus de Natalibus, <i>Cathalogus sanctorum...</i>	
35.	II	Vitae Sanctorum Poloniis	Wincenty z Kielczy (~1200–po 1262), <i>Vitae Sanctorum Poloniis</i>	
36.	II	Pomerius de Sanct. in quarto	Pelbartus de Themeswar, <i>Sermones pomerii de sanctis</i>	OFM
37.	II	Speculu[m] exemploru[m] in folio	<i>Speculum exemplorum</i>	–

38.	II	Postilla de Sanctis	a) Johann Ferus (?), b) Ludovicus Granatensis (?), <i>Postilla de Sanctis</i>	OFM/ OP ?
39.	II	Homiliae Venerabilis Bedae	Beda Venerabilis, <i>Homiliae Venerabilis Bedae presbyteri Anglosaxonis, theologi celeberrimi, in D. Pauli epistolas & alia ueteris & noui testamenti lectiones tam de tempore quàm de sanctis, ut per totum annum in templis leguntur, nunc primum excusae</i>	
40.	II	Thesaurus novus	Petrus de Palude, <i>Sermones Sive Enarrationes, In Evangelia, De Tempore, Ac Sanctorvm Festis, qui Thesaurus Novus vulgo vocantur</i>	OP

PRIEDAS 5. VIETINĖ RAŠTIJA APIE ŠVENTUOSIUS

5.1. „, Gyvenimai“ ir kita literatūra

Nr.	Autorius	Kūrinys	Pastabos	Dabartinė saugojimo vieta	Bibliografija
1.	Bojerus, Laurentius	<i>Pompa Casimiriana, id est celebritas, qua imago Sancti Casimiri ex urbe Vilnae illata est, heroico poemate descripta, Brunsbergae, [c. a. 1604].</i>			XVII a. LLKS, p. 53, nr. 107.
2.	Chodkevičius Kristupas	<i>De beato Stanislao Kostka e Societate Iesu ad nobilitatem Polonam oratio protreptica, dicta feriis D. Stanislai magni episcopi Crac[oviensis] regni Polonię tutelaris patroni, Lublini in templo Societatis Iesu [...], a Christophoro Chodkiewicz castellanida Vilnen[si]... , Cracoviae: Basilius Skalski impressit, 1606.</i>		Lenkijos ir kt. bibl.	XVII a. LLKS, p. 66, nr. 168.
3.	Ferrerius, Zacharias	<i>Vita Beati Casimiri Confessoris ex serenissimis Polonię regibus, et magnis Lituanię ducibus clarissimi, a reverendissimo..., [Cracoviae : Typis Joannis Haller, post 7 IV 1521].</i>		Lenkijos ir kt. bibl.;	XV–XVI a. LLKS, p. 86, nr. 70; VUB paleotipai, p. 166, nr. 607.
4.		<i>Lapis angularis aedis S. Casimiro duci Lithuaniae totiusq...elogiis adornatus...Vilnae: In Academia Vilnensi Societatis Iesu, 1604.</i>		VUB RS, mf; Lenkijos ir kt. bibl.	XVII a. LLKS, p. 146, nr. 572; VASL 1576–1805, p. 89, nr. 548.
5.	Skarga Piotr	<i>Zywoty świętych Starego i Nowego zakonu na każdy dzień przez cały rok, wybrane z poważnych pisarzy doktorów kościelnych, których imiona wyższej są położone ..., przez księdza Piotra Skargę Societatis Iesu przebrane, uczynione y w ięzyk polski przelożone, W Wilnie: z drukarni ... Mikołaja Chryzstofa Radziwiła..., 1579.</i>	(T.p. yra 1610, 1615, 1619, 1644 m. leidimai)	LMAVB RSS, L-16/2-3.	XVI–XVII a. lituanika LMAB, p. 258, nr. 693.

6.	Stanislaus Magister, sive Polonus,	<i>Vita sancti Stanislai...</i> (1483).	sudarė šv. Stanislovo gyvenimą	BCz, II 3793, l. 1449–1478.	Kantak K., <i>Bernardyni Polscy...</i> , t. I, p. 170–171.
7.	Święcicki Grzegosz	<i>Die quarta Martii in festo sancti Casimiri Confessoris...</i> Romae: apud Carolum Vullietum, 1603.		Lenkijos bibl.	<i>SPH</i> , t. II, p. 185, nr. 692; <i>XVII a. LLKS</i> , p. 249, nr. 1122.
8.	Svencickis Grigalius	<i>Theatrum s. Casimiri, in quo ipsius prosapia, vita, miracula, [et] illustris pompa in solemnibus eiusdem apostheoseos instauratione...</i> Vilnae: Typographicis Academiae Societatis Iesu, 1604...		VUB RSS, III 17860; LMAVB RSS, L-17/179 ir kt.	<i>VASL 1576–1805</i> , p. 146, nr. 936; <i>XVII a. LLKS</i> , p. 249–250, nr. 1122–1124.
9.	Svencickis Grigalius	<i>Vita sancti Casimiri Regis Poloniae filii, autorstwa Grzegorza Święcickiego</i> , Romae: ex Typogr. Bartolomaei Zanneti, 1619.		Lenkijos bibl.	<i>SPH</i> , t. II, p. 186, nr. 695.
10.	Šimkevičius Mykolas	<i>Triumphalia, seu Enarratio triumphus S. Casimiro, eius apotheosi a Clemente VIII. pont[ifice] max[imo] approbata, Vilnae a catholicis Lituaniae ordinibus pie perque honorifice agitanti 10. Maii, anno [1604]...</i> Brunsbergae: Imprimebat Georgius Schönfels, 1604.		Lenkijos ir kt. bibl.	<i>XVII a. LLKS</i> , p. 240–241, nr. 1080.
11.		<i>Theatridium poeticum sanctissimo et castissimo poetae D. Casimiro, Academici partenii Vilnae monumentum immortale...</i> [Vilnae: Typis Academicis S. I., 1604].	Išleista kartu su <i>Theatrum s. Casimiri</i>	VUB RSS i kt.	<i>XVII a. LLKS</i> , p. 253, nr. 1135.
12.	Jan Trzciany	<i>Vita beati Michaelis Ordinis s. Mariae de Metro de Poenitentia Beatorum Martyrum conventualis s. Marci Crac. ... Cracoviae: in Officina Simonis Kempinij, 1605.</i>	Medžio raiž.: besimeldžiantis pal. M. Giedraitis.	Lenkijos bibl.	<i>SPH</i> , t. II, p. 70, nr. 258.

13.	Jan Trzciany	<i>Zywot błogławionego Michała Gedrocia xiążęcia litewskiego, zakonnika s. rządu kanoników bb. martyrum de poenitentia, którego ciało odpoczywa w Krakowie w kościele s. Marka. Z oryginału własnego wyięty, y staraniem także nakładem ... x. Jendrzeia Gronowskiego ... wydany [Acc.:] Zywot błogławionego Świętosława ... [Acc.:] Kathalog świętych y błogławionych oboiey płci ... W Krakowie: w Drukarni Symona Kempniego, 1615.</i>		Lenkijos bibl.	<i>SPH</i> , t. II, p. 70, nr. 259.
-----	--------------	---	--	----------------	-------------------------------------

5.2. Poetiniai kūriniai

14.	Andruševičius Jonas	Odė 14 pranciškonų kankinių (1543).	Odė 1545 m. išraižyta ant marmurinės lentos Vilniaus Šv. Kryžiaus koplyčios portale.		M. Ročka, <i>Rinktiniai raštai...</i> , p. 220–221.
15.	Chodkevičius, Kristupas	<i>De beato Stanislao Kostka e Rostkow ex Societate Iesu carmen encomiasticon Sigismundo III. Poloniarum et Sveciae regi potentissimo, etc. etc. etc., dicatum a Christophoro Chodkiewicz castellanida Vilnen[si] [...], Cracoviae: Basilius Skalski impressit, 1606.</i>		Lenkijos ir kt. bibl.	<i>XVII a. LLKS</i> , p. 66, nr. 167.
16.	Husovianas Mikalojus	<i>De vita et gestis divi Hyacinthi, opusculu[m] Nicolai Hussouiani, Cracoviae: In aedibus Hieronymi Vietoris, 1525.</i>		Lenkijos bibl.	<i>XV–XVI a. LLKS</i> , p. 113–114, nr. 120; <i>Mikalojus Husovianas. Raštai...</i> , p. 74–

					104.
17.	Husovianas Mikalojus	<i>Ad divam Annam precatio. „Anna salutiferae genitrix immensae parentis... „ (1523).</i>		Lenkijos kt. bibl.	ir XV–XVI a. LLKS, p. 112–113, nr. 119; <i>Mikalojus Husovianas. Raštai...</i> , p. 57– 58.
18.	Husovianas Mikalojus	<i>Ad divum Sebastianum. „Dem preces paucis trepidus pavensq[ue]“ (1523).</i>		Lenkijos kt. bibl.	ir XV–XVI a. LLKS, p. 112, nr. 119; <i>Mikalojus Husovianas. Raštai...</i> , p. 59– 62.

5.3. Hagiografiniai fragmentai ir siužetai

19.	Bojerus Laurentius	<i>Carolomachia, qua felix victoria, ope Divina, auspiciis serenissimi et poten[tissimi] Sigismundi III... Vilnae: Typis Academicis S. I. Thomas Levicki, 1606.</i>		LMAVB RSS, L- 17/144; Lenkijos bibl.	XVII a. LLKS, p. 53, nr. 106; VASL 1576– 1805, p. 42, nr. 217.
20.	Bojer Lars	<i>Carolomachia, to iest dwu Karolów bitwa y szczęśliwie zwycięstwo Carola Chodkiewicza nad Carolem Sudermańskim otrzymane pod Kirchholmem... [V., 1610].</i>			VASL 1576– 1805, p. 42, nr. 218.
21.	Jonas iš Komorovo	<i>Memoriale Ordinis Fratrum Minorum.</i>	(įvykiai iki 1503, 1536)		SHP, t. I, p. 95– 96.
22.	Skarga	<i>Czytania Bractwa miłosierdzia w Krakowie przy kościele</i>			VASL 1576–

	Piotr	<i>ś. barbary. Na każdą niedzielę do roku, gdy się na kolekty schodzą. jedno iest z pisma świętego, drugie z doktorów świętych, trzecie z przykładów historyi świętych, z pewnych y poważnych ludzi y doktorów kościelnych zebrane, [V., Akad. sp.?, 1588].</i>			1805, p. 23, nr. 87.
23.		[Vėlyvieji Lietuvos metraščiai, XVI a.].	(legenda apie šv. Uršulę ir 11000 mergelių)		Gudmantas K., Vėlyvųjų Lietuvos metraščių erdvė..., p. 108, 29–30 nuoroda.

5.4. Liturginė ir devocinė literatūra

24.		[Aleksandro Jogailaičio maldynas, m. 1491]		Britų muziejus, mss. 386033	Miodońska B., <i>Małopolskie malarstwo...</i> , p. 61–62.
25.		[Alberto Goštauto maldynas, 1528]	Stanislovo Samostrzelniko dirbtuvėje	Miuncheno universiteto biblioteka (Bavarijos Nac. muz., sign. 3663).	<i>Modlitewnik Olbrachta Gasztołda...</i> , Poznań, 2015.
26.		<i>Litaniae Domini Nostri Iesv Christi, Beatae Virginis Marię, et Omnium Sanctorum. Ex Scriptvra sacra et Sanctis Patribus depromtae, Vilnae, Typis Illustriss: Dni D. Nico: Christ: Radiuili, Ducis in Olyca etc. Supr: M. D. L. Marschalci, Anno 1582.</i>		BJ, Cim O. 981	VASL 1576–1805, p. 20, nr. 63. XV–XVI a. LLKS, p. 129, nr. 158.

27.		<i>Officium in festo s. Euphemiae virginis et martyris pro templo Niesvicensi sacrarum virginum Ordinis S. Benedicti. Romae: Apud Aloysium Zanettum, 1605.</i>		Lenkijos bibl.	XVII a. LLKS, p. 179, nr. 751.
28.		<i>Thesaurus orationum, meditationum, ac aliarum piarum exercitationum ex varijs probatis authoribus collectus. Vilnae : typis Ill.mi D. D. Nic. Christo Radiuili, Ducis in Olyca, et Nieswiesz, etc. Vilnae, typ. N. Ch. Radivili [1580–1587].</i>		BCz. Cim 1191 I	VASL 1576– 1805, p. 26, nr. 107; XV– XVI a. LLKS, p. 183, nr. 319.

5.5. Poleminiai-apologetiniai kūriniai

29.		<i>Dziesięć wywodow dla ktorych Edmundus Kampianus z Londynu Societatis Jesu wszystkie heretiki co nauczeńsze w Angliey, na dysputatia około wiary wyzwał ... A na końcu, męczeństwa iego krotka historia dołożona iest, W Wilnie: w Drukarni Oświeconego Pana a P. Mikołaiia Chrystofa Radziwiła, 1584.</i>		Lenkijos bibl.	SPH, t. II, p. 47, nr. 158.
30.		<i>Dziesięć mocnych dowodów, iż adwersarze kościoła powszechniego, w porządnej o wiezre dysputacyey, upaść muszą ... z łacińskiego na polski język z pilnością przetłumaczone y potrzebne wydane, z krótką sprawą iego męczenniczego dokonania y odpisu Witakierowego. A przy tym, na antidotum kalwińskie odpowiedź, y z nowokrzęściami rozprawa, z strony przyczyn nawrócenia, Gaspra Wilkowskiego, [Wilno], 1584.</i>		Lenkijos bibl.	SPH, t. II, p. 47, nr. 159.
31.	Jurgevicius Andreas	<i>De pio et in sancta Ecclesia iam inde ab apostolis receptissimo sacrarum imaginum usu... theses in Acad. Vilmensi disputandae, adversus impium et famosum</i>		VUB RSS, II 2232/1, II 2221/1;	VASL 1576– 1805, p. 18–19, nr. 52.

		<i>libellum, a Volano quodam, recenti iconomachorum archiministro, editum. Proppugnatore Andrea Iurgevicio, s. theologiae candidato, et artium liberalium ac philos. magistro. Praeside Emanuele a Vega, in eadem Acad. ss. theologiae prof. ordinario, Vilnae, 1586.</i>		<i>LMAVB RSS, L-16/1-23.</i>	
32.	Vega, Emanuel	<i>De vita et miraculis Lutheri, Calvinii et Bezae, Vilnae: [s. typogr.], 1586.</i>		<i>Львівська національна наукова бібліотека імені В. Стефаника НАН України.</i>	<i>XV–XVI a. LLKS, p. 195, nr. 345.</i>
33.	Vega, Emanuel	<i>De cultu et invocatione sanctorum, contra librum Volani de idolatria Jesuitarum, Vilnae: [S. typogr.], 1586.</i>		<i>Российская государственная библиотека (Москва).</i>	<i>XV–XVI a. LLKS, p. 195, nr. 342.</i>